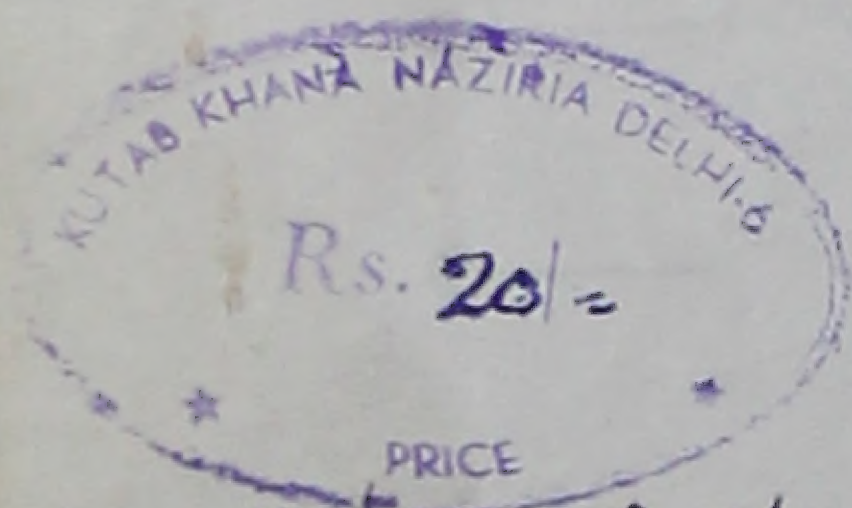

کلیا شہ اقبال

فکر سی

ناشر

کتاب خانہ نذیریہ اردو بازار جامع مسجد دہلی

قیمت: پندرہ روپے
~~Rs. 15/-~~

صفحات

۱۸۴

پیام مشرق

۱۹۲

جاوید نامه

۱۵۲

اسرار و رموز

۱۴۴

زبور محم

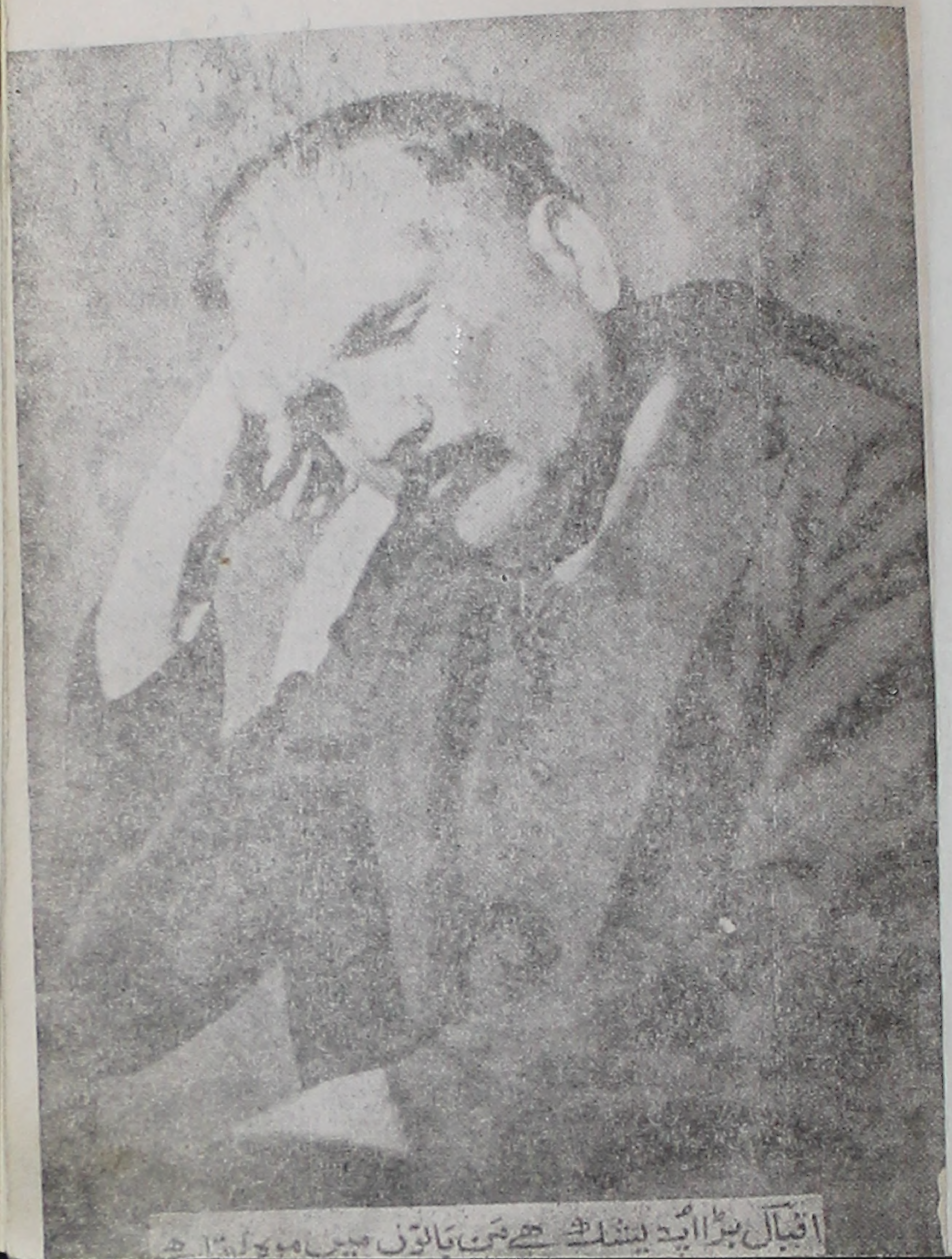
۱۲۰

ارمغان حجاز

۷۲

مثنوی پس چه باید کرد

۸۶۴

اقبال بڑا ایدیشک ہے من بالوں میں ہو کر لہا ہ

اگر بزرگواران چاہیں تو فرماں
 دینا ہے بیدار شنب کو نورانی چادر فرما
 کار و قوم کو رہنمائی سے نیت طلع جب طرح رہے یہ صد خیر و افراتفر
 شیخ زہرا اہل بیت را چراغ طور کن
 بیغی ظلم خانہ مارا سرا بال نور کن

"The London
 75 Strand
 London
 لندن

۱۹۰۸
 ۹ جون

انجیل

مسکنی دانشی

در بیان امور علمی و ادبی
و تحقیق در علم و فن

مرزے اور کی چیزیں دشمن ہوا ان ملکات میں
جس طرح تانے پکڑنے میں نہ ہوتی ہوتا میں

لِللّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ

پیام مشرق

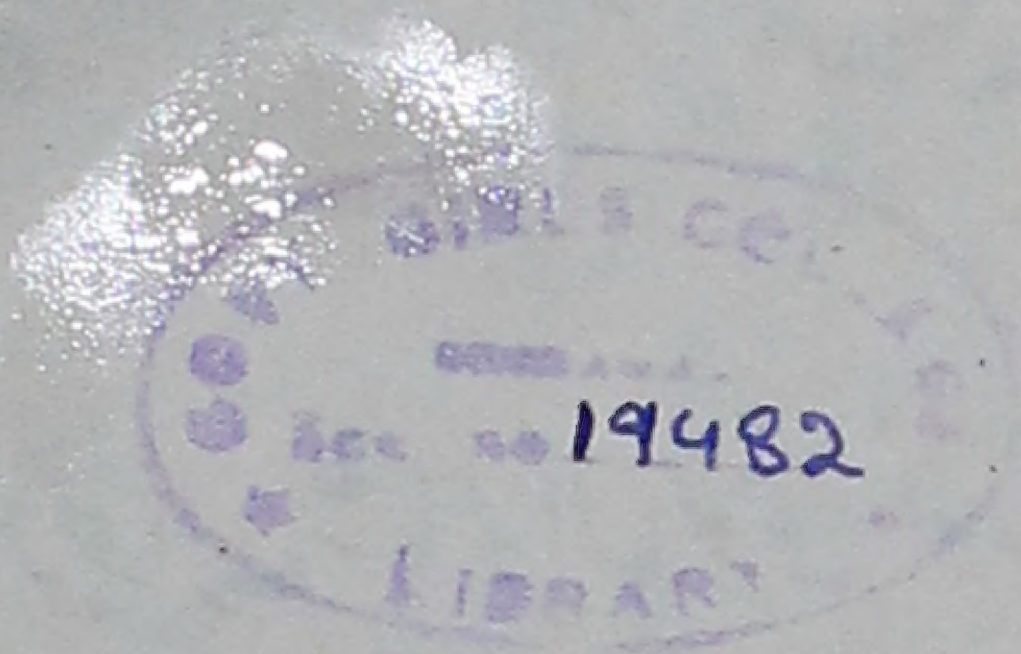
در جواب دیوان شاعر المانوی گوئے

اقبال

قیمت دو روپے چاس پیسے

دوسری بار ۱۹۶۱ء

تعداد پانچ سو

ناشر

کتب خانہ ندیہ مسلمان منزل کھاری باؤلی دیہ

پیش کش

بمختور اعلیٰ حضرت امیر امان اللہ خان فرمان
روائے دولت مستقلہ افغانستان
خلد اللہ ملکہ واجلالہ

نوجوان و مثل پیران نختہ کار
دل میان سینہ ات جاگم است
حزم تو آسان کنر دشوار
ملت عذر پارہ را شیرازہ بند
لعل و یاقوت گران داری بے

اے امیر کامگار اے شہریار
چشم تو از پر و گیہا محرم است
عزم تو پائندہ چون کہسار تو
ہمت تو چون خیال من بلند
ہدیہ از شاہنشاہان داری بے

اے امیر، ابن امیر، ابن امیر

ہدیہ از مینو اے مہم پذیر!

تو مرا از سنجیات آموختند
یک تو اے سینہ تاب آورده
پیر مغرب شاعر الما نوئی
بست نقش شاہان شونخ و تنگ
در جوابش گفتہ ام پیغام شرق
تا شناسائے خودم خود بین بیم
اوزا فرنگی جو اناں مثل برق
او چمن تراوے چمن پرورده
او چو بیل و چمن "فردوس گوش"
ہر دو و اناے ہمیں کائنات
ہر دو خنجر جمع خند، آئینہ فام
ہر دو گوہر از چمن و تاب دار
اوز شونخی در تہ قلم پیب
من بہ آغوش صدف تا بم ہنوز

آتشی در بیکرم افروختند
عشق را عہد شباب آورده
آن قتل شیلوہ ہائے پہلوی
واد مشرقی را سلا سے از تنگ
ماہتا بے ریختہ بر شاہ شرق
بانو گوئم او کہ بود من کیم
شعلہ من از دم پیران شرق
من و میدم از زمین مرورده
من ببحر چون جبرس گرم خروش
ہر دو پیغام حیات اندامات
او برینہ، من ہنوز اندر نیام
زادہ دریائے ناپیدا کنار
تا اگر بیان صدف را بر دید
در ضمیر کج نہایا بم ہنوز

اے شاعر الما نوئی، گوئی

آشنای من ز من بیگانه رفت
 من شکوه خسروی اوراد هم
 او در پیش دلبری خواهد ز من
 کم نظر بیتابی جاسم ندید
 فطرت من عشق را در بر گرفت
 حق رموز ملک و دین بر من کشود
 برگ گل رنگین ز مضمون من است
 تانہ پنداری سخن دیوانگی است
 از ہنر سرمایہ دارم کرده اند
 لاله و گل از نوایم بے نصیب

بس کہ گردون سفلہ و دون پرور است

وائے بر مردے کہ صاحب جوہر است

دیدہ اے خسر و کیدان جناب
 ابطحی در دشت خویش از راه رفت
 مصریان افتاده در گرداب بیل
 آل عثمان در شکنج روزگار
 عشق را آئین سلطانی نماند

از خستہ نام نہی پیمانہ رفت
 تخت کسری زیر پایے او ہم
 رنگ د آب شاعری خواهد ز من
 آشکارم دید و پہ نام ندید
 صحبت خاشاک و آتش در گرفت
 نقش غیر از پرده چشم ربود
 مصرعہ من قطرہ خون من است
 در کمال این جنون فترانگی است
 در دیارم ہند خوارج کردہ اند
 طائر من در گلستان خود غریب

آفتاب ناتوارت بالجاب
 ارم او سوز الا اللہ رفت
 سست رگ تورانیان زندہ بیل
 مشرق و مغرب ز خویش لالہ زار
 خاک ایران ماند و ایرانی نماند

سوز و ساز زندگی زلفت از گلش
مسلم منهدی شکم را بنده

آن کهن آتش فسر و اندر دلش
خود فرو شسته، دل زمین بر کند

در مسلمان شان محبوبی نماند
خاله و قاروق و ایوبی نماند

اے نیرافطرت ضمیر پاک داد
تازه کن آئین صدیق و عمره
ملت آواره کوه و دمن
زیرک و روین تن و روشن جبین
قیمت خود از چہان نایافته
در بہستان خلوت و زریده
جان تو بر محنت پیہم صبور

از غم دین سینه صد چاک داد
چون صبا بر لاله صحرانگر
در رگ او خون شیران موج زن
چشم او چون جبرہ بازان تیر بین
کو کب تقدیر او نماند
رستخیز زندگی ناپید
کوشش در تہذیب افغان غیور

تا ز صدیقان این امت شوی

بہر دین سرمایہ قوت شوی

زندگی جہد است و استحقاق نیست
گفت حکمت را خدا خیر کثیر
سید کل، صاحب ام الكتاب
گر چه عین فوات را بے پردہ دید

جز بعلم النفس و آفاق نیست
ہر کجا این خیر را بینی بگسر
پرو گہا بر غمیش بے حجاب
دب زنی از زبان او چکید

علم اشیا علم الاسماست
علم اشیا داد مغرب را فروغ
جان مارا لذت احساس نیست
علم و دولت نظم کار بدست
آن یکے از سینه احرار گیر
دشمن زن در سپیکر این کائنات

هم عصا فکیر بیضا ست
حکمت اوستای بند دروغ
خاک ره جزیره الماس نیست
علم و دولت اعتبار بدست
وان دگر از سینه کهر گیسو
در شکم دارد گهر چون سوسنات

لعل ناب اندر بدخشان تو هست
برق سینا در قهستان تو هست

کشور محکم اساس پایدت
اے بسا آدم که ابلیسی کند
رنگ او نیرنگ و بود او نمود
پاکباز و کعبتین او دغل
در نگرانی خسرو صاحب نظر
مرشد روی حکیم پاک زاد

دیدم مردم شناس پایدت
اے بسا شیطان که او بی کند
اندر و ن او چو داغ لاله و دود
رزمین و غدر و نفاق اندر بغل
نیست هر سنگ که کمی تا بد گهر
سرمه گر و زندگی بریا کشاد

مدبر بلا که امرت پیشین که بود

مرانکه بر چنبدل گمان بر دند عود (رومی)

سروری در دین ما خدمت گریست
عبد فاروقی و فقر حیدری است

در هجوم کارهای ملک و دین
 هر که یک دم در کین خود شست
 در قبای خسروی درویش زری
 قائم ملت شهنشاه مراد
 هم فقیرے هم شہ گمردون فرے
 غرق بوش در زرہ بالادوش
 آن مسلمانان کہ میری کردہ اند
 و امارت فقرا افزوده اند
 حکمرانے بود و سامانے نہداشت
 ہر کہ عشق مصطفیٰ سامان دوست
 سوزِ صدیق و علی از حق طلب
 نہانکہ ملت را حیات از عشق اوست
 جلوہ بے پردہ اودا نمود
 روح را بحر عشق او آرام نیست

خیز و اندر گردش آور جام عشق
 در قہستان تاز کن پیغام عشق

اقبال

با دل خود یک نفس خلوت گزین
 هیچ پنجیر از کمند او نجست
 دیدہ پیدا ارد خدا اندیش زری
 تیغ اورا برق و تند رخا نہ زاد
 ارد شیرے باروان بودے
 در میان سینہ دل موئینہ پوش
 و شہنشاہی فقیری کردہ اند
 مثل سلمان در مدائن بودہ اند
 دست او جز تیغ قرآنے نہداشت
 بحر و بر در گوشہ دامان دوست
 ذرہ عشق نبی از حق طلب
 برگ و ساز کائنات از عشق اوست
 جو ہر نہپان کہ بود اندر وجود
 عشق اوروزیت کورائے انیت

لا اله الا الله

بسم الله الرحمن الرحيم

لاله طور

(۱) شهید ناز او بزم وجود است

نیاز اندر نها و هست و بود است

نمی بینی که از مهر فلک تاب

بسیما کس سر داغ سجود است

(۲) دل من روشن از سوز درون است

جهان بین چشم من الاشک خون است

زرمسبز رنگی بی گمانه تر باد

کسے کو عشق را گوید جنون است

- (۳) بیایان با فرو دین دهد عشق
 براغان غنچه چون پروین دهد عشق
 شعاع مهر او قلزم شگفت است
 بسایه دیده ره بین دهد عشق
- (۴) عقیبان را بهائے کم نهد عشق
 مندروان را بیایان سر دهد عشق
 نگه دارد دل ما خویشتن را
 ولیکن از کینش بر جسد عشق
- (۵) به برگ لاله رنگ آمیزی عشق
 بجان ما پلا انگیزی عشق
 اگر این خاک دان را و اشگافی
 دروش بنگرمی خونریزی عشق
- (۶) نه هر کس از محبت مایه دار است
 نه با هر کس محبت سازگار است
 بروید لاله با واغ جگر تاب
 دل لعل بدخشان بے شرار است

(۷) درین گلشن پریشان مثلِ بوم

نمی دانم چه می خواهم چه جویم
برآید آرزو یا برنسیاید
شهریست سوز و ساز آرزویم

(۸) جهان مشقتِ گل و دل حاصلِ دوست

همین یک قطره خون مشکلِ دوست
نگاه ما دو بین افتاد و رن

جهان هر کس اندر دلِ دوست
سحر می گفت بلبل باغبان را

(۹)

درین گل جنز نهالِ غم نگیرد
به پیری می رسد خارِ بیابان

و لے گل چون جوان گردد بمیرد

(۱۰) جهان ماکه نابود است بودش

زبان تو ام همی زاید بسودش

کهن را تو کن و طریح و گریز

دل ما برنتساید ویر و زودش

- (۱۱) نوائے عشق را ساز است آدم
 کشاید راز و خود را ز است آدم
 جهان او آفرید، این خوب تر ساخت
 مگر با ایزدان بنا را است آدم
- (۱۲) نہ من انجسام دئے آغاز جویم
 ہمہ رازم جهان راز جویم
 گر از دئے حقیقت پر وہ گیر اند
 ہمان بوک و مگر را باز جویم
- (۱۳) ولا تا رائی پروانہ تا کے
 نگیری شیوہ مروانہ تا کے
 یکے خود را بسوزِ خویش تن سوز
 طوافِ آتش بیگانہ تا کے
- (۱۴) تنے پید اکن از مشیتِ عمارے
 تنے محکم تر از سنگینِ حصارے
 درونِ او دلِ دردِ آشناے
 چو جوئے در کنارِ کوہِ سارے

(۱۵) ز آب و گل خدا خوش پیکرے ساخت

جہانے از ارم ز بیاترے ساخت
و لے ساتی بہ آن آتش کہ وار و
ز خاک من جہانے دیگرے ساخت

(۱۶) بہ یزدان روزِ محشر بہر ہمن گفت

فسر و غزندگی تابِ شرر بود
ولیکن گرنہ نجی با تو گویم
صنم از آدمی پائندہ تر بود

(۱۷) گزشتی تیز گام لے اخترِ صبح

مگر از خواب مابین زار رفتی
من از نا آگہی گم کردہ را ہم
تو پیدار آمدی بیدار رفتی

(۱۸) تہی از ہائے وہو مینخسانہ بودے

گلِ ما از شرر بیگانہ بودے
نبودے عشق داین ہنگامہ عشق
اگر دل چون خرد و نرزانہ بودے

ترا اے تازہ پروانہ آفریدند (۱۹)

سراپا لذتِ بال آزمائی
ہوس مارا گران پروانہ وارو
تواز ذوقِ پریدن پر کشائی

چہ لذتِ یارب اندر بہت و بود است (۲۰)

دل ہر ذرہ در جوشِ نمود است
شگمافد شاخ را چون غنچہ گل

تبسم ریز از ذوقِ وجود است

شنیدم در عدم پروانہ می گفت (۲۱)

وے از زندگی تاب و تبسم بخش

پریشان کن سحر خاکِ ستم را

ولیکن سوز و ساز یک تبسم بخش

مسلمانان! مرا حریف است در دل (۲۲)

کہ روشن ترمز جانِ جبریل است

ہنانش دارم از آذرِ نہا دان

کہ این سرے ترا سرِ خلیل است

(۲۳) یہ کویش رہ سپاری لے دل لے دل!

مرا تنہا گزاری اے دل اے دل!
و م ا و م آ ر ز و ہا آ ف رینی
مگر کارے نداری لے دل لے دل!

(۲۴) رہے در سینہ انجم کشائی

ولے از خویش تن نا آشنائی
یکے ہر خود کشا چون دانہ چشمے
کہ از زیر زمین نخل بر آئی

(۲۵) سحر در شاخسار بوستانے

چہ خوش می گفت مرغ نغمہ خوانے
بر آدر ہر چہ اندر سینہ داری
سرود سنا لہ، آہے، فغانے،

(۲۶) ترا یک نکتہ سر بستہ گویم

اگر در سب حیات از من بگیری
بمبیری گریہ تن جانے نداری
و گری جانے بہ تن داری نمیبیری

- (۲۷) بهل افسانہ آن پاچہ را غے
حدیث سور او آوار گوش است
من آن پروانہ را پروانہ دانم
کہ جانش سخت گوش و شغلہ گوش است
ترا از خویش تن بیگانہ سازد
- (۲۸) من آن آبے طربنا کے مدارم
بسازارم مجو دیگر متاعے
چو گل حسن سینہ چاکے مدارم
زبان بینی ز سیر بوستانم
اگر جانت شہید جستجو نیست
نمایم آنچہ بہت اندر رگ گل
پہار من طاسم رنگ و بو نیست
برون از در طے بود و عدم شو
- (۲۹) فنون تہ زرین جہان کیف و کم شو
خودی تعمیر کن در پیکر خویش
چو ابراہیم معمار حرم شو
- (۳۰)

ز مرغسان چمن نا آشنایم (۳۱)

پشایخ آشیان تنها سرایم
اگر نازک دلی از من کران گیر
که خونم می تراود از لوام
جهان یارب چه خوش هنگامه دارد (۳۲)

همه را مست یک پیمانه کردی
نگه را بانگه آمیز دادی
دل از دل جان ز جان بیگانه کردی
سکندربا خضر خوش نکته گفت (۳۳)

شریک سوز و ساز بحر و بر شو
تو این جنگ از کنار عرصه بینی
بمیراندر نبرد روز نده تر شو
سریر کیتباد، اکلیل جم خاک (۳۴)

کلبا و بتستان و سرم خاک
ولیکسن من ندانم گوهر چیست
نگاهم بر ترا ز گروون، تنم خاک

- (۳۵) اگر در مشیت خاک تو نهانند
 دل صد پاره خونبیا به بارے
 ز ابر تو بهار ان گریه آموز
 که از اشک تو روید لاله زارے
- (۳۶) و ما دم نقش هائے تازہ ریزد
 بیک صورت قرار ز زندگی نیست
 اگر امرار تو تصویر دوش است
 بخاک تو شرار ز زندگی نیست
- (۳۷) چو ذوق نقبہ ام در جلوت آرد
 قیامت افکنم در محفل خویش
 چو می خواهم دے خلوت بگیرم
 جهان را کنم اندر دل خویش
- (۳۸) چه می پرسی میان سینه دل چیست
 خرو چون سوز پیداکرد دل شد
 دل از ذوق پیش دل بود لیکن
 چو یک دم از پیش افتاد دل شد

خود گفت او چشم اندر نگنجد (۳۹)

نگاه شوق در امید و بیم است
نه می گردد کهن افسانه طور

که در هر دل تمنائے کلیم است
کنشت و مسجود و تنخا نه و دیر (۴۰)

جز این مشقت گلے پیرانه کبردی
ز حکم غیر نتوان جز بدل رست

تو اے غافل دے پیرانه کردی
نه پیوستم درین بستان سرا دل (۴۱)

ز بند این و آن آزاد رفتم
چو باد صبح گردیدم دے چند

گلان را آب درنگه داده رفتم
بخود باز آ ورو رند کهن را (۴۲)

مے برنا که من در جام کردم
من این مے چون مغان و در پیشین

ز چشم مسرت ساقی وام کردم

- (۴۳۳) سفاکم رائے اوجام جسم کرد
 ورون قطره ام پوشیده یم کرد
 خرداندر سرم تپخانه ریخت
 خلیل عشق ویرم را حرم کرد
- (۴۳۴) خرد زنجیری امرو و دوش است
 پرستار بتان چشم و گوش است
 صنم در آستین پوشیده دارد
 برهنه زاده ز تار پوش است
- (۴۳۵) خرداندر سرم هر کس نهاند
 تنم چون دیگران از خاک و خون است
 و لے این راز کس جز من نداند
 ضمیر خاک و خونم بے چگون است
- (۴۳۶) گدائے جلوہ رفتی بر سر طور
 که جان تو ز خود نامحرمة هست
 قدم در جستجوئے آدمی زن
 خدا هم در تلاش آدمی هست

(۴۷) بگو جبریل را از من پیاسه
مرا آن پیکر نوری نداوند
و لے تاب و تنب ما خاکیان بین
بنوری فوقی، مہجوری نہ داند

(۴۸) ہمسائے علم نا افتد بدامت
یقین کم کن، گرفتار شکے باش
عمل خواہی؟ یقین را پختہ تر کن
یکے جوئے و یکے بین و یکے باش

(۴۹) خرد بر چہرہ تو پردہ یافت
نگاہے نشنہ ویدار وارم

در افتد ہر زمان اندیشہ عاشوق
چہ آشوب افگنی در جان زارم!
دلت می لرزد از اندیشہ مرگ

(۵۰) ز ہمیش زردمانند زریری
بخود باز آخودی را پختہ تر گیر
اگر گیری؟ پس از مردن نمیری

نر پیو مدرقن وجسا نم چه پر سی (۵۱)

بدام چند و چون در می نیابم

دم آشفته ام در پیچ و تابم

چو از آغوشش نغیزم نوا یم

مرا فرمود سپهر نکته دانے

(۵۲)

هرا مرد ز نواز سروا پیام است

دل از خوبان بے پروا نگه دار

هر می شس جز با و دادن حرام است

نر رازی معنی قرآن چه پر سی

(۵۳)

ضمیر ما به آیاتش دلیل است

خسرو آتش فرورد، دل بسوزد

همین تفسیر نمود و تحلیل است

من از بود و نبود خود خمو شدم

(۵۴)

اگر گویم که هستم خود پرستم

ولی کن این نوائے ساد و کیست

کسے در سینه می گوید که هستم

- (۵۵) ز من باشا عمر رنگین بیان گوئے
 چه سود از سوز اگر چون لاله سوزی
 نه خود را می گدازی ز آتش خویش
 نه شام در دمند بر فروز می
- (۵۶) ز خوب و ز شست تو نا آشنایم
 عیارش کز ده سود و زیان را
 درین محفل ز من تنهاترے نیست
 بچشم دیگرے بینم جهان را
- (۵۷) تو اے شیخ حرم شاید مدانی
 جهان عشق را ہم محشرے هست
 گناه و نامہ و میسران ندارد
 نہ اورا مسلمے نے کافرے هست
- (۵۸) چو تاب از خود بگیرد قطره آب
 میان صد گهر یک دانه گردد
 یہ بزم ہمنوایان آنچنان زی
 کہ گلشن بر تو خلوت خانہ گردد

- (۵۹) من اے دانشوران درویش و تنابکم
 خرد را فهم این معنی محال است
 چسان در مشیت خاک کے تن زمند دل
 کہ دل و شریعت غزالان خیال است!
- (۶۰) میسار ابرم بر ساحل کہ آنجا
 نوائے زندگانی نرم خیر است
 بدریا غلط و با موجش در آویند
 حیات جاودان اندر ستیر است
- (۶۱) سراپا معنی سرستہ ام من
 نگاہ حرف باقان برنتابم
 نہ مختارم توان گفتن نہ مجبور
 کہ خاک زندہ ام در انقلابم
- (۶۲) مگو از مدعائے زندگانی
 ترا بر شیوہ ہائے اوزگہ نیست
 من از فوقی سفسر آن گوئہ مستم
 کہ منزل پیش من جز سنگ رہ نیست

(۶۳) اگر کردی نگه در پاره سنگ
ز فیض آرزوئی تو گهر شد

بزر خود را مسج اے بنده تر
که زر از گوشه چشم تو زر شد
(۶۴) و فانا آشتا بیگانه تو بود

نگاهش بے قرار از جستجو بود
چو دید او را پرید از سینه من
ندانستم که دست آموز او بود
(۶۵) میرس از عشق و از نیسنگی من
بهر رنگی که خواهی سر بر آرد

درون سینه بیش از نقطه نیست
چو آید بر زبان پایان ندارد
مشوای غنچه نورسته دل گیر
(۶۶) ازین بستان سرا دیگر چه خواهی

لب جو، بزم گل، مرغ چمن سیر
عباس، شبنم، لوائے صبح گاه

- (۶۷) مرا روزے گل افسردہ گفت
 نمود ما چو پروازِ شرارِ است
 و لیم بر مَحَنَتِ نقِشِ آفرینِ سوخت
 کہ نقِشِ کلکِ اوتا پائے درِ است
- (۶۸) جہانِ ما کہ پایا نئے نہ وارد
 چو ما ہی دریم ایامِ غرقِ است
 یکے بر دلِ کُطروا کن کہ بینی
 یم ایامِ در یک جامِ غرقِ است
- (۶۹) بمرغانِ چمن ہمداستِ انجم
 زبانِ غنچہ ہائے بے زبانم
 چو میسر م با صبا خاکم بیامیز
 کہ جز طوفِ گلانِ کارے ندانم
- (۷۰) نماید آنچہ بہت این وادی گل؟
 درونِ لالہ آتشِ بجانِ چیست؟
 بچشمِ ما چمن یک موجِ رنگِ است
 کہ می و اند بچشمِ ببلانِ چیست؟

(۷۱) تو خورشیدی و من سیاره تو

سراپا نورم از نطفاره تو
ز آغوشش تو دورم تا تمام
تو قرآنی و من سیاره تو

(۷۲) خیال او درون دیده خوشتر
غمش افروده جان کا هیله خوشتر

مرا صاحب دلی این نکته آموخت
ز منبرل جاوه پیچیده خوشتر

(۷۳) و ما غم کافر ز تار و است
بتان را بنده پروردگار است

و لم را بین که نالدار غم عشق
ترا بادی و آئینم چه کار است

(۷۴) صنوبر بنده آزاده او

فروغ روئے گل از یاده او
حریمش آفتاب و ماه و انجم
ولی آدم در نکشاده او

ز انجسم تا بہ انجسم صد جہان بود (۷۵)

خرو بہر حبا کہ پیر زو آسمان بود
ولیکن چون بخود نگرستم من
کرانِ یسکران در من ہمان بود

بیائے خود من زنجیر تقدیر (۷۶)

تہ این گنبد گردان رہے ہست
اگر باور مداری، خیز و دریاب
کہ چون پاوا کنی جولان گئے ہست

دل من در طلسم خود اسیر است (۷۷)

جہان از پر تو اوتاب گیر است
میرس از صبح و شام مرا آفتابے
کہ پیشِ روزگار من پیر است

نوا در ساز جان از زخمے تو (۷۸)

چسان در جانی و از جان برونی؟
چرا غم، یا تو سوزم بے تو میرم
تو اے بیچون من بے من چکونی؟

(۷۹) نفس آشفته موجے از یکم اوست

نئے مانغمے ما از دم اوست

لب جوئے ابد چون سبزہ رستم

رگ ماریشہ ما از نم اوست

(۸۰) ترا در دیکہ در سینہ پیچید

جہان رنگ و بورا آفریدی

و گرا از عشق بیساکم چہ رنجی

کہ خود این ہائے دہورا آفریدی

(۸۱) کرا جوئی، چہ سرا در پیچ و تابانی

کہ او پیدا است تو زیر نقابانی

تلاش او کنی جز خود نہ بینی

تلاش خود کنی جز او نیابی

(۸۲) تو اے کوہک منش خود را ادب کن

مسلمان زادہ بہ ترک نسب کن

برنگ احمد و خون درگ و پوست

عرب نازد اگر ترک عرب کن

نه افغانیم و نه ترک و تتاریم (۸۳)

چمن زراویم و از یک شاخساریم
تمیز رنگ و لب و بر ما حرام است

که ما پروردۀ یک نو بهاریم

نهان در سینه ما عالمی هست (۸۴)

بخاک ما دلمه، در دل غمی هست

از آن صہبای که جان ما بر افروخت

هستوز اندر سبوی ما نمی هست

دل من! ای دل من! ای دل من! (۸۵)

یم من، کشتی من، ساحل من!

چو شبنم بر سر خاکم چلی دری؟

ویا چون غنچه رستی از گل من؟

چه گویم نکته ز رشت و نگو چیت (۸۶)

زبان لرزد که معنسی هیچ دار است

برون از شاخ بیسنی خار و گل را

درون ادنه گل پیدانه خار است

(۸۷) کسے کو درد پہنہا نے مدار و

تنے دار و و و لے جانے مدار و

اگر جانے ہو سس داری طلب کن

تتب و تا بے کہ پایا سنے مدار و

(۸۸) چہ پر سی از کجایم چہ ستم من

بخود ہیچ پیدہ ام تازی ستم من

درین دریا چو موج بے قسرم

اگر بر خود نہ ہیچ ستم ستم من

(۸۹) بچندین جہلوه در زیر نقابی

نگاہ شوق مارا بر ستابی

دومی در خون ما چون منی سے

و لے بیگانه خوفی، دیر یا بی

(۹۰) دل از منزل تہی نن پایہ دار

نگہ را پاک مثل مہر و مدار

متاع عقل و دین باور یگر ان بخش

نعم عشق ار بدست افتد رنگہ دار

- (۹۱) بیایا اے عشق، اے رمزدلِ ما
 بیایا اے کشتِ ما، اے حاصلِ ما
 کہن گشتِ تندر این خاکِ بہاوان
 وگر آدم بنسا کن از گلِ ما
- (۹۲) سخن درود و غمِ آرد و درود و غم بہ
 مرا این نالہ ہائے و مبدوم بہ
 سکندر را از عیشِ من خبر نیست
 نوائے دل کشے از ملکِ جم بہ
- (۹۳) نہ من بر مرکبِ ختلی سوارم
 نہ از دوا بستگانِ شہر یارم
 مرا اے ہمتشین دولتِ ہمین بس
 چو کاوم سینہ را لعلِ برآرم
- (۹۴) کمالِ زندگی خواہی؟ بیاموز
 کشادہ چشم و جزیر خود نہ بستن
 فرو بردن جہان را چون دمِ آب
 طاسم زیر و بالا در شکستن

(۹۵) تو می گوئی که آدم خاک زاده است

اسیرِ عالم کون و فساد است

و لے فطرت ترا عجاوے که دارد

بتائے بحسبِ جویشِ نهاد است

(۹۶) دلِ بیباک را ضرغامِ رنگ است

دلِ ترسندہ را آہو پلنگ است

اگریمے نداری بحسبِ صحرا است

اگر ترسی بہر موجش بہنگ است

(۹۷) ندانم بادہ ام یا ساغرِ مہمن

گہرِ درو امنم یا گوہرِ مہمن

چنان بینم چو برون دیدہ بندم

کہ جانم دیگر است و دیگر مہمن

(۹۸) تو گوئی طائرِ مازیرِ دام است

پریدن بر پر و با ششِ حرام است

ز تن بہر جستہ تر شد معنی جان

فسانِ خنجرِ ما از نیام است

(۹۹) چسان مزاید تمنا در دل ما؛

چسان سوز و چراغ منترل ما؛

بچشم ما که می بیند؟ چه بیند؟

چسان گنجیدر دل اندر گل ما؛

(۱۰۰) چو در جنت خرامیدم پس از مرگ

بچشم این زمین و آسمان بود

شکے با جان حیرانم در آویخت

جهان بود آنکه تصویر جهان بود

(۱۰۱) جهان ما که جبران نگار نهیست

اسیر انقلاب صبح و شام است

رسوایان قضا هموار گردد

هنوز این پیکر گل ناتمام است

(۱۰۲) چسان اے آفتاب آسمان گردد

باین دور می بچشم من و رآئی؟

بخشای واصل و از خاکدان دور!

تولے شرکان گل آخر کجائی؟

لے انگاره: نقش ناتمام خواه سایه وار ہو خواه بے سایه ر

(۱۰۳) تراشش از تیشتم خود چاده خویش

بیراه و دیگران رفتن عذاب است
گرازد دست تو کار تا در آید
گنا همه هم اگر باشد ثواب است

(۱۰۴) بمنزل رهبر و دل در نسا زد

به آب و آتش و گل در نسا زد
نه پنداری که در تن آرمید است

که این دریا بسا حل در نسا زد

(۱۰۵) بیایا شاهد فطرت نظر باز

چرا در گوشه خلوت گزینی
ترا حق داد چشم پاک بمنی

که از نورش نگا به آفرینی

(۱۰۶) میان آب و گل خلوت گزیدم

ز افلاطون و فارابی بریدم

نه کردم از کس در یوزها چشم

چسان را جز بچشم خود نه دیدم

- (۱۰۷) مرا غازی خود می کس را خبر نیست
خودی در حلقه شام و سحر نیست
ز خضر این نکته نا در شنیدم
که بحر از موج خود دیرینه تر نیست
- (۱۰۸) ولا رمز حیات از غنچه دریاب
حقیقت در مجازش بے حجاب است
ز خاک تیره می روید و لیس کن
نگاهش بر شعاع آفتاب است
- (۱۰۹) فروغ او به بزم باغ و راغ است
گل از صهبائے اوروشن ایلغ است
شب کس در جهان تاریک نگر اشت
که در هر دل ز داغ او چراغ است
- (۱۱۰) ز خاک نرگستان غنچه رست
که خواب از چشم او شبنم فروشت
خودی از بے خودی آمد پیدار
جهان دریافت آخر آنچه می جست

(۱۱۱) جہان کنز خود ندارد دستگا ہے

بکوائے آرزو می جست را ہے

ز آغوش عدم وز دیدہ بگرخت

گرفت اندر دل آدم پنا ہے

(۱۱۲) دل من راز دان حسم و جان است

نہ پنداری اجل بر من گران است

چہ غم گر یک جہان گم شد ز چشمم

ہسنوز اندر غمیںم صد جہان است

(۱۱۳) گل رعنا چو من در مشکلی ہست

گرفتار طمس محفلے ہست

زبان برگ او گویا نہ کردند

ولے در سینہ چاکش ولے ہست

(۱۱۴) سزاج لالہ خود روشناسم

بشاخ اندر گلان را بوشناسم

ازان دارد مرا مرغ چمن دوست

مقام نغمہ ہائے او شناسم

(۱۱۵) جهان یک نغمه زارے آرزوئے

بم وزیرش ز تار آرزوئے

بچشم هر چه هست و بود و باشد

وے از روزگار آرزوئے

(۱۱۶) دل من بقیه زار آرزوئے

درون سینه من هائے هوئے

سخن اے هملشین از من چه خواهی

که من با خولیش دارم گفتگوئے

(۱۱۷) دوام ماز سوز ناتمام است

چو ماهی جز پیش بر ما حرام است

مجو ساحل که در آغوش ساحل

پدید یک دم و مرگ و دوام است

(۱۱۸) مرنج از برهن اے واعظ شهر

گرازا مسجد پیش بتان خواست

خدائے ما که خود صورت گری کرد

بته را سجده از قدسیان خواست

حکیمان گرچه عدد پیکر شکستند (۱۱۹)

مقیسم سوماتات بود و هستند

چسان افرشته ویزدان بگیرند

هنوز آدم بفترا کے نہ بستند

جہان ہار وید از مشت گل من (۱۲۰)

بیسار مایہ گیر از حاصل من

غلط کردی رہ سر منزل دوست

وے کم شو بصری راجے دل من

ہزاران سال با قیامت شستم (۱۲۱)

با دیو شستم و از خود گسستم

و لیکن سرگزشت شستم این دو حرف است

ترا شیدم، پرستیدم، شکستم

یہ پہنائے ازل پری کشودم (۱۲۲)

ز بند آب و گل بیگانه بودم

بچشم تو بہائے من بلند است

کہ آوردی بیسار از وجودم

(۱۲۳) درونم جلوه افکار این چیست!

برون من همه اسرار این چیست!

بفرمایا اے حکیم نکته پرواز

بدن آسوده جان سیار این چیست!

(۱۲۴) بخود نازم گدازے بے نیازم

تپم، سوزم، گدازم، نوازم

ترا از غم و آتش نشاند

سکن در فطرتم آئینه سازم

(۱۲۵) اگر آگاه ای از کیف و کم خویش

یمنه تعمیر کن از شبنم خویش

ولا در یوزه مهتاب تاک!

شب خود را برافروز از دم خویش

(۱۲۶) چه غم داری، جیاست دل زدم نیست

که دل در حلقه بود و غم نیست

مخوراے کم نظر اندیشه مرگ

اگر دم رفت دل باقی است غم نیست

تو اے دل تانشینی در کنارم (۱۲۷)

ز تشریف شہان خوش نثر گلیم

درون سینہ ام با شمی پس از مرگ!

من از دست تو در امتیاز و بیم

ز من گو صوفیان با صفا را (۱۲۸)

خدا جو یان معنی آشتار

غلام ہمت آن خود پرستم

کہ با نور خودی بلند خدرا

چو نرگس این چمن ناویدہ مگر (۱۲۹)

چو بو در غنچہ پیچیدہ مگر

ترا حق دیدہ روشن ترے داد

خود بیدار و دل خوا بیدہ مگر

ترا شیدم صنم بر صورت خویش (۱۳۰)

بشکل خود خدرا نقش بستم

مرا از خود بیرون رفتن محال است

بہر رنگے کہ ہستم خود پرستم

بہ شبِ نیمِ غنچہ نور ستہ می گفت (۱۳۱)

نگاہِ ماچسَن را دان رسانیدست
در آن پهناسا کہ صد خورشید دارد

تیمیرِ پست و بالا بست یا نیست
زمین را رازِ دان آسمان گیر (۱۳۲)

مکان را شرحِ رمزِ لامکان گیر

پیرِ دہرِ قدرِ سوئے منزلِ دوست

نشانِ راہِ از ریگِ روان گیر

ضمیرِ کن فکانِ غیرِ از تو کس نیست (۱۳۳)

نشانِ بے نشانِ غیرِ از تو کس نیست

قدمِ بیاکِ نمرِ نہ در رہِ زلیست

بہ پهناسا کے جہانِ غیرِ از تو کس نیست

زمینِ خاکِ در میخانہ ما (۱۳۴)

فلکِ یک گرویشِ پیمانہ ما

حدِ بیشِ سوزِ و سازِ ما دراز است

جہانِ ویجاچہ افانہ ما

سکندر رفت و شمشیر و علم رفت (۱۳۵)

خواجه شهر و گنج کان و بیم رفت
اسم را از شهبان پائنده نردان
نمی بینی که ایران ماند و جم رفت؛

ر بودی دل ز چاک سینه من (۱۳۶)

بغارتta برده گنجینه من
متاع آرزویم یا که دادی؟
چه کردی با غم ویرینه من؟

ز پیش من جهان رنگ و بوی رفت (۱۳۷)

زین و آسمان و چار سو رفت
تورفتی اے دل از هنگامه او؛
دیا از خلوت آباد تو اوریت؛

مرا از پرده ساز آگهی نیست (۱۳۸)

و لے دانم لولے زندگی چیست
سر و دم آنچنان در ساختاران
گل از مرغ چمن پرسد که این چیست

نوا مستانه در محفل زوم من (۱۳۹)

شرارِ زندگی برگل زوم من
دل از نورِ خسرو کردم ضیا گیر
خسرو را بر عیسا و دل زوم من

عجم از نغمه های من جوان شد
ز سودایم متاع او گران شد (۱۴۰)

بجوئے بود ره گم کرده در دست
را آواز و رایم کاروان شد

عجم از نغمه ام آتش بجان است (۱۴۱)

صدائے من در آئے کاروان است
حدی رایتی تر خوانم چو عمرنی

که ره خوا بیده و محل گران است

ز جان بے قرار آتش کشادم (۱۴۲)

دله در سینه مشرق نهادم

گل او شعله زار از تال من

چو برق اندر نهادم و فتادم

له نوار آتیه نری زن چو ذوق نغمه یابی
حدی رایتی تر می خوان چو محل را گزان می
(عمرنی)

مرا مثل نسیم آواره کردند
(۱۴۳)

دلیم مانند گل صد پاره کردند
نگاهم را که پیدا هم نه بیند
شهبید لذت لطف آره کردند

خردگر پاس راز زینہ سازد
(۱۴۴)

کمالش سنگ را آئینه سازد

لوائے شاعر جا دو نگارے

زیش ز رندگی نوشینہ سازد

ز شاخ آرزو بر خورده ام من
(۱۴۵)

به راز ز رندگی بے پرده ام من

بترس از باغبان ایسے نادر انداز

که پیغام بہار آوردہ ام من

خیالیم کو گل از فردوس چید
(۱۴۶)

چو مضمون غریبے آفریند

دلیم رسیںہ می لرزد چو برگے

کہ بروے قطرہ شبنم نشیند

(۱۴۷) عجم بحر یست ناپید را کنار سے

کہ دروے گوہر الماس رنگلاست
ولیکن من مرا عم کشتی خویش
بدریائے کہ موجش بے نہنگلاست

(۱۴۸) گو کار جهان ناستوار است

ہر آن ما ابد را پردہ دار است
بگیر امروز را حکم کہ فردا
ہنوز اندر خمیر روزگار است

(۱۴۹) رمیدی از خدا و تدان افرنگ

وے برگور و گنبد سجدہ پاشی
بہ لالائی چنان عادت گرفتہ
ز سنگ راہ مولاے تراشی

(۱۵۰) قبائے زہد گانی چاک تا کے

چو موران آشیان در خاک تا کے
بہ پرواز آو شاہینی بیاموز
تلاش دانہ در خاشاک تا کے

(۱۵۱) میسان لاله و گل آشیان گیر

ز مرغ نغمہ خوان دریں فغان گیر
اگر از ناتوانی گشتم پیر

نصیبے از شباب این جهان گیر

(۱۵۲) بجان من کہ جان نقش تن انگیزت

ہوائے جلوہ این گل را دور و گرد

ہزاران شیوہ دار جان بیتاب

بدن گردد چو بایک شیوہ خو گرد

(۱۵۳) بگو شمع آمد از خاک قرارے

کہ در زیر زمین ہم می توان زلیست

نفس دارد ولیکن جان ندارد

کسے کو بر مراد و یگران زلیست

(۱۵۴) مشو نومید ازین مشیت غنائے

پریشان جلوہ ناپائیدارے

چو فطرت می تراشد پیکرے را

تمامش می کند در روزگارے

- (۱۵۵) جهان رنگ و بو فهمیدنی هست
 ورین وادی بے گل چیدنی هست
 و لے چشم از درون خود نه بندی
 که در جان تو چیزی دیدنی هست
 (۱۵۶) تو می گوئی که من هستم خدا نیست
 جهان آب و گل را انتها نیست
 مهنوز این را زیر من ناکشود است
 که چشم آنچه بیند هست یا نیست
 (۱۵۷) بساطم خالی از مرغ کباب است
 نه در جامم مے آئینه تاب است
 غزال من خور و برگ گیا به
 و لے خون دل او مشک ناب است
 (۱۵۸) رگ مسلم ز سوز من تپید است
 چشمش اشک بیتابم چکید است
 مهنوز از کج شرح جانم نداند
 جهان را باز نگاه من ندید است

بحر ف اندر رنگسری لامکان را

درون خود نگر این نکته پیدا است

به تن جان آ نچنان وارد نشین

که نتوان گفت اینجانیست آنجا است

بهر دل عشق رنگ تازه بر کرد

گهی با سنگ که با شیشه سر کرد

ترا از خود ربود و چشم تر واد

مرا با خویش تن نزد یک تر کرد

همنوز از بند آب و گل نه رستی

تو گوی رومی و افغانیم من

من اول آدم بے رنگ و بویم

از آن پس هندی و تورانیم من

مرا فوئی سخن خون در جگر کرد

غبار راه را مشیت شرر کرد

بگفتار محبت لب کشودم

بیان این راز را پوشیده تر کرد

سرکردن : معاش و موافقت کرنا

(۱۶۳) گریز آتش ز عقل و فتنون کرد
 دل خود کام را از عشق خون کرد
 ز اقبال فلک پیاچه پر سی
 حکیم نکتہ دان ماجنون کرد

افکار

بسم الله الرحمن الرحيم

افکار

گلِ نختین

ہنوز ہم نفسے در چین نمی بینم
 بہ آجہ نگرم خویش را نظارہ کنم
 بخامہ کہ خطِ زندگی رقم زدہ است
 دلم بہ دوش و نگاہم بعبرت امروز
 بہار می رسد و من گلِ نختینم
 باین بہار نہ مگر روئے دیگرے بینم
 نوشتہ نہ پیائے بہ برگ رنگینم
 شہید جلوہ فرود تازہ آیینم
 ز تیرہ خاک و میدم قبائے گل بستم
 و گرنہ اختر و المندہ ز پر دینم

وَعَا

اے کہ از خم خانہ فطرت بجسامم ریختی
 ترا تش صہبائے من بگدا از مینائے مرا
 عشق را سرمایہ ساز از گرمی قمریاد من
 شعلہ یبیاک گردان خاک سینکے مرا
 چون بمیرم از غبار من چراغ لاله ساز
 تازہ کن داغ مرا، سوزان بصرائے مرا

ہلالِ عید

تو ان ز چشم شوق رمید اے ہلالِ عید
 از صد نگاہ براہِ تو دلے ہنوادہ اند
 بر خود نظر کشا ز تہی دامنِ مرغ
 در سینہ تو ماہِ تما سے ہنوادہ اند

تشیخ فطرت

(۱) میسلاد آدم

نعره زو عشق که خونین جگرے پیدا شد
حسن لمرزیده که صاحب نظرے پیدا شد
فطرت آشفقت که از خاک جهان مجبور
خود گمرے، خود شکنے، خود نگرے پیدا شد
خبرے رفت ز گرو و دن بهشتان ازل
خذر لے پردگیان پرده درے پیدا شد
آرزو بے خبر از خویش به آغوش حیات
چشم واکرد و جهان دگرے پیدا شد
زندگی گفت که در خاک پیدم همه عمر
تا ازین گنبد و دیرینه درے پیدا شد

(۲) انکار ابلیس

نورئی نادران نیم، سجده بآدم برم
او به نهادست خاک من به نثار آدم

می تپد از سوز من، خونِ رگ کائنات
 من به دو صدم، من به غوثندرم
 رابطه سالامات، ضابطه اتمات
 سوزم و سارے دهم، آتش بیناگم
 ساخته خویش را، در شکنم ریزرینر
 تاز غبارِ کهن، پیکر نو آورم
 از زو من موجبِ چرخ سکون ناپزیر
 نقش گریزگار، تاب و تنب جوهرم
 پیکر انجم ز تو، گریش انجم ز من
 جان بجهان اندرم، زندگی مضمرم
 تو به بدن جان دہی، شور بجان من دهم
 تو به سکون رهنی، من به پیش ربرم
 من ز تناک بایگان گرچه نکر دم سجود
 قاہر بے دوزخم، وادری بے محشرم
 آدم خاکی ہمار، دون نظر و کم سواد
 نرا در آغوش تو پیر شود دربرم

(۳) اغوائے آدم

زندگی سوز و سار، به ز سکون و دام
 فاخته شاہین شود از پیش زیر دام
 هیچ نیاید ز تو غییر سجود نیاز
 خیز چو سرو بلند لے بعمل نرم گام
 کوثر و نسیم برو، از تو نشاط عمل
 گیر زمینائے تاک بادہ آئینہ قام
 زشت و نکو زادہ و ہم خداوند تست
 لذت کردار گیر، گام بنہ، جوئے کام
 خیز کہ نہا مت مملکت تازہ
 چشم جهان بین کشا، بہر تماشا حرام
 قطرہ بے مایہ، گوہر تابندہ شو
 از سر گردون بیفت، گیر بدر یا مقام
 تیغ درخشندہ، جان جهان گسل
 جوہر خود را نمسا، آئے بدون از پیام
 بازوئے شاہین کشا، خون تدروان بریز
 مرگ بود باز را ز لیسن اندر کنام

تو نہ شناسی هنوز شوق بمیر و ز وصل

چیت جیات دوام ؛ سو نختن ناتمام

(۴) آدم از بهشت بیرون آمدہ می گوید

چہ خوش است زندگی را ہمہ سوز و ساز کردن

دل کوہ و دشت و صحرا بدرے گل از کردن

ز نفس درے کشادہ بہ فضاے گلستانے

رہ آسمان نور و ن بہ ستارہ راز کردن

بہ گل از بائے پنہان ، بہ نیاز بائے پیدا

نظرے اداس تہا سے بحریم ناز کردن

گہے جہنم کے ندیدن بہ ، ہجوم لالہ زارے

گہے خار نیش زرن راز گل امتیاز کردن

ہمہ سوز ناتمام ، ہمہ درد آرزویم

بگمان و ہم یقین را کہ شہید جستجویم

(۵) صبح قیامت

(آدم در حضور باری)

اے کہ ز خورشید تو کو کرب جان مستنیر

از دلہم افر خستی شمع جہان غریب

رنجست بهر بائے من بجز یک ناله آب
 همیشه من آورد از جگر خار و شیر
 زهره گرفتار من، ماه پرستار من
 عقل کلان کار من بهر جهان وارو گیر
 من به زمین در شدم بمن به فلک بر شام
 بسته جادوئے من فوره و مهر منیر
 گرچه فسوشش مرا بر و ز راه صواب
 از غلطم در گذر عذر گناهم پذیر
 رام نگر و جهان تاز فسوش خوریم
 جز بکمند نیاز ناز نه کرد و اسیر
 تا شود از آه گرم این بت سنگین گذار
 بستن تر تار اد بود مسرا ناگزیر
 عقل بدام آورد فطرت چالاک را
 اهر من شعاعه ز ادبیه کند خاک را

بوسے گل

حورے بکنج گلشنِ جنت تپیر و گفت
 مارا کسے زان سوئے گردون خبر نداد
 ناید بفہم من سحر و شام و روز و شب
 عقلم ربوہ این کہ بگویند مرد و زار
 گردید موجِ نکبت و از شاخِ گل و مید
 پا اینچنین بعالیمِ فردا و دی ہمار
 واکر و چشم و غنچہ شد و خندہ زردے
 گل گشت دیرگ برگ شد و بر زمین قنار
 زان تازنین کہ بند مرپا کش کشادہ اند
 آہے است یادگار کہ بو نام داوہ اند

نوائے وقت

رشید بہ دامانم، انجم بہ گریبانم
 در من نگری ایچہم، در خود نگری جانم

در شهر و بیابانم در کاخ و شبستانم
من دردم در دامنم، من عیش فرادانم
من تیغ جهان سوزم، من چشمه حیوانم
چنگیزی و تیموری، مشت ز غبار من
هنگامه افرنگی یک جسته شمار من
انسان و جهان او، از نقش نگار من
خون جگر مردان، سامان بهار من
من آتش سوزانم، من روضه رضوانم
آسوده و سیارم، این طرفه تماشا بین
در باد و امردزم، کیفیت فروا بین
ینها به خمیر من، صد عالم رعنا بین
صد کوب غلطان بین، صد گنبد خضرا بین
من کسوت انسام، پیراهن یزدانم
تقدیر فسون من، تدبیر فسون تو
تو عاشق لیلائے من دشت جنون تو
چون روح روان پاکم از چند و چون تو
تو راز دردن من، من راز دردن تو

از جاس تو پیدایم، در جان تو نهیام

من ره رود تو منزل، من مرز ع تو حاصل

تو ساز صد آهنگه، تو گرمی این محفل

آواره آب و گل، در پیاب مقام دل

گنجیده به جا می بین، این قلزم بے ساحل

از موج بلند تو سر یزد و طوفانم

فصل بهار

(۱)

خیسز که در کوه و دشت خیمه زد ابر بهار

مست تر تخم هزار

طوطی و دراج و سار

بر طرف جو ببار

کشت گل و لاله زار

چشم تماشا ببار

خیسز که در کوه و دشت خیمه زد ابر بهار

(۲)

خیسنکه در باغ و راغ قافله گل رسید

باد بهاران وزید

مرغ نوا آفرید

لاله گریبان درید

حسن گل تازه چید

عشقی عجب نو خرید

خیسنکه در باغ و راغ قافله گل رسید

(۳)

بلیاگان در صغیر، مصلحان در شروش

خون چمن گرم خوش

اے که نشینی خموش

در شکن آیین بهوش

باد معشای بهوش

نغمه سرا گل بهوش

بلیاگان در صغیر، مصلحان در شروش

(۴)
حجر نشینی گزار، گوشه صحرا گزین

بر لب جوی نشین

آب روان را بدین

نرگس ناز آفرین

لخت دل فردا درین

بوسه ز نشس بر جبین

حجر نشینی گزار، گوشه صحرا گزین

(۵)

ویدہ معنی کشا، لے ز عیان بہنجر

لالہ کمر در کمر

نیمہ آتش بہ بر

می چاکدش بہ جگر

شب نیم اشک سحر

در شفق آنجسم نگر

ویدہ معنی کشا، لے ز عیان بہنجر

خاک چمن و انمود، رازِ دلِ کائنات
 بود و نبودِ صفات
 جلوه گرِ پنهانِ ذات
 آنچه تو دانی چیست
 آنچه تو خواهی ماست
 هیچ ندارد ثبات

خاک چمن و انمود، رازِ دلِ کائنات

حیاتِ جاوید

گمان مبر که بی پایان رسید کارِ مغان
 هزار بادِ ناخورده در رگِ تپان است
 چمن خوش است ولیکن چو غنچه نتوان ز ریت
 قبا سے زند گیش از دم صبا چاک است
 اگر زمرِ حیات آگهی، بجوئے و میگسار
 دلے کہ از خلشِ خارِ آرزو پاک است

۹۸
بخود خرید و محکم چو کو بهساران نری
چو خس نری که بهواتیز و شعله بیباک است

افکارِ انجسم

(۱)

شنبدم کو که با کو که گفت
سفر اندر سرشت ماهها دند
که در کجیم و پیداسا حلقه نیست
و لے این کاروان را منتر لے نیست

(۲)

اگر انجسم بهمانست که بود است
گرفتار کند روزگاریم
ازین دیرینه تاب به پای سووا است
خوشا آن کس که محروم و جود است

(۳)

کس این بار گران را بر نتاید
قصای نیلگو تم خوش نیاید
ز بودمان بود چادوان به
زواجش پستی آن خاکدان به

(۴)

خاک انسان که جانش بقیر است
بتای ز ندگی بر قامتش راست
سوار بر اسوار روزگار است
که اولوا لهین و تازه کار است

زندگی

شب زار تا لیدر ابر بهار
که این زندگی گریه هم است
درخشد برق سبک سیر و گفت
خطا کرده خنده یکم است

ندانم به گلشن که برد این خبر
سختها میان گل و شبنم است

محاوره علم و عشق

نگاهم راز و این هفت چار است
گرفتار کنم که در گار است
جهان بسیم باین سو باز گرد
مرا با آن سوئے گردن چه کار است

چکد صد نغمه از سازے که دارم
ببازار افکنم رازے که دارم

عشق

زافسون تو دریا شعله زار است
هوا آتش گزار و زهر دار است
چو بامن یار بودی، نور بودی
هریدی از من و نور تو نار است

بخلوت خانه لا هوت مرادی
و لیکن در نخ شیطان فتادی

بیایین خاندان را گلستان ساز جهان پیر را دیگر جوان ساز
بیایک ذره از ورد و لیم گیر ته گردون بهشت جاودان ساز
ز روز آفرینش همدم استیم
همان یک نغمه را زیریم استیم

سرود پنجم
هستی با نطف ام ما
مستی با خرام ما
گردش بے مقام ما
زندگی دوام ما

دور فلک بکام ما می نگریم و می رویم
جلوه گه شهود را
بتکده نمود را

رزم نبود و بود را
 کشمکش و جود را
 عالم و پیر و زود را می نگریم می رویم
 گرمی کارزارها
 خالی پختن کارها
 تاج و سریر و دارها
 خواری شهریارها
 بازی روزگارها، می نگریم می رویم
 خواجه ز سروری گزشت
 بنده ز چاکری گزشت
 زاری و قیصری گزشت
 دور سکندری گزشت
 شیوه بت گری گزشت می نگریم می رویم
 خاک خموش و درخروش
 سست نهاد و سخت کوش
 گاه به بزم نای و نوش
 گاه جناب زه بدوش

میر جہان و سفتہ گوش ہی نگریں دمی رویم
 تو پر طاسم چون و چند
 عقل تو در کشاد و بند
 مثل غزالہ در کند
 زار و زبون و در دمنند

ما پشیمین بلند می نگریں دمی رویم
 پرده چرا؟ ظهور چیست؟
 اصل ظلام و نور چیست؟
 چشم و دل و شعور چیست؟
 فطرت نا صبور چیست؟

این همه نرد و دور چیست می نگریں دمی رویم
 بیش تو نرد ما کے
 سال تو پیش ما کے
 لے بکنار تو کے
 ساختہ بہ شبہ
 مابتلاش عالے می نگریں دمی رویم

نسیم صبح

زردے جسرو سر کوه سار می آیم
 و لیک می نشنا سم که از کجا خیزم
 و هم به غمزہ طائر پیام فصل بہار
 تہ نشیمن او سیم یا سمن ریزم
 بہ سبزہ غلطم و بر شاخ لالہ می پیچم
 کہ رنگ و بوز مسامات او بر انگیزم
 خمیدہ تا نشود شاخ او ز گردش من
 بہ برگ لالہ و گل نرم نرمک آویزم
 چو شاعرے ز غم عشق در خروش آید
 نفس نفس بہ نوا ہائے او در آمیزم

پند باز با بچہ خویش

تو دانی کہ بازان نریک جو ہر اند	دل شیر دارند و شرت پرند
نکو شیوہ و نختہ تدبیر باش	جسور و غیور و کلان گیر باش
بمیلانینر با کبک و تورنگ و سار	مگر این کہ داری ہوائے شکار

چه قوسے نرزد پایہ ترسناک !
 شد آن باشه گنجی خورشیدش
 بسا شکمہ افتاد بر روی خاک
 نگہ دار خود را و ترسند ز می
 تن نرم و تازک بہ تیہو گزار
 نصیب جہان آنچه از خرمی است
 چه خوش گفت نرزد خود را عقاب
 بجو اجمہن مثل آہو ویش
 چنین یاد دارم تر باران پیر
 کنا سے نگیم در باغ و کشت
 ز روی زمین دانہ چیدن خطا
 بجیب کہ پایہ زمین سووہ است
 پئے شاہ بازان بسا طاقت
 تو از زر و چشمان صحراستی
 جوانے اکیلے کہ در روز جنگ
 بہ پرواز تو سطوت نورپان

کند پاک منتقار خود را بجاک !
 کہ گیر دزد صید خود آئین دیش
 شد از صحبت دانہ چینیان ہلاک
 دلیر و درشت و ثنومند ز می
 رگ سخت چون شاخ آہویا
 ز سنگینی و کثرت و پردی است
 کہ یک قطرہ خون بہتر از لعل ناب
 بخلوت گرا چون نیاکان خویش
 نشین بشاخ درختے ملیر
 کہ داریم در کوہ و صحرا بہشت
 کہ پنا کے گروہ خدا داد ماست
 ز مرغ سرا سفا تہر لودہ است
 کہ بہ رنگ رفتن کند تیر جنگ
 بگو بہر چو سیمغ والا ستی
 برد مرد ما راز چشم پلنگ
 بہر گہائے تو خون کا قوریان

لہ باز گم نام کا ایک سفید رنگ شکاری پرندہ جو ترکستان کے پہاڑوں اور صحراؤں میں پایا جاتا ہے۔

تہ چرخ گردندہ کوثر پشت
 بخور آنچه گیری ز نرم و درشت
 دوست کسے طعمہ خود گیر
 نگو باش و پند نگو یان پندیر

کرم کتابی

شنیدم شبے در کذب خانہ من
 باد راقی سینا نشیمن گرفتہ
 نفہمیدہ ام حکمت زندگی را
 نگو گفت پروانہ نیم سوزے
 بہ پروانہ می گفت کرم کتابی
 بسے دیدم از نسجہ فاریابی
 ہمان تیرہ روزم ز بے آفتابی
 کہ این نکتہ را در کتابے نیابی

تپش می کند زندہ تر زندگی را
 تپش می دہد بال و پر زندگی را

کبر و ناز

سخ جوئے کوہ را ز رہ کبر و ناز گفت
 مارا مویہ تو شود تلخ روزگار
 گستاخ می سرائی و بیباک می روی
 ہر سال شوخ دیرہ و آوارہ تر ز پار

شایانِ دودمانِ کهنانیا نَم
 خود را مگوئے دخترِ کبرِ ابرِ کو بهسار
 گردنده فتنه غلطنده بجاک!
 راهِ دیگر بگسرد و بر دسوئے مرغزار
 گفت آجیو چنین سخنِ دل شکن مگوئے
 بر خویش تن مناز و بهالِ منی مکار
 من می روم که در خورِ این دودمانِ نیم
 تو خویش رازِ مهر درخشان نگا بهار

لاله

آن شعله که صبح از ل در کنارِ عشق
 پیش از نمودِ بلبل و پروانه می تپید
 افزون ترم ز مهر و بهر فتره تن ز نرم
 گردون شرارِ خویش ز تابِ من آفرید
 در سینه چمن چو نفسِ گرمِ آشیان
 یک شاخِ نازک از تیرِ خاکم چو تم کشید

سوزم ربود و گفت یکے در برم پایست
 لیکن دل ستم زده من تیارمید
 در تنگنای شاخ بسج و تاب خور و
 تاجوهرم به جلوه گهرنگ و بوسید
 شبنم براه من گهر آید ار ریخت
 خندید صبح و باد صبا گرد من وزید
 بلبل ز گل شنید که سوزم ربوده اند
 نالید و گفت جامه هستی گران خرید
 واکرده سینه منت خورشیدی کشم
 آیا بود که باز برانگیزند آتشم

حکمت و شعر

ابوعلی اندر غبار نااقه گم دست روی پرده محل گرفت
 این فروتر رفت دنا گوهر رسید آن بگردا بے چو خس منزل گرفت
 حق اگر سوزے ندارد حکمت است
 شعر می گردد چو سوز از دل گرفت

کمر مک شرب تاب

یک فتره بے مایه منافع نفس اندوخت
شوق این قدرش سوخت که پروانگی آموخت

پهنائے شرب افروخت

وامانده شعاعی که گره خورد و شرر شد

از سوزِ حیات است که کارش همه زرشد

وارائے نظر شد!

پروانه بے تاب که هر سو تک و پلو کرد

بر شمع چنان سوخت که خود را همه او کرد

ترکب من و تو کرد

یا اختصر کے ماہ سینے یکینے

نزدیک تر آمد بتماشائے زینے

از چرخ برینے

یا ماه تنک ضو که بیک جلوه تما است

ماہی که برومذت خورشید حرام است

آزاد مقام است

اے کمر مک شرب تاب سراپائے نو نور است
پرواز تو یک سلسلہ غیب و حضور است
آئین ظہور است

در تیرہ شبان مشغول مرغان شرب استی
آن سوز چہ سوز است کہ در تاب و تاب استی
گرم طلب استی

مائیم کہ مانند تو از خاک دیدیم
ویدیم پسیدیم، ندیدیم پسیدیم
جائے نہ رسیدیم!

گویم سخن سنجتہ و بر ورده و تہ دار
از منزل گم گشتہ ملو پائے برہ دار
این جلوہ نگہ دار

حقیقت

عقاب دور بین ہو بینہ را گفت
نگاہم آنچہ می بیند سراب است

چو آبش داد آن مرغِ حق اندیش
 تو می بینی و من دانم که آب است
 صدائے ماهی آمد از تنه بحر
 که چپنرے بہت دہم در پیچ قباب بہت

حدی

(نغمہ ساربانِ حجاز)
 ناقہ سہارِ من
 آہوے تاتارِ من
 درہم و دینارِ من
 اندک و بسیارِ من
 دولتِ بیدارِ من
 تیز ترکِ گامِ زنِ منزلِ ماورائیت
 دلکش و زیباستی
 شاہدِ رعناستی
 روکشِ حوراستی
 غیرتِ لیلاستی

دخترِ صحرایِ سستی
 تیزتر کب گام زن منزلِ مادورِ نیست
 در پیشِ آفتاب
 غوطه زنی در سراب
 ہم بہ شبِ ماہتاب
 تندروی چون شہاب
 چشم تو نادیدہ خواب
 تیزتر کب گام زن منزلِ مادورِ نیست

لکھ ابرِ روان
 کشتی بے بادِ بان
 مثلِ خضرِ راہِ دان
 بر تو سبکِ ہر گران
 نختِ دلِ ساربان
 تیزتر کب گام زن منزلِ مادورِ نیست
 سوز تو اندرِ زمام
 سازِ تو اندرِ خرام
 بے خورش و آشنہ کام

یا سفر صبح و شام
 خسته نشوی از مقام
 تیز ترکِ گام زرن منزلِ ما دور نیست
 شام تو اندر یمن
 صبح تو اندر قرن
 ریگ درشت و وطن
 پائے ترا یا سمن
 اے چو غزالِ ختن
 تیز ترکِ گام زرن منزلِ ما دور نیست
 مہ ز سفر پاکشید
 در پسِ تل آرمید
 صبح ز مشرقِ دمید
 جامہ شب بہرِ درید
 یا دریا بان و زید
 تیز ترکِ گام زرن منزلِ ما دور نیست
 نفہ من دل کشاے
 زیر و بمش جان فزاے

تافله ہارا اوراے
 فتنہ ربا فتنہ زراے
 اے بحر مچہرہ سائے
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

قطرہ آب

مرا معنی ز تازہ دعا است
 اگر گفتہ را باز گویم روا است

ہیکے قطرہ باران زابرے چکید
 کہ جائے کہ دریا ست من کیستم
 خجل شد چو پنهانے دریا بدید
 گمراہست حقا کہ من کیستم

ولیکن ز دریا ہر آمد خروش
 رشرم تنک مایگی رو مپوش
 تماشاے شام و سحر دیدہ
 چمن دیدہ دشت و درویدہ
 بہ برگ گیا ہے بدوش سحاب
 درخشیدی از پر تو آفتاب

گنج همدم تشنه کمان راغ
 گنج محرم سینه چاکان راغ
 گنج خفته دلتاک و طاقت گداز
 گنج خفته در خاک و بے سوز و ساز
 زمونج سبک سیر من مراد
 زمون مراد در من افتاد
 بیاسای در خلوت سینه ام
 چو جوهر درخشش اندر آینه ام
 گهر شودر آغوشش قلزم بزمی
 فروزان تر از ماه و انجم بزمی

مجاورہ مابین خدا و انسان

خدا

جہان را ز یک آب و گل آفریدم تو ایران و تاتار ز رنگ آفریدی
 من از خاک پولاد تاب آفریدم تو شمشیر و تیغ و ننگ آفریدی
 تیر آفریدی نہال چمن را
 نفس ساختی ملائکہ نغمہ زن را

انسان

تو شب آفریدی چراغ آفریدم
سفال آفریدی ایام آفریدم
بیابان و کھسار و راغ آفریدی
خیابان و گلزار و باغ آفریدم
من آنم که از سنگ آئینه سازم
من آنم که از زهر لوسینه سازم

ساقی نامہ

(در نشاط باغ کشمیر نوشتہ شد)

خوشنار و زرگارے خوشنابو بہارے
زمین از بہار ان جو بال تدرعے
نہ چید نگہ جز کہ در لالہ و گل
لب جو خور آرائی غنچہ دیدی؟
چہ شیرین نوائے چہ دلکش صدائے
یہ تن جان بہ جان آرزو زندہ گرد
نواہائے مرغ بلند آشیانے
تو کوئی کہ نیروان بہشت برین را
کہ تاجتیش آدمی زادگان را
نجوم پرست رست از مرغزارے
ز قوارہ الماس بار آیشائے
نہ غلطہ ہوا جز کہ بر بنہزارے
چہ زریبان نگارے چہ آئینہ دارے
کہ می آید از خلوت شاخائے
ز آواہ سارے ز بانگ ہزارے
در آمینت بانغمہ جو بارے
نہادارست در دامن کوہ سارے
رہا سازد از محنت انتظارے

شرابے کبابے، ربابے، لگاسے
 سیار از نیاگان مایادگارے
 فرزد چولورے، بسوز چو نارسے
 بہشتے فرزدین بہشت عمارے
 ہرمان یک نوابالد از ہر دیارے
 کہ تاثیر او گل و ماند ز خارے
 بتے می تراشد ز سنگ مزارے
 خودی تا شناسے ز خود شمسارے
 نصیب تلمش جامہ تار تارے
 نہ در سینہ او دل بیقرارے

چچ خواہم درین گلستان گرنخواہم
 سرت کردم اسے ساقی ماہ سیم
 بہ سیاغ فرزدیز آہے کہ جان را
 شتھالق بزدیان ز خاک نثرندم
 نہ بینی کہ از کاشغرتا بہ کاشان
 چشمم امم ریخت آن اشک ناہے
 کشیہ بھی کہ بایندگی خود گزفتہ
 ضمیرش ہی از خیال بلندے
 بر شیم قبا خواجہ از محنت او
 نہ در دیدہ او فروغ نگاہے

اراں سے نشان قطرہ بر کشیری
 کہ خاکسترش آفریند شرارے

شاہین و ماہی

ماہی بچے شوخ بہ شاہین بچہ گفت

این سلسلہ موند کہ بینی ہمہ دریاست

اے اہل خطہ کشمیر کو کشمیر بھی کہتے ہیں۔

دارائے نہنگانِ خردوشنده تراز میخ

در سینه ادویدہ و ناویدہ بلا ہاست
باسیلِ گران سنگ زرین گیر و سبک خیز

باگو ہر تائبندہ و بالو لوئے لالاست
بیرون نتوان رفت ز سیلِ ہمہ گیرش

بالائے سرماست، تیرپاست، ہمہ جاست
ہر لحظہ جوان است مردانِ مست مردانِ است

از گردشِ ایام نہ افزون شد و نہ کاست
ماہی بچہ را سوز و سخن چہرہ برافروخت

شاہین بچہ خندید و ز ساحل بہ ہوا خاست
زربانگ کہ شاہینم و کارم بز زمین چلیست

صحراست کہ دریاست تہ بال و پرماست!
بگزر ز سر آب و پہنائے ہوا ساز
این نکتہ نہ بیند مگر آن دیدہ کہ بیناست

کرمکِ شب تاب

شنیدم کرمکِ شب تاب می گفت
نہ آن مورم کہ کس نال دزدیشم

توان بے منت بیگانگان سوخت نہ پنداری کہ من پروانہ کیشم
اگر شب تیرہ ترا از چشم آهوست
خودا فردزم چراغِ راه خویشم

تنہائی

بہ بحرِ رقتم و گفتم بہ موج بے تابے
ہمیشہ در طلبِ استی چه مشکِ واری؟
ہزار لولوئے لالاست در گریبانست
درونِ سینہ چو من گوہرے دے واری؟
تپید و از لبِ ساحلِ ریاحین نہ گفت
بگوہ رقتم و پر سید این چه بیدردی است
رسد بہ گوشش کو آہ و فغانِ غم زدہ؟
اگر بہ سنگِ تو لعلِ زقطرہ خون است
یکے در آہِ سخنِ با من ستم زدہ؟
بخود خنزد و نفس در کشید و هیچ نہ گفت
رہ در از بریدم ز ماہ پر سیدم
سفر نصیب، نصیب تو منزلیست کہ نیست؟

جہان زیرِ تو سیمائے تو سمنِ ترارے
 فروغِ داغِ تو از جلوہ دلے است کہ نیست؟
 سوئے ستارہ رقیباً نہ دید و سچ نہ گفت
 شدم بحضرتِ نیروان گزشتم از مہ و مہر
 کہ در جہان تو یک ذرہ آشنا کم نیست
 جہان تھی ز دل و مشتِ خاکِ من ہمہ دل
 چمنِ خوشالست دلے در خورِ نوا کم نیست
 تلمسے بہ لبِ اور سید و سچ نہ گفت

شبِ بنم

گفتند فردا کے زاوج مہ و پیر و نیز
 بر خود زن و بھر پر آشوب بیامیز
 باموج در آوینز
 نقشِ دگر انگیز
 تا بندہ ہر خیز

لے پرویز، پروین ر

من عیش هم آنخوشی دریانه خریدم
آن باد که از خویش رباید بچشیدم

از خود نه رمیدم

و آفاق بریدم

بر لاله چکیدم

گل گفت که هنگامه مرغان سحر چیست؟

این انجمن آراسته بالاکه سحر چیست؟

این زیر و زیر چیست؟

پایان نظر چیست؟

خارج گل تر چیست؟

تو کیستی و من کیم این صحبت ما چیست؟

بر شاخ من این طائر که نغمه سرا چیست؟

مقصود نوا چیست؟

مطلوب صبا چیست؟

این بکنه سرا چیست؟

گفتم که چمن زرم حیات همه جانی است

بزرگماست که شیرازه از ذوق جدائی است

دم به گرم نوازی است
 جان به چهره کشائی است
 این راز خدائی است
 من از فلک افتاده نواز خاک و مید می
 از دوقی نمود است و مید می که چکید می
 در شاخ نپسید می
 صد پرده دریدی
 بر خویش رسیدی
 نم در رگ ایام زرا شک سحر ماست
 این زیر دژ بر حسیست به فریب نظر ماست
 اجم بر ماست
 نخت جگر ماست
 نور بصیر ماست
 در سیر بین شایه گل سوزن خار است
 خار است، ولیکن زندی مان نگار است
 از عشق نزار است
 در پهلوی یار است

این هم ز بهار است
 بر خیزد دل از صحبت دیرینه پسرواز
 بالاله خورشید جهان تاب نظر بار
 با اهل نظر ساز
 چون من بفلک تاز
 داری سر پرواز؟

عشق

فکرم چو به جستجو قدم زد	در دیر شد در حرم زد
در دشت طالب بس می‌دیدم	دامن چو گرد باد چیدم
پویان بے خضر سوئے منزل	بر دوش خیال بسته محل
جویای می شکسته جامی	چون صبح بباد چیده دایمی
پیچیده بخود چو موج دریا	آواره چو گرد باد صحرا
عشق تو دلم ربود ناگاه	از کار گره کشود ناگاه
آگاه ز هستی و عدم ساخت	بتخانه عقل را حرم ساخت
چون برق بجز منم گزر گمزد	از لذت سوختن خبر کرد
سرست شدم ز پافتادم	چون عکس ز خود جدا افتادم

خاکم بفر از عرش بردی مان را از که باد لم سپردی
 واصل بکنار کشتیم شد طوفان جمال رشتیم شد
 جنر عشق حکایتی ندارم پردائے ملاستے ندارم
 از جلوہ عمام بے نیازم
 سوزم گریم نیم گدازم

اگر خواہی حیات اندر خطری

غزلے باغزلے در دل گفت ازین پس در حرم گیرم کنائے
 بصحرایید بیدان در کمین اند بکام آہوان صبحی نہ شامے
 امان از قندہ صیاد نخواہم
 دلے زانند لیشہ ہا آزاد خواہم
 رفیقش گفت لے یار خردمند اگر خواہی حیات اندر خطری
 و مادام نحویشتن را بر فسان زن ز تیغ پاک گوہر نیز ترزی
 خطر تاب و توان را امتحان است
 عیار ممکنات جسم و جان است

جهانِ عمل

هست این می‌کده و دعوتِ عالم است اینجا
قسمتِ باره باندازه جام است اینجا
حرفِ آن راز که بی‌گانه صوت است هنوز
از لب جام چکید است و کلام است اینجا
نشه از حال یگانه گزشتند ز قال
نکته فلسفه در دِته جام است اینجا
مادرین ره نفس و پیر انداخته ایم
آفتابِ سحر او لبِ بام است اینجا
اے که تو پاسِ غلط کرده خود می داری
آنچه پیش تو سکون است خرام است اینجا
ما که اندر طلب از خانه بیرون تاخته ایم
عالم را جان بد میدیم و عمل ساخته ایم

زندگی

پرسیدم از بلند نگاہے حیات چیست
گفتاے کہ تلخ تر از نکو تر است
گفتم کہ کرمک است و ز گل سر برون زند
گفتا کہ شعده ز او مثال سمندر است
گفتم کہ شد بہ فطرت خامش نہادہ اند
گفتا کہ خیر او نشناسی ہمین شر است
گفتم کہ شوقی میر نہ بدش بمنز لے
گفتا کہ منز لش بہ ہمین شوق مضمر است
گفتم کہ خاکی است و بجاکش بھی دہند
گفتا چو دانہ خاک شگافد گل تر است

حکمت فرنگ

شنیدم کہ در پارس مرد گزین
بسے سختی از جان کنی دید و مرد
بنالشی و درآمد بہ نیروان پاک
آواہم رمز آستانکتہ بین
بر آشفت و جان شکوہ لبریز برد
کہ دارم دے از جل چاک چاک

کمالے ندرار و بہ این یک فنی
 برد جان و نا پختہ در کار مرگ
 فرنگ آفریند ہنر باشکوف
 کشد گرد اندیشہ پر کار مرگ
 رود چون نہنگ آبدوزش بہیم
 نہ بینی کہ چشم جہان بدین ہور
 تفنگش بکشتن چنان تیر و ست
 فرست این کہن ابلہ را در فرنگ
 کہ گیسرد فن کشتن بے درنگ
 ندانند فن تازہ جان کنی
 جہان نوشد واد ہمان کہنہ برگ
 برانگیزد از قطرہ بحر شرف
 ہمہ حکمت ادب پرتار مرگ
 ز طیارہ او ہوا خوردہ بم
 ہمی گرد از غار او دوز کور
 کہ افرشتہ مرگ را دم گست

حور و شاعر

(در جواب نظم گوئے موسوم بہ حور و شاعر)

حور

نہ بہ بادہ میل داری نہ بہ من نظر کشائی
 عجب این کہ تو ندانی رہ دریم آشنائی

لے بم : فارسی لفظ ہے بمعنی طمانچہ۔

ہمہ ساز جستجوئے ہمہ سوز آرزوئے
 نفسے کہ می گداز می غزلے کہ می سرائی
 بنوائے آفریدی چہ چہان دل کشائے
 کہ ارم بچشم آید چو طلسم سیمیا فی
 شاعر

دل رہروان فریبی بہ کلام نیش دارے
 نگراین کہ لذت ادھر سد بہ توک خارے
 چہ کنم کہ فطرت من بہ مقام در نسا زد
 دل تا صبور دارم جو صبا بہ لاله زارے
 چو نظر قرار گیرد بہ نگار خوب روئے
 تپد آن زمان دل من پے خوبتر نگاہے
 رشک ستارہ جویم ز ستارہ آفتابے
 سر منزل مدارم کہ بیم سرم از قرارے
 چو ز بادہ ہزارے قدح کشیدہ خیم
 غزلے دگر سرایم بہ ہوائے نو بہارے
 طلسم نہایتے آن کہ نہایتے ندارد
 بہ نگاہ ناشکیبہ بہ دل امیدوارے

دل عاشقان بمیرد بہر بہشت جاو دانی
نہ نوائے درد مندے نہ غمے نہ غمگسائی

زندگی و عمل

(در جواب نظم ہائے مہموم بہ "سوالات")
ساحل افتادہ گفت گرچہ بسے زیستم
میچ نہ معلوم شد آہ کہ من چہیستم
موج ز خود رفتہ تیز خرامید و گفت
ہستم اگر میسر دم گر نروم نیستم!

الملک لله

طارق جوہر کنارہ اندلس سفینہ سوختہ
گفتند کار تو بہ نگاہ خسرو خطا است
دوریم از سوادِ وطن باز چون رسیدیم؟
ترک سبب از روی شریعت کجاست
خندید دوست خویش بہ شیر برد گفت
ہر ملک ملک ماست کہ ملک خدائے ماست

جوئے آب

بنگر کہ جوئے آب چہ مستان می رود
مانند بہکشان بگریبان مرغزار
در خواب ناز بود بہ گہوارہ سحاب
وا کرد چشم شوق بہ آغوش کوہسار
از سنگریزہ نغمہ کشاید خرام او
سیمائے ادب و آئینہ بے رنگ و بے غبار
زری بحر بیکرانہ چہ مستان می رود
در خود یگانہ از ہمہ بیگانہ می رود
در راہ ادب و سار پر نیخانہ آفرید

نمر کس دمید و لاله دمید و سمن دمید

نوٹ: جوئے آب گوئے کی مشہور نظم موسوم بہ "نغمہ محمد" کا ایک نہایت
آزاد ترجمہ ہے۔ اس نظم میں جو دیوان مغربی سے بہت پہلے لکھی تھی الما نوی شاعر
نے زندگی کے اسلامی تجیل کو نہایت خوبی سے بیان کیا ہے۔ اصل میں یہ
ایک مجوزہ اسلامی ڈرامے کا جزو تھی جس کی تکمیل اس سے نہ ہو سکی۔ اس ترجمہ
سے صرف گوئے کا نقطہ نگاہ دکھانا مقصود ہے۔

گل عشوه داد و گفت یکے پیش ما پایست

خندیده غنچه و سر دامن او کشید

نا آشت نائے جلوه فردشان بنو پوشش

صحرای برید و سینه کوه و کمر درید

ز می بحر پیکر آن چه مستانه می رود

در خود یگانہ از همه بیگانہ می رود

صد جوئے دشت و مرغ و بهستان باغ در اغ

گفتند لے بسیط زمین باتو سازگار

مارا که راه از تنک آبی نه برده ایم

از دستبرد ریگ بیابان نگاه دار

و اگر ده سینه رایب هوا بکے شرق و غرب

در بر گرفتیم همسفران زبون و زار

ز می بحر پیکر آن چه مستانه می رود

با صد هزار گوهر یک دانه می رود

دریائے پر خروش از بن و شکن گزشت

از تنگنائے وادی و کوه و من گزشت

یکسان جو سبیل کرده نشیب و فراز را
 از کاخ شاه و باره و کثرت و چمن گزشت
 بیتاب و تند و تیز و جگر سوز و بیقرار
 در هر زمان بتازه رسید از کهن گزشت
 ز می بحر بیکرانه چه ستانه می رود
 در خود نیگانه از همه بیگانه می رود

نامه عالمگیر

بیکه از فرزندانش که دعای مرگ پدر می کرد
 ندانی که نیروان دیرینه بود
 بسے دید و شنید و بست و کشود
 ز ما سینه چاکان این تپو خاک
 شنید است صد ناله دردناک
 بسے همچو شبگیر در خون نشست
 نه یک ناله از سینه او گشت
 نه از گریه پسر کنعان پیید
 نه از درد الیوت آهے کشید
 میسندار آن کهنه نجیر گیر
 بدام دعای تو گردا سیر

بهشت

کجا این روزگارے شیشبانے!
 نه دیده در زندان یوسف او
 بهشت این گنبد گردان ندارد
 خلیل او هر یف آتش نیست
 در اینخایش دل نالان ندارد
 به مهر در نیفتد ز ورق او
 کلایش یک شر در جان ندارد
 یقین را در کمین بوک و گنبد نیست
 خط را از لطمه طوفان ندارد
 کجا آن لذت عقل غایب سیر
 وصال اندیشه هجران ندارد
 اگر منزل ره پیمان ندارد
 مری اندر جهان کور زو تے
 که یزدان دارد و شیطان ندارد

کشمیر

رخت به کاشمیر کشا کوه و تل و دمن نگر
 سبزه جهان جهان بین لاله چمن چمن نگر
 باو بهار موج موج مرغ بهار موج موج
 صافلی سار زودج زودج بهر زارون نگر

تانه قند به زینتش چشم سپهر فتنه باز

بسته به چهره زمین بر رفیع نترن نگر

لاله ز خاک بر دمید موج به آبجو تپید

خاک شر شر ز بین آب شکن شکن نگر

زخمه به تار ساز زن باد به ساتکین بریز

قافله بهار را انجمن انجمن نگر

دختر کے برہمنے لالہ رنجے سمن ہے

چشم بردے او کشا باز بخویشتن نگر

عشق

عقلے کہ جہان سوز دیک جلوہ بیا کش

از عشق بیا موزد آئین جہان تا بی

عشق است کہ در جانت ہر کیفیت انگیزد

از تاب و تاب روی تا حیرت فارابی

این حرف نشاط آوز می گویم و می رقصم

از عشق دل آساید، با این ہمہ بیتابی

هر معنی پیچیده در حرف نه می گنجد
یک لحظه بدل در شو، شاید که تو دریایی

بندگی

دوش در میسکده ترسا، بچه باوه فروش
گفت از من سخنی دار چو آدینه بگویش
مشرب باده گساران کهن این بود است
که تو از میسکده نیزی بهستی همه هوش
من نگویم که فرو بند لب از نکته شوق
اوب از دست مده باره باندا ره بنوش
گر در راهیم و لے ذوق طلب جوهر است
بندگی با همه جبروت خدای مفروش

غلامی

آدم از بے بصری بندگی آدم کرد
گوهرے داشت و لے نذر قباد و جم کرد

یعنی از خوئے غلامی ز سگان خوار تر است
من نہ دیدم کہ سگے پیش سگے سرخم کرد

چیتان شمشیر

آن سخت کوش چیت کہ گیر در سنگ آب
محتاج خضر مثل سکندر نہ می شود
مثل نگاه دیدہ نمناک پاک رو

در جوئے آب و دانہ اوتر نہ می شود

مضمون او بمصرع برجستہ تمام
مذت پذیر مصرع دیگر نہ می شود

جمہوریت

متاع معنی بیگانہ از دون فطرتان جوئی ؟
زموران شوخی طبع سلیمانے نمی آید
گرنیز از طرز جمہوری غلام پختہ کارے شو
کہ از مغر و دود خمر فکر انسانے نمی آید

بہ مبلغ اسلام در فرنگستان

رومانہ باز ہوا فروخت آتش نمرد

کہ آشکار شود جو ہر مسلمان

بیا کہ پروہ زوانج جگر براندازیم

کہ آفتاب چنانگیر شد ز عریانی

ہزار نکستہ زدی پیش و لبر ان فرنگ

گداختی صہمان را بعلم برہانی

خبر ز شہر سلیمی بدہ حجاری را

شرار شوقی فشان در ضمیر تورانی

لے عراق و خراسان زن لے مقام شناس

بہ بزم اعجیبان تازہ کن غزل خوانی

بے گزشت کہ در انتظار زخمہ و رسیہ

چہ نغمہ ہاکہ نہ خون شد بسا ز افغانی

حدیث عشق بہ اہل ہوس چہ می گوئی

بچشم مور بکش سرمہ سلیمانی

لے عراق و خراسان و مقام اصطلاحات موسیقی ہیں۔

غنی کشمیری

غنی آن سخن گوئے ببل صغیر
چواندر سرابو در بسته داشت
یکے گفتش اے شاعر دل رے
بپاسخ چه خوش گفت مرد فقیر
زمن آنچه دیدند یاران روستا
غنی تالشیند به کاشانه اش
نوا سنج کشمیر میبندو نظیر
چورفت از سر آخته را و گزاشت
عجب دارد از کار تو هر کس
فقیر و با اقلیم معنی امیر
درین خانه جز من متاعی کجاست
متاعی گرانے رست در خانه اش

چون آن کحل افرود در خانه میت
تهی تر ازین هیچ کاشانه نیست

خطاب به مصطفیٰ کمال پاشا ایدہ اللہ

(جولائی ۱۹۲۲ء)

اُمّے بود کہ ما از اثر حکمت او

واقف از سر نہان خانہ تقدیر شدیم

اصل مایک شریر باختہ رنگے بود است

نظرے کرد کہ خورشید جہان گیر شدیم

نکتہ عشق فروشت از دل پیرِ حرم
 در جهان خوار باندازه تقصیر شدیم
 بادِ صحر است که با فطرت ما در سازد
 از نفہائے صبا غنچہ دلگیر شدیم
 آہ آن غلغلہ کشید از فلاح گزشت
 ناله گردید چو پائیدیم وزیر شدیم
 اے بسا صید کہ بے رام بفراک زدیم
 در بنسل تیرو کمان کشتہ نخیر شدیم!
 ہر کجی راہ و ہراس پیران تار کہ ما
 بارہا مات درین عرصہ بدیر شدیم (نظیری)

طیارہ

سر شاخِ گل طائرے یک سحر
 بندادند بال آدمی زادہ را
 بدو گفتم اے مرغِ باد سنج
 ز طیارہ ما بال و پر سا ختم
 چہ طیارہ آن مرغِ گردون سپر
 ہمی گفت با ملاکرانِ دگر
 زمین گیر کروند این سادہ را
 اگر حرفِ حق با تو گویم مرنج
 سوئے آسمان رنگہر رسا ختم
 پیر از بال ملک تیسر تر

به پرواز شاهین به نیر و عقیاب
 بگردون خروشنده و تند جوش
 خرد ز آب و گل جبرئیل آفرید
 چو آن مرغ زیرک کلام شنید
 پرش را بمنقار خارید و گفت
 مگر ای نگاه نو بر چون و چند
 تو کار زمین را نموساختی؟
 که با آسمان تیر سپرداختی؟ (سعدی)

عشق

آن حرف دل فروز که از راز است و راز نیست
 من افاش گویم که شنیدم از کجا شنیدم؟
 دروید ز آسمان در به گل گفت شبیهش
 بلبس زر گل شنید و گل از صبا شنید

تہذیب

انسان کہ رخ از غارکہ تہذیب بر فروخت
 خاکِ سیاہِ خویش چو آئینہ وا نمود
 پوشیدہ بچہ راتہ دستا نہ حسریہ
 افسونی قلم شد و تیغ از مکہ کشور
 این بوالہوس صنم کردہ صالح عالم ساخت
 رقصیدہ گرداد بنوا ہائے چنگ و عور
 دیدم چو جنگ پردہ ناموس اودورید
 جز لیفایک الدماء خصیم صیدین بنور

محباتی

غزلیات

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مئی باقی

پہا رتا بہ گلستان کشید بزم و سرور
 نوائے بلبلی شوریدہ چشم غنچہ کشود
 گمان میسر کہ سرشتند در ازل گل ما
 کہ ما ہنسوز خیالیم در ضمیر وجود
 یہ علم غمخیز مشو کارے کشی و گراست
 فقیہ شہر گریبان و آستین آلود
 پہا ر برگ پراگندہ را بہم بہرست
 نگاہ ماست کہ بر لالہ رنگ و آب افروز

نظر بخویش فرو بسته را نشان این است
 و گر سخن نه سراپد ز غائب و موجود
 شبی به میبکده خوش گفت پیر زنده دلی
 به هر زمانه خلیل است و آتش نمرود
 چه نقش هما که نه بستم به کارگاه حیات
 چه رفتنی که نه رفوت و چه بودنی که نبود
 به دیر یان سخن نرم گو که عشق غیور
 بنائے بتکده افگند در دل محمود
 بخاک هند نوائے حیات بے اثر است
 که مرده زنده نگر و در نغمه داود
 حلقه بستند بر تربت من لوحه گران
 و لبران، زهره و نشان، گلبدان سیم بران
 در چین قافله لاله و گل رخسار کشود
 از کجا آمده اند این همه خونین جگران؟
 اے که در مدرسه جوئی ادب و دانش و ذوق
 نخرو با و کس از کار که شیشه گران

نہروا فسرود و مراد رس چکیان فرنگ
 سینہ افروخت مرا صحبت صاحب نظران!
 برکش آن نغمہ کہ سرمایہ آب و گل ترست
 اے ز خود رفتہ تھی شہور نوائے دگران

کس بندانست کہ من نیز بہائے دارم
 آن متاعم کہ شود دستِ نوبے بصران

می ترا شد فکر ماہر دم خداوندے دگر
 رست از یک بند تا افتاد در بندے دگر
 بر سر بام آن نقاب از چہرہ بیابا نہ کش
 نیست در کوئے تو چون من از زمیندے دگر
 بسکہ غیرت می یرم از دیدہ بینائے خویش
 از نگہ با فہم بہ رخسائے تور و بندے دگر
 یک نگہ یک خندہ و زویدہ بینائے خویش
 بہر مہمان محبت نیست سو گندے دگر
 عشق را لازم کہ از بیتابی روزِ فراق
 جان مارا برت با دروے تو پیوندے دگر

تناشوی پیاک تندر نالہ لے مرغ بہار
آتشے گیر از حریم سینہ ام چندے دگر
چنگ نیموری شکست آہنگ تیموری بجات
سر بیرون می آرد از سازے سمرقندے دگر

رہ مدہ در کعبہ لے پیرِ حرم اقبال را

ہر زمان در آستین دارد خداوندے دگر

مرا ز دیدہ بینا شکایت و گراست
کہ چون بجلوہ در آئی حجاب من نظر است
بہ نور یان ز من پا بگل پیامے گوئے
خدر ز ریشہ غبارے کہ خوشیتن نگراست
نواز نیم و یہ بزم بہار می سوزیم
شمر رہشت پر ما ز نالہ سحر است
ز خود رمیدہ چہ داند لوائے من ز کجاست
جہان او دگر است و جہان من دگر است
مثال لالہ قنادم بگوشہ چمنے
مرا ز تیر نگاہے نشانہ بر حکراست

بہ کیشِ زندہ دلانِ زندگی جفا طلبی است
 سفر بہ کعبہ نہ نکروم کہ راہِ بے خطر است
 ہزارانِ جمن آراستند و برچیدند
 درین سراچہ کہ روشن ز مشعلِ قمر است
 ز خاکِ خویش بہ تعمیر آوے بر خیز
 کہ فرصت تو بقدرِ بستمِ شر است
 اگر نہ بو الہوسی با تو نکتہ گویم
 کہ عشقِ پختہ ترا ز تالہ ہائے بے اثر است
 نوائے من بہ عجم آتشِ کہنِ افروخت
 عرب ز نغمہ شد و قلم ہنوز بے خبر است

بہ این بہانہ درین بزمِ محرمے جویم
 غزلِ سراپیم و پیغامِ آشتِ ناگویم
 بخلوتے کہ سخن می شود حجابِ آنجا
 حدیثِ دل بہ زبانِ نگاہ می گویم
 پیے نظارہ روئے تو می کنم پاکش
 نگاہِ شوقِ جوئے سمرِ شک می شویم

چو غنچه گرچه بکارم گمراه ز نند و لے
 ز شوق جسلوہ گنج آفتاب می رویم
 چو موج ساز و جودم ز سیل بے پرواست
 گمان میر کہ درین بحر سا حله جویم
 میانہ من و اور بط ویدہ و نظر است
 کہ در نہایت دوری ہمیشہ با اویم
 کشید نقش چہ سانے بہ پروہ چشم
 ز دست شعلہ باز کے اسے جاویم
 درون گنبد در بستہ اش نیکیبدم
 من آسمان کہن را چو خار پہلویم
 بہ آشیان نہ شینم ز قدرت پرواز
 گہے بہ شاخ گلہ گاہ بہ لب جویم
 خیمہ و نقاب بہر کشا پر دگیان ساز را
 نغمہ تازہ یا درہ، مرغ نوا طراز را
 جادہ ز خون رہروان تختہ لالہ در بہار
 ناز کہ راہ می زند، قافلہ تیاز را ؟

دیدہ خواہنسا کہ او گریہ چمن کشود و
 رخصت یک نظر بدہ، نمر گس نیم باز را
 ”حرف نگفتہ شما، بر لب کودکان رسید“
 از من بے زبان بگو، خلوتیان راز را
 سجدہ تو بر آورد، از دل کا فغان خموش
 اے کہ دراز تر کنی پیش کسان نماز را
 گرچہ متاع عشق را، عقل بہائے کم نہد
 من ندیم بہ نخت جم، آہ جگر گداز را
 برہمنے بہ غزنوی گفت کرا متم نگر
 تو کہ صنم شکستہ بندہ شدی ایاز را
 بملایمان سلطان خبرے دہم ز رازے
 کہ چہان توان گرفتن بنوائے دل گدائے
 بمتاع خود چہ ناز می کہ بہ شہر درد مند
 دل غزنوی نیز زد، بہ بستم ایازے
 ہمہ ناز بے نیازی، ہمہ سار بے نوائی
 دل شاہ لہرہ گیرد، ز گدائے بے نیازے

ز مفاسد من چہ پر سی بہ طاسم دل ایم
 نہ تشدید من تشبیب، نہ فراز من فرازے
 رہ عاقل رہا کن کہ باد توان رسیدن
 بدل نیاز مندے، بہ نگاہ پاکبازے
 برہ تو ناتمام، ز تغافل تو خام
 من و جان نیم سوزے، تو و چشم نیم بازے
 رہ دیر تخیل گل تر جبین سجده ریزم
 کہ نیاز من نہ کنج بد دور کئے تمارے

رستینہ آشنایان چہ نیاز و تاز خیزد
 دلکے بہانہ سوزے نگہے بہانہ سازے

بیا کہ ساقی گل چہرہ دست پر چنگ است
 چمن ز باد بہار ان جواب ارژنگ است
 حنان ز خون دل تو بہار می بندد
 عروس لاله چہ اندازہ تشنہ رنگ است
 نگاہ می رسد از نغمہ دل افروزے
 بمعنی کہ برو حجامہ سخن تنگ است

بچشم عشق مگر تا سراغ او گیری
 جهان بچشم خرد سیمیا و نیزنگ است
 ز عشق در سر عمل گیر و هر چه خواهی کن
 که عشق جوهر پویش است و جان فرسنگ است
 بلند تر ز سپهر است منزل من و تو
 براه قافله خورشید میل فرسنگ است
 ز خود گزشتۀ لعل قطره محال اندیش
 شدن به بحر و گهر بر نخاستن ننگ است
 توقف در خویش ندانی به از تو گیر و
 و گرنه اصل درخشنده پاره سنگ است
 صورت نه پرستم من پنهان شکستم من
 آن سیل سبک سیم، هر بند گستم من
 در بود و نبود من اندیشه گما نهاداشت
 از عشق هویدا شد، این نکته که هستم من
 در دیر نیاز من، در کعبه نماز من
 ز تبار بدو شدم من، تسبیح بدستم من

سرمایہ دردتو، غارت نتوان کردن
 اشک که ز دل خیزد در دیده شکستم من
 فرزانه بگفتارم، دیوانه به کردارم
 از باد و شوق تو، هشیارم و مستم من
 هوای فردین در گلستان میخانه می سازد
 سبوا از غنچه می ریزد هر گل پیانه می سازد
 محبت چون تمام آفتاب رقابت از میان خیزد
 به طوف شعله، پروانه پا پرواز می سازد
 به ساز زندگی سوزی، به سوزی زندگی سازه
 چه بید روانه می سوزد و چه بیتابانه می سازد!
 تنش از سایه بال بدری که لرزه می گیرد
 چو شاهین تراوه اندر قفس بادانه می سازد
 بگو اقبال رالے بانجمن رخت اند چمن بند و
 که این جادو نوا ماز گل بیگانه می سازد

از ما بگو ساله ای آن نمرک و تند خور
 کاشکس زرد از رنگا چه یک شهر آرزو را
 این نکته را شناسد آن دل که در دهن راست
 من گمراه چه تو بگفتی هم نه شکسته ام سپورا
 اے بلبل از وفا کش صد بار با تو گفتم
 تو در کنسار گیسوی باز این رمیده بورا
 رمز حیات جوفی به جز در پیش نیابی
 در قلزم آرمیدن ننگ است آبجورا
 شادم که عاشقان را سوز دوام داری
 در مان نیافسیدی آزار جستجورا
 گفتی بجز وصال هم، پالانرا از خیاالم
 عذر نوافسیدی، اشک بهانه جورا
 از ناله برگالستان آشوب کشتن آورا
 تا دم بسینه چید مکنزاره ای وهورا
 آشنا هر خانه را از قصه ما ساختی
 در بیابان جنون بروی در سو ساختی

جسم ما از دانه، تفصیلاً و از سجدہ
 نے بآن بیچارہ می سازی نہ با ما ساختی
 صد جهان می روید از کشت خیال ما چو گل
 یک جهان و آن ہم از خون تمنا ساختی
 پر تو حسن نوی افتد بیرون مانند رنگ
 صورت سے پردہ از دیوار دینا ساختی

طرح نوا فکن کہ ما چدرت پسند افتادہ ایم

این چه حیرت خانہ امرد و فردا ساختی!
 خوش آن کہ رخت خمر در آبہ شعلہ نے سخت
 مثال لاله متاعے ز آتشے اندر وخت
 تو ہم ز ساغر مے چہرہ را گلستان کن
 بہار، خمر قہر و ششی بہ صوفیان آموخت
 و لہم تپید ز کھر و می فقیر حرم
 کہ سپر می کردہ جاے بفتوائے نفوذت
 مسج قدر سر و داز لولے بے اثرم
 ز برق نغمہ توان حاصل سکنا بروخت

صبا بہ گلشن و میسر سلام ما برسان
 کہ چشم نکتہ دران خاک آن دیار افروخت
 پیار بادہ کہ گردن بکام ما گردید
 مثال غنچہ نوا ہا ز شاخسار رسید
 خورم بیاد تنک نوشی امام حرم
 کہ جز بھجت یاران رازدان پخشید
 فزون قیاس کہ آن پختہ کار باد کہ گفت
 چراغ راہ حیات است جلوہ امید
 نواز حوصلہ دوستان بلند تر است
 غزل سرا شدم آنجا کہ ہیچ کوشید
 عیار معرفت مشتری است تجنس سخن
 خوشم از ان کہ متاع مرا کے خرید
 ز شعردل کش اقبال می توان دریافت
 کہ در کس فلسفہ می داد و عاشقی درزید

لے جرنی میں ایک شہر ہے جہاں گوٹھے نے اپنی زندگی کا بہت سا حصہ بسر کیا اور بعد انتقال
 وہیں دفن ہوا۔

تیر و سنان و خنجر و شمشیرم آرزوست
 بامن میا که ملک بشیرم آرزوست
 از بهر آشیانه خس اندوزیم نگر
 باز این نگر که شعله درگیرم آرزوست
 گفتند لب به بند و از اسرار ما مگو
 گفتیم که خیر انعمه تکبیرم آرزوست
 گفتند هر چه در دولت آید ز ما بخواه
 گفتیم که بے حجابی تقدیرم آرزوست
 از روزگار خویش ندانم جز این قدر
 خوابم زیاده رفت و تعبیرم آرزوست
 کو آن نگاه ناز که اول و لحم ربود
 عمرت دراز باد همان تیرم آرزوست
 دانه سبزه به رنار کشیدن آموز
 گر نگاه تو در بین است تدبیر آموز
 پا ز خلوت کده غنچه برون زن چو شمیم
 یا نسیم سحر آمیز و زیدن آموز

آفرید ندا اگر شبِ نیم بے مایه ترا
 خیسرو پروا غول لاله چکیدن آموز
 اگر ت خارِ گل تازہ رسمے ساختہ اند
 پاس تا موس چمن دار و خیلدن آموز
 باغبان گرز خیا بان تو بر کند ترا
 صفت سبزه و گری باره و میدن آموز
 تا تو سوزنده ترو تلخ تر آئی بیرون
 عزت غم کده گیر و رسیدن آموز
 تا کجا در تنه بال و گران بی باشی
 در بولے چمن آزاره پریدن آموز
 در تیغسانه زوم، منع بچگانم گفتند
 آتشے در حرم افرور و تپیدن آموز
 ز خاک خویش طلب آتشے کپیدان نیست
 جھلی و گری در خور تقاضا نیست
 بملک جہم نہ وہم مصرع نظیری را
 "کسے کہ کشتہ نہ شد از قبیلہ مانیت"

اگر چه عقل فسون پیشہ لشکرے آگینخت
 تو دل گرفتہ نہ باشی کہ عشق تنہا نیست
 تو رہ شناس تہ، و در مقام بے خبری
 چه نغمہ ایرت کہ در سربط سلیمی نیست
 نظر بخویش چنان بستہ ام کہ جلوہ دوست
 جہان گرفت و مرا فرصت تماشا نیست
 بیا کہ عافیلہ در شہر دبران فکنیم
 جنون زندہ دلان ہرزہ گرد صحرائیست
 ز قید و حبس نہنگان حکایتے اور
 مگو کہ زور قی مار و شناس در پائیست
 مر یہ بہت آن رہروم کہ پانگذاشت
 بہ جادو کہ در و کوہ و دشت و دریائیست
 شریک حلقہ زندان بادہ پیا باش
 حذر ز بیعت پیرے کہ مرد غوغائیست
 ہمیشہ حرف نہ گفتن کمال گویائیست
 حدیث خلوتیان جز بہر منو ایمانیست

موج را از سینه در پاگستن می توان
 بحر بے پایان بجوئے خویش بستن می توان
 از نوائے می توان یک شهر دل در خون نشاند
 یک چمن گل از نسیم سینه خستن می توان
 می توان جبریل را کنج شک دست آموز کرد
 شہپرش باموئے آتش دیدہ بستن می توان
 لے سکندر اساطرت نازک تر از جام جم است
 یک جهان آئینہ از سنگے شکستن می توان
 گر خود محکم شوی سیل بلا انگیز چیست
 مثل گوهر در دل دریافتستن می توان

من فقیر بے نیازم مشرب بم این است و بس

مومیانی خواستن نتوان شکستن می توان

صد ناله شبگیرے، صبح بلاخیرے

صد آہ شرر ریزے، یک شعر دل آویزے

در عشق و ہوسناکی، دانی کہ لغاوت چیست

آن تیشہ فرادے، این جیلہ پردیزے

با پردگیان برگو کاین مہشت عیارِ من
 گردِ لیتِ نظرِ بارے، خاکِ لیتِ بلاخیزے
 ہوشمِ بردارے مطربِ مستمِ کندلے ساتی
 گلیانگِ دلِ آویزے از مرغِ سخنِ چیرے
 از خاکِ سمرقندے ترسم کہ دگر خیزد
 آشوبِ ہلاکوئے، ہنگامہ چنگیزے

مطربِ غزلے بیتے از مرشدِ رومِ آور
 تا غوطہ زردِ جامِ در آتشِ تبریزے
 باز بہ سرمہ تابادہ چشمِ کمر شمعِ زائے را
 فوقِ جنونِ دوچند کن شوقِ غزلِ سرائے را
 نقشِ دگر طر از روہ، آدمِ پختہ تریبِ ر
 لغبتِ خاکِ ساختنِ می نسزدِ دلے را
 قصہٴ دل نہ گفتنی است، دردِ جگر نہ گفتنی است
 خلوتیان! کجا برم لذتِ ہائے ہائے را
 آہِ درد نہ تاب کو، اشکِ جگر گداز کو
 شیشہٴ بستک می زخمِ عقلِ گمرہ کشائے را

بزمِ بیاغ و راع کش از خمہ بزار چنگ زن
 بادہ بخور غزل سے ہمہ بند کشا اذاتے را
 صبح و بید و کار و ان کرو نما و رخت بستر
 تو نشیدہ مگر ز مسرہ دراکے را
 نازِ شہسان نمی کشم، زخمِ کرم نمی خورم
 درنگراے ہو کس فریب ہمت این گداکے را
 فریب کشاکش عقل ویدنی دارد
 کہ میر قافلہ و ذوق رہبری دارد
 نشانِ راہ ز عقل بہ ارجیلہ پرسی
 بیا کہ عشق کما لے زیبائی دارد
 فرنگ گرچہ سخن با ستارہ می گوید
 حذر کہ شیوہ اورنگ جو زنی دارد
 ز مرگ و زلیست چہ پرسی دین رباط کھن
 کہ زلیست کا اشر جان مرگ چاکتی دارد
 سمر زار شہیدان یکے عثمان در کش
 کہ بے زبانی ما حریف کفست نمی دارد

وگر بدشت عرب خیمه زن که بزم عجم
 مے گزشته و جام شکستنی دارد
 نه شیخ شهر نه شاعر نه خمر قه پوش اقبال
 فقیر راه نشین است و دل غنی دارد

حسرت جلاوه آن ماه تما می دارم
 دست بر سینه نظر بر لب با می دارم
 حسن می گفت که شام می نه پذیرد محرم
 عشق می گفت تب و تاب دوا می دارم
 نه بامر و زاسیرم نه به فردا نه بدوش
 نه نشیبی نه فزای می نه مقام می دارم
 باوه رازم و پیمان گسار می گویم
 در خرابا با ت منان گردش جا می دارم
 بے نیازا نه ز شوریده نوا می مکنر
 مرغ لا هوتم و از دوست پیام می دارم
 پرده بر گیسوم و در پرده سخن می گویم
 تیغ خون ریزم و خود را به نیام می دارم

بشانِ زندگی مانے زشت نہ لبی است
 تلاشِ چشمه حیوان و لیلِ کم طلبی است
 حدیثِ دل بکہ گویم، چہ راہ برگیرم
 کہ آہ بے اثر است و نگاہ بے ادبی است
 غزلِ بنرِ مرخوان پر وہ پست تر گردان
 ہنوز تالہ مرغمان لوائے زیرِ لبی است
 متاعِ قافلہ ماجارِ یانِ بروند
 ولے زبانِ نکشائی کہ یارِ ماعرب است
 ہمالِ ترکِ زبرقی فرنگ بار آور
 ظہورِ مصطفوی را بہانہ بولہبی است
 مسجِ معنی من در عیارِ ہند و عجم
 کہ اصلِ این گہرا ز گریہ ہائے نیم شبی است
 بیسا کہ من ز خسمِ پیرِ روم آوردم
 مے سخن کہ جوان تر ز یادہ عنبی است
 فرقے نہ نہد عاشق در کعبہ و تنجہ نہ
 این جلوتِ جانانہ، آن خلوتِ جانانہ

شادوم که مزار من در کوئے حرم به بلند
 راجے ز شرہ کاوم از کعبہ بہ بتخا نہ
 از بزم جہان خوشتر از حور و جنان خوشتر
 یک ہمدم فرزانہ و زیادہ دو پیا نہ
 ہر کس نگہے دارد ہر کس سخنے دارد
 در بزم تو می خیزد افسانہ ز افسانہ
 این کیست کہ بر دلہا آدرہ شبے خوشے؟
 صد شہر تمنّا را یغما زدہ ترکانہ
 در دشت جنون من چیریل ز لبون صبا کے
 یزدان بہ کند آدرے ہمت مردانہ
 اقبال بہ منبر زد رازے کہ تیا بد گفت
 نا پختہ بیرون آمد از خلوت میخا نہ
 بے نواز خواب عدم دیدہ کشودن نتوان
 بے توبودن نتوان با تو نبودن نتوان
 در جہان است دل ما کہ جہان در دل است
 لب فرو بند کہ این عقدہ کشودن نتوان

دل یاران زلوا ہائے پریشیا تم سوخت
 من ازان نغمہ تپیدم کہ سرودن نتوان
 اے صبا از تنک افشانی شب بزم چه شور
 تب و تاب از جگر لاله ربودن نتوان
 دل بحق بند و کشادے ز سلاطین مطالب
 کہ جبین بر در این بتکدره سودن نتوان
 این گنبد بینائی، این پستی و بالا می
 در شد بہ دل عاشق، با این ہمہ پنهانی
 اسرار انزل جوئی؟ بر خود نظرت واکن
 یکتائی و بیاری، پنهانی و پیدائی
 اے جانِ گذشتارم، دیاری کہ بخت چیت؟
 در سینہ نیاسائی، از دیدہ بروں آئی
 برخیز کہ فروردین، افر وخت چراغ گل
 برخیز و دے نشین بالالہ صحرائی
 عشق است مہزار افسون حسن است و ہزار آئین
 نے من بہ شمار آیم، نے تو بہ شمار آئی

صدره بقا یک بر شد، صدره به زمین در شد
 خاتمائی و فغفورى، جیشیدی و دارائی
 هم با خود و هم با او، بحیران که وصال است این؟
 اے عقل چه می گوئی، اے عشق چه فرمائی؟

به یکے از صوفیه نوشته شد

هوس منسترل لیلے نه تو داری و نه من
 جگر گری صحرا نه تو داری و نه من
 من جوان ساقی و تو پیر کهن میبکده
 بزم مانشنه و صهبان نه تو داری و نه من
 دل و دین در گرو زهره و شان عجمی با
 آتش شوق سلیمی نه تو داری و نه من
 خرنه بود که از ساحل دریا چیدیم
 دانه گوهر بکتا نه تو داری و نه من
 و گرازیوسف گم گشته سخن نتوان گفت
 نپیش خون ز لیلی نه تو داری و نه من

به که با نورِ چسراغِ ننه دامن سازیم
 طاقست جلوه سینا نه توداری و نه من
 دیسل منسل شو قم بداهتم آدینر
 شرز آتش تا بم بخاکِ محویش آمینر
 عروسِ لاله برون آنداز سراجِ چه ناز
 بیا که جان تو سوزم ز حرفِ شوق انگینر
 بهر زبان به اسلوبِ تازه می گویند
 حکایتِ غم فرهاد و عشرتِ پروینر
 اگر چه زاده هنر دم فروغ چشمِ مریاست
 ز خاکِ پاکِ بخارا و کابل و تبریز

در جهانِ دلِ مادورِ قمرِ پیدانِ نیست
 انقلا بیست دله شامِ دِحرِ پیدانِ نیست
 وائے آن قافله کز دوتی همت می خواست
 رگزارِ رے که دو پیچِ خطرِ پیدانِ نیست

بگزر از عقل و در آدینز بموج بیم عشق
 که در آن جوئے تنک مایه گم پیدا نیست
 آنچه مقصود تنگ و تاز خیال من و تست
 هست در دیده و مانند نظر پیدا نیست

گمریه مایه اثر ناله مانا رسا است
 حاصل این سوز و ساز یک دل خونین نواست
 در طلبش دل تپید و سیر و حرم آفرید
 مایه تمنای او، او به تماشا کساست
 پردگیان بے حجاب امن خودی در شدم
 عشق غیورم نگر! میل تماشا کراست
 مطرب میخانه دوش تکتہ دل کش سرود
 با ده چشیدن خطاست با ده کشیدن روست
 زندگی ره روان در تنگ تاز است و بس
 قافله موج را جاده و منزل کجاست
 شعله در گیر زو بر خس و خاشاک من
 مرشد رومی که گفت "منزل ما کبریاست"

سوزِ سخن ز ناله مستانه دل است
 این شمع را فروغ ز پر دانه دل است
 منشست گلیم و ذوقِ فغانی ندانستیم
 غوغایِ مازگردش پیمانہ دل است
 این تیره خاکدان که جهان نام کرده
 فرسوده پیکرے ز صنم خانہ دل است
 اندر رعد شسته حکیم ستاره بین
 در جستجوی سرحد ویرانه دل است
 لاہوتیان اسیر کمنہ نگاہ او
 صوفی ہلاک شیبوہ ترکانہ دل است
 محمود غزنوی کہ صنم خانہ ہاشکست
 ز تار می بتان صنم خانہ دل است

غافل ترے ز مردِ مسلمان ندیدہ ام

دل در میانِ سینہ و بیگانہ دل است!

سلطوت از کوہ ستانند و بگا ہے بخشند

مکہ جم بگدائے سر را ہے بخشند

در ره عشقِ فلان ابنِ فلان چیزے نیست
 یدِ بیضایے کلیمے بسیار ہے بخشند
 گاہ شاہی بہ جگر گوشہ سلطان نہ بند
 گاہ پاشد کہ بزدانے چاہے بخشند
 فقر را نیز چہسان بان و جهان گیر کنند
 کہ باین راہ نشین تیغ نگاہے بخشند
 عشق پا مالِ خرد گشت و جهان دیگر شد
 بود آیا کہ مرا رخصتِ آہے بخشند

نہ توان در حرم گنجی نہ در تنجانی می آئی
 ولیکن سوئے مشتاقان چہ مشتاقانہ می آئی
 قدم بپیاک تہ نہ در حریم جانِ مشتاقان
 تو صاحب خانہ آخر چہا وزدانہ می آئی
 بغارت می برمی سر پایہ تسلیم خوانان را
 بشب خون دل ز تاربان ترکانہ می آئی
 گہے صد لشکر انگیزی کہ خونِ دوستان ریزی
 گہے در انجمن یا شیشہ و پیما نہ می آئی

تو بر تخیل کلیمے بے محابا شعولہ می ریزی
 تو بر شمع یتیمے صورت پروانہ می آبی
 بیا اقبال جائے از خستہ تن خودی در کش
 تو از مینہ آنہ مغرب ز خود بیگانہ می آبی
 تب و تاب بتکدرہ عجم نرسد بسوز و گداز من
 کہ بیک نگاہ محمد عسری گرفت جہاز من
 چہ کنم کہ عقل بہانہ جو گر ہے بروئے گرہ زند
 نظرے! کہ گردش چشم تو شکنند طلسم بحاز من
 نرسد فسون گرمی خرد بہ تپیدن دل زندہ
 ز کشت فلسفیان در آبحریم سوز و گداز من

مثل آیتہ مشو محو جمال و گران
 از دل و دیدہ فرو شوئے خیال و گران
 آتش از نالہ مرغان حرم گیر و بسوز
 آشیاتے کہ ہنادی بہ ہنال و گران

در جهان بال و پر خویش کشودن آموز
 که پریدن نه نتوان با پروبال دگران
 مرد آزاد و آن گونه نخبورم که مرا
 می توان کشت بیک جام زلال دگران
 اے که نردیک ترا ز جانی در پنهان رنگه
 بجزر تو خوشترم آید ز وصال دگران!

جهان عشق نه میسری نه سروری داند
 همین بس است که آئین چاکری داند
 نه هر که لطف بنه کرد و بست ز قنای
 صنم پرستی و آداب کافری داند
 نه از خیر و صبر و صفا گونه اثر در است اینجا
 نه هر که نان جوین خورد و چندی داند
 بچشم ابل نظر از سکنی رافزون است
 گداگرے که مال سکندری داند
 بعشوه های جوانان ماء سیما چیت
 در آ بخلقه پیرے که دلبری داند

فرنگ شیشه گری کرد و جام وینا ریخت
 بحسب تم که همین شیشه را پری داند
 چه گویدت ز مسلمان نامسا مانے
 جز این که پوچیل است و آذری داند
 یکے به عمک ده من گنر کن و بنگر
 ستاره سوخته کیمیا گری داند

بیا بمجلس اقبال و یک دوسا عمر کنش
 اگر چه سر نه ترا شد قلندر می داند

خواجہ نیست که چون بنده پرستارش نیست
 بنده نیست که چون خواجہ خریدارش نیست
 گر چه از طور و کلیم است بیان و اعظ
 تاب آن جاوہ بہ آئینہ گفتارش نیست
 پیر یا مصلحتہ رو بہ مجاز آورد است
 ورنہ باز ہرہ و شان، ہیچ سروکارش نیست
 دل با و بند و از بین خسرقہ و دشان بگمیز
 نشوی صید غزالے کہ ز ناتار ش نیست

نغمه عاقبت از بر بط من می طسایه
 از کجا بر کشم آن نغمه که در نازش نیست
 دل ما تشنه زد و بر اهمتی کرد و لے
 آن چنان کرد که شائسته ز نازش نیست
 عشق در صحبت میخانه بگفتار آید

زانکه در دیر و حرم محرم اسرارش نیست
 بیا که بلبل شوریده نغمه پرداز است
 عمر و سب لاله سراپا که شمه و ناز است
 نواز پرده غیب است لے مقام شناس
 نه از گلو غزل خوان نه از رگ ساز است
 کسے که زخمه رساند بتار ساز حیات
 زمین بگیر که آن بنده محرم راز است
 مرا ز پرده گیان جهان خبر داند
 و لے زبان نکشایم که چرخ کج باز است
 سخن در شت مگو در طریق یاری کوش
 که صحبت من دتو در جهان خد ساز است

کجا ست منزل این خاکدان تیره همدان
 که هر چه هست چو ریگ روان بیرواز است
 تنم گله ز خیابان جنت کشمیر

دل از حریم حجاز و نواز شیراز است

خاکیم تند سیر مثال ستاره ایم

در بیلگون یکه بتلاش کناره ایم

بود و نبود در راست ز یک شعله حیات

از لذت خود می چو شرر پاره پاره ایم

با نوریان بگو که ز عقل بلند دست

با خاکیان بدوشش شریا سواره ایم

در عشق غنچه ایم که لرزد ز باد صبح

در کار زندگی صفت سنگ خار ایم

چشم آفریده ایم چو زر گس درین چمن

رو بند بر کشاکش سراپا نظاره ایم

عرب از سر شکب خنوم همه لاله زار بادا
 عجم رسیدہ بورا نفسم ہزار بادا
 تپش است زندگانی تپش است جادوانی
 ہمہ فترہ ہائے خاکم دل بیقرار بادا
 نہ بہ جادو قرارش، نہ بہ منتر لے مقامش
 دل من مسافر من کہ خداش یار بادا
 حذر از خرد کہ بندد ہمہ نقش نامرادی
 دل ما برد بسازے کہ گسستہ تار بادا
 تو جوان خام سوزے، سخنم تمام سوزے
 غزلے کہ می سرایم بتو سازگار بادا
 چو بجان من در آئی و گم آرزو نہ بینی
 مگر این کہ شب نیم تویم بے کنار بادا
 نشود نصیب جانت کہ دے قرار گیرد
 تب و تاب زندگانی بتو آشکار بادا
 نظر تو ہمہ تقصیر و خرد کوتاہی
 نہ رسی جز بتقا ضائے کلیم الہی

راه کو راست بخود غوطه زن اے سالکِ راه
 جادہ را گم نہ کند در تہِ دریا ما ہی
 حاجتِ پیشِ سلاطینِ بُردِ مرغِ بُور
 چہ توان کرد کہ از کوہِ نیساید کا ہی
 مگر از غمِ شوختم کہ بیابی دروے
 رمزِ ویشی و سرمایہٴ شہا ہنشا ہی
 نسیمِ باتو کند آنچہ بہ گلِ کمرِ نسیم
 اگر از لذتِ آہِ سحر می آگاہ ہی
 اے فلکِ چشمِ تو بیا کہ بلا جوست ہنوز
 می شناسم کہ تماشا ئے دگر می خوا ہی
 سرخوش از بادہٴ تو خم شکنے نیست کہ نیست
 مستِ لعابِ شیرینِ تو شیرینِ سخنے نیست کہ نیست
 در قبا ئے عربی خوشترک آئی بہ نگاہ
 راست بر قامتِ نو پیرینے نیست کہ نیست
 گرچہ لعلِ تو خموش است دلِ چشمِ ترا
 بادلِ خون شدہٴ ما سخنے نیست کہ نیست

تا حدیث تو کنتم بنم سخن می سازم
 در نه در خلوت من اکتی نیست که نیست
 اے مسلمان و گرا عجا از سلیمان آموز
 دیدہ بر خاتم لوا ہر منے نیست کہ نیست
 اگر چہ زریب سمش افسر و کلا ہے نیست
 گدائے کوئے تو کمتر با و شا ہے نیست
 بخواب رفتہ جہان در وہول پیران
 نصیب سینیہ کس آری صیگا ہے نیست
 باین بہانہ بدشت طلب ز پاشا
 کہ در زمانہ ما آشنا سے را ہے نیست
 ز وقت خویش چہ غافل نشسته دریا
 زمانہ کہ حسابش ز سال و ما ہے نیست
 درین رباط کہن چشم عافیت داری؟
 ترا بکشاکش ز ندگی نگاہے نیست
 گناہ ما چہ نویسد کا بتان عمل
 نصیب ما ز جہان تو چیز نگاہے نیست

بیا که دامن اقبال را بدست آریم
که او ز خرقه فروشان خالقاً هست

شعله در آغوش دارد عشق بے پروای من
بر خیزد یک شرار از حکمت نازای من
چون تمام اقتداس را ناز می گرد دنیا ز
قیس را لیلای همی نامند در محراب من
بهر دلیلی تو از هندوستان آدرده ام
سجده شوقی که خون گردید در سیمای من
تینگ لا در نیچه این کافر دیرینه ده
باز بنگر در جهان هنگامه الای من
گردش باید که گردون از ضمیر روزگار
دوش من باز آرد اندر کسوت فردای من
از سپهر بارگاهت یک جهان واقف نصیب
جلوه داری در یغ از وادی سینای من

با خدا در پرده گویم با تو گویم آشکار
یا رسول الله! او پنهان و تو پیدای من

بتان تازہ تراشیدہ دریغ از تو
 درون خویش نہ کاویدہ دریغ از تو
 چنان گداختہ از حرارتِ افرونگ
 ز چشم خویش ترا دیدہ دریغ از تو
 بلوچہ کہ وہد خاک را بہائے بلند
 نہ نیم غمزہ نیم زریدہ دریغ از تو
 گرفتہ ام این کہ کتابِ خرد فروخواندی
 حدیثِ شوق نہ ہمیدہ دریغ از تو
 طوافِ کعبہ زودی کرد ویر گریدی
 نگہ تجویش نہ بچپدہ دریغ از تو

نقش فرنگ

بسم الله الرحمن الرحيم

نقش فرنگ

پیام

از من اے باد صبا گوئے بدانائے فرنگ
 عقل تا بال کشور است گمختار است
 برق را این به جگر می زند آن را کند
 عشق از عقل فسون پیشه جگر وار است
 چشم جز رنگ گل و لاله نه بیند ورنه
 آنچه در پرده رنگ است پدیدار است

عجیب آن نیست که اعجاز مسیحا داری
 عجوب این است که سمار تو سمار تر است
 دانش اند و ختمه دل ترکفت انداخته
 آه مران نقد گرانم سایه که در باخت
 حکمت و فلسفه کاریست که پایانش نیست
 سیلی عشق و محبت به ولستانش نیست
 بیشتر راه دل مروم بیدارزند
 قننه نیست که در چشم سخیانش نیست
 دل زناز خنک او به سپیدن نرسد
 لذت در خلش غمزه پهبانش نیست
 دشت و کھسار نور دید و غزاله نه گزفت
 طوف گلشن زرد و یک گل به گریبانش نیست
 چاره این است که از عشق کشادے طلبیم
 پیش او سجده گزاریم و مرادے طلبیم

عقل چو پائے درین راه خم اندر خم زرد
 شعله در آب و دانیسد و جهان بریم زرد
 کیمیا سازی اور یک روان راز رکود
 بردل سوخته اکبر محبت کم زرد
 فائے برساوگی ماکه فسو نش خوریم
 رہنے بود کیمین کرد دره آدم زرد
 ہنرش خاک بر آرد در تہذیب فرنگ
 باز آن خاک بچشم پر مریم زرد
 شررے کا شتن و شعله درودن تاکے
 عقدہ بردل مرون و باز کشودن تاکے

عقل خود بین و گرد عقل چہاں بین و گراست
 بال بلیل و گرد بازوے شاہین و گراست
 و گراست آنکہ برودانہ افتادہ ز خاک
 آنکہ گیرد خورش از دانه پروین و گراست
 و گراست آن کہ ز بند سیر چمن مثل نسیم
 آن کہ در شد بہ ضمیر گل و سیرین و گراست

دگر است آنسوئے ز پرده کشادن نظرسے
 این سوئے پرده گمان نطن تخمین دگر است
 اے خوش آن عقل کہ پہاے دو عالم با اوست
 نور افروخته و سوز دل آدم با اوست

ما ز خاوت کدہ عشقی برون تا ختمه ایم
 خاک پارا صفت آئینہ پر داختمه ایم
 در نگریمت مارا کہ بہ داوے فکیم
 دو جهان را کہ بہان پرده عیان باختمه ایم
 پیش مامی گزرد سلسلہ شام و سحر
 بر لب جوئے روان خمیہ بر افروختیم
 بر دل ما کہ درین دیر کین بخون ریخت
 آتشے بود کہ در خشک و تر انداختیم
 شعله بودیم و شکستیم و شر گردیدیم
 صاحب دوق و تمنّا و نظر گردیدیم

عشق گردید بوس پیشه و هر بندگست
 آدم از قنبره او صورت مایه در شست
 رزم بر نیم پسندید و سپاه آراست
 تیغ او جز بر سر و سینه یاران نه شست
 زهرنی را که بنا کرد جهان بانی گفت
 ستم خواجگی او کرد بر بنده شکست
 بے حجابانه بیانگرفت ز می رقص
 جامه از خون عنبرین تنک مایه بدست

وقت آن است که آیین دگر تازه کنیم
 لوح دل پاک بشوئیم و سرتازه کنیم
 افسر پادشاهی رفت و به یغائی رفت
 نئے اسکندری و نغمه و آرائی رفت
 کوکبن پیشه بدست آمد و پیری خواست
 عشرت خواجگی و محنت الالائی رفت
 یوسفی را از اسیری به عزیزی بردند
 همه آسانه و افسون ز لیلی رفت

راز ہائے کہ نہسان بود بہا زار افتاد
آن سخن ساری دآن انجمن آرائی رفت

چشم بکشاے اگر چشم تو صاحب نظر است
زندگی در پئے تعمیرِ جہانِ دگر است

من دورین خاک کہن گوہر جان می بینم
چشم بر ذرہ چو آنجسم نگران می بینم
دانه را کہ باغوشش زمین است ہنوز

شماخ در شاخ و بر بند و جوان می بینم
کوہ را مثلِ پرِ کاہ سبک می یابم
پرِ کاہ صفت کوہ گران می بینم
انقلابے کہ نگنجی در بزمِ سیر افلاک
ببینم و سپیچ ندانم کہ چسان می بینم

خرم آن کس کہ درین گرد سوارے بیند

جو ہر نغمہ ز لہر زیدن تارے بیند

زندگی جوئے روان است و روان خواهد بود
 این مئے کہنہ جوان است و جوان خواهد بود
 آنچه بود راست و نباید ز میان خواهد رفت
 آنچه بالست و نبود راست و ہمان خواهد بود
 عشق ازل قدرت ویدار سرا پا نظر است
 حسن مشتاق نمود است مہمان خواهد بود
 آن ز مینے کہ سرو گریہ خونین زدہ ام
 اشک من در جگرش لعل گران خواهد بود

مشرودہ صبح درین تیرہ شبانم دادند
 شمع کشتند و ز خورشید نشانم دادند

جمعیت الاقوام

بہر فتد تار و شش زرم درین بزم کہن
 دردمندانِ جہان طرح نوا انداختہ اند
 من ازین بیش ندانم کہ کفن زدے چند
 بہر تقسیم قبور انجمنے ساختہ اند

شوپن ہارونیشا

مرغے تر آشیانہ بہ سپر چمن پرید
 خارے زرشاخ گل بہ تن تازکش خلید
 بدگفت فطرت چمن روزگار را
 از درو خویش و ہم زعم دیگران پید
 داغے زخون بیگنہ لالہ راشمرد
 اندر طاسم غنچہ فریب بہار دید
 گفت اندرین سرا کہ بنائش قتادہ کج
 صبحے کجا کہ چرخ درو شامہا نہ چید
 نالہ دتا یہ حوصلہ آن نوا طراز
 خون گشت نغمہ وزد چشمش فرو چکید
 سوز فغان او بدل ہد سے گرفت
 بانوک خویش خار زرا اندام او کشید
 گفتش کہ سود خویش ز جیب زریان برآر
 گل از شکافت سینه زرناب آفرید

اے جرمنی کے دو مشہور فلسفی۔

درمان ز درد ساز اگر خستہ تن شوی
خوگر بہ خار شو کہ سراپا چمن شوی

فلسفہ و سیاست

فلسفی را با سیاست دان بیک میزان مینج
چشم آن خورشید کورے، دیدہ این بے نے
آن تراشد قول حق را تحتِ ناستوار
دین تراشد قول باطل را دلیل محکم

صحبتِ رفیگان

(در عالم بالا)

ٹاٹا ٹاٹا

بارکش اہرمن شکری شہریار
از پئے نان جوین تیغِ ستم بر کشید

اے ٹاٹا ٹائی : روس کا مشہور مصلح جس نے یورپ کی سرمایہ داری کے خلاف
آواز بلند کی۔

زشت بہ پیش نکوست مخزن اندر پوست
 مردک بیگانہ دوست سببہ خویشان درید
 واروے سہوشی است تاج، کلیسا، و طن
 جانِ خدا وادرا خواجہ بجائے خرید
کارل مارکس

رازوان جزو کل از خویش نامحرم شد است
 آدم از سرمایہ داری قاتل آدم شد است
ہیگل

جلوہ دہد باغ و راغ معنی مستورا
 عین حقیقت نگر حنظل و انگور را
 فطرت ا خدا و خیر لذت پیکار داد
 خواجہ و مزدور را آدم و مامور را
ٹالسٹوئی

عقل وورو آفرید فلسفہ خود پرست!
 در سس رضامی وہی بندہ مزدور راہ

اے جرمنی کا مشہور اسرائیلی ماہر اقتصادیات جس نے سرمایہ داری کے خلاف قلمی جہاد
 کیا۔ اس کی مشہور کتاب موسوم بہ سرمایہ کو مذہب اشتراک کی بائبل تصور کرنا چاہیے۔
 تھے جرمنی کا مشہور و معروف فلسفی۔

مزدک

دانه ایران ز کشت زار قیصر بر و مید
مرگ نومی رقص اندر قصر سلطان و امیر
ماتے در آتش نمرودی سوزد خلیل
تا، تھی گرد و حشریش از خداوندان پیر
دور پرویزی گزشت اے کشته پرویز خیز
نعمت گم گشته خود از خسرو باز گیر

کوہن

نگار من کہ بے سادہ و کم آمیز است
ستیزہ کیش و ستم کوش و فتنہ انگیز است
برون او ہمہ بزم درون او ہمہ رزم
زبان او ز مسیح و دلش ز چنگیز است
گست عقل و جنون رنگ بست دیدہ گداخت
در آب جلود کہ جام ز شوق پریر است
اگر چه تیشہ من کوہ را ز پا آورد
ہنوز گردش گردون بکام پرویز است

تر خاک تا بہ فلک ہر چہ بہت رہ پیماست
قدم کشائے کہ رفتار کاروان تیز است

نیشا

ازستی عناصر انسان و لاش تولید
فکر حکیم پیکر محکم ترا فرید
افگند در فرنگ صد آشوب تازہ
دیوانہ بکار گہ شیشہ گہ رسید!

حکیم آئن آسٹائن

جلوہ می خواست مانند کلیم نابور
تا خمیر مستنیر او کشود اسرار نور
از فراز آسمان تا چشم آدم یک نفس
زودیر و ازے کہ پروازش نیاید در شعور

لے آئن اسٹائن: جرمنی کا مشہور ماہر ریاضیات و طبیعیات جس نے حال نظریہ
اضافیت کا جہرت انگریز انکشاف کیا ہے۔

خلوتِ اود در زغالِ تیره فام اندر مفاک !
 جلوتش سوز و درختے راجو حس بالائے طور !
 بے تغیر در طلسمِ چون و چنبد و بیش و کم !
 برتر از لپت و بلند و دیر و زود و نرود و دور !
 در نہادش تار و شیار و سوز و ساز و مرگ و زیت !
 ابر من از سوزِ اود و سازِ اود جبریل و حور !
 من چه گویم از مقامِ آن حاکمِ نکستہ سنج
 کردہ زرد شستہ ز سلِ موسے و ہارون ظہور !

باکرن

مثالِ لالہ و گل شعلہ از زمین روید
 اگر بہ خاکِ گلستانِ تراود از جامش
 نبود در خورِ طبعش ہوائے سرد و فرنگ
 پیسہ پیکِ محبت ز سوزِ پیغامش

اے حکیم آئن اسٹائن نبی اسرائیل سے ہے۔
 لے باکرن، انگلستان کا مشہور شاعر۔

خیال او چہ پریشانہ بنا کر دست
 شباب غش کتد از جلوہ لب بامش
 گمراشت طائر معنسی شیمین خود را
 کہ سازگار تر افتاد حلقہ دامنش !

نیشا

گمراہ خواہی ز پیش او گریز
 نیشتر اندر دل مغرب فشرود
 آنکہ بر طرح حرم بتخانہ ساخت
 خویشتش را در نار آن نمرود سوز
 زانکہ بہستان خلیل از او راست
 ورنے کاکش غم یونہی در است
 دستش از خون چلیپا اجمار است
 قلب او مومن دماغش کافر است

اے نیشا نے مسیحی فلسفہ اخلاق پر زبردست حملہ کیا ہے۔ اس کا دماغ اس لئے
 کافر ہے کہ وہ خدا کا منکر ہے گو بعض اخلاقی نتائج میں اس کے انکار مذہب
 اسلام کے بہت قریب ہیں ”قلب او مومن دماغش کافر است“ نبی کریم
 نے اس قسم کا جملہ نبیو امیہ ابن الصلت (عرب شاعر) کی نسبت کہا تھا۔
 اَصْنٰ لِسَانُہٗ وَ کَفَرَ قَلْبُہٗ ۲۷ اور بعض آتش۔

جلال و سبک

می کشودم شبے یہ ناخن فکر
 آنکہ اندیشہ اش برہنہ نمود
 پیش عرض خیال ادبیتی
 چون بدریائے او فرو ر فتم
 خواب بر من دمید افسوئے
 نگہ شوق تیسر تر گر دید
 آفتابے کہ از بجلی او
 شعله اش در جهان تیرہ نہاد
 معنی از حرف او ہمی رودید
 گفت با من چه خفتہ بر خیزا
 عقدہ ہائے حکیم امانی
 ابدی راز کسوت آنی
 حجل اندر تنگ دمانی
 کشتی عقل گشت طولانی
 چشم بستم ز باقی وفائی
 چہرہ بنمود پیریزدانی
 افق روم و شام نورانی
 بہ بیابان چراغ رہبانی
 صفت لالہ ہائے نعمانی
 یہ سراپے سفینہ می رانی

”بہ خسر راہ عشق می پونی
 بہ چراغ آفتاب می جونی“

پٹو فی

شاعر جوانا مرگ ہنگری در معرکہ کارزار در حایت وطن

کشتہ شمشیر و نعرش او نیا قلند تا یادگارِ خاکی آرد بہاند

نفسے درین گلستان ز عروس گل سرودی

بدلے غمے فزودی زد لے غمے ربودی

تو بخون خویش بستی کف لاله را نگارے

تو بہ آہ صبحی گاہی دل غنیمہ را کشودی

بنوائے خود گم استی سخن تو مرقد تو

بہ زمین نہ باز رفتی کہ تو از زمین نبودی

مجاورہ مابین حکیم فرانسوی اگسٹس

کوہرٹ و مرود و مرود و

حکیم

”بنی آدم اعضائے یکدیگر اند“ ہمان نخل را شاخ و برگ براند

اے فرانس کا مشہور حکیم۔

دماغ از خور و راست از قطرت است
 اگر پاز زمین ساست از قطرت است
 یکے کار فرما، یکے کار ساز
 نیساید ز محمود کار ایاز
 نہ بینی کہ از قسمت کار ز لیت
 سراپا چمن می شود خار ز لیت

مرد مردور

فریبی بحکمت مرا لے حکیم
 کہ نتوان شکست این طلسم قدیم
 مسخام را از زرا اندودہ ؟
 مرا خوئے تسلیم فرمودہ ؟
 کند بحر را آبنایم اسیر
 ز خار بر و تیشہ ام جوئے شیر
 حق کو بہن داری اے نکتہ سنج
 بہ پردہ نیز پر کار تا پردہ رنج ؟
 خطا را بحکمت مگردان صواب
 خضر انگیری بدام سراب
 بدوش زمین باز سرمایہ دار
 ندارد گزشت از خور و خواب کار
 چہاں راست بہر ذری از دست برد
 ندانی کہ این ہیچ کار است زر
 پیئے جرم او پوزش آوردہ ؟
 باین عقل و دانش فسون خوردہ ؟

ہیگل

حکمتش معقول و با محسوس و رخلوت نرفت
گرچہ بکفر کبر او پیرا یہ پوشید چون عروس
طائر عقل فلک پرواز اورانی کہ چست
”ماکیان کنز روبرستی خایہ گیر و بے خروس“

جلال جو گوٹے

نکتہ دان المنی را در ارم	صحبتے افتاد با پیر عجم
شاعرے کو ہمچو آن عالی جناب	نیت ہنم پیرو لے دار و کتاب
خواند بر داناے اسرار قدیم	قصہ پیمان ابلیس و حکیم
گفت رومی لے سخن راجان نگار	تو مالک میدلتی و نیردان شکار
فکر تو در کنج دال خاوت گزید	این جہان کہنہ را باز آفرید

اے نکتہ دان المنی سے مراد گوٹے ہے جس کا ڈراما ”فوسٹ“ مشہور و معروف ہے
اس ڈرامے میں شاعر نے حکیم فوسٹ اور شیطان کے عہد و پیمان کی قدیم روایت
کے پیرا میں انسان کے امکانی نشوونما کے تمام مدارج اس خوب سے بنائے ہیں
کہ اس سے بڑھ کر کمال فن خیال میں نہیں آسکتا ہے۔

سوز و سازِ جان بہ پیکرِ دیدہ در صدفِ تعمیرِ گوہرِ دیدہ
 ہر کسے از رقتِ عشق آگاہ نیست ہر کسے شایانِ این درگاہِ نہایت
 و اند آن کو نیک بخت و محرم است
 زیر کی ز ابلیس و عشق از آدم است (رومی)

پیغامِ برگِ گشتان

تا بر تو آشکار شود رازِ زندگی
 خود را جدا از شعلہٗ مثالِ شررِ مکن
 پہرِ نظارہٗ جز نگہِ آشنا میار
 در رمز و بوم خود چو غریبانِ گزر مکن
 نقشے کہ بستہ ہمہ اوہامِ باطل است
 عقلے بہم رسان کہ ادبِ خوردہ دل است

میںخانہ فرنگ

یاد آیا مے کہ بودم درخستانتان فرنگ
جام اور روشن نمرار آئینہ اسکندر راست
چشمِ مست مے فروشش بادہ را پروردگار
بادہ خواران رانگاہ ساقیش پیما راست
جس لوہ او بے کلیم و شعلہ او بے خلیل
عقل ناپروا متاع عشق را غارتگر راست
در ہوایش گرمی یک آہ بیتا بازنہ بیت
زند این میںخانہ را یک لغزش متانہ بیت

موسیدولین و قیصر ولیم

موسیدولین

بسے گزشت کہ آدم درین سرائے کہن
مشال دانہ نہ سنگ آسپا بود است

اے صدر جمہوریہ اشتراکیہ روسیہ

فریب زاری و افسونِ قیصری خور و است
 اسیر حلقه دامنِ کلیسای بود و است
 غلامِ گرسنه ویدی که بر درید آخر
 تمیص خواجه که رنگینِ رخون مابود است
 شرارِ آتشِ جهنمور کهنه سامان سوخت
 ردایِ پیرِ کلیسا، قبایِ سلطانِ سوخت

قیصر و لیم

گناهِ عشوه و نازِ تیان چیست
 طوافِ اندر سرشتِ برهنِ هست
 و مادم نو خدایان ترا شد
 که بزار از خدایان کهن هست
 ز جورِ رهبرانِ کرم گو که رهرو
 متاعِ خویش را خود را هنر هست
 اگر تاجِ کئی جهنمور پوشد
 همسانِ هنگامه هادرانِ سخن هست

ہو جس اندر دلِ آدم نہ میرد
 ہمارا آتش میانِ مرزِ عن ہست
 عروسِ اقبالِ سحرِ فن را
 ہمارا پیچاکِ زلفِ پرشکون ہست
 ”نمائی نازِ شیرین بے خریدار
 اگر خرد نباشد کوہِ ہست“

حکما

لاک

ساغرِ راسخ از بادہٴ خورشیدِ افروخت
 ورنہ در محفلِ گل لالہ تہی جامِ آمد
 کانٹے
 قطرِ ششِ ذوقِ مے آئینہٴ قلمِ آورد
 از شبستانِ ازل کو کب جاے آورد

لے لاک : انگریز فلسفی ۔ لے کانٹ : جرمن فلسفی ۔

برگسان

نہ مئے از دل آورد نہ چاہے آورد
لالہ ارداغ جگر سوز دواے آورد

شعرا

بروننگ

بے پشت بود بادہ سر جوش زبندگی
آب از خضر بکیرم دور ساغر افکنم
بائرن

از منت خضر نتوان کرد سینه داغ
آب از جگر بکیرم دور ساغر افکنم
غالب

”تا بادہ تلخ تر شود و سینه ریش تر
بگدازم آبکینہ دور ساغر افکنم“

رومی

آمین شے کجا، گھر پاک اوجھا از تاک بادہ گیرم دور ساغر افکنم

لے بروننگ: انگریزی شاعر۔

خراباتِ فرنگ

دوش رستم بتماشائے خراباتِ فرنگ
 شوخ گفتاری رندے ولیم از دست رلود
 گفت این نیست کلیسا کہ بیانی وروے
 صحبت دخترک ز سره دوش و نائے و سرور
 این خراباتِ فرنگ است و ز تاثیر پیش
 آنچه مذموم شمارند نماید محمود
 نیک و بد را بترازوے و گمراہی بدیم
 چشمه داشت ترا از وے نصاری و یهود
 خوب زشت است اگر پنجه گیر است شکست
 زشت خوب است اگر تاب و توان تو فرود
 تو اگر در نگری جبریه ریاست جیات
 هر که اندر گداز صدق و صفا بود و نه بود
 و بجوئے صدق و صفا پرده ناموس ریاست
 پیر ما گفت مس از سیم بپاید اندو

فانش گفتم بتوا سرارِ نہا نجانہ زلیبت
 یکسے باز مگو تا کہ بیانی مقصود

خطاب بہ انگلستان

مشرقی باد چشید است زمینائے فرنگ
 عجبے نیست اگر توبہ دیرینہ شکست
 فکرنوزادہ اوشیوہ تدریر آموخت
 جوشش زرد خون بہر گب بندہ تادیر پرست
 ساقیاتنگ دل از شورشِ مستان نشومی
 خود توان نصاف بدہ این ہمہ ہنگامہ کہ بہت ہے
 ”بوئے گل خود بچمن راہ نما شد ز نخست
 در نہ بلبل چہ خبر داشت کہ گلزارے بہت“

قسمت نامه سرایه وار و مزدور

غوغائے کارخانه آهنگری زمین
گلپانگ ارغنون کلیسا ازان تو
نخله که شش خراج برو می تهمذ زمین
باغ بهشت و سد ره و طوبی ازان تو
تلخی آب که درو سر آرد ازان من
صهیبائے پاک آدم و حوا ازان تو
مرغابی و تدر و و کبوتر ازان من
طلل همساوشه پختن ازان تو
این خاک و آنچه در شکم اواز ازان من
در خاک تا به عرش معلّا ازان تو

نوائے مزدور

زمر و بند کرباس پوش و کحت کش
نصیب نخواجۀ نا کرده کار و خست جریپر

زخوئے فشافی من لعلِ خاتمِ والی
 ترا شک کو دوک من گوہِ سنامِ امیر
 زخون من چو زکوة شر بہی کلیسا را
 بنزورِ بازوئے من دستِ سلطنت ہمہ گیر
 خرابہ رشکِ گلستانِ زگرہ بحرم
 شبابِ لالہ و گل از طراوتِ جگر
 بیا کہ تازہ نوامی ترا و در گ ساز
 مئے کہ شیشہ گدازد بہ ساغر اندازیم
 معان و دیر معان را نظامِ تازہ و بیم
 بنائے میسکہ ہائے کہن بر اندازیم
 ز رہزمان چمن انتقامِ لالہ کشیم
 بہ بزمِ غنچہ و گل طرح دیگر اندازیم
 بطوفِ شمع چو پروانہ ز لیستن تا کے
 ز خویش این ہمہ میگاہ نہ ز لیستن تا کے

لے ساز اسپر لے جونک

آزادی بحر

بطے می گفت بحر آزاد گردید
 چنین فرمان زد یوان خضر رفت
 تهنسکے گفت رو هر جا که خواهی
 ولے از ما نباید بے خبر رفت

خورد

می خورد، سرفزده ما میخ و تاب
محشرے در هر دم یا مضمر است
با سکندر خضر در ظلمات گفت
مرگ مشکل زندگی مشکل تر است

در دانه او شناس دریاست
از گردش آسپاچه داند

کمال را ناله از نهی معنی است
قلم سر به را حریرے نیست

منم کہ طوفِ حرم کردہ ام بتے بہ کنار
 منم کہ پیشِ بتان نعرہ ہائے ہنوز وہ ام
 دلم ہنوز تقاضائے جستجو وارد
 قدم یہ جاوہ باریک تر رُموزہ ام

محلِ گفت کہ عیشِ نو بہارے خوشتر
 یک صبح چمنِ تر روزِ گارے خوشتر
 زان پیش کہ کس تیرا بدستار زند
 مردن بکنارِ شاخسارے خوشتر

سخن گو طفلِ ک و بر ناوِ پیر است
 سخنِ راسا لے و ما ہے نباشد

چشم را بینائیِ افسردہ چہ
 سبزہ و آبِ روانِ دروئے خوش
 کالبد را نمرہ ہی می آورد
 جامہٴ قمر، جانِ بے غم، بوئے خوش

اے برا درِ من ترا از زندگی و ادم نشان
خواب مرگ بسکے ان مرگے خواب گمان

ملاقاتِ محفود تو نیست اگر
سینہ را کار گاہِ کینہ مساز
خیزد بادِ شمنان در آبه تیز
سرکہ در انگبینِ خویش مریز

از نرا کہتہ اے طبعِ موشگافِ اومیرس
کنزومِ بادے ز جاجِ شاعر یا بشکند
کے تو اند گفتِ شرحِ کارِ زارِ زندگی
”می پرورِ نگش جہا بے چون بدریا بشکند“

در چہان مانند جوئے کہسار
یا مثالِ سیلِ بے زہارِ خیز
از تشیبِ دہمِ فرازا گاہ شو
فارغ از پست و بلندِ راہ شو

اے کہ گل چیدی منال از پیشِ خار
خسار ہم می روید از بادِ بہار

مَرَن دَسْمَه بر ریش و ابروئے خویش
جوانی ز روز دیدن سال تیرست

ندارد کار با دُون همتان عشق
تدرو مُرده را شاهین لگیسرد

نقد شاه عمر در خور بازار تیرست
نمان بسیم نترن نتوان خرید

چه خوشش بود دے اگر مرد نکو پے
زیند پاستان آزا در رفتے
اگر تقلید بود دے شیوہ خوب
بیمبستر ہم ره اجداد رفتے

ختم شد

جاوید نامہ

اقبال

قیمت تین روپے

باردوم ۱۹۶۱ء

تعداد پانچ سو

ناشر

کتب خانہ نذیر بیہ مسلم منزل کھاری باؤلی دہلی

(یونین پرنٹنگ پریس دہلی)

بسم الله الرحمن الرحيم

مناجات

هزارمان گم نمغان مانند چنگ
ناله های دل نواز آموزش
کے نواں گفتن کہ وارایے دل است
آسمان و مہر و مہ خاموش و کرا
ہر یکے از دیگرے نہر است
در فضا کے نیلگین آواز ہے
بیکہ ان افلاک و شب ہا دریا
یا سیر رفتہ از یادیم ما ؟

آدمی اندر جہان ہفت رنگ
آزردے ہم نفس می سوزوش
لیکن این عالم کہ از آب و گل است
خرد و شست و کوہ و گدخموش و کر
گرچہ بر گردون ہجوم اشتر است
ہر یکے مانند ما بیچارہ است
کاروان برگ سفرنا کردہ ساز
این جہان صید است عیادیم ما ؟

زارِ نابیدم صدائے برنخواست

ہم نفسِ فزیرِ اندامِ راجبِ است؟

ویدہ ام روزِ جهانِ چار سوسے
از رم سیتارہ اورا وجود
اے خوش آن روزے کہ از ایامِ نیست
روشن از نورش اگر کرد روان
غیب ہا از تاب او گرد حضور
اے خدا روزی کن آن روزے مرا

والہان زین رفتے سوزے مرا

آیہ تسخیر اندر شان کیست؟
رازوانِ علمِ اکاسما کہ بود
برگزیدی از ہمہ عالم کراہ
اے ترا تیرے کہ مارا سینہ سفت
روئے تو ایمان من قرآن من
جلوہ داری دریغ از جان من؟

از زبانِ صد شعاعِ آفتاب

کم نمی گردد متاعِ آفتاب

لے آیہ تسخیر و علمِ اکاسما و تلمیحات با آیہ قرآنی

عصر حاضر را خرد زنجیر یاست
 عمر با بر خویش می پیچد وجود
 گزیند زنجی این زمین شوره زار
 از درون این گل یی حاصل
 نو می اندر شب تمام گزر

شعله را پر مهر از خاک چیت
 برق را از بر فتادن پاک چیت

زیتم تارستم اندر فراق
 بسته دهارا بر برویم باز گن
 آتش در سینه من بر فروز
 باز بر آتش بنه عود مرا
 آتش سپانه من تیر گن
 ماتر جرم و توان ز دیده دور
 یا کشا این پرده اسرار را
 نخل فکرم نا امید از برگ بر
 عقل وادی هم جتونه ده مرا
 علم در اندیشه می گیرد مقام

جان بے تابی که من دارم کجاست
 تا یکے بے تاسه جان آید فرد
 نیست تخم آرزو را سازگار
 بس غنیمت را ان اگر روید لے
 یکس را مان بے نوری جا تخم نگر

و انما آن سوکے این نیلی رواق
 خاک را با قدسیان هم از گن
 عود را بگدازد همیم را بسوز
 در جهان آشفته کن دود مرا
 با تغافل یک نگه آمیز گن
 نئے غلط، ما کور و توان در حضور
 یا بگیر این جان بے دیدار
 یا تبر یفرست یا باد محسوس
 ره بچدب اندرونه ده مرا
 عشق را کاشانه قلب لایم

جز تماشا خانہ افکار نیست
 علم بے روح اقدس فسونگری است
 از لکد کوب خیال خوش مرد
 عقل مجوری و دین مجوری است
 ما نظر خواہیم داد گوید خبر
 بازده با ماہ این مہ پارہ را
 حرف مجوری نمی گزیر تمام
 زان سوئے کہ دین بگوئی قریب
 این جہالت و این شمال و این جنوب

از طلسم روشش و فر واکندم

از مہ مہ سرو شر یا مکنم

یک دوم وایم و آن ہم مستعار
 رشک بر پیروان بر دین بند کجیت
 سے عیب اب اورا خوش آید خضر
 از زر مینی آسمانی کن مرا
 جادہ ہا پیدا است رفتا سہ

علم تبار عشق بر خور دار نیست
 ابن تماشا خانہ سحر سامری است
 بے تجلی مرد و ازارہ نبشرد
 بے سنجلی زندگی رنجوری است
 این جہان کوہ و دست و کج و برا
 منفرے بخش این دے آوارہ را
 گر چہ از خاکم سر وید جز کلام
 زیر گردن خوش ریا ہم غریب
 تماشاک مہر و مہ گرد و غروب

توقر و غ جادوان ما چوں شرار
 اے تو شناسی نزاع مرگ و زاریت
 بندہ آفاق گیسو و تا صبور
 آنیم من جادوانی کن مرا
 ضبط در گفتار و کردار کبدہ

اے آیہ قرآنی -

آنچه گفتم از جهان دیگر است
بحکم دارم من کم آشوبی خطا
یک جهان بر ساحل من آر مید
من که نومیدم از پیران کهن

این کتاب از آسمان دیگر است
آن که در دلم فرو آید کجاست
از که این نغمه از رم موبه ندید
دارم از روزی که می آید سخن!

بر جوانان سهل کن حرف مرا
بهرشان پایاب کن حرف مرا

بسم الله الرحمن الرحيم

تمهید آسمانی
نخستین روز آفرینش
نکویش می کند آسمان زمین را

بست نقش این جهان نرود در
رنگ حیرت خانه ایام ریخت
نعره دهن دیگرم تو دیگری
صد چراغ اندر فضا افروختند
خیمه زربفت با سیمین طناب
عالم نوراده را در بر کشید

زندگی از لذت عجیب حضور
آن چنان تار نفس از هم گسخت
هر کجا از ذوق و شوق خود گری
ماه و اختر را حرام آموختند
بسر نیلگون زرد آفتاب
از افق صبح نخستین سر کشید

ملک آدم خاکدان بود و بس
 نے بگو ہے آج کوئے در ستیبر
 نے سر و دستان در شاخسار
 بے تجلی ہائے جان بحر و برش
 سبزہ باد فرورین نادیدہ
 طغیہ زو چرخ نیلی بر زمین
 چون تو در پنہائے من کوئے کجا
 خاک اگر الوند شد جز خاکست
 یا بزمی با ساز و سرگ و لیر می
 شد زمین از طغیہ گردون خجل

پیش حق از درد بے نوری تپید

تا ندائے زان سوئے گردن رسید

”اے امینے از امانت بے خبر
 روز پا روشن ز غوغائے جہانت
 نور صبح از آفتاب راغ دار
 نور جان بے جاں ہا اندر سفر
 شستہ از لوح جان نقش امید

دشت اربے کاروانے بود و بس
 نے بصرائے صحابے ریز ریز
 نے رم آہو میسان مرغزار
 و در پیکان طیلسان پیکرش
 اندر اسحاق زمین خوابیدہ
 ”روزگار کس ندیدم اینچنین
 جز بقند یکم ترا نورے کجا
 روشن و پائندہ چون افلاک نیست
 یا ہمیر از رنگ و عار کمتری
 تا امید دل گران و مفصل

نغم نخور از اندر صمب خود نگر
 نے از ان نوئے کہ بینی در جہات
 نور جان پاک از عیار رزگار
 از شعاع ہر و ماہ سیار تر
 نور جان از خاک تو آید پدید

حق آدم بر جهان شبنخون زند
 راه دان اندیشه او بے دلیل
 خاک و در پر و از مانند ملک
 می خلد اندر وجود آسمان
 داعیها شوید ز دامن وجود
 گرچه کم تبیع و خونیر است او
 چشم او روشن شود از کائنات

عشق او بر لامکان شبنخون زند
 چشم او بیدار تر از جبریل
 یک بار با طمأنه در راهش ملک
 مثل نوک سوزن اندر پریان
 بے نگاه او جهان کور و گم
 روزگار را چون بینر است او
 تابه بنده ذات را اندر صفات

”هر که عاشق شد جمال ذات را

اوست سید جمله موجودات را“

نغمه ملائک

فروغ مشت خاک از نوریان افزون شود روزی
 زمین از کوکب تقدیر او گردون شود روزی
 خیال او که از سیل حوادث پرورش گیرد
 ز گرداب سپهر نیلگون بیرون شود روزی
 بکے در معنی آدم نگرا از ما چه می پرسی
 هنوز اندر طبیعت می خلد موزون شود روزی

چنان موزون شود این پیش پا افتاده مضمونے
کہ یزدان را دل از تاثیر او پر خون شود روزے

تمہید زمینی

آشکارا می شود در وح حضرت می

و شرح می دهد اسرار معراج را

عشق شور انگیزے پروا کے شہر	شعلہ او میرد از غوغائے شہر
خلوے جوید بدشت و کہسار	یا لب دریاے ناپید اکنار
من کہ دریا را ندیدم محرمے	بر لب دریا بسا سودم دے
بحر و ہنگام غروب آفتاب	نیلگون آب از شفق لعل مذا
کور را ذوق نظر بخشد غروب	شام را رنگ سحر بخشد غروب
بادل خود گفتگو با داشتہ	آرزو ہا جستجو با داشتہ
آنی و از جادوئی بے نصیب	زندہ و از زندگانی بے نصیب
تشنہ و دور از کنار چشمہ سار	می سرودم این غزل بے اختیار

غزل

”بکشائے لب کہ قندِ فراوانم آرزو دست
بنمائے رخ که باغِ گلستانم آرزو دست
یک دست جا آباده و یک دست لبِ یار
رقصِ چنین میانم میبندانم آرزو دست
گفتی ز تاز بیش مرخجان مرا برو
آن گفتنت که عیشِ مرخجام آرزو دست
اے عقل تو ز شوقِ پراکنده گوئے شو
اے عشق نکتہ هائے پریشانم آرزو دست
این آب و نانِ چرخِ چو سیل است بیوفا
من ماهیم و نهنگم و عمام آرزو دست
جامِ ملول گشت ز فرعونِ ظلم اد
آن نورِ جیبِ موسی عمام آرزو دست
دی شیخ یا چراغِ بهی گشت کردِ فہر
کنزد یو و دو ملولم و انس نام آرزو دست

زین ہریان سست عمامہ و لم گرفت

شیر خد اورستم دستانم آرزوست
گفتم کہ یافت می نہ شود جب تا ییم ما
گفت آنکہ یافت می نشود آنم آرزوست (رومی)

موج مضطرخت بر بنجاب آب
از متاعش پارہ وزویدہ شام
روح رومی پیردہ ہارا پیر درید
طلعتش رخشندہ مثل آفتاب
پیکرے روشن ز نور سمریدی
بر لب اوسر پنہان وجود
حرف او آئینہ آدیکختہ
گفتش موجود و ناموجود چیست؟
گفت "موجود آنکہ می خواہد نمود
زندگی خود را بخویش آراستن
انجمن روز الست آراستند
مردہ یا مردہ یا جان بلب
شاہد اول شعور خویش تن

شد افق تارا زریان آفتاب
کو کیے چون شاہدے بالائے بام
از پس کہ پارہ آمد پیردا
شید او فرخندہ چون عہد شباب
در سراپایش سرور سمریدی!
بند ہائے حریف صوت از خود کشود
علم با سوز و رون آیینختہ
معنی محمود و نامحمود چیست؟
آشکارائی تقاضاے وجود
بر وجود خود شہادت خواستن
بر وجود خود شہادت خواستن
از سہ شاہد کن شہادت را طلب
خویش را دیدن بنور خویش تن

شاهد ثانی شعور دیگرے
شاهد ثالث شعور ذات حق
پیش این نور ارجمانی استوار
بر مقام خود رسیدن زندگی است
مرد مومن در نسا زده با صفات
چیت عراج آرزوئے شاهدی
شاهد عادل که بے تصدیق او
در حضورش کس نمند استوار
ذره از کف مده تاجی که هست
تاب خود را بر فردن خوشتر است
پیکر سوره را دیگر تراش

اینچنین موجود، محمود است و بس

در نه تار زندگی دور است و بس

کوہ خاک و آب را گفتن چنان؟
ما ز شست روزگار از حشر خلق
می توان افلاک را از هم شکافت
شوی از زبان خود گرد حیات

باز گفتن پیش حق رفتن چنان؟
آمر و خالق برون از امر و خلق
گفت اگر سلطان ترا آید بدست
باش تا عمریان شود این کمالات

له شگافتن

در وجود او نه کم بینی نه بیش
 نکته "إلا بساطان" یادگیر
 از طریق زادن لے مرد نکوے
 ہم بیرون جستن بزادن می توان
 لیکن این زادن نه از آب و گل است
 آن ز مجبوری ست این از احتیاس
 آن یکے با گریه این با خنده است
 آن سکون و سیر اندر کائنات
 آن یکے محتاجی روز و شب است
 زادن طفل از شکست است شکم است
 هر روز زادن را و لیل آمدن

خویش را بینی از وادراز خویش
 در نه چون مور و ملخ در گل بمیر
 آدمی اندر جهان چار سوے
 بند با از خود کشادن می توان
 و اندر آن مردے که اصحاب است
 آن نهان در پرده ها این آشکار
 یعنی آن جوئده این پابنده است
 این سراپا سیر و ناز چهاست
 دان دیگر روز و شب و مرکب است
 زادن مرد از شکست عالم است
 آن بدب گویند این از عین جان

جان بیدارے چو زاید در بدن

لرزہ ہا افتد درین دیر کہن

گفتم این زادن نمی داند کہ چیست
 گفت شائے از شوون زندگی است
 شیدوہ ہائے زندگی غیب و حضور
 آن یکے اندر ثبات آن در مردور
 کہ جلیوت می گذارد خویش را
 کہ جلیوت جمع سازد خویش را

لے تلیم آیہ شریفہ یا معشر الجن الخ

جلوت اور دشمن از نور صفات
 عقل اور اسوئے جلوت می کشد
 عقل ہم خود را بدین عالم زند
 می شود هر سنگ^۵ اورا ادریب
 چشمش از ذوق نگه یگانہ نیست
 پس ز ترس راه چون کورے رود
 تا خروید پیدہ تر در رنگ بپوست
 کارش از تدریج می یابد نظام
 می نداند عشق سال و ماه را
 عقل در کوچه شرکانے می کند
 کوہ پیش عشق چون کلهے بود
 عشق بنحوئے زدن بر لامکان
 زو عشق از باد و خاک آب نیست
 عشق بانان جوین خیر کشاد
 کله نمرد بے ضررے شکست
 عشق در جان چون کجیم اندر نظر
 عشق ہم خاکسترو ہم انگار است

خلوت از مستی از نور ذات
 عشق اورا سوئے جلوت می کشد
 تا طلسم آب و گل را بشکند
 می شود برق و سحاب اورا خطیب
 لیکن اورا جرأت زندانه نیست
 نرم نرم یک صورت مورے رود
 می رود آهسته اندر راه دوست
 من ندانم کسے شود کارش تمام
 دیر و زود و نزدیک و راه را
 یا بگرد او طوائف می کند
 دل سریع السیر چون ماهے بود
 گور را نادیده رفتن از جهان
 قولش از سختی اعصاب نیست
 عشق در اندام مه چاکے نهاد
 لشکر فرعون بے حربے شکست
 ہم درون خانه ہم بیرون در
 کار او از دین و دانش برتر است

عشق سلطان است برهان مبین
 لازمان و دوش فروای از و
 چون خودی را از خدا طلب شود
 آشکارا تر مقام دل از و
 عاشقان خود را به نیروان می دهند
 عاشقی به از سوبه بے سو کی حرام
 اے مثال مرده در صندوق گور
 و رگلوداری نواها خوب و لغز
 بر مکان و بر زمان اسوار شو
 تیزتر کن این چشم دین دو گوش
 "آن کسے کو بانگ موران بشنود
 ان نگاہ پرده سوز از من بگیر

هر دو عالم عشق را زیر نگین
 لا مکان و زیر و بالاکے از و
 جمله عالم مرکب اور اکب شود
 جذب این دیر کهن باطل از و
 عقل تا ویلی بقربان می دهند
 سرگ را به خویشتن گردان حرام
 می توان برخاستن بجایک صورت
 چهره اندر گل بنالی مثل چغز
 فارغ از بیچاک این زنا شو
 همه چه می بینی بنوش از راه هوش
 هم ز دوران سر دوران بشنود
 کو چشم اندر می گردد اسیر

« آدمی دید است باقی پوست است

دید آن یا شد که دید دوست است

جمله تن را در گذر اندر بصر

در نظر رو در نظر رو در نظر (رومی)

تو ازین نه آسمان نرسی به مرس از فراخای جهان نرسی به مرس

چشم بکشا بر زمان و بر مکان
این بیک حال ستان احوال جان
تا نگه از چشم پیش افتاده است
اختلاف دوش منور ازاده است
دانه اندر گل بظلمت خانه
از فضا کے آسمان بیگانه
پیش می داند که در جائے قراح
می توان خود را نمودن شلخ شلخ
جوهر ادیست بیک ذوق دوست

هم مقام ادست این جوهر هم ادست

اے کہ گوئی محل جان است تن
سرخان را در گریستن متن
محلے سے، حالے از احوال ادست
مجلس خواندن فریب گفتگو است
چیت جان بجز بسوز و درد
ذوق تسخیر سپهر گرد گردا
چیت تن به بازنگ دیو تو کردن است
بامقام چار سو خو کردن است
از شعور است این که گوئی نردود در
چیت معراج بالقلاب اندر شعور
انقلاب اندر شعور از جذب شوق
دار باند جذب شوق آتحت فوق

این بدن با جان ما انباز نیست
مشت خاک کے مانع پرواز نیست

زیر و ان کہ روح زمان و مکان است مستافرا بسیاحت عالم علوی می برد

از کلامش جان من بیتاب شد
تا گمان دیدم میان غرب و شرق
زان سحاب افروخته آمد فرو
آن چو شب تاریک این روشن شهاب
بال او را رنگهای سرخ و زرد
چون خیال اندر مزاج او رے
هزیران او را هولای و گیرے
گفت "زردانم جهان را قاهر م
بسته هر تدبیر یا تقدیر من
غنچه اندر شاخ می بالد ز من
وانه از پرواز من گرد و تها
هم عتابی هم خطابی آورم
من حیاتم، من محاسنم، من نشور

در تنم هر ذره چون سیاب شد
آسمان در یک سحاب نور غرق
بار و طلعت این چو آتش آن چو دود
چشم این بیدار چشم آن بخواب
سبز و سیمین و کبود و لاجورد
از زمین تا کوهکشان او را دے
پر کشادون در فضا ای و گیرے
هم نهانم از نگه هم ناپا هر م
ناطق و صامت همه پنجه من
مرغک اندر آشیان نالد ز من
هر فراق از فیض من گرد و وصال
تشنه سازم تا شرابی آورم
من حساب و وزن و فرزند حور را

آدم و آفرشته در بند من است!

هر گله کنش بخ می چینی متسم

طلسم من اسیر است این جهان

لی مع اللہ هر کرا در دل نشست

گر تو خواهی من نباشم در میان

لی مع اللہ باز خوان از عین جان

در نگاه او نه می دانم چه بود

یا نگاهم بر دگر عالم کشود

مردم اندر کائنات رنگ و بو

نشسته من زان کهن عالم گسست

از زبان عالمی جانم نرسید

تن سبک گشت چنان بیارتر

پرو گئی های حجاب آید پدید

نغمه اکرم بگوشش من رسید!

عالم شش روزه فرزند من است!

آدم هر چیز که می بینی منسم!

از دم هر لحظه سراسر است این جهان

آن جوانمردی طلسم من شکست

از نگاهم این کهن عالم ر بود

یا دگرگون شد همه عالم که بود

ز آدم اندر عالم بی های و هو

یک جهان تازه آمد بدست

تا دگر عالم ز خاکم بر دمید

چشم دل بیننده و سید ارتر

زمرمہ انجسم

غفل تو حاصلِ حیات عشق تو سترِ کائنات
 پیکرِ خاک! خوش بیا این سوئے عالمِ جہات
 ز سیرۂ ماہ و مشتری از تو رقیب یک و گر
 از پیئے یک نگاه تو کشمکشِ تجلیات
 در ره دوست جلوه باست تازه بتازہ نو بنو
 صاحب شوق و آرزو دل نہ دہد بہ کلیات
 صدق و صفاست زندگی، نشو و نماست زندگی
 تا ابد از ازل بتا از ملک خداست زندگی
 شوق غزل سرائے را ز خست ہائے ہو بدہ
 باز بہ زند و مختب بادہ سب و سب و بدہ
 شام و عراق و نہر و پارس خوبہ نبات کردہ اند
 خوبہ نبات کردہ را تلخی آرزو بدہ
 تابہ ہم بلند موج معرکہ بنا کنند
 لذت سیل تند رود بادل آبجو بدہ

مرد فقیر آتش است، میری و قیصری خس است
 فال و فرملوک را حرفت برهنه لب است
 و بد به قلندری، طنطنه سکندری
 آن همه جند به کلیم، این همه سحر سامری
 آن به نگاه می کشد باین به سپاه می کشد
 آن همه صلح و آشتی، این همه جنگ و دوری
 هر دو جهان کشتاستند، هر دو درام خواستند
 این به دلیل قاهر می، آن به دلیل دلبری
 ضرب قلندری پیار سد سکندری شکن
 رسم کلیم تازه کن، رونق ساحری شکن

فلك القمر

تغلب

فلک قمر

این زمین و آسمان ملک خداست
اندرین ره هر چه آید در نظر
چون غریبان در دیار خود مرو
این و آن حکم ترا بر دل زند
نیست عالم جز بتان چشم دگوش
در بیان طلب دیوانه شوا
چون زمین و آسمان را طے کنی
از خدا هفت آسمان دیگر طلب

این همه دیر دین همه میراث است
بانگاہ محرے اور انگر
لے ز خود گم اند کے پیاک شوا
گرتو گوئی این مکن آن کن کن
اینکه هر فرداے لومیر و چودوش
یعنی ابراهیم این تنخا نہ شوا
این جہا و آن جہان را طے کنی
صد زمان و صد مکان دیگر طلب

بے خود افتاد لب جوئے بهشت
گنجاتِ مافراغ از جستجو ست

بے نیاز از حرب و محرب خوب فرشت
گویند خوشتر از بهشت درنگ بویست!

اے مسافر جان بمیرد از مقام

زنده تر گردد ز سپردنِ مدام!

هم سفر با اختران بودن خوش است

تا شدم اندر فضا های سپر

تیره خاکِ برتر از قندیل شب!

هر زمان نزدیک تر نزدیک تر

گفت رومی از گماها پاک شو

ماه از ما دور و با ما آشناست

در سفر یک دم نیاسودن خوش است

آنچه بالا بود زیر آمد نظر

سایه من بر سر من اے عجب!

تا نمایان شد کهستانِ قمر

خوگر رسم دره افلاک شو

این نخستین منزل اندر راه است

دیو و دوزخ و گارش ویدنی است

غارهای کوهسارش ویدنی است!

آن سکوت آن کوهسار بولناک

صدحیل از خافطین ایلدرم

از درویش سبزه سر بر نه زد

ابرهای نم هواها تند و تیز

اے خافطین دیلدرم، کوههای آتش فشان قمر

اندر دون پر سوز و بیرون چاک چاک

بروهایش در دونا را اندر شکم

طائرے اندر فضا لش پر نرد

باز زمین مرده اندر ستیز

عالمے فرسودہ بے رنگ صُوت تے نشانِ زندگی در فے نہ موت
نہ بنافش ریشہ نخلِ حیات نئے بہ صلبِ روزگار شِ حادثات

گرچہ بہت از دودمانِ آفتاب
صبح و شام ادنہ زاید انقلاب!

گفت "رومی خیر و گامے پیش نہ دولتِ بیدار را از کفِ مدہ
باطنش از ظاہر او خوشتر است در قفارِ او جہانے دیگر است!
ہرچہ پیش آید تر اے مردِ ہوش گیر اندر حلقہ ہائے چشم و گوش
چشم اگر بیناست ہر شے دیدنی است در تر از دے نگہ سنجیدنی است
ہر کجا رومی برد آنجا برود یک دودم از غیر او بیگانہ شو"

دستِ من آہستہ سوئے خود کشید
تندرخت و بر سرِ غارے رسید

عارف ہندی بیکے از غار ہائے قمر خلوت گرفتہ اہل ہند اور ”جہان دوست“ می گویند

من چو کوران دست ہر دوش رفیق
ماہ را از ظلمتش دل داغ داغ
وہم د شک بزمین شب بخون رنجیدند
راہ رفتہ رہنمان اندر کمین
تا نگہ را جلوہ ہا شد بے حجاب
وادی ہر سنگ اور تار بند
از سرشت آخاک استاین مقام
در سوائے او چو مے فوق و سرور
نے زمینش را سپہر لا جورد
نور در بندِ ظلام آنجا نبود
زیرِ نخلے عارفے ہندی نژاد

پاہنہ سادہ اندر ان غارِ عمیق
اندر دُخورِ شید محتاج چراغ
عقل و ہوشم را بدر آد سختند
دل نہی از لذتِ صدق یقین
صبح روشن بے طلوعِ آفتاب
دیو سار از نخلہائے سر بلند
یا خیالِ ہم نقش بند در منام
سایہ از نقیبیل خاکش عین نور
نے کنارش از شفقہا سوخ و زرد
دود گردِ صبح و شام آنجا نبود
ویدہ ہا از سرمہ اش روشن سواد

موئے بر سر بستہ و عمریان بدن
 آدھے از آب دگل بالاترے
 گروا و مارے سفیدے حلقہ زن!
 عالم از دیر خیالش پیکرے!
 وقتِ اورا گروشِ ایام نے
 کارِ او با چرخ نیلی قام نے
 گفت بارومی کہ ہمراہ تو کیست؟
 در نگاہش آرزوئے زند کیست؟

رُومی

مردے اندر جستجو آوارہ
 پختہ تر کارش ز خامیہائے او
 شیشہ خود را بگردون بستہ طاق
 چون عقیاب افتد بصیدِ ماہ و مہر
 حرمتِ با اہلِ زمین زندانہ گفت
 شعلہ ہا و موجِ دودش دیدہ ام
 ہر زمان از شوقِ می نالِ چونال
 ثابتے با فطرتِ سیارہ!
 من شہیدِ ناتمامیہاے او
 فکرش از جبریل می خواہد صدائق!
 گرم رواندِ طوافِ نہ سپہر
 حور و جنتِ بہت و بتخانہ گفت!
 کبریا اندر سجودش دیدہ ام!
 می کشد اورا فراق و ہم وصال!
 من ندانم چیست در آب و گلش
 من ندانم از مقام و منزلش!

جهان دوست

عالم از رنگ است بے رنگی است حق
چیت عالم به چیت آدم به چیت حق

رُومی

عالم این شمشیر را سنگِ فتن!	آدمی شمشیر و حق شمشیر زن
غرب در عالم خیزد از حق رمید	شرق حق را دید و عالم را ندید
خویش را بے پروا دیدن زندگی است	چشم بر حق باز کردن بندگی است
هم خدا آن بنده را گوید صلوات!	بنده چون از زندگی گیرد برات

هر که از تقدیر خویش آگاه نیست
خاک او با سوزِ جان همراه نیست!

جهان دوست

مشرق این اسرار را کم دیده است	بر وجود و بر عدم پیچیده است
جانم از فردا کس او میداند نیست	کار ما افلاکیان جزوید نیست

دوش دیدم بر فراز قشمر و
از نگاہش ذوق و طعنے چکید
گفتمش از کربان راز و پیوش
از جمال زہرہ بگرداختی؟
گفت ہنگام طلوع خاور است
لعلہا از سنگ رہ آید برون
رتخیرے در کنارش دیدہ ام
رخت بند و از مقام آفری
لے خوش آن قعر کہ جان او تہید

عرشیان را صبح عید آن ساعت
چون شود بیدار چشم ملتئم

پیر مندی اند کے دم در کشید
گفت مرگ عقل؟ گفتم ترک فکر
گفت تن؟ گفتم کہ را و از گردِ راہ
گفت آدم؟ گفتم از اسرارِ اوست
گفت این علم و ہنر؟ گفتم کہ پورست
گفت دین عامیان؟ گفتم شنید
لے نام کو ہے ار کوستانِ قمر

ترا آسمان افرشتہ آمد فرد
جز بسوئے خاکدان ماندید
تو چہ بینی اندر آن خاک خموش؟
دل بہ چاہے بجایے انداختی؟
آفتاب تازہ اورا در پر است
یوسفان اوز چہ آید بیرون؟
لہرزہ اندر کوہِ ہاش دیدہ ام
تا شود خوگر ترک بت گری
از گل خود خویش را باز آفرید

باز در من دید و بیتا بانہ دید
گفت مرگ قلب؟ گفتم ترک فکر
گفت جان؟ گفتم کہ رمز لا الہ
گفت عالم؟ گفتم او خود در پرست
گفت حجت چیست؟ گفتم بے ہمت
گفت دین عارفان؟ گفتم کہ دید

از کلامم لذت چنانش فرود
نمکته های دل نشین بر من کشود

نه متاسخن از عارف هندی

(۱)

ذات حق را نیست این عالم حجاب
غوطه را حاصل نگرود نقش آب!

(۲)

زادن اندر عالم دیگر خوش است
تا شباب و یگرے آید بدست!

(۳)

حق درای مرغ و عین زندگی است
بندره چون میرد نمی داند که چیت!
گرچه ما مرغان بے بال و پریم
از خدا در علم مرغ افتروید ما نریم!

(۴)

وقت به شیرینی بنرہر آ مینختہ
 رحمت عاصی بقہر آ مینختہ
 خالی از قہر شش بہ بینی شہر و درشت
 رحمت او این کہ کوئی در گزشتہ!

(۵)

کافری مرگ است لے روشن نہاد
 کے سزد با مردہ غازی را جہاد
 مرد مومن زندہ دبا خود بختک
 بر خود افتد ہمچو بر آہو پلنگ

(۶)

کافر بیدار دل پیش منم
 بہ ز دین دارے کہ خفت اندر حرم

(۷)

چشم کو راست اینکہ بیند نا صواب
 ایچکہ شب را نہ بیند آفتاب

(۸)

صحبت گل دانه راسازد درخت
آدمی از صحبت گل تیره بخت!
دانه از گل می پندیرد پیچ و تاب
تا کند صید شعاع آفتاب!

(۹)

من بگل گفتم بگو اے سینه چاک
چون بگیری رنگ و بوی باغ خاک؟
گفت گل اے هو شمن در فتنه هوش
چون بیایم گیری از برتی خموش؟
جان به تن ما را از جذب این دانه
جذب تو پیدا و جذب ما نهان!

جلوه سرودش

مست خود گردید و از عالم گشت!	مرد عارف گفت گورا در به بست
در وجود او از نیزنگ شهو و	ذوق و شوق او از دست او بود
بے حضور او نه نور و نه ظهور	با حضورش قره با مانند طور

ناز نینے در طلسم آن شبے
 سببستان دوز نقش تلمر
 عرق اندر جلوہ مستانه
 پیش او گردند فانوس خیال
 اندر آن فانوس پیکر رنگ رنگ
 من به روی گفتم اے داتاے راز
 گفت این پیکر جو جسم تابناک
 باز بے تابانه از دوقی نمود
 همچو ما آواره و غریب نصیب
 شان او جبریلی و نامش شروش
 غنچه مارا کشود از شب نمش
 زخمه شاعر بسازد از دست

آن شبے بے کو کبے را کو کبے!
 تاب گیر از طلعتش کوہ و کمر
 خوش سرود آن مست بیکمانہ
 ذوق فنون مثل سپہر و سیرال
 شکرہ بر کنج شک بر آہو پلنگ!
 بر رفیق کم نظر بکشتائے راز
 زاد در اندیشہ نیردان پاک!
 در شبستان وجود آمد فردو
 تو غریبی من غریبم او غریب!
 می برد از ہوش می آرد ہوش
 مروحہ آتش زندہ از سوزش
 چاکہا در پردہ محمل از دست

دیدہ ام در نغمہ او عالمے
 آتشے گیر از نواے اورے!

نوائے سروش

ترسم کہ تومی را فی زورق بسراب اندر
 زادی به حجاب اندر میری به حجاب اندر
 چون سرمه زاری را از دیده فرو شستم
 تقدیر احم دیدم پنہان یکتا باندرا
 برکشت و خیابان پیچ بر کوہ دیابان پیچ
 بر قے کہ بخود چپ دیر دہ سجاب اندر
 با مغربیان بودم کہ چہ بستم و کم دیدم
 مردے کہ مقام کشش ناید حجاب اندر
 بے درد چہ انگیزی آن قرب بلین نیست
 گلشن بگریبان کش لے بو بکلا بے اندر
 لے زہا ہر طلا ہرین گیرم کہ خودی فانی است
 لیکن کونہ می بلینی طوفان بہ حجاب اندر
 این صورت دل آویزے از زخمہ مطربیت
 مہجور جنان حورے نال دہ رہا باندرا

حرکت بوادی میر غمید کہ ملائکہ اور اوادی طواسین می نامند

رومی آن عشق و محبت دلیل
گفت آن شعرے کہ آتش اندر دست
آن نو آگلشن کند خاشاک را
آن نو ابیر حق گواہی می دهد
خون از وند بر بدن سیار تر
اے بسا شاعر کہ از سحر تر
شاعر سہدی! خدایش یار باد
عشق را خیا گرمی آموختہ
حرف او چا ویدہ بے سوز و درد
زان نو اے خوش کہ نشناسی مقام
فطرت شاعر سراپا جستجو ست
شاعر اندر سینہ ملت چودل
سوز و تنی نقش بند عالمی است

نشہ کامان را کلاش سلسبیل
اصل او از گرمی اللہ ہوسست!
آن نو ابیر ہم زند افلاک را
بافقیہ سران پادشاہی می دہد
قلب از روح الامین بیدار تر
رہن قلب است ابلیس نظر
جان او بے لذت گفتار باد
باخیلان آفرمی آموختہ!
مہر خوانند اہل درد اورانہ مرد
خوشتر آن حرفے کہ کوئی در منام
خالق و پروردگار آرزوست!
ملتے بے شاعرے انبار گل!
شاعرے بے سوز و تنی ہاتھ است!

شعرِ مقصود اگر آدم گری است

شاعری ہم وارثِ پیغمبری است

گفتم از پیغمبری ہم بازگوئے
گفت اگوام و ملل آیاتِ اورست
از دم او ناطق آمد سنگِ وحشت
پاک سازد استخوان و ریشہ را
ہائے ہوئے اندرونِ کائنات
آفتابش راز و انیسیت نیست
حمتِ حق صحبتِ احرارِ او
گرچہ باطنی عقل کل از دے مر
تیز تر نہ پا براہِ یونمیت

کنده بر دیوارے از سنگِ قمر

چار طاسین نبوت را نگر

شوقِ راہِ خویش را ندے دلیل
شوقِ راہِ دراز آمد و گام
پازمستانہ سوئے یونمیت
شعقی پروازے بہالِ جبرئیل
ایں مسافر خستہ گرد از مقام
تا بلند پہائے او آمد پدید

لے نجم و نور و نازعات: اسمائے سورہ ہائے قرآن رلے قسمے از سنگِ سفید

من چه گویم از شکوه آن مقام
 هفت کوکب در طواف او دمام
 فرشیان از نور او روشن ضمیر
 عمر شبان از سرمه خاکش بصیر
 حق مرا چشم و دل گفتار داد
 جستجو کے عالم اسرار داد
 پرده را برگیرم از اسرار کل
 با تو گویم از طواسین رسل

طا سیدین گوتم

توبہ آوردن زین رقا صد عشوه فروش
 گوتم

منے دیرینہ و معشوق جوان چیزے نیست
 پیش صاحب نظران حور و جهان چیزے نیست!
 ہرچہ از محکم و پائندہ شناسی، گزرد
 کوہ و صحرا و برون و کمران چیزے نیست!

دانش منقر بیان فلسفه مشرقیان
 همه بتخسانه و در طوفان چیرے نیست!
 از خود اندیش و ازین بادیہ ترسان مگر
 که تو هستی و وجود و جهان چیرے نیست!
 در طریقه که بنوکب مشرہ کاویدم من
 منترل و قافله و ریگ روان چیرے نیست!
 بگنر از غیب که این و ہم و گمان چیرے نیست
 در جهان بودن و رستن ز جهان چیرے هست!
 آن بشتے که خدائے بنو بخشد همه بھیج
 تا جزائے عمل تست بجان چیرے هست!
 راحت جان طلبی با راحت جان چیرے نیست
 در غم ہم نفسان اشک روان چیرے هست
 چشم مخمور و نگاه غلط انداز و سرود
 همه خوب است و لے خوشتر از ان چیرے هست!
 حسن رخسار دے هست و دے ویکر نیست
 حسن کردار و خیالات خوشان چیرے هست!

رقاصہ

فرصت کشمکش بدو این دل بیقرار را
 یک دوشکن زیاده کن کیسویے تا بدار را
 از تو درون سینه ام برق بجلی که من
 بامہ و مہر دادہ ام تلخی انتظار را
 ذوق حضور در جہان رسم صنم گری بہاد
 عشق فریب می دہد جان امیدوار را!
 تا بفراغ خاطرے نغمہ تازہ زخم
 باز بہ مرغزار دہ طائر مرغزار را
 طبع بلند دادہ، بند زپائے من کشاے
 تا بہ پلاس تو دہم خلوت شہر یار را
 تیشہ اگر بہ سنگ رو این چہ مقام گفتگوست
 عشق بدوشش می کشد این ہمہ کو ہزار را!

طاسیدین زررشت

آزمائش کردین اهرمن زررشت را

اهرمن

از تو مخلوقات من نالان چوئے
از تو مارا فردین مانند دے

در جهان خوار و زبونم کرده

نقش خود رنگین ز خونم کرده

زنده حق از جلوہ سینا کے تست

مرگ من اندر یدِ بیضا کے تست!

تکیہ بر عشاق یزدان ابلہی است

ز ہر یاد و یادہ کلفام اوست

بر مردش راہ رفتن گم رہی است

جنود عاہلِ لوحِ مدبر سے ندا شرت

از آہ و کرم و صلیب انعام اوست!

شہر را بگزارد در غار سے نشین

حرف آن بچارہ تاخیر سے شدت!

از نگاہِ کیمیا کن خاک را

ہم بہ خیلِ لوریان خلوت گزین

از مناجات بسوز افلاک را

لے آہ، کرم، صلیب، تلیمات بہ قصصِ پیغمبران

در کھستان چون کلیم آواره شو
لیکن از پیغمبری باید گزشت
کس میان ناکسان ناکس شود
تا نبوت از ولایت کمتر است
نیم سوز آتش نظاره شو
از چنین ملا گری باید گزشت!
قطر آتش گز شعله باشد خس شود
عشق را پیغمبری در دیر است!

خیزد در کاشانه و حدت نشین
ترک جلوت گوے و در خلوت نشین

نور کشت

نور دریائے است ظلمت ساحلش
اندر کم موجهای بیقرار
نقش بے رنگی که اورا کس ندید
خویشتن را و نمودن زندگی است
هم چو من سیله نرا داند دلش
سیل را جز غارت ساحل چه کار
جز بخون اهرمن نتوان کشید
ضرب خود را از نمودن زندگی است
از بالا بخت تر گردد خودی
مرد حق من جز بحق خود را ندید
عشق را در خون پیدن آبروست
تا خدا را سپرده در گرد خودی
لا الهی گفت در خون می پید
اره و چوب هر سن پیدین است!

در ریح هر چه پیش آید نکوست
مرجانا مهر یا نیهای دوست!

جلوه حق چشم من تہما نخواست
چیت خلوت در دوزخ آرزوست
عشق در خلوت کلیم اللہی است
خلوت و خلوت کمال سوز ساز
چیت آن بگذشتن از دیر و کشت
گرچه اندر خلوت خلوت خداست
گفتم پیغمبری در دسراست

حسن را بے انجمن بدین خطاست
انجمن دیدار است خلوت جستجو سرست
چون بخلوت می خرد شاہی است
سر و حالات و مقامات نیاز
چیت این تہما ز رفتن در شہ است
خلوت آغاز است خلوت انتہاست
عشق چون کامل شود آدم گمراست

راہ حق با کاروان رفتن خوش است
ما بچو جان اندر چہان رفتن خوش است

طاہر سیدین مسیح روپائے حکیم طاہر السطانی

در میان کوہسار بہفت برگ
تاب مہ از دود گردا و چو قیر
وادی بے طائر و بے شاخ و برگ
آفتاب اندر فضا کش نشہ میرا

ایہ نام حکیم و مصالح روسیہ

روسیما باندراں وادی روان
 پیش اولپرت وبلند راہ سچ
 غرق در سیما بمرودے تا کمر
 قسرت ادا پرو با و و آب مے
 بر کران دیدم زئے نازک تنے
 کافری آموز پیران کنشست
 گفتش تو کیستی نام تو چیست؟
 گفت دریم فسوں سامری است
 ناگهان آن جوئے شیرین بخیرست
 بانگ نرا دے وائے بر تقدیر من
 گفت افرنگین اگر داری نظر
 پوریم آن چراغ کائنات
 آن فالاطوس آن صلیب آن بوءے زرد
 لے بجانب لذت ایمان حرام

خم نجم مانند جوئے کہکشان
 تند سیر موج موج و پیچ پیچ
 یا ہزاران نا لہاے بے اثر
 تشنہ و آبے بحر سیما بے
 چشم اوصد کاروان رارہ رنے
 از رنگا ہشن نہشت خوب مغز بہشت
 این سراپا نالہ و فریاد کیست؟
 نامم افرنگی و کارم ساحری است
 استخوان آن جوان و زین شکست
 وائے بر فریاد بے تاثیر من
 اندکے اعمال خود را ہم نگر
 نور ادا و اندر جہات بے جہات
 زیر گردون تو چہ کردی اد چہ کرد
 لے پرستار بتان سیم خام

قیمت روح القدس نشناختی

تن خریدی نقد جان دریاختی؟

لے نام حاکم روی۔

آن جوان را نشتر اندر دل شکست
 از تو شیخ و برآمن مدت فروش
 عشق از سوداگر یہائے تو خوار
 کین تو مرگ است مرگ ناگمان
 بندہ را از پیش حق وزویدہ
 با تو غیر از فکر چنگیزی نداد
 جرم تو از جرم من سنگین تر است
 از تو جان را و خمی گرد بدن
 مدت اد کرد بالا ہوتے او

طعنہ آن نازنین جلوہ مست
 گفت لے گندم نمائے جو فروش
 عقل و دین از کافر یہائے تو خوار
 مہر تو آزار و آزار بہسان
 صحتے با آب و گل و زریدہ
 حکمتے کو عقارہ اشیا کشاد
 دہاں آن مردے کہ صاحب جوہر
 از دم اورفتہ جان آمد بہ تن
 آنچہ ما کریم بانا سوئیے او

مرگ تو اہل جہان را زندگی است
 باش تا بینی کہ انجام تو چیست!

طاسین محمد
 لوح روح البوحہل در حرم کعبہ

سینہ ما از محمد داغ داغ! از دم او کعبہ را گل شد چراغ!

لے جسم۔ لے روح۔

از هلاک قیصر و کسری سرود
 ساحر و اندر کلاش ساحری است
 تا بساط دین آبا در نور و
 پاش پاش از ضلالت و ملامت
 دل بغائب است از حاضر گشت
 دیده بر غائب و سیتن خطاست
 پیش غائب سجده بیرون کوری است

تو جوانان راز دست مار بود
 این دو حرف لا اله الا الله کافری است
 با خداوندان ماکر و آنچه کرد
 انتقام از دوسه بگیر ای کائنات!
 نقش حاضر افسون او شکست
 آنچه اندر دیده می ناپدید گشت
 دین تو کور است موری دوری است

خم شدن پیش خدای بے جهاست
 بنده را ز دین نه بخشیدن صلوات!

مذہب اوقاطح ملک و نسب
 دُرنگا ہے ادیکے بالادست
 قدر احرار عرب نشناخته
 احمران با اسودان آمیختند
 این مساوات این مواخات اعجمی است
 ابن عبد اللہ قریش خوردہ است
 عترت ہاشم ز خود مجور گشت

از قریش و منکر از فضل عرب
 با غلام خویش بر یک خوان گشت
 یا کلفتان حبش در ساختہ
 اکبر و دوسه دوربانے رنجیدہ
 خوب می دانم کہ سلمان مزدکی است
 رنجیزے بر عرب آوردہ است!
 از دور کعت چشم شان بے نور گشت!

لے کلفت: فریہ بدگل۔ لے حضرت سلمان فارسی۔

اعجمی را اصلِ عدنانی کجاست گنگ را گفتارِ سجانی کجاست
چشمِ خاصانِ عرب گمرویدہ کور بر نیایِ اے زہر از خاکِ گور

اے تو مارا اندرین صحرا دیسل

بشکن افسونِ نوائے جبرائیل!

باز گوائے سنگِ اسور باز گوائے آنچہ دیدم از محمد باز گوائے
اے کبیل اے بنیہ را پوزش پذیر خانہ خود را ز بے کیشان بگیر
گلہ شان را بگرکان کن سبیل تلخ کن خرمائے شان را برنجیل
صبر سے رہ با ہوا کے باد یہ انہم عجا از نخلِ خاویہ
اے منات اے لات ازین منزل در گزر منزل می روی از دل مرد

اے ترا اندر دو چشمِ ما و شاق

مہلتے ان کنت از صحتِ افسان

اے جہدِ عرب رے یکے از فصیحانِ عرب رے شاعرِ مشہور عرب رے اے قرآنیر
ہے پارہ از شعرِ امرار القیس یعنی مہلتے بدہ اگر قصدِ جدائی کردہ

فَلَا تُعْطَارُ

نیارتار وارح جمال الدین افغانی

وسعید حلیم پاشا

مشتِ خا کے کارِ خود را بر دھپیش
یا من افتادم بدام هست و بود
اندرین نیلی تنق جاک از من است
یا ضمیرم را فلک در بر گرفت
امردن است این کہ بیرون است پچیت
پیرِ نیم بر آسمانے دیگرے
عالمے با کوہ و دشت و بحر و بر
عالمے از دابر کے بالیدہ

در تماشا کے تجلی ہائے خویش
یا بدام من اسیر آمد و جود
من را فلاکم کہ اقلاک از من است
یا ضمیر من فلک را در گرفت
آنچہ می بیند نگہ چون است پچیت
پیش خود بنیم جہانے دیگرے
عالمے از خاک ما دیر بینہ تر
دستبرد آدمے ناویدہ

نقشہا تا بستہ بر لوح و جود
خردہ گیر فطرت آنجا کس نہود

من برومی گفتیم این صبح را خوش است
 من نیابکم از حیات این جان نشان
 گفت برومی این مقام اولیاست
 بوالبشر چون خیر از سر دوسبت
 این فضا با سوز آتش دیده است
 مرادان این مقام ارحمنند
 پاک مردان چون فضیل و یوسفید

در کهستان نورش دریا خوش است
 از کجا می آید آواز اذان
 آشنا این خاکدان با خاک راست
 یک دور فرستند برین عالم شست
 ناله های صبحگاهش دیده است
 پاک مردان از مقامات بلند
 عارفان مثل جنید و بایزید

خیز تا ما را نماز آید بدست
 یک دوم سوز و گداز آید بدست

نختم و دیدم دو مرد اندر قیام
 پیر رومی هر زمان اندر حضور
 گفت مشرق زمین دو کس بهترند
 سید السادات مولنا جمال
 محرک سالاران حلیم در دهند

مقتدی تاتار و افغانی امام
 طلعتش بر تافت از نطق و سرور
 ناخن شان عقده های ماکشاد
 زنده از گفتار او سنگ سفال
 فکر او مثل مقام او بلند

با چنین مردان دور کعبت طاعت است
 ورنه آن کارے که مزدش حقیقت است

قرآت آن پیر مرد سخت کوش

سوره والنبحه وان دشت خموش

قراۓ کر دے خلیل آید بوجد
دل از درد سینه گرود تا صبور
اضطراب شعله بخشد و در را

روح پاک جبرئیل آید بوجرا
شعور الا الله خیزد از قبور را
سوزستی می دهد و آؤد را

آشکارا هر غیب از قرآنش
بے حجاب ام الکتاب از قرآنش

من ز جابر خاتم بعرا از نماز
گفت روی قره گردوں نور را
چشم جز بر خوشتن نکشاده

دست او بوسیدم از راه پیاز
در دل او یک جهان سوز و در را
دل یکس ناداده آزاد را

تند سیر اندر فراخای وجود
من ز شوخی گویم اورا زنده رود

افغانی

زنده رود از خاکدان مابگوئے
خاکی چون قدسیان روشن بصر را

از زمین و آسمان مابگوئے
از مسلمانان بد ما را خبر را

زنده رود

در خمیر ملت گیتی شکن

ویده آ آ ویزش دین و وطن را

روح و دین مژده از ضعف یقین
ترک ایران و عرب مستی مزنگ
مشرق از سلطانی مغرب خراب

ناامید از قوت دین مبین
هر کس را در گلو شست مزنگ
اشتراک از دین و ملت همده تاب

افغانی دین و وطن

لُرو مغرب آن سراپا مکرو فن
او بفکر میر کند تو در نفاق
تو اگر داری تمیز خوب و زشت
چیت دین برخاستن از روی خاک
می نگنجد آنکه گفت الله حقو
پیر که از خاک برخیز و ز خاک
گرچه آدم بر دمید از آب و گل
حیف اگر در آب و گل غلط دمام
گفت تن در شوخاک رهگذر
جان نگنجد در جهات اے هوشمند

اهل دین را داد تحصیل وطن
بگنزد از شام و فلسطین و عراق
دل نه بندی با کلوخ و سنگ و خشت
تا از خود آگاه گرد جان پاک
در حدود این نظام چار سو
حیف اگر در خاک میر و چاک
زنگ فخم چون گل کشید از آب و گل
حیف اگر بتریز تر وزیر مقام
گفت جان بهنای عالم را نگرا
مرد حریب گانه از هر قید و بند

حُزْنِ خَاکِ تیسرے آید درخروش
زنانکہ از بازاران نیاید کارِ موش

آن کفِ خاکِ کے کہ نامیدی وطن
بادِ وطن اہلِ وطن را بستے است
اندرین نسبت اگر داری نظر
گرچہ از مشرق بر آید آفتاب
در تب و تاب است از سوزِ دروں
برود از مشرق خود جلوہ مست
اینکہ گوئی مہرِ ایران و مین
زنانکہ از خاکش طلوع ملتے است
نکتہ بینی از موش باریک تر
با جلی ہائے شوخ و بے حجاب
تا ز قیدِ مشرق و مغرب آید بیرون
تا ہمہ آفاق را آرد بدست!

فطرتش از مشرق و مغرب ببری است
گرچہ او از روئے نسبت خاوری است!

اشتراکِ مملو کیت

صاحبِ سرمایہ از نسلِ خلیل
زنانکہ حق و باطل او ضمیر است
غریبانِ محم کردہ اند افلاک را
رنگ و بو از تنِ نگیرد جانِ پاک
یعنی آن پیغمبرِ جبریل
قلبِ او مومن دماغِ کافر است
در شکم جویند جانِ پاک را!
جز بہ تنِ کارے ندارد اشتراک
لے کارل مارکس مصنفِ کتابِ سرمایہ کہ اصولِ اشتراک را درین کتاب وضع کردہ۔

دین آن پیغمبر حق ناشناس
بر مساوات شکم والا اساس
تا نخوت را مقام اندر دل است
بیخ او در دل نه در آب و گل است!

ہم ملوکیت بدن را فہمی است
سینہ بے نور او از دل تہی است!
مثل زنبورے کہ بر گل می چرو
برگ را بگزار دو شہدش بر و
شاخ و برگ رنگ بوی گل ہمان
بر جالشیں نالہ بلبل ہمان
از طاسم رنگ و بوی او گزر
ترک صوت گوی و در معنی نگر
مرگ باطن گرچہ دیدن مشکل است
گل مخوان اورا کہ در معنی گل است!

ہر دورا جان تا صبور ناشکیب
ہر دوینہ انا شناس آدم فریب!
زندگی این را خروج آن را خراج
در میان این دو سنگ آدم ز جاج
این بہ علم دین و فن آرو شکست
آن برو جان از تن تار از دست
تخرق دیدم ہر دورا در آب و گل
ہر دورا تن روشن تار یک دل!
زندگانی سوختن با ساختن
در گلے تحسم ولے انداختن!

سعید حلیم پاشا شرق و غرب

غریبان را زیر کی ساز حیات
زیر کی از عشق گردد حق شناس
عشق چون بازیر کی همبر شود
خیزد نقشش عالم دیگر بنه
شعله آفرنگیان نم خود ایت
زخمها خوردند از شمشیر خویش
سوز مستی را بجو از تاکشان

شرقیان را عشق را از کائنات
کار عشق از زیر کی حکم اساس
نقشبند عالم دیگر شود
عشق را بازیر کی آمیزده
چشمشان صاحب نظر دل مرده ایت
بسمل افتادند چون نخیر خویش
عصر دیگر نیست در اقلاکشان

زندگی را سوز و ساز از نار تست

عالم نو آفریدن کار تست

مصطفیٰ کو از سجده می سرود
نویسم دو کعبه را رخت حیات
ترک را آهنگ در جنگ نیست

گفت نقش کهنه را باید زرد
گمرا آفرنگ آیدش لات و منات
تازه اش جز کهنه آفرنگ نیست

له مراد از مصطفیٰ کمال

سینہ اور اوسے دیگر بنو
 لاجرم با عالم موجود ساخت
 طر فکیہا در ہنار کائنات
 زندہ دل خلاق اعصار و دہور
 چون مسلمانان اگر داری جگر
 صد جہان تازہ در آیات اوست
 یک جہانش عصر حاضر اوست
 بندہ مومن ز آیات خداست

در ضمیرش عالمے دیگر بنو
 مثل موم از سوز این عالم گدخت
 نیست از تقلید تقویم حیات
 جانش از تقلید گرد و بے حضور
 در ضمیر خویش و در قرآن نگر
 عصر پانچیدہ در انات اوست
 گیر اگر در سینہ دل معنی راست
 ہر جہان اندر برا و چون قباست

چون کہن گرد و جہانے در برش
 می دہد قرآن جہانے دیگرش!

زندہ رود

ز ورقِ ما خاکیان بے نا خداست
 کس نداند عالم قرآن کجاست!

افغانی

عالمے در سینہ ما گم ہنوز
 عالمے در انتظارِ قلم ہنوز

عالمے بے اقیانوسِ خون و رنگ
عالمے پاک از سلاطین و عبید
عالمے رعنا کہ فیض یک نظر
لائزال و دار و اتش نو بنو
باطن ادا از تغیر بے غم

شام اور روشن تر از صبح و رنگ
چون دل مومن کراش ناپید
نخم ادا کنند در جهان عمر
برگ و بار محکاتش نو بنو
ظاہر ادا انقلاب بہر دے

اندرون تست کن عالم نگر
می دہم از محکات او خبر

محکاتِ عالم قرآنی ۱۔ خلافتِ آدم

درد و عالم ہر کجا آثارِ عشق
سر عشق از عالم ارحام نیست
کو کب لے شرق و غرب بے غروب
حرف اتنی جانی تقدیر ادا
مرگ و قبر و شر و شر احوال اوست
اولاد و صلوات و احرام

ابنِ آدم سرے از اسرارِ عشق
ادرسا ارحام و روم و شام نیست
در مدارش لے شمال و لے جنوب
از زمین تا آسمان تفسیر ادا
نور و نار آن جہان اعمال اوست
اولاد و کتاب و اوقلم

خروہ خروہ غیب او گرو حضور
از وجودش اعتبار ممکنات
من چہ گویم ازیم بے ساحلش
آنچه در آدم بگنج عالم است
آشکارا ہر ماہ از جلو تش
بر تر از گردون مقام آدم است

اصل تہذیب احترام آدم است

زندگی لے زندہ دل دانی کہ چیت
مردوزن وابستہ یک دیگر اند
زن نگہ دارندہ نار حیات
آتش مارا بجان خود ز ند
در ہمیش ممکنات زندگی
شعلہ کنوے شر ہا در گست
ایںج ما از ارجمند یہاں سے او

حق تمارا داست اگر تاب نظر

پاک شو تمہد سیت اورا تکر

لے زوہیت عصر حاتمہ سربہ تاب
فاش گویم باتوا سرار حجاب

فوقِ تخلیق آتشے اندر بدن
 ہر کہ بردار دازین آتش نصیب
 ہر زمان ہر نقش خود بند نظر
 مصطفیٰ اندر حراخلوت گنبد
 نقش مارا در دل اور یختند
 می توانی منکر یزدان شدن
 گر چه داری جان روشن چون کلیم
 از کم آ میری تخیل زنده تر

زنده تر جو سدا تیا بنده تر

علم و ہم شوق از مقامات جہات
 علم از تحقیق لذت می برد
 صاحب تحقیق را جلوت عزیز
 چشم موسیٰ خواست دیدار وجود
 لن ترائی نکته ہا دارد دقیق
 ہر کجا بے پردہ آثار حیات
 در گریہ نگامہ آفاق را

از فروغ او فروغ انجمن
 سوز و ساز خویش را گرد قریب
 تا نگیرد لوح او نقش دیگر
 مدتے جز خویش تن کس را ندید
 ملتے از خلوتش انگیختند
 منکر از شان نبی نتوان شدن
 ہست افکار توبے خلوت عظیم
 از کم آ میری تخیل زنده تر

ہر روی گیر و نصیب از واردات
 عشق از تخلیق لذت می برد
 صاحب تخلیق را جلوت عزیز
 این ہمہ از لذت تحقیق بود
 اندکے کم شود بین بحر عین
 چشمہ زارش در ضمیر کائنات
 ز حمت جلوت مدہ خلاق را

حفظ ہر نقش آفرین از خلوت است
 خاتم اورا مبین از خلوت است

۲۔ حکومتِ آہی

بندہ حق بے نیاز از ہر مقام
بندہ حق مرد آزاد است و بس
رحم و راہ و دین و آئینش از حق
عقل خود بین غافل از بہبود غیر
و حق حق بینندہ ہمہ
عادل اندر صلح و ہم اندر صف
غیر حق چون ناہی و امر شود

زیر گردن آمری از قاہری است

آمری از صاحبو اللہ کافری است

قاہر آمر کہ باشد پختہ کار
جرہ شاہین تیز چنگ و زود گیر
قاہری را شرع و دستورے دہد

از قوانین گرد خود بند و حصار
صعوبہ را در کار ہا گیر و مشیر
بے بصیرت سرمہ با کوئے دہدا

حاصل آئین و دستورِ ملوک

وہ خدایان فریب و ہتقان چوردک!

لے نہ رعایت می کند زخون از کسے وارور

وائے بر دستور جمہورِ فرنگ
حقہ بازان چون سپہر گم و گد
شاطران این گنج و ران پنج بر
فاش باید گفت ستر و لبران
دیدہ ہا بے نم ز حبتِ سیم و زر
وائے بر قوے کہ از سیم شمر
تا نیار دژ حمہ از تارش سرود
گرچہ وار و شیوہ ہائے نگاہ

مردہ تر شد مردہ از صورِ فرنگ
از احم بر تخت خود چیدہ نرد
ہرزمان اندر کمین یک و گر
ما متاع و این ہمہ سوداگران
مادران را بار و دوش آباد پس
می بردنم را ز اندام شجر
می کشد نازادہ را اندر وجود
من بجز عبرت نگیرم از فرنگ!

اے بہ تقلیدش اسیر آزاد شو
و امن قرآن بگیری آزاد شو!

۳۔ ارض ملک خداست

سرگزشت آدم شرق و غرب
یک عروس و شوہرا و ماہمہ
عشق ہائے او ہمہ مکرو فن است
در نسا زد با تو این سنگ و حجر
اختلاطِ نختہ و بیدار چسیت؟

بہر خاکِ فتنہ ہائے حرب و ضرب
آن فسون نگریے ہمہ ہم با ہمہ
نئے ازان تو ازان من است
این را سبابِ حضر تو در سفر
تابتے را کار با سیا چسیت؟

حق زمین را جز متاع مانگفت
 ده خدایا! نکتہ از من پذیر
 صحتش تا کے تو بود و او نبود
 تو عقابی طائف افلاک شو
 این متاع بے بہا مفت است
 رزق و گور از دے بگیر اور بگیر
 تو وجود و انمود بے وجود
 بال و پر بکشا و پاک از خاک شو
 بالطن الالاس من الله ظاہر است
 ہر کہ این ظاہر نہ بیند کافر است

من نہ گویم در گذر از کاخ و کوے
 دانہ دانہ گوہر از خاکش بگیر
 تیشہ خود را بکھسارش بزن
 از طریق آفری بیگانہ باش
 دل بہ رنگ بوے و کاخ و کوئدہ
 مردن بے برگ و بے گور و کفن
 ہر کہ حرف لا الہ الا ہر کند
 دولت تست این جہان رنگ بوے
 صید چون شاہین از خاکش بگیر
 نورے از خود گیر و بر تارش بزن
 بر مراد خود جہان نو تراش
 دل حریم اورست جز با او مدہ
 گم شدن در فقر و فرزند وزن
 عالمے را گم بخویش اندر کند

فقر جوع و رقص و عمریانی کجاست
 فقر و سلطانی است رہبانی کجاست

۴ حکمت خیر کثیر است

گفت حکمت را خدا خیر کثیر
 علم حرف و صوت را شهید دهد
 علم را بر اوج افلاک است ره
 نسخه او نسخه تفسیر کل
 دشت را گوید جابیه ده دهد
 چشم او بر دار و ات کائنات
 دل اگر بندد به حق پیغمبری است
 علم را به سوز دل خوانی شتر است
 عالمی از غار او کور و کبود
 بحر و دشت و کو به سار و باغ و راغ
 سینۀ افروغ را ناله از او دست
 سیر و اثر و می دهد ایام را
 قوتش ابلیس را یارے شود
 کشتن ابلیس کارے مشکل است
 خوشتر آن باشد مسلمانش کنی

هر کجا این خیر را بینی بگسرد
 پاکی گوهر به ناگوهر دهد
 تار چشم مهر بر کند و نگه
 پسته تدبیر او تقدیر کل
 بحر را گوید سراپا ده دهد
 تابه بسند حکمات کائنات
 در حق بیگانه گردد کافی است
 نور او تاریکی بحر و پراست
 فرد و ینش برگ ریز بهشت و بود
 از بزم طیاره او داغ و داغ
 لذت شجون یلنای از دست
 می برد سرمایۀ اقوام را
 نور نار از صحبتش نارے شود
 زانکه و گم اندر اعماق دل است
 کشته مشیر قرآنش کنی

از جلال بے جمالے الامان
 علم بے عشق است از طاعتیان
 بے محبت علم و حکمت مروه
 عقل تیرے بر بدت ناخوره
 کورا بیننده از ویدار کن
 بو لہب را حیدر کزار کن!

زنده رود

محکما تش و انمودی از کتاب
 پرده را از چہرہ نکشاید چرا
 پیش ملک عالم فرسوده ایت
 رفت سوز سینه تا تار و کمر
 هست آن عالم ہنوز اندر حجاب
 از غمیر ما بیرون ناید چرا
 ملت اندر خاک آسوده ایت
 یا مسلمان مرو یا قرآن بگردا

سعید سلیم پاشا

دین حق از کافری سوا تراست
 شب نیمہ مادر نگاہ مایم است
 از شکر فیہائے آن قرآن فروش
 زان سوئے گردون دلش بیگانه
 زانکہ ملا موہن کافر گراست
 از نگاہ ادیم ما شب نیمہ است
 ویدہ ام روح الامین را در خوش
 نروا دام الکتاب افسانہ

بے نصیب از حکمت دین نبی
کم نگاہ و کور ذوق و ہرزہ گرد
آسمانش تیرہ از بے کو کبی
ملت از قال و اقوالش سر و فردا
کتاب و ملا و اسرار کتاب
کور مادر را و نور آفتاب!

دین کافر فکرو تدبیر جہاد
دین ملا فی سبیل اللہ جہاد

مرد حق جان جهان چار سوے
اے ز افکار تو مومن را حیات
آن بخلوت رفتہ را از من بگوے
از نفسہا سے تو ملت را ثبات
حرف حق را فاش گفتن تسبیح
درست خویش از آئین آد برون
باغزال از دسوت صحرای گوے
سرگذشت ملت بیضا بگوے

فطرت تو مستنیر از مصطفیٰ ست
باز گو آخر مقام ما کجا ست

مرد حق از کس نگیرد رنگ و بو
ہرزمان اندر تنش جانے و گر
مرد حق از حق پزیر در رنگ و بو
ہرزمان اورا حق شانے و گر
شرح رمز کل کو مہ بار گوے
غیر حق در دل ندارد کاروان

اے تبلیغ بہ آیہ کل یوم مھوئی نشان -

من نمی گویم که راهش دیگر است
کاروان دیگر نگاهش دیگر است

افغانی

از حدیث مصطفیٰ داری نصیب
یا تو گویم معشای این حرف بکر
بهر آن مردی که صاحب جستجوست
غریب دین هر زمان نوع دیگر
دل به آیات مبین دیگر به بند
کس نمی داند ترا سرار کتاب
روسیان نقش نومی انداختند
دین حق اندر جهان آمد غریب
غریب دین نیست فقر ایل ذکر
غریب دین ندرت آیات دوست
نکته را در یاب اگر داری نظر
تا بیک سری عصر نورا در کند
شرفیان هم غریبان در پیج و تاب
آب دنا بردند و دین در یافتند

حق ببین حق گوے و غیر از حق بگوے
یک دو حرف از من به آن ملت گویے

پیغام افغانی بامت روسیه

منزل و مقصود قرآن دیگر است
رسم و آئین مسلمان دیگر است
لے تبلیغ به حدیث اسلام جا و غریب
الح

در دل او آتش سوزنده نیست
بنده مومن ز قرآن بر نخورد
خود طلسم قیصر و کسری شکست
تا بهال سلطنت قوت گرفت

مصطفی در سینه او زنده نیست
در ایاغ او نه می دیدم نه مرد
خود سر تخت ملوکیت نشست
دین او نقش از ملوکیت گرفت

از ملوکیت ننگه گردود و گرد
عقل و هوش در هم گردود و گرد

تو که طرح دیگر انداختی
پنجوما اسلامیان اندر چمان
تا بر افروزی چراغ در ضمیمه
پای خود محکم گذار اندر نبرد
ملت می خواهد این دنیا را بپیر
باز می آئی سوئے اقوام شرق
تو بجان افکنده سونے دگر
کهنه شد افرنگ را آئین دین
کرده کار خداوندان تمام
در گنر از لا اگر جو سنده

دل ز دستور کهن پیر داختی
قیصریت را شکستی استخوان
عمرت از سر گذشت با بیکر
گرد این لات و بهیل دیگر مگرد
آنکه باشد هم بشیر و هم بنیر
بسته ایام تو با ایام شرق
در ضمیمه تو شب در روزی دگر
سوئے آن ویر کهن و بیکر مبین
بگنر از لا جانب الا خرام
تاره اثبات گیری زنده

اے کہ می خواہی نظام عالمے
جستہ اور اساس محکمے؟

داستان کہنہ شستی باب باب
باسیہ فامان بد بیضا کہ داد؟
در گذر از جلوہ ہائے رنگ رنگ
گزر مگر غریبان باشی خیر
چیت رو باہی تلاش ساز و برگ
جز بقرآن ضیغی رو باہی است
فقر قرآن اختلاط و کرفکر
ذکر ذوق و شوق را دادن ادب
خیزد از دے شعاع ہائے سینہ سوز

فکر را روشن کن از اُمم الکتاب
مژدہ لا قیصر و کسر اے کہ داد؟
خوش را دریاب از ترک قمرنگ!
رو بھی بگزار و شیریں پیشہ گیر
شیر مولا جوید آزادی و مرگ
فقر قرآن اصل شاہنشاہی است
فکر را کامل ندیدم جز ب ذکر
کار جان است این نہ کار کام و لب
بامراج تو نمی سازد ہنوز

اے شہید شاہد رعنائے فکر
یا تو گویم از جلی ہائے فکر

چیت قرآن خواجہ را پیغام مرگ
پہچ خیر از مردک زرکش مجو
ازر با آخرچہ می زاید؟ فتن!
ازر با جان تیرہ دل چون خشت و سنگ

دستگیر بندہ بے ساز و برگ!
لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا
کس نداند لذت قرض حسن!
آدمی درندہ بے دندان و چنگ!

رزق خود را از زمین بدون روتا
بندۀ مومن امین حق مالک است
رایت حق از ملوک آمدنگون

این 'متلّع' بندہ و ملک خداست
غیر حق ہر شے کہ بینی ہالک است
قریب ہا از دخل شان خوار و ربون

آب و نان باست از یک ماندہ
وودہ آدم "کنفس و احسدہ"

نقش قرآن تادریں عالم نشست
فاش گویم آنچه در دل مضمر است
چون بجان در وقت جان دیگر شود
مثل حق پنہان ہم پیدا است این
اندر و تقدیر ہائے غرب و شرق
بامسلمان گفت جان برفت بنہ
آفریدی شرع و آئینے دگر

نقشہ ہائے کاہن و پاپا شکست
این کتابے نیست چیزے دیگر است
جان چو دیگر شد جہان دیگر شود
زندہ و پائندہ گویا است این
سرعت اندیشہ پیدا کن چو برق
ہر چہ از حاجت افزون داری بدو
اندر کے بالور قرآنش نگر

از ہم وزیر حیات اگر شوی
ہم ز تقدیر حیات اگر شوی

۱۔ تلمیح بہ آیہ شریفہ کل شیء ہالک الا وجہہ۔ ۲۔ تلمیح بہ آیہ شریفہ
ان الملوک اذا دخلوا الخ۔ ۳۔ تلمیح بہ آیہ شریفہ: ما خلقکم ولا بعثکم الخ
۴۔ تلمیح بہ آیہ شریفہ: وسیلوک ماذا ینفقون الخ۔

سازِ قرآن را نواہا باقی است
آسمان دار و ہزاران زخمہ در
از زمان و از مکان آمد غنی!
احتیاجِ روم و شام اورا کجاست
پیشِ قومے دیگرے بگزاردش
ہر زمانِ جامِ بلرزد در بدن!

محفلی ما بے دے بے ساقی است
زخمہ ما بے اثر افتد اگر
ذکر حق از اُمتان آمد غنی
ذکر حق از ذکر سرِ ذاکر جِد است
حق اگر از پیشِ ما بردار و شش
از مسلمان دیدہ آفتابِ وطن

تھر سہم از روزے کہ محرم دیش کنند
آتشِ خود بردلِ دیگر زنند!

پیرِ رومی بہ زندہ رود می گوید کہ شعرے پیار

پیرِ رومی آن سراپا جذب و درد
از درون آہے جگر و وزے کشید
آنکہ تیرش حزیلِ مروان بنسفت
دلِ بخون مثلِ شفقِ بایزدون
جانِ امید است چون جوئے روان

این سخن دانم کہ با جانِش چہ کرد
اشکِ اورنگین تر از خون شہید
سوئے افغانی نگاہے کرد و گفت
دستِ در فتراکِ حق بایزدون
تُرکِ اُمید است مگر جادوان،

باز درین دید و گفت "اے نرند رود
 ناقه، ماخته و مجمل گران
 امتحان پاک مردان از بلاست
 در گزر مثل کلیم از رود نیل
 باد و بلیت آتش افکن در وجود
 تلخ تر باید ثوائے ساربان
 تشنگان را تشنه تر کردن روست
 سوئے آتش گام از ن مثل خلیل!
 نغمه مردے که دارد بوی دوست
 ملتے رامی بردتا کوئے دوست!

غزل زندہ رود

این گل و لاله تو گوئی که مقیم اندہم
 راہ پیما صفت موج نسیم اندہم
 معنی تازہ کہ جویم دنیا بیم کجاست
 مسجد و مکتب و میخانہ عقیم اندہم
 حرفے از خویشتن آموز و دران حرف بسوز
 کہ درین خائفہ بے سوز کلیم اندہم
 از صفا کوشی این تکیہ نشینان کجاست
 موئے ژولیدہ و ماسختہ کلیم اندہم

چه حرمها که درون حرم ساخته اند
 اهل توحید یک اندیش و دو نیم اند همه
 مشکل این نیست که بنرم سر بهنگامه گزشت
 مشکل این است که بے نقل و ندیم اند همه

فلاکِ نمره

فلک زہرہ

در میانِ ماه نورِ آفتاب
پیشِ ماصد پرده را آویختند
تا ز کم سوزی شود دل سوز تر
از تپِ او در عروقِ لاله خون
هم چنان از خاک خیزد جان پاک
در ره او مرگ حشر و حشر و مرگ
در فضا کے صد پہر نیلگون
خود حرمِ خویش ابراهیم خویش
پیشِ او در آسمان زخیر است
این ستیز و مبہم پاکش کند

از فضا کے تو بتو چہ دین حجاب!
جلوہ ہائے آتشین را پہنختند
سازگار آید بشاخ و برگ دہر
آ بجو از رقصِ او سیلابِ کون
سوئے بے سونی گریز و جان پاک
جز تپ و تابے ندارد ساز و برگ
غوطہٴ پیہم خوردہ باز آید بر دین
چون فریج اللہ در تسلیم خویش!
ضربتِ او از مقامِ جہد است
محکم و ستار و چالاکش کند!

می کند پیر و از در پنهانی نور
مخلبش گیرنده جبریل و حورا

تاز صانع ۱۲ لبص گیر و نصیب

بر مقام عجب دل گز در قریب!

از مقام خود نمی دانم کجا است

اندوغم جنگ بے خیل و سپه

بے خبر مروان رزم کفر و دین

از مقام در راه کس آگاه نیست

غرق دریا طفلک و بر نادیر

بر کشیدم پرده های این عشاق

وصل اگر پایان شوق است الحذر

راه رو از چاده کم گیر دسراغ

آن دله دارم که از ذوق نظر

رومی از احوال جان من خیر

عشق شایط را بدستش مهره ایم

عالمی از آب و خاک و ارقوام

بانگاہ پرده سوز و پرده در

این قدر دانم که از یاران جداست

یدیند آن کویمچون دارد نگه

جان من تنها چو زین العابدین!

جز نوائے من چراغ راه نیست!

جان بساحل برده یک سر و فقیر!

ترسم از وصل و نالتم از فراق!

اے خنک آه و فغان بے اثر!

گر بجانش سازگار آید فراغ

هر زمان خواهد جہانے تازه نوا

گفت می خواهم و گر عالم به بگیر!

پیش بتگر در سواد ز سهره ایم

چون حرم اند خلایق مشک فام

از درون میخ و ملغ او گزر

لے تبلیغ بہ آیہ شریفہ: صاذا غ البصر و صاطغہ۔

اندر و بینی خدایان کهن می شناسم من همه راتن به تن
 بعل و مردوخ و یعوق و نسر و فسر
 رم خن و لات و منات عسر و غسر
 برقیسم خویش می آرد و یسل
 از سراج این زمان بے خلیسل

مجلس خدایان اقوام قدیم

آن هوای تند و آن شبگون سحاب
 قلمرے اندر هوا آویخته
 ساحلش ناپید و موجش گرم خیز
 رومی و من اندران دریای قیر
 اوسفر یا دیده و من نوسفر
 ہر زمان گفتم نگاہم تار ساست
 تان نشان کوہ ہزار آمد پدید
 کوہ و صحرا صحرایان در کنار
 نغمہ ہائے طائران ہم نفس
 تن ز فیض آن هوا پاکندہ تر

برق اندر ظلمتش گرم کردہ تاب
 چاک دامان و گہر کم رنجیتہ!
 گرم خیز و باہوا ہا کم ستیزہ!
 چون خیال اندر شبستان ضمیرا
 در دہ چشم نا صبور آہ نظر
 آن دگر عالم نمی بینم کجاست
 جو بار و مرغزار آمد پدید
 مشکبار آمد نسیم از کوہ سار
 چشمہ زار و سبزہ ہائے نیم رس
 جان پاک اندر بدن بیندہ تر

از سرکہ پارہ کرم نظر
 وادی خوش بے نصیب بے نراز
 اندرین وادی خدایان کہن
 آن زار باب عربین از عراق
 این ز نسل مهر و داماد قمر
 آن یکے در دست ادب و دور
 ہر یکے تر سندہ از ذکر چمپل
 گفت مریخ آدم از نینوان گرنخت
 تا بیفزاند بہ اوراک و نظر
 می بر ولادت ز آثا رہن
 روزگار افسانہ و یگر کشاد

ختم آن کوہ کمر آن دشت و دریا
 آب خضر آرد بخاک او نیاز
 آن خدائے مصر و این رب الیمین
 این الہ الوصل و آن رب الفراق
 آن بہ روح مشتری دار و نظر
 وان دگر بچیدہ مارے در گلو
 ہر یکے آرزوہ از ضرب خلیل
 از کلیسا و حرم نالان گرنخت
 سوئے عہد رفتہ باز آید مگر
 از بجلی ہائے ما دارد سخن
 می فروزان خاکدان با و مراد

بعل از غم طرب خوش می سرور

بر خدایان راز ہائے ما کشود

نغمہ بعل

آدم این نیلی تنق را برورید
 و در ل آدم بجز انکا چیت

آنسوئے گردون خدائے را ندید
 ہچو موج این سر کشید و آن رمید

جانش از محسوس می گیر و قرار
زنده باد افرنگی مشرق شناس
بو که عهد رفتی باز آید پدید
آنکه مارا الحذر بیرون کشید
اے خدایان کہن وقت است وقت!

در نگر آن حلقه وحدت شکست
صحتش پوشیده جامش بیزیر
آل ابراہیم بے ذوق الست
آنکه بود از باوہ جبریل مست
با وطن پیوست از یزدان گستا
لاجرم پیر حرم ز نثار بست
اے خدایان کہن وقت است وقت!

در جهان باز آمد ایام طرب
از چراغ مصطفی اندلشیم چہیت
”دین ہنرمیت خوردہ از ملک نوب“
زانکہ اورا پخت زند صد بولہب
گر چہ آید مدائے لا ا لہ
آنجہ از دل رفت کساند بہ لب
اہمین رازندہ کرد افسون غرب
رفز یزدان زرد رو ابریم شب
اے خدایان کہن وقت است وقت!

بند دین از گردنش باید کشود
تا صلوات اورا گران آید ہم
بندہ ابنہ آزاد بود
رکعتے خواہیم و آن ہم بے سجد
بندہ ہا از نغمہ می گرد و بلند
پس چہ لذت در نماز بے سرود
خوشتر آن دیوے کہ آید در شہود
اے خدایان کہن وقت است وقت!

فرورفتن بدریائے زہرہ ودیدن ارواح فرعون و کشمیرا

پیرِ روم آن صاحبِ ذکرِ جمیل، ضربِ اور اسطوتِ ضربِ تحلیل

این غزل در عالمِ مستی سرود

ہر خدائے کہنہ آمد در سبھو دا

غزل

”باز بر رفتہ و آئند نظر باید کرد

ہلہ بر خیز کہ اندیشہ دگر باید کرد

عشق بر ناقہ ایام کشد محلِ خویش

عاشقی؛ راحلہ از شام و سحر باید کرد

پیرِ ما گفت جہان بر روئے محکم نیست

از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد

تو اگر ترک چہان کردہ سرا و داری

پس نختین ز سرِ خویش گزر باید کرد

گفتش در دل من لات و منات است بسے
گفت این بتکده را زیر و زبر باید کرد

باز بامن گفت "بر خیز اے پسر
آن ہستان آن جبال بے کلیم
در پس او قلزم الماس گون
نئے بموج و نئے بسیل اور اخلل
این مقام سرکشان زد دست
آن یکے از شرق و آن دیگر مغرب
آن یکے برگردش چوب کلیم
ہر دو فرعون این صغیر و آن کبیر
ہر کسے با نمنی مرگ آشناست
در پیئے من پا بنہ از کس مترس

جز بدنامم میا و نیز اے پسر
آنکہ از برتاست چون انبار سیم
آشکارا تر و روشن از برون!
در مزاج او سکون لم یزل
منکران غائب و حاضر پرست!
ہر دو بامردان حق در حرب و ضرب
وان دگر از تیغ و رویشے رو نیم!
ہر دو در آغوش ریاتشہ میر!
مرگ جباران ز آیات خداست!
دست در دستم بدہ از کس مترس

سینہ دریا چو موسے ہر دم
من ترا اندر خمیر او برم

بحر بر ما سینہ خود را کشود
قصر او در دای بے رنگ و بو
پیر دمی سورہ لہ سرد
یا ہوا بو دو چو آبے و نمود
وادی تاریکی او تو بتو
زیر دریا ما ہتاب آمد فرو و

کوه های شسته و عمریان و سرد
 اندران سرگشته و حیران و بیرو
 سوئے رومی یک نظر نگریستند
 باز سوئے یک و گریستند
 گفت فرعون: این عمر این جوئے نور
 از کجا این صبح و این نور و ظهور؟

رومی

هر چه پنهان است از دیدار
 اصل این نورید بیضا است

فرعون

آه نقد عقل و دین در باخت
 ای جهان داران سوئے من بنگرید
 دایه قوئے از هوس گریده کور
 بیکمرے کو در عجب خانه ایت
 از ملوکیت خیرهای دهر
 چیت تقدیر ملوکیت به شقاق
 از بد آموزی زبون تقدیر ملک
 دیدم و این نور را نشناختم
 اے زیان کاران سوئے من بنگرید
 می برد لعل و گهر از خاک کور
 بر لب خاموش ادا ساز ایت
 کور چشمان را نظرهای دهر
 محکمی جستن ز تدبیر نفاق
 باطل و آشفتہ تیرتا سیر ملک

یا ز اگر بینم کلید الله را
 خواهم از دوسے یک دل آگاه را!

رومی

حاکمی بے نور جان خاا است خام
حاکمی از ضعفِ سحاکومان قوی است
تاج از باج است و از تسلیم باج
فوج و زندان و سلاسل زنجیری است
بے یدِ بیضا ملوکیت حرام
بخش از حرمانِ محرومان قوی است
مروا اگر رنگ است می گردد ز باج !
اورست حاکم گر چنین سامان غنی است

ذوالنحرطوم

مقصدِ قومِ فرنگ آمد بلند
سرگذشتِ مصر و فرعون و کلیم
از پئے لعل و گهر گورے نکند
می توان دیدن ز آثارِ قدیم !
علم و حکمت کشفِ اسرار است و بس
حکمتِ بے جستجو اراست و بس

فرعون

قبیر ما را علم و حکمت بر کشود
لیکن اندر تربتِ مہدی چہ بود ؟

نمودار شدن درویش سودانی

برق بیتابانه رخسید اندر آب
 بوئے خویش از گلشن جنت رسید
 در صدف از سوز او گوهر گرداخت
 گفت اے کشتراگرداری نظر
 آسمان خاک ترا گورے ندارد
 باز حرف اندر گلوے او شکست
 گفت اے روح عرب بیدار شو
 اے فواد اے فیصل اے ابن سعود
 زنده کن در سینه آن سوزے که رفت
 خاک بظا خالده دیگرنیز اے
 اے نخیل وشت تو بالنده تر
 اے جهان مومنان مشک نام
 زندگانی تا کجا بے ذوق سیر
 بر مقام خود نیائی تا بے

موجها بالید و غلطید اندر آب
 روح آن درویش مهر آمد پدید
 سنگ اندر سینه کشتراگرداخت
 انتقام خاک درویشے نگرا
 مرقدر جز دریم شورے ندارد
 از لبش آهے جگر تا بے گسست
 چو نیاگان خالق اعصار شو
 تا کجا بر خویش پیچیدن چو دود
 در جهان باز آور آن روزے که رفت
 نغمه توحید را دیگر سرن
 بر نخیزد از توفار دتے دیگر
 از تومی آید مرا بوے دوام
 تا کجا تقدیر تو در دست غیر
 استخوانم در یکے نالد چو نسا

از بلا نرسی به حدیث مصطفیٰ است
 و مرور از روز بلا روز صفاست

ساربان یار به شرب مایه نجد
 ابر بارید از زمین هاسنزه رست
 جانم از دردِ جدائی در نفیر
 نایقه مست سبزه و من مست دوست
 آب را کردند بر صحرا سبیل
 آن دو آه و در قفائے یک دگر
 یک دم آب از چشمه صحرا خور و
 ریگ وشت از هم مثال پر نیان
 حلقه حلقه چون پر تیه و غم سام

آن حدی کو نایقه را آرد بوجہ
 می شود شاید کہ یائے نایقه مست!
 آن رہے کو سبزه کم وارد بگیر!
 او بدست تست من در دست دوست!
 بر جیل ہلستہ اوراقِ نخیل!
 از سر از تل فرود آید نگرا
 باز سوئے راہ پیما بنگرد!
 جادہ ہر شتر نمی آید گران
 ترسم از باران کہ دویم از مقام!

ساربان یاران بہ شرب مایہ نجد
 آن حدی کو نایقہ را آرد بوجہ

فلاکِ مریخ

اہل مریخ

چشمِ رایک لحظہ بستم اندر آب
 اند کے از خود بستم اندر آب!
 رختِ بروم ز می جہانے دیگرے
 بازمان و بامکانے دیگرے
 آفتابِ مایہ آفاقی رسید
 روز و شب را نوع دیگر آفرید
 تنِ زخمِ و راهِ جانِ پیگازِ لیت
 در زمان و از زمان بیگازِ لیت
 جانِ ماسازد بہر سوزے کہ ہست
 وقتِ او خرم بہر روزے کہ ہست!
 می نگر و دیکھنہ از پردازِ روز
 روز ہا از نورِ او عالم فروزا
 روز و شب را اگر دشِ بہم از دست
 سیرا و کن زانکہ ہر عالم از دست!
 مرغزارے بار صد گاہ بلند
 دور بین او شریا در کند

خلوت نه گنبد خضراست این
گاه جستم و سوت اورا کران
پیر روم آن مرشد اهل نظر
چون جهان ما طعم رنگ بوست
ساکناش چون فرنگان و فنون
بر زمان و بر مکان قاهر تراند
بر وجودش آنچنان پیچیده اند

خاکبان را دل به بند آب و گل
چون لے در آب و گل منزل کند
مستی و ذوق و سرور از حکم جان
در جهان ما دو تا آمد و جو و
خاکبان را جان و تن مرغ و قفس
چون کسے رامی رسد روز فراق
یک روز و زوے پیشتر از آن مرگ
جان شان سرورده اند آن نیست
تن بخویش اندر کشیدن مژده است
برتر از فکر تو آمد این سخن

یا سواد خاکدان ماست این
گاه دیدم در فضاے آسمان
گفت "مریخ است این عالم نگر
صاحب شهر و دیار و کاخ و کوست
در علوم جان و تن از مافنون
زانکه در علم فضا ما برتر اند
هر زخم و پیچ، فضا را دیده اند

اندرین عالم بدن در بند دل
هر چه می خواهد باب و گل کند
جسم را غیب و حضور از حکم جان
جان و تن آن بے نمود این با نمود
فکر مریخی یک اندیش است و بس
چست ترمی گردد از سوز فراق
می کند پیش کسان اعلان مرگ
لاجرم خو کرده اند ام نیست
از جهان در خود میدن مژده است
زانکه جان تست محکوم بدن

رختِ این جایک دودم باید کشاد
این چنین فرصت خدا کسر نداد

بر آمدن انجم شناس مریخی از رصد گاه

پیر مردے ریش او مانند بیوت
تیزبین مانند داناتِ غرب
دیر سال وقامتش بالا چو سرو
آشنائے رسم و راهی هر طریق
آوی را دید چون گل بر شکفت
پیکر گل آن اسیر چید و چون
خاک را پر دایر بے طیاره داد
نطق اورا کش روان چون آبجو
این همه خوب است یا افسونگری
گفت "بود اندر زمان مصطفیٰ
هر جهان چشم جهان بین را کشاد
پیر کشود اندر فضا ہائے وجود
آنچه دید از مشرق و مغرب نوشت

سالہا در علم و حکمت کردہ بحث
کسوتش چون پیر تیرہایانِ غرب
طلعتش تابندہ چون تیرکانِ مرو
آشکار از چشم او فکر عمیق
در زبان و طوسی و خیام گفت
از مقام تخت فوق آمد بیرون
ثابتان را جوہر سیارہ داد
محو حیرت بودم از گفتار او
بر لب مریخیان حرف در ری
مردے از مریخیان با صفا
دل بہ سیر خطہ آدم نہاد
تا بصرائے حجاز آمد فرود
نقش اورا نگین تراز بلغِ بہشت

بودہ ام من ہم بایران و فرنگ
 دیدہ ام امریک و ہم زاپون و چین
 از شب و روز زمین دارم خبر
 پیش ماہنگامہ ہائے آدم است
 گرچہ او از کار مانا محرم است

رومی

من ز افلاکم رفیق من ز خاک
 مردیے پروا و نامش زندہ رود
 ماکہ و شہر شما افتادہ ایم
 در تلاش جلوه ہائے لوبنو
 سرخوش و ناخور وہ از گہمائے تاک
 مشتی او از تماشاہائے وجود
 در چہان و از چہان آزادہ ایم
 یک زمان مارا رفیق راہ شو

حکیم مرتضیٰ

ابن نواح مرغدین بر خیاست
 فرز مرزاں آمر کرد از رشت
 برخیا نام ابوالا ہائے ماست
 رفت پیش برخیاں اندر رشت
 لے نامر شہرے در مرغ

گفت "تو این حاجیان آسوده؟
 از مقام تو نکوتر عالمی است
 آن جهان از هر جهان بالاتر است
 نیست یزدان را از آن عالم خبر
 نے خدائے در نظام اور جیل
 کے طوائف نے سجودے اندر
 برخیا گفت "لے فسوں پرواز خیز
 تا ابوالآبافریب اور نخورد
 عمرها محکوم یزدان بود
 پیش او جنت بہار یکے سے است
 آن جهان از لاسکان بالاتر است
 من ندیم عالمی آزاد تر
 نے کتاب و نئے رسول و جبرائیل
 نے دعائے نئے درود اندر
 نقش خود را اندران عالم بریز
 حق جہانے دیکرے بامام پیر

اندرین ملک خدادادے گنزر

مرغ دین در رسم و آئینش نگرا

گردش در شهر مرغین

مرغین و آن عمارات بلند
 ساکنانش در سخن شیرین چون نوش
 فکرشان بے در و سوز آفتاب
 ہر کہ خواہد سیم دزد گیرد ز نور
 من چه گویم زان مقام از بند
 خوب رویے نرم خوسلادہ پوش
 رازدان کیماے آفتاب
 چون تمک گیریم ما از آب شور
 لے نام شہرے در مرتخ

نزدست آمد مقصد علم و هنر
 کس زوینار و درم آگاه نیست
 بر طبیعت دلیو ما شبین چیره نیست
 سخت گشت هم هفتان چرخ غش غش است
 کشت و کارش بے نزع آبجوست
 اندران عالم نه لشکر نه قشون
 نئے قلم در مرغ دین گیر فروغ

کار باراکس نمی بنجد بنر!
 این بتان را در حریمها راه نیست
 آسمانها از دختها تیره نیست
 از نهاب ده خدایان ایمان است!
 حاصلش بے شرکت غیر است!
 نئے کسے رذری خورد از کشت خون
 از فن تحریر و شہیر دروغ!

نئے بازاران ز بے کاران مخموش
 نئے صدا ہائے گدایان درد گوش!

حکیم مریخی

کس درین جا سائل و محروم نیست
 عبد و مولا حاکم و محکوم نیست!

زندہ رود

حاکم و محکوم تقدیر حق است
 چارہ تقدیر از تدبیر نیست!

سائل و محروم تقدیر حق است
 جز خدا کس خالق تقدیر نیست

حکیم مریخی

گم‌زیک تقدیر خون‌گرد دیگر
تو اگر تقدیر نو خواهی رواست
ارضیان تقدیر خودی در بافتند
دربار یکش بحر فتنه مضارست
خاک شوند در هوا ساز در ترا
شبنمی؟ افتند گی تقدیر تست
هر زمان سازی همان لات و منا
تا بخود ما ساختن ایمان تست
بجای گنج است تقدیر این چنین
اصل دین این است اگر ای به خبر
وای آن دین که خواب آرد ترا

سحر و افسون است یا دین است این؟

حجت افیون است یا دین است این؟

حور و سمندر بنگه خاک از کجاست؟

طاقت ذکر کایمان از کجاست؟

می‌شناسی طبع دراک از کجاست؟

قوت فکر حکیمان از کجاست؟

این دل و این دار را تا اوز کیست؟
 گرمی گفتار داری؟ از تو نیست
 این همه فیض از بهار فطرت است
 زندگانی چیست؟ کان گوهر است
 طبع روشن مرد حق را آب و دست

این فنون و معجزات اوز کیست؟
 شعله کردار داری؟ از تو نیست
 فطرت از پروردگار فطرت است
 تو ایمنی صاحب اورنگی است
 خدمت خلق خدا مقصود اوست

خدمت از رسم دره پیغمبری است
 مزد خدمت خواستن سوداگری است

پنهان این باد خاک ابرو کشت
 اے که می گوئی متلع مازاست
 ارض حق را ارض حق دانی بگو
 ابن آدم دل بابلیدی نهاده
 کس امانت را بکار خود نبرد
 برده چیزے که از آن تو نیست
 که تو باشی صاحب شمی سرور
 ملک یزدان را به یزدان بازده
 زیر گردون فقر و مسکینی حیر است

بلغ وراغ و کلخ دگر و سنگ خشت
 مرد نادان این همه ملک خداست
 چیست شرح آیه لا تقسروا
 من زابلیدی ندیدم جز فساد
 اے خوش آن کو ملک حق با حق سپرد
 و انعم از کارے که شایان تو نیست
 در نه باشی، خود بگو که می سرور
 تاز کار خویش بکشائی گره
 آنچه از مولا است می گوئی ز ما است

اے تلمیح به آیه شریفه: لا تقسروا فی الاکال و فی الاصلاح

بندہ کنز آب و گل بیرون نجست
شیشہ خود را بسنگ خود شکست!
لے کہ منزل رانمی دانی ز ر ه
قیمت ہر شے را اندازہ نگہ!
تا متلع تست گوہر گوہر است
ورنہ سنگ است از شیرے کمتر است!

نوع دیگر بین چسان دیگر شود
این زمین و آسمان دیگر شود

احوال دوشیزہ مریخ کہ دعوائے رسالت کردہ

در گزشتیم از ہزاران کوئے دکان
بر کنار شہر میدان فراخ!
اندران میدان ہجوم و مردوزن
در میان یک زن قلش چون مار!
چہرہ اش روشن دے بے نور جان
معنی ادب بیان او گران!
حرف ادبے سوز و شمش بے نمے
از سرور آرزو نا محرمے!
فارغ از جوش جوانی سینہ اش
کور و صورت نا پذیر آئینہ اش!
بے خبر از عشق و آئین عشق
صعوبہ رد کردہ شاہین عشق!
گفت با ما آن حکیم نکتہ دان
نہ نیست این دوشیزہ از مرغیان!
سادہ و آزادہ و بے ریو رنگ
نہر مرزا و ربڑ وید از مرغیان!

پنختہ در کار نبوت سناختش
گفت زائر گشته ام از آسمان
اندرین عالم فروانداختش
از مقام مردوزن دارد سخن

نزد این آخر زمان تقدیر است
در زبان ارضیان گویم کہ چیست

تذکیر بندہ مرتخ

لے زنان الے مادران الے خواہراں!
دلبری اندر چہ سان مظلومی است
زیستن تا کے مثال دلبران بہ
در دو گیسو شانہ می گذرانیم ما
دلبری محکومی و محرومی است!
مرد را پنخہ خود و انیم ما
مرد صیادی بہ پنجیری کند
گمرد تو گمرد کہ زنجیری کند
خورد گرد از یہاںے ادگر و فریب
در دو داغ و آرزو مکر و فریب!
گمردہ آن کافر حرم سازد ترا
بنڈاںے در دو غم سازد ترا
ہمبسر و بوردن آزار جیات
وصل او ز ہر و فراق او نبات
مار پچان! از خم و یچش گریز
ز ہر ہالیش را بخون خود و زیا

ازا مومت زرد روئے مادران!

اے خنک آزادی بے شوہران!

روحی نیردان پئے بہ پئے آید مرا
آمد آن وقتے کہ از اعجازِ فن
حاصلے بررداری از کشتِ جیات
گر نباشد بر مرادِ راجسین
در پس این عصرِ اعصارِ دگر
پرورش گیر و جنسین نوعِ دگر
تا بمیرد آن سراپا اهرمن
لالہ ہا بے داغ و بادامِ پاک
خود بخود بیرون قیاسِ از ریت
آنچہ از نیسان فروریز و مگیر
خیز و با فطرتِ پیا اندر ستیز

لذتِ ایمان بفیضِ اید مرا
می توان دیدن جنینِ اندر بدن
بہر چہ خواہی از بنینِ و از نبات
بے محابا کشتنِ او عینِ دین
آشکارا کرد و اسرارِ دگر
بے شبِ ارحامِ دریا بد سحر
همچو حیواناتِ اَبامِ کہن
بے نیاز از شبنمِ خیز و خاک
نغمہ بے مضارب بخشد تارِ ریت
لے صدق در ریز دریا تشنہ میر
تازہ پیکارِ تو حشر کرد و کین

رستن از ربطِ دو تن توحید زن
حافظِ خود باش و بر مردانِ متن

رومی

مذہبِ عمر نو آئینے نگر
زندگی را شرع و آئین است عشق

حاصلِ تہذیبِ لادینے نگر
اہلِ تہذیب است مین است عشق

نطاهر اوسوزناک و آتشین بالحن او نور رب العالمین
 از تب تاب و درخش علم و فن از جنون و فتن و فن علم و فن
 دین نگر در چپته بے آداب عشق
 دین بگیر از صحبت ارباب عشق

فلک مشرقی

ارواحِ جلیله حلاج و غالب
و قراة العین طاہرہ کہ نشمین ہشتی
نگر ویدند و بگردش جاودان گمراہیدند

من خدا کے این دل دیوانہ	ہر زمان بخشد و گرویرانہ
چون بگیم منزلی گوید کہ خیر	مرد خود رس بگردان قفیر
زانکہ آیات خدا لایہتہ است	اے مسافر زاوہ را پیمان کجا ہے
کارِ حکمت دیدن و فرسودن است	کارِ عرفان دیدن و افزودن است
آن بسجد و رتر از دے ہنر	این بسجد و رتر از دے نظر
آن بدست آورد آب و خاک را	این بدست آورد جان پاک را
آن نگہ را بر تجملی می زند	
این تجملی را بخود گم می کند	

در تلاش جلوه های پئے به پئے
 این همه از قبض مرصع پاک زار
 کاروان این رو بنیای وجود
 آن چنان آن خالکان تا تمام
 خالی از می شیشه تا کش هنوز
 نیم شب! از تاب ماهان نیمه روز
 من چو سوئے آسمان کرم نظر
 هیبت نظاره از هو شمع نبود
 پیش خود دیدم سه روح پاکبار
 در برشان حله های لاله گون
 در تب و تاب زهنگام است
 گفت روی این قدر از خود مرد
 شوق بے پروا ندیدستی نگرا
 غالب و علاج و خاتون عجم

طی کنم افلاک دی نالم چو نسکا
 آنکه سوزا و بجان من فتاد
 بر کنایه مشتتری آمد فرود
 در طواف اذ قمر هاتیز گام
 آرزو نارشته از خاکش هنوز
 نئے برودت در هوای اونه سوز
 کو بخش دیدم بخود نزدیک تر
 شد و گمگون نرد و دور و دیر زود
 آتش اندر سینه شان گیتی گذرا
 چهره ها خشنده از سوز و رون
 از شراب نغمه های خوش مست
 از دم آتش نوایان زنده شو
 زور این صهبان دیدستی نگرا
 شور با افکند در جان حرم

این نواها روح را بخشد ثبات
 گرمی اواز درون کائنات

نوائے حلاج

ز خاک خویش طلب آتشے کبریا نیست
 بحلی و گمرے در خور تقاضا نیست
 نظر بخویش چنان بسته ام که جلو کا دوست
 جهان گرفت و مرا فرصت تماشا نیست
 بملکاجم ند هم مصرع نظیری را
 کسی که کشته نه شد از قبیلہ مانیت
 اگر چه عقل فسون پیشه شکری انگخت
 تو دل گرفته نباشی که عشق تنہا نیست
 توره شناس نہ در مقام بخیبری
 چه نغمہ ایست که در بر لب سلیمے نیست
 ز قید و صید نہنگان حکایتے آدر
 لگو که ز ورق مار و شناس دریا نیست
 مرید ہمت آن رہروم کہ پانگداشت
 بہ جادہ کہ ورد کوہ دشت و دریا نیست
 شریک حلقہ زندان بادہ پیا باش
 حذر ز بیعت پیرے کہ مرد غوغا نیست

نوائے غالب

بیا کہ قاعدہ آسمان بگردانیم
 اگر ز شخنہ بود گیر و دار نشد لیشم
 اگر کلیم شود مہربان سخن نکلیم
 بجنگ باج ستانان شاخساری
 قضا بگردش رطل گران بگردانیم
 و گمر ز شاہ رسد ارمنغان بگردانیم
 و گمر خلیل شود میہمان بگردانیم
 تہی سب زو گیلستان بگردانیم
 بصلح بال نشانان صحرگاہی را
 ز شاخسار سوئے آشیان بگردانیم

ز حیدر یکم من و تو ز ما عجب نہ بود
 گر آفتاب سوئے خادراں بگردانیم

نوائے طاہرہ

گرتبدا افتد نظر چہرہ بہ چہرہ زو برو
 شرح و ہم غم ترا نکتہ بہ نکتہ مو بموا
 از پیئے دیدن رخت آہجو صبا فتادہ ام
 خانہ بنخانہ در بدر کوچہ بکوچہ کو بکوا
 می رود از فراق تو خون دل از دردیدہ ام
 و جملہ بہ جملہ یم بہ یم چشمہ بہ چشمہ جو بجوا

مهر ترا دل حنین بافته بر قماش جان
 رشته برشته نخ به نخ تار به تار پویه پوا
 در دل خویش طاهره گشت و ندید جز ترا
 صفحه به صفحه لایه لایه پوده به پوده تو به تو با
 سوز و ساز عاشقان درد مند
 مشکلات بختی سر بیرون زدوند
 قلمز مد نغم سر ایا اضطراب
 گفت روی وقت را از کف مده
 شور های تازه در جام فلکند
 باز بر اندیشه ام شخون زدند
 ساحلش از روز طوفانی خراب
 لے که می خواهی کشود هر گره

چند در افکار خود باشی اسیر
 این قیامت بیرون ریز از خمیر

زنده رود مشکلات خود را پیش

ارواح بزرگ می گوید

از مقام مومنان دوری چرا؟
 یعنی از فردوس مبعوری چرا؟

حلاج

مردِ آزاوے که داند خوب و زشت
 جنتِ ملا محو حور و غلام
 جنتِ ملا خور و خواب و سرود
 حشرِ ملا شوقِ قبر و بانگِ صور
 علمِ بریم و رجا و اردا ساس
 علمِ ترسان از جلالِ کائنات
 علم را بر رفته و حاضر نظر
 علمِ پیمان بسته با آئینِ جبر
 عشقِ آزاد و غمخور و نا صبور
 عشقِ مادر شکوه بیگانه بیت
 این دل مجبور یا مجبور نیست
 آتش مارا بیفزاید فراق
 بے خاسته ها زیستن ناز زیستن
 زیستن این گونه تقدیر خودی است
 زده از شوق بسدشک مهر

می نگیند روح او اندر بهشت
 جنتِ آزادگان سیر و وام
 جنتِ عاشق تماشا کے وجود
 عشقِ شور انگیز خود صبح نشور
 عاشقان را می امید و نهی هر اس
 عشقِ غرق اندر جمالِ کائنات
 عشقِ گوید آنچه می آید نگر
 چاره او چیست غیر از جبر و صبر
 در تماشا کے وجود آمد حبور
 گر چه او را اگر یہ مستانه الیست
 ناک ما از نگاه حور نیست
 جان مارا سازگار آید فراق
 باید آتش در تیر پا زیستن
 از همین تقدیر تعبیر خودی است
 گنجد اندر سینه او نه سپهر

شوق چون بر عالمی شبنون زند
آنیان را جبار دانی می کند!

زنده رود

گرویش تقدیر مرگ و زندگی است
کس نداند گرویش تقدیر چیست!

حلاج

هر که از تقدیر دارد ساز و برگ	لرز داز نیروی او ابلیس و مرگ!
جبر دین مرد صاحب همت است	جبر مردان از کمال قوت است!
پخته مردی پخته تر گردد ز جبر	جبر مرد خام را آغوش قهر!
جبر خالد عالمی بر هم زند	جبر مایع و بن مابر کند!
کار مروان است تسلیم و رضا	بر ضعیفان راست ناید این قبا!
تو که دانی از مقام پیر روم	می ندانی از کلام پیر روم؛

«بود گریه در زمان بایزید
گفتا در ایک مسلمان سعید
خوشت آن باشد که ایمان آوردی
تا بدست آید نجات و سردری

گفت این ایمان اگر هست لای مرید

آنکه دارد شیخ عا لم با نیزید

من ندارم طاقبت آن تاب آن

کان فزون اندر کوشش هائے جان (رومی)

کار باغیر از امید و بیم نیست

هر کس را همت تسلیم نیست

لای که گوئی بودنی این بود شد

کار با پابند آئین بود شد

معنی تقدیر کم فهمیده

ق نسی خودی را نسی خدا را دیده

مرد مومن با خدا دارد نیساز

با تو ما سازیم تو با ما بساز

عزم او خلاقی تقدیر حق است

روز آید جاتیر او تیر حق است

زنده رود

کم نگاهان قتنه ها انگینختند

بنده حق را بدار آدینختند

آشکارا بر تو نهسان وجود

باز گو آخر گناه تو چه بود

حلاج

بود اندر سینه من بانگ صور

ملته دیدم که دارد قصد گورا

مومنان با شمع و بوی کافران
 امر حق گفتند نقش باطل است
 من بخود افرود ختم نار حیات
 از خودی طرح جهان ریختند
 هر کجا پیدا و ناپیدا خودی
 نار با پوشیده اندر نور اوست
 هر زمان هر دل درین دیر کهن
 هر که از نارش نصیب خود نبرد
 هند و هم ایران ز نورش محرم است
 من ز نور نار او دادم خبر

لا اله الا هو بان و از خود منکران!
 زانکه او را بسته آب گل است
 مرده را گفتم ز سرار حیات!
 دلبری با قاپری آینه تختند
 بر نمی تابد نگاه ما خودی!
 جلوه های کائنات از طور اوست
 از خودی در پرده می گوید سخن
 در جهان از خویشتن بیگانه مرد
 آن که نارش هم شناسد آن محرم است!
 بنده محرم! گناه من نگر
 آنچه من کردم تو هم کردی ترس!
 بخشش بر مرده آوردی ترس!

طاهره

از گناه بنده صاحب جنون
 شوق بجد پرده را بردرد
 کائنات تازه آید بدون!
 کهنسگی را از تماشای بردا

له امر حق: روح انسانی تبلیغ به آیه قل الروح من امر ربي الی -

آخر از دار در سن گیر و نصیب
 برنگرود زنده از کوئے صیب
 جلوه ادب گراندر شهر و شت
 تانہ پنداری کہ از عالم گزشت
 در ضمیرِ عصرِ خود پوشیده است
 اندرین خلوت چنان گنجیده است

زنده رود

لے ترا وادند در و جستجوے
 معنی یک شعر خود با من بگوے
 «قمری کہت خاکسترو بلبیل نفس رنگ
 ایے تالہ نشانِ جگر سوختہ چیست؟»

غالب

نالہ کو خیسند از سوزِ جگر
 ہر کجا تاثیرِ ادویدم و گمرا
 قمری از تاثیرِ ادو سوختہ
 بلبیل از دے رنگہا اندوختہ
 اندر و مرگے با غوغاِ حیات
 یک نفس اینجا حیاتِ انجامات
 آنچنان رنگے کہ از رنگی از دست
 آںچنان رنگے کہ بیزنگی از دست
 نو مدانی این مقامِ رنگ و بوست
 قسمتِ ہرول بقدرِ ہائے و ہست
 یا ہر نگہ آ یا بہ سیرِ رنگی گذر
 تا نشانے گیر نمی از سوزِ جگر

زندہ رود

صد جهان پیدا درین نیلی فضا است
ہر جهان را اولیاد اتسیاست

غالب

نیگہ نگرا مدرین بود و نہ بود پے بہ پے آید جہا نہا رود خور!
'ہر کجا ہنس گامہ عالم بود رحمتہ للعالمین ہم بود!

زندہ رود

فاش تر گوزانکہ فہم نارساست

غالب

این سخن را فاش تر گفتن خطاست

زندہ رود

گفتگوئے اہل دل بے حاصل است؛

غالب

نکته را بر لب رسیدن مشکل است!

زنده رود

تو سراپا آتش از سوزِ طلب!
بر سخن غالب نیامی لے عجب!

غالب

خلق و تقدیر و پدایت ابتداست
رحمتہ للعالمین انتہاست!

زنده رود

من ندیدم چہرہ معنسی ہنوز
آتشے داری اگر مارا بسوز!

غالب

اے چومن بینندہ اسرارِ شعر
شاعرانِ بزمِ سخن آراستند
این سخن افزون تراست از تارِ شعر
این کلیمان بے بد بیضا ستند
آپنجہ تو از من بجوایی کافر می است
کافر می کو مادر اے شاعر می است

حلاج

ہر کجلائی جہان رنگ و بو
یا ز نورِ مصطفیٰ اورا بہا ست
آنکہ از خاکش بر وید آزد
یا ہنوز اندر تلاشِ مصطفیٰ است

زندہ رود

از تو پرسم گرجہ پر سیدن خطا ست
آدمے یا جوہرے اندر و جو و
ستر آن جوہر کہ نامش مصطفیٰ است
آنکہ آید گا ہے گا ہے در و جو و

حلاج

پیش او گیتی جبین فرسودہ است
عبدہ از فہم تو بالا تراست
خویش را خود عبدہ فرمودہ است
زانکہ او ہم آدم و ہم جوہر است

جوہر او نے عرب نے اعجم است
 عیدہ صورت گر نقدیر ہا
 عیدہ ہم جان فزا ہم جانتان
 عید و گیر عیدہ چیزے دگر
 عیدہ دہراست دہراست عیدہ ست
 عیدہ با ابتدا بے انتہاست
 کس ز سر عیدہ آگاہ نیست
 لا الہ الا انت عیدہ
 عیدہ چند چگون کائنات
 مدعا پیدا نگر دوزین دویست
 آدم است ہم ز آدم اقام است
 اندر و ویرانہ ہا تعمیر ہا
 عیدہ ہم شیشہ ہم سنگ گران
 ماسرا پا انتظار را و منتظر
 ماہم ز یکم واد بے رنگ بوست
 عیدہ را مجمع و شام مابجاست
 عیدہ جز سر الا اللہ نیست
 فاش تر خواہی بگو ہو عیدہ
 عیدہ راز و روت کائنات
 تانہ بینی از مقام صا و صیت
 بگزر از گفت و شنوداے زندہ رود
 غرق شو اندر وجوداے زندہ رود

زندہ رود

کم شت ماسم عشق را این کار چیست؟
 فوق دیدار است پس دیدار چیست؟

لے تلخ بایہ، و صا صیت از صیت الخ

حلاج

معنی دیدارِ آن آخر زمان
در جہاں نری چون سولہ نری جان
باز خود را بین بکین دیدارِ اوست
حکیم او بر خویش تن کردن روان
تا چو او یاشی قبولِ انس و جان
سنتِ او سرے از اسرارِ اوست

زنده رود

چیت دیدارِ خدائے نہ سپهر
آنکہ بے حکمش نہ گمرد و ماه دہر

حلاج

نقش حق اول بجان انداختن
نقش جان تا در جہاں گمرد تمام
لے خنک مردے کہ از یک ہوئے او
دائے درویشے کہ ہوئے آفرید
حکیم حق را در جہاں جاری نہ کرد
خالق ہے جہت و از خیمہ رمید
باز او را در جہاں انداختن
می شور دیدارِ حق دیدارِ عام
نہ فلک دارد طواف کوئے او
باز لب بر لبست دم در خود کشید
نانے از جو خور و کتراری نکرد
راہی در زید و سلطانی ندید

نقشِ حق داری؟ جهانِ نخبِ تست بهم عنانِ تقدیرِ بالمدیرِ تست
عصرِ حاضرِ باتومی جویدستیز
نقشِ حق بر لوحِ این کافرِ بریز!

زنده رود

نقشِ حق را در جهان انداختند
من نمی دانم چسان انداختند؟

حلاج

یا بنرِ دلبری انداختند یا بنرِ قاهری انداختند!
ز آنکه حق در دلبری پیدا تراست دلبری از قاهری اولی تراست!

زنده رود

باز گواے صاحبِ اسرارِ شرق
در میانِ زاهد و عاشق چه فرق؟

حلاج

زاید اندر عالم دنیا غریب
عاشق اندر عالم عقبی غریب!

زنده رود

معرفت را آتیه نانا بودن است
زندگی اندر فنا آسودن است!

حلاج

سکریاران از تهی پیمانی است
نستی از معرفت بیگانگی است
اے که جوئی در فنا مقصود را
در نمی باید عدم موجود را

زنده رود

آنکه خود را بهتر از آدم شمرد
در خم و جامش نه می بانی نه درد
مشت خاک را بگردن آشناست!
آتش آن بے سرو سامان کجاست!

حلاج

کم بگوزان خواجہ اہل فراق
ما جہول او عارت بود و نبود
تشنہ کام و از ازل خونین ایاق!
کفر او این راز را بر ما کشود!
عیش افروزدن زود و کاستن!
سوختن بے نار او نا سوختن!
آدم از اسرار او نا محرم است!

چاک کن پیرا ہن تقلید را
تا بیاموزی از توحید را

زندہ رود

اے تراقلیم جان زیر نگیں
یک نفس با ما و گر صحبت گزین

حلاج

بامقائے دنی سازیم و بس
ہر زمان دیدن نپیدن کار ما ست
ما سرا پا ذوق پر وازیم و بس
بے پروا بالے پریدن کار ما ست

نمودار شدن خواجه اہل فراق ابلیس

محبت روشن دلان یک دم دوم
عشق را شوریدہ تر گرد و گذشت
چشم بر بستم کہ با خود وارش
ناگهان دیدم جهان تاریک شد
اندر آن شب شعاع آمد پدید
یک بقائے سہری اندر برش
گفت رومی خواجه اہل فراق!

آن سراپا سوزد آن خونین ایاق!

کہنہ کم خندہ اندک سخن
زند و ملا و حکیم و ترقہ پوش
فلترش بیگانہ فوق وصال
تا گستن از جمال آسان بود
اندکے در و روایت اد نگر
چشم او بیت مدح جان در بدن
در عمل چون زاهدان سخت کوش
زید او ترک جمال لایزال!
کار پیش افکند از ترک سجود
مشکلات او ثبات از نگر!

غرق اندر رزم نجیب و شہنواز

صد ہمیسر ویدہ و کافر ہنوز

جانم اندر تن ز سوزِ او تپید
 گفت و شتم نیم دابر من کشود
 آنگنان بر کارهای پیدام
 نه مرا افرشته نه چاکرے
 نه حدیث و نه کتاب آوردهام
 رشته دین چون فقیهان کس نرشت
 کیش مارا اینچنین تکیس نیست
 در گزشتم از سجود اے بے خبر
 از وجود حق مرا منکر مگیر
 گر بگویم بیست این از ابلیس است
 من بے درپروہ دلا، گفته ام
 تا نصیب از درو آدم داشتتم
 شعله ها از کشت زار من دید
 رشتی خود را نمودم آشکار
 تو نجاتی ده مرا از نار من
 اے که اندر بند من افتاده
 در جهان باہمت مردانہ زی

برایش آہے غم آلودے رسید
 در عمل جز ما کہ بر خور دار بودے
 فرصتِ آدینہ را کم دیدہ ام!
 وحی من بے منت پیغمبرے!
 جان شیرین از فقیهان بردہ ام
 کعبہ را کردند آخرت خشت!
 فرقہ اندر مذہبِ ابلیس نیست!
 ساز کردم از غنوں خیر و شر
 دیدہ بر باطن کشا ظاہر مگیر
 زانکہ بعد از دیدن توان گفت نیست!
 گفته من خوشتر از نا گفته ام!
 قہر یار از بہر او نگر اشتتم!
 از کجوری بہ مختاری رسید
 بالودادم ذوق ترک و اختیار
 واکن لے آدم گمراہ از کار من!
 رخصت عصیان شیطان دادہ!
 غم گسار من! از من بیگانہ زی!

بے نیاز از نبیشت و نوش من گذر
تا نگردد و نامه ام تاریک تر!
در جهان صیاد ما پنجره است
تا تو پنجره بکیشم تیر است

صاحب پرواز را افتاد نیست

صید اگر زیرک شود صیاد نیست!

گفتش: بگزر از آئین فراق
۲! الغض لا مشیاء عندک لطلاق

گفت: ساز زندگی سوز فراق
لے خوشا سرستی زور فراق!

بر لبم از وصل می ناید سخن
وصل اگر خواهم نه او ماند نه من

حرف وصل اور از خود بیگانه کرد
تازه شد اندر دل او سوز و درد!

اندک غلطید اندر دود خویش
باز گم گردید اندر دود خویش

نالہ زان دود چچان شد بلند

لے خنک جانے کہ گردد درد مند!

نالہ ایلیس

اے خداوند صواب و ناصواب
من شدم از صحبت آدم خراب!

پیچ که از حکم من سر بر تفاوت
چشم از خود بخت خورد در نیافت!

خاکش از فوق 'ابا' بیگانه
از شرار کبریا بیگانه!

له حدیث مشہور۔ نہ انکار۔

صید خود صیدار را گوید بگیر
 از چنین صیدے مرا آزاد کن
 پست از دآن بهت والاے من
 فطرت او خام غم او ضعیف
 بنده صاحب نظر باید مرا
 لعبت آب و گل از من باز گیر
 ابن آدم چیست یک مشت خا است
 اندرین عالم اگر جز خس نبود
 شیشه را بگداختن عایے بود
 آبخنان تنگ از فتوحات آدم
 منکر خود از تو می خواهم بده
 بنده با یک پیچید گردنم
 آن که گوید از حضور من برو،

الامان از بنده فرمان پیرا
 طاعت دیر قدره من یاد کن
 دایے من اے دایے من اے دایے من!
 تاب یک ضحیم نیار و این حریف
 یک حریف بخت تر با ید مرا
 می نیاید کودکی از سر و پیرا
 مشتخص را یک شرار از من بهر است
 این قدر آتش مرا وادان چه سود؟
 سنگ را بگداختن کایے بود
 پیش تو بهر مکافات آدم
 سوے آن مرد خدا را هم بده
 لرزه انداز و نگاش در تنم
 آن که پیش او نیزم با و جو!

اے خدا یک زنده مرد حق پرست
 لذتے شاید که یا بم در شکست!

فلاکِ زحل

ارواح رفیده که بال ملک و ملت خداری
 کرده و دوزخ ایشان را قبول نکرده

پیرِ دمی آن امام راستان
 گفت اے گردون نور و تخت کوش
 آنچه برگرد کمربچپیده است
 از گران سیری خرام او سکون
 پیکر او گرچه از آب و گل است
 صد هزار افرشته تند در بدست
 فَرّه پیهم می زند سیاره را
 عالمی مطرود و مردود سپهر
 آشناکے ہر مقامِ راستان
 دیدہ آن عالم ز تار پوش
 از دم استارہ درویدہ است
 ہر نیکو از حکم او زشت و زیوان
 بر زمینش پائہاں مشکال است
 قہر حق را قاسم از روز الست
 از مدارش پیر کند سیارہ را
 صبح او مانند شام از بخل مہر

منزل ارواح بے یوم و لشکر
اندرون اردو طامخوت کهن
جعفر از به کمال و صاف از دکن
ناقبول و نا امید و نامراد
ملت کو بند هر ملت کشار
میان دانی خطه هندوستان
خطه هر جلوه اش گیتی فروز
در گلش تخم غلامی را که کشت؟

دورخ از اوراق شان آمد نفور
روح تو سے کشته ز بهر دوتن!
ننگ آدم ننگ دین ننگ وطن!
ملت از کار شان اندر فساد!
ملک و دینش از مقام خود افتاد
آن عمر نیر خاطر صاحب دلان
در میان خاک و خون غلط هنوز
این همه کرداران ارواح زشت!

در فضا کے نیلگون یک دم بایست
تا مکافات عمل بینی کہ چیست؟

قلزم خونین

آنچه دیدم می نگنجد در بیان
من چه دیدم قلزمی دیدم ز خون!
و هواماران چو در قلزم ننگ
موجها دزده مانند پلنگ!
بحر ساحل را مان یک دم نداد

تن ز همیش بخیر گمرد ز جان!
قلزم طوفان بیرون طوفان درون!
کفچه شب گون بال و پر سیاه ننگ!
از نهیش مرده بر ساحل ننگ!
هر زمان که پاره در خون افتاد!

موجِ خون با موجِ خون اندر نینر در میانش ز درتے در آفت و خیر

اندر آن زورِ رق و دودِ زرد در دے

زرد رُو، عریان بدن، آشفته فوے

آشکارا می شود رُوح ہندوستان

آسمان شوق گشتِ حورے پاک ز اد پردہ را از چہرہ خود بر کشاد

در جنبشِ نار و نورِ لایزال در دو چشمِ او سرورِ لایزال!

حلہ در بر سبک ترازِ سحاب تار و پوش از رگِ برگِ گلاب

با چینِ خوبی نصیبش طوق و بند برابر او ناہبائے درد مند!

گفت رومی "روح ہندوستان این نگر

از فغانش سوز ہا اندر جب گمرا"

روح ہندوستان نالہ و فریادی کند

شمعِ جانِ افسردہ در قالوسِ ہند ہندیان بیگانہ از ناموسِ ہند!

مردکِ نامحرم از اسرارِ خویش زخمِ خود کم زند بر تارِ خویش!

بر زمانِ رفتہ می بندد و نظر تلاشِ افسردہ می سوزد جگر

لے تلاشِ مخفِ آتش۔

بنہا بر دست پائے من از دست
نالہ ہائے مار سائے من از دست
خویشتن را از خودی پر داختہ
از رسوم کہنہ زندان ساختہ

آدمیت از وجودش درد مند

عصر نواز پاک و ناپاکش نثر نادر

بگزر از فقرے کہ عسریانی دیدہ
اے خنک فقرے کہ سلطانی دیدہ

الحذر از جبر و ہم از خوئے صبر
جابر و مجبور را از ہر است جبر

این بہ صبر پیچے خوگر شود
آن بہ کجیر پیچے خوگر شود

ہر دورا ذوقِ ستم گرود فزون

دردِ من یا لیت قوی یعلمون

کے شب ہندوستان آید بزدرا
مرد جعفر زندہ روح اد ہنوز

تاریق دیک بدن و امی رہد
آشیان اندر تن دیگر نہدا

گاہ اورا با کلیسا ساز باز
گاہ پیش ویریاں اندر نیاز

دین او آئین او سودا گری است
عتمری اندر لباس چیدری است

تا جہان رنگ و بو گرود و گر
رسم او آئین او گرود و گر

پیش ازین چیزے و گر مسجود او
در زمان ما وطن معبود او

ظاہر او از غم دین درد مند
باطنش چون دیریاں ز تار بند

جعفر اندر ہر بدن ملت کش است
این مسلمانے کہ ملت کش است

خن خندان است با کس یار نیست
 ما را اگر خندان شود جز ما نیست!
 از نفاقش وحدت قومی و نیم
 ملت او از وجود او نسیم!
 ملت را هر کجا غارتگر است
 اصل او از صادق یا جعفر است!

الامان از روح جعفر الامان

الامان از جعفران این زمان!

فریاد یک از زورق نشینان قلزم خونین

”نمے عدم ما را پریزد نئے وجود
 دایم از بے مہ می بود و نبود
 تا گزشتیم از جهان شرق و غرب
 بر در دوزخ شدیم از درد و کرب
 یک شمر بر صادق و جعفر نزد
 بر سر ماست خاکستر نزد
 گفت دوزخ را خس و خاشاک به

شعله من زین دو کافر پاک به!

آن سوئے نہ آسمان رفتیم ما
 پیش مرگ ناگهان رفتیم ما
 گفت جان سحر ز اسرار من است
 حفظ جان و ہم تن کا من است
 جان ز شتے گر چه نمرود با و جو
 لے کہ از من ہم جان خواہی برو!

این چنین کارے نمی آید مرگ

جان ز غدارے نیا ساید مرگ!

اے ہوائے تندے دیائے خون
اے زمین! اے آسمان نیلگون!
اے نجوم! اے ماہتاب! اے آفتاب!
اے قلم! اے لوح محفوظ! اے کتاب!
اے بتان! اے بیض! اے لہروانِ غرب!
اے جہانِ درِ بغل بے حربِ ضرب!

این جہان بے ابتداء بے انتہاست!

بندۂ غدار را مولا کجماست؟

ناگمان آمد صدائے ہولناک
سینہ صحرادریا چاک چاک!
رابط اقلیم بدن از ہم گسیخت
و مبدم کہ پارہ بر گہ پارہ ریخت
کوہ ہا مثلِ سحاب اندر مرور
انہدامِ عالمے بے بانگِ صور!
برق و تندر از تب تابِ درون
آشیان جستنِ اندر بحرِ خون!
موجہا پر شور و از خود رفتہ ترا
غرقِ خون گردید آن کوہ و کمر!

آنچہ بر پیدا و تا پیدا گذشت
خیلِ انجم دید و بے پروا گذشت!

آن سوئے افلاک

مقام حکیم المانوی نطشہ

ہر کجا استینزہ بود و نبود
 ہر کجا مرگ آورد پیغام زسیت
 ہر کجا مانند باغ از ان حیات
 چشم من صد عالم شش روزہ دید
 ہر جہان رامہ پروینے دگر
 وقت ہر عالم روان مانند زرو
 سال ما اینجا مرے آنجا دے
 عقل ما اندر جہانے ذوفنون
 در جہانے دیگرے خوار و زبون
 کس نہ اندر ستر این چرخ کبودا
 اے خوش آن مردے کہ داند مرگ حسیت
 بے ثبات و با تمناے ثبات
 تا حد این کائنات آمد پدیدار
 زندگی را رسم و آئینے دگر
 دیر یا زین جاو آن جا تندر و
 بیش این عالم یا آن عالم کس
 عقل ما اندر جہانے ذوفنون
 در جہانے دیگرے خوار و زبون

اے دریاء مے آہستہ خرام۔

بر شعور این جهان چون و چند
دیدۀ او از عجب بان تیر تر
دمبدم سوز درون او افتود
بود مردے با صدائے درد مند
طلعت او شاہد سوزِ جگر
بر لبش بیتے کہ صد بارش مرود
”نہ جبریلے نہ فردوسے نہ حورے نہ خدادوسے“

گفت خاکے کہ می سوزد ز جان آرزو مندے؟
من بہ رومی گفتم این دیوانہ کیست؟
گفت این فرزانہ المانوی است
در میان این دو عالم جائے دوست
نغمہ دیرنیہ اندر ناکے دوست!
باز این حلاج بے دارور سن
نوع دیگر گفتہ آن حرف کہن!
حرف ادیبیہا کہ افکارش عظیم
غریبان از تیغ گفتارش رو نیم
بندہ مجذوب را بجنون شمردا
ہم نشین بر جذبہ او پے نبرد
نبض او دادند در دست طیب!
عاقلان از عشق مثنی بے نصیب!
وائے مجذوبے کہ را داند فرنگ!
پایہ شکایت غیر از یو و رنگ
رگ زندیہا حب خواب آورود

بود حلاجی شہر خود غریب

جان نہ ملا بر دو کشت اورا طیب!

مردہ دانے نہ بود اندر فرنگ
پس قرون شد نغمہ اش از تار چنگ!
راہ رو کس را نشان از رہ نہاد
صد تھل در وادات او فتاد!

نقد بود و کس عیب را در آن نہ کرد
عاشقے در آہِ خود گم گشتہ
مستی او ہرز جا جے را شکست
خواست تا بیند چشمِ طاہری
خواست تا از آب و گل آید بیرون
آنچہ او جوید مقامِ کبریاست
زندگی شرح اشاراتِ خودی است
او بہ لا در ماند و تا لا نہ رفت
با تجلی ہمکنار و بے خبر
چشم او جز رویتِ آدم نخواست
در نہ او از خاکیان بیزار بود
کاش بودے در زبانِ احمدی
عقل او با تویشتن و گفتگوست

پیش نہ گامے کہ آمد آن مقام

’کاندرو بے حرف می رود کلام‘

کاروانے مردِ کارا و را نہ کرد
سالکے در را و خود گم گشتہ
از خدا برید و ہم از خود گشتہ
اختلاطِ قاہری با دلبری
خوشہ کنزِ گشتِ دل آید بیرون
این مقام از عقل و حکمتِ و راست
لا و لا از مقاماتِ خودی است
از مقامِ عبدہ بیگانہ رفت
دور تر چون میوہ از بیخِ شجر
نعرہ بیباکانہ زد آدم کجاست
مثلِ موسیٰ طالبِ دیدار بود
تا رسیدے بر سر و بر سریدے
تورہ خود رو کہ راہِ خود نکوست

حرکت بحیثیت الفردوس

در گزشتہم از حدِ این کائنات
پا نہادم در جہانِ بے جہات !
بے یکن وجہ بسیار است این جہان
فارغ از لیل و نہار است این جہان
پیش او قندیل اورا کم فسر و
حرف من از ہیبتِ معنسی بمر و

باز بان آب و گل گفتا رہ جان !

در قفس پرواز می آید گمران !

اندکے اندر جہانِ دل نگر
تاز نورِ خود شومی روشن بھر
حیثیتِ دل یک عالمِ بے رنگ و بوست
عالمِ بے رنگ دیو بے چار و بوست !
ساکن و ہر لحظہ ستار است دل !
عالمِ احوال و افکار است دل !
از حقائق تا حقائق رفتہ عقل
سیراوبے جادہ و رفتار و نقل !
صد خیال و ہر یک از دیگر جداست
این بگردون آشنا آن نارساست !
کس نگوید این کہ گردونِ آشناست
بر یکین آن خیال نارساست !
یا سرور بے کای از دیدارِ دوست
نیم گامے از ہوا کے کوئے دوست !
چشمِ تو بیدار باشد یا بخواب
دل بے بیند بے شعاعِ آفتاب !

آن جہان را بر جہانِ دل شناس

من چہ گویم زانچہ ناید در قیاس !

اندراں عالم جہانِ دیگرے
 لازوال و ہر زمان نوع و گھر
 ہر زمان اور اکمالے دیگرے
 روزگار شش بے نیاز از ماہ و مہر
 ہر چہ در غیب است آید و برود
 در زبانِ خود چنان گویم کہ حقیقت
 لالہ ہا آسودہ در کہسار ہا
 غنچہ ہائے سرخ و اسپید و کبود
 آب ہا سیمین، ہوا ہا عنبرین
 خیمہ ہا یا قوت گوزرین طناب
 گفت روی "ہائے گرفتار قیاس
 از تجلی کار ہائے خوب و زشت
 این کہ بینی قصر ہائے رنگ رنگ
 آنچہ خوانی کوثر و غلمان و حور

اصل او از کن فکانِ دیگرے
 ناید اندر وہم و آید در نظر
 ہر زمان اور اجالے دیگرے
 گنجہ اندر ساحتِ او نہ سپہرا
 پیش ازان کنودل بروید آزد
 این جہان نور و حضور و زندگیست
 نہ ہر ہا گم زندہ در گلزار ہا
 از دم قدوسیان اورا کشود
 قصر ہا با قبہ ہائے روز دین
 شاہدان با طلعتِ آئینہ تاب
 در گنزارا اعتباراتِ حواس
 می شود آن و زرخ این گم در بہشت
 اصلش از اعمال و نیک و زشت و سنگ
 جلوہ این عالم و جذب و سرور

زندگی اینچہ از دیدار است و بس

فوق دیدار است و گفتار است و بس

قصر شرف النساء

گفتیم این کاشانه از لعل ناب
 این مقام این منزل این کلاه بلند
 اے تو وادی سالکان را جستجو
 گفت این کاشانه شرف النساء است
 قلزم ما این چنین گویند
 خاک لاهور از مزارش آسمان
 آن سراپا فوق و شوق و درد و داغ
 آن فروغ دوده عید الصمد
 تاز قرآن پاک می سوزد و وجود
 در کمر تیغ و در قرآن بدست
 خلوت و شمشیر و قرآن و نماز
 برب اوجین دم آخر رسید
 گفت اگر از راز من داری خبر
 این دو قوت حافظ یک دیگر اند
 اندرین عالم که میسر و هر نفس

آنکه می گیرد خراج از آفتاب
 حوریان بر در گشای احرام بند
 صاحب او کیت با من باز گو
 مرغ بامش با ملائک هم لواط است
 پیچ مادر این چنین دختر نزار
 کس نداند راز او را در جهان
 حاکم پنجاب را چشم و چراغ
 فقر انقش که ماند تا ابد
 از تلاوت یک نفس فارغ نبود
 تن بدن هوش و حواس اللہ مست
 اے خوش آن عمر که رفت اندر نیاز
 سوئے ما در دید و مشت لقمانه دید
 سوئے این شمشیر و این قرآن نگرا
 کائنات زندگی را محور اند
 دخترت را این دو محرم بود و بس

وقتِ رخصت با تو دارم این سخن
 تنیغ و قرآن را جدا از من مکن
 دل بآن حرفی که می گویم بنه
 قبر من بے گنبد و قندیل به
 مومنان را تیغ با قرآن بس است
 تربت مارا، یمن سامان بس است

عمر یا در زیر این زرین قباب
 بر مزارش بود شمشیر و کتاب
 مرقد اندر جهان بے ثبات
 اهل حق را داد پیغام حیات
 تا مسلمان کرد با خود آنچه کرد
 گردش دوران بساطش در نور
 مرد حق از غیر حق اندیش کرد
 شرمسوار و بهی را پیشه کروا
 از دلش تاب و تب سیماب رفت
 خود بدانی آنچه بر پنجه بفت
 خالصه شمشیر و قرآن را برد
 اندران کشور مسلمانان بمرد

زیارت امیر کبیر حضرت سید علی
 همدانی و ملاطاف غنی کشمیری

حرف رومی دردم سوزی ننگد
 آه پنجاب! آن زمین ارجمند
 از تب یاران پیدم در بهشت
 کهنه غمها را خریدم در بهشت

تاداران مجلسن ممدائے وردمند
 از کنسار حوض کوثر شد بلند
 جمع کروم مشیت خاشاکے کہ سوزم خویش را
 گل گمان دارد کہ بندم آشیان در گلستان (غنی)
 گفت ردی "آنچه ی آید نگر
 شاعر رنگین نوالما ہے غنی
 نغمہ می خواند آن مستدام
 سید السادات، سنا لاری عم
 تا غزالی درس اللہ ہو گرفت
 مرشدان کشور مینو نظیر
 خطہ را آن شاہ وریا آستین
 آفرید آن مرد ایران صغیر
 با ہر ہائے غریب و دل پذیر
 یک نگاہ او کشاید صد گره
 خیر و تیرش را بدل را ہے بدہ

در حضور شاه همدان

زنده رود

از تو خواهم ستریزدان را کلبه	طاعت از ما جسته شیطان آفرید
زشت و ناخن را چنان آراستند	در غسل از ما نگوئی خواستنی!
از تو پرسم این فسون سازی که چه!	با قمار بد نشین بازی که چه!
مشت خاک و این سپهر گرد گرد	خود بگویی ز پیدش کارے که کرد؟
کار ما افکار ما آزار ما	دست بادندان گنبدن کار ما!

شاه همدان

بنده کنز خویشتن دارد خبر	آفریند متفوت را از حریر!
بزم بادلو است آدم را و بال	بزم بادلو است آدم را جمال!
خویش را بر اهرمن باید زبون	تو همه تیغ آن همه سنگ فسن!
تیز تر شو تا دستد ضرب تو سخت	
ورنه باشی در دو گیتی نیره بخت!	

زنده رود

ز پیر گردون آدم آدم را خور و
 جان اهل خطه سوزد چون سپند
 زیر کوه و ذراک و خوش گل ملتے است
 ساغر شش غلظنده اندر خون اوست
 از خودی تابلے نصیب افتاده است
 دست مرد او بدست دیگران
 کاروانها سوئے منزل گام گام
 از غلامی جاذبه هائے او بمرد
 تانہ پنداری کہ بود است این چنین

دور مائے صفت شکن ہم بوده است

چیره و جان باز پر دم بوده است!

کوه هائے خشک سار و نگر
 در بهاران لعل می ریزد رنگ
 لکه هائے ابر در کوه و دمن
 آتشین دست چنار و نگر
 خیزد از خاکش یکے طوفان رنگ
 پنبه پزان از کمار پنبه زن!

کوہ دور یا وغروب آفتاب!
بانسیم آوارہ بودم در نشاط
مرغ کے می گفت اندر شاخسار
لالہ رست و نر گس شہلا و مید
عمر یا الیسا ازین کوہ و مکر

من خدارا دیدم آنجا بے حجاب!
بشنواز نے می سرودم در نشاط
با پیشترے می نیز و این بہار!
باد نوروزی گریہ بانس درید
نسترا از نور قمر پاکیزہ تر

عمر ہا گل رخت بر بست و کشاد

خاک ما دیگر شہاب الدین نرادا

نالہ پر سوز آہ مرغِ سحر
داد جانم راتب و تاب دگر!
تایکے دیوانہ دیدم در خردش
آنکہ برد از من متاعِ صبر و ہوش!

» بگنرزو ما و نالہ مستانہ مجھے

بگنرز شاخ گل کہ طلسمِ است بگنجلے

گفتی کہ شبنم از ورقِ لالہ می چسکد

غافل دے است این کہ بگریہ کنار جوے

این مشقتِ پر کجا و سرود این چہنیں کجا

روح غنی است ماتمی مرگ آرزوے!

۱۔ ہاغ مشہور در کشمیر ۲۔ تلیم بہ شعر حضرت رومی؛ بشنوا نے چون حکایت می کند

۳۔ یکے از ہلاطین مشہور کشمیر۔

بادِ صبا اگر بہ جنبیوا گزر کنی
 حرفے زما یہ مجلسِ اقوام باز گوے
 و سقّان و کشت و جوے و خیابانِ فروختند
 قوے فروختند و چہ از رانِ فروختند

شاهِ ہمدان

یا تو گویم رمزِ باریک اے پسر
 جسم را از بہر جان باید گذاخت
 گر بہتری پارہٴ تن را از تن
 لیکن آن جانے کہ گردِ جلوه ست
 جو ہر شے با پیچ شے مانند نیست
 گر نگہداری بمیسر و در بدن
 چیست جانِ جلوه ست اے مرورِ او؟
 چیست جادادون؟ بختی پر و ختن!
 جلوه ستی؟ خویش را در یافتن!
 خویش را نایافتن نابودن است
 بہر کہ خود را دید و غیر از خود ندید
 تن ہم خاک است و جان والا گھر
 پاک را از خاک می باید شناخت
 رفت از دست تو آن لخت بدن!
 گم ز درت اورا ہی آید بدست!
 ہست اندر بند و اندر بند نیست
 در سیشانی، فروغِ انجمن!
 چیست جان و لونِ دست ای سرورِ او!
 کوہ را با سورِ جان بگذاختن!
 در شبان چون کو کجے ہر تافتن!
 یافتن خود را بخود بخشودن است!
 رخت از زندانِ خود بیرون کشید

جلوہ بد مستے کہ بیند خویش را خوشتر از نوشینده جانیش را
 وز نگاہش جان چو باد از زان شود پیش از زندان اولر زان شود
 تبشہ او خارہ را بر می درد تا نصیب خود ز گیتی می برد
 تا ز جان بگذشت، جانش جانِ اوست
 و ز جانِ یک دودم همانِ اوست!

زندانہ رود

گفتہ از حکمت زشت و نکوے پیروانا نکتہ دیگر بگوے
 مرشد معسنی نگاہان بودہ محرم اسرار شاہان بودہ
 مافقر و کمران خواہد خراج چست اصل اعتبار تخت و تاج بہ

شاہ ہمدان

اصل شاہی پست اندر شرق و غرب یا رضائے امتان یا حرب و ضرب
 فاش گویم بانوائے والا مقام بانج را جز باد کس دادن حرام
 یا ادلی الامرے کہ منکم نشانِ اوست آیہ حق حجت و برہانِ اوست
 یا جوان مردے چو صرصر تند خیز شہر گیر و خویش باز اندر سنیز
 محرم اسرار شاہان: تلخیص بکتاب ملوک کہ از تصانیف شاہ ہمدان است۔ تلخیص بہ آیت قرآن۔

روز کین کشور کشا از قاهره
می توان ایران و هندوستان خرید
جام جم را لے جوان با هنر
در بگرد مال و دهر شیشه نیست

روز صلح از شیوه های دهری
پادشاهی را از کس نتوان خرید
کس نگیرد از دکان شیشه گم
شیشه را بخیزد شکستن پیشه نیست

غنی

هند را این زدی آزادی که داد
آن بر همین زادگان زنده دل
تیز بین و بخت کار و سخت کوشش
اصل شان از خاک و امنی گیر است
خاک ما را بے شر و دانی اگر
این همه سوز که داری از کجاست

صید را سوداے صیادی که داد
لا اله الا محمد ز روئے شان خجل
از نگاه شان فرنگ اندر خروش
مطلع این اختران کشمیر است
بر درون خود یکے بکش افکار
این دم باد بهاری از کجاست

این همسان باد است که تا تیر او
کو هر بار ما بگردد رنگ و بو

هیچ می دانی که روزی در دله
چند در قلم بیک دیگزنم

موج می گفت با موج دیگر
خیز تا یک دم بساحل سرزمینم

له دریا چه معرودن کشمیر

زاده ما یعنی آن جوئے کہن
ہر زمان بر سنگ رہ خود را زند
آن جوان کو شہر و شت در گرفت
سطوت اذکیان را کشتے است
زیستن اندر حد ساحل خطاست
با کمران در ساختن مرگ روانم

زندگی جولامیان کوہ و دشت
لے خنک موجے کہ از ساحل گزشت

لے کہ خواندی خط سیمائے حیات
اے ترا آہے کہ می سوزد جگر
اے ز تو مرغ چمن راہائے ہو
اے کہ از طبع تو کشت گل و مید
کار و اتہارا صدائے تو در
دل میان سینہ شان مرفہ نیست
باش تابینی کہ بے آواز صور
غم مخور اے بعدہ صاحب نظر
شہر بازیر سپہر لاجورد

شور او در وادی کوہ و دمن
تا بنائے کوہ را بر می کند
پرویش از شیر صد مادر گرفت
این ہمہ آزماست نے از دیگر ست
ساحل ماسنگے اندر راہ ماست
گرچہ اندر کب غلطی صبح و شام

لے بخاور دادہ غوغائے حیات
تو از بے تاب و مابے تاب ترا
بسنہ از اشک تو می گیر و وضو
اے ز امید تو جاہنا پر امید
تو ز اہل خطہ نومیدی چراہ
انگہر شان زیر رخ افسردہ نیست
ملنے بہر خیزد از خاک قبور
برکش آن آہے کہ سوزد خشک تر
سخت از سوز دل درد شیر

سلطنت نازک تر آمد از جانا
 از نوا تشکیل تقدیر احم
 نشت تو گرچه در دلهای خلیل
 پرده نواز تو از نواے شاعری است
 از رے اورا توان کردن خراب
 از نوا تخریب و تعمیر احم
 مرنرا چونانکه هستی کس ندید
 آنچه گوئی ما در اے شاعری است
 تازہ آشوبے فلند اندر بہشت!
 یک نوا مستانه زن اندر بہشت!

زندہ رود

باشد در ویشی در ساز و دم زن
 چون نچتہ شوی خود را بر سلطنت جم زن
 گفتند جهان ما آیا بتومی ساز و
 گفتم کہ نمی سازد گفتند کہ بر ہم زن
 در میسکہ ہا و یدم شاکشتہ حرفے نیست!
 بارستم دستان زن با منہجہ ہا ہم زن!
 اے لارہ صحرائی تنہا نتوانی سوخت
 این داغ جگر تا بے برسینہ آدم زن

تو سوزِ درون او، تو گرمیِ خون او
یاور نہ کنی؟ چاکے درپیکرِ عالم زن
عقل است چراغِ توبہ در را بگزارے نہ
عشق است ایاغِ تو پا بندہٴ محرم زن
لختِ دل پر خونے از دیدہٴ فرورینم -
لعلے ز بدخشاںم بردار و بختام زن!

صحبتِ باشاعرِ مہندی بہتری بہری

ناله من دعوتِ سوزِ تمام!	حوریان را در تصور در خیام
وان دگر از غمِ رخ نمود و ویدا!	آن یکے از خیمہ در بیرون کشید
وادم از درد و غم آن خالدران!	ہر دے را در پشتِ جادوان
گفت "اے جادوگر مہندی تیرا"	زیر لب خندید پیر پاک را و
شبنم از فیضِ نگاہ او گہرا	آن نوا پروازِ مہندی را نگر
قطرتِ او چون سحابِ آفرین است!	نکتہٴ آرائے کہ نامش بہتری است
نغمہٴ تو سوئے ما در کشید!	از چمنِ جز غنچہ نورس نہ چید
ہم بہ فقر اندر مقام او بلند!	پادشاہے با نوائے ارجمند
یک جہان معنی نہان اندر و جہا	لفشِ خوبے بند و از فکرِ شکرت

کارگاه زندگی را محرم است اوجم است شعر او جام جم است
ما بتعظیم ہم ہر بر خاستیم
باز بادے صحبتے آراستیم

زندہ رود

اے کہ گفتی نکتہ ہائے دلنواز مشرق از گفتار تو دنا کے راز
شعر اسوز از کجا آید بگوئے از خودی یا از خدا آید بگوئے!

برتری ہری

کس نداند در جهان شاعر کیست پرده اواز ہم وزیر لوارست!
آن دے گرے کہ دارد در کنار پیش بزدان ہم نمی گیر قرار!
جان مارا لذت اندر تیجوست شعر اسوز از مقام آرزوست!
اے توار تا کہ سخن مست مدام گرترا آید میسر این مقام
با دو بیتے در جهان سنگ و خشت
می توان بدون دل از حور بہشت!

زندہ رود

ہندیان را دیدہ ام در پیچ و تاب
سحر حق وقت است گوئی بے حجاب

برتری ہری

این خدایان تنک مایہ ز سنگ اندوز خشت!
برترے ہست کہ دور است ز دیروز کشت!
سجدہ بے ذوق عمل خشک بجائے نرسد
زندگانی ہمہ کردار چہ زیبا و چہ زشت!
فانش گویم بتو حرفے کہ ندانم ہمہ کس
لے خوشا بندہ کہ بر لوح دل لوراثت!
این جہانے کہ تو بے نی اثریزدان نیست
چرخہ ارتست و ہم آن شرتہ کہ بروک تو رشت!
پیش آئین مکافات عمل سجدہ گزار
زانکہ خیر در عمل دوزخ و اعراض و بہشت!
(ترجمہ از برتری ہری)

حرکت بہ کاخ سلاطین مشرق ناور، ابدالی، سلطان شہید

رفت درجام صدائے برتری
گفت رومی چشم دل بیدار بہ
کردہ بر بزم درویشان گنہ
خسروان مشرق اندراجمن
ناوران وائے رمرا تھلو
مرو ابدالی دجودش آیتے
آن شہیدان محبت را امام
نامش از خورشید و مہ تابندہ تر
عشق رازے بود بر صحرا ہماو
از نگاہ خواجہ بدر و حنین

مست بودم از نوائے برتری
پایرون از حلقہ افکار نہ
یک نظر کاخ سلاطین ہم نگرا
سطوت ایران و افغان و دکن
بامسلمان واد پیغام و داد
و ادا فغان را اساس ملتے
آبروئے ہند چین و روم و شام
خاک قبرش از من و تو زندہ ترا
تو ندانی جان چہ شتاقانہ واد
فقر سلطان وارث جذوب حنین

رفت سلطان زرین سرائے ہفت روز

لو بہت او در دکن باقی ہمنوز!

حرف و عظم خام و فکرم ناتمام
کے توان گفتن حدیث آن مقام!

نوریان از جلوہ ہائے اوبھیر
 قصرے از فیروزہ دیوار و درش
 رفعت او برتر از چند و چگون
 آن گل و سرو و سمن آن شاخسار
 ہر زمان برگ گل و برگ شجر
 این قدر باد صبا افسون گراست
 ہر طرف فوارہ ہا گو ہر فروش
 بارگاہ اندران کاخے بلند
 سقف و دیوار و اساطین از عقیق
 بریسین ویریاں آن و ثاق
 در میان نشستہ بر او رنگ زر
 رومی آن آئینہ حسن و ادب
 گفت "مرے شاعرے از خاور ستا

زندہ و دانا و گویا و خبیر
 آسمان نیلگون اندر برش
 می کند اندیشہ را خوار و زبون
 از لطافت مثل تصویر بہار
 وارد از فوق نمود رنگ و گرا
 تا مژہ برہم زنی زرد و احمر است
 مرغاب فردوس را و اندر خموش
 قرۃ ادا آفتاب اندر کمند
 فرشتہ اواز لیشم و پر چین از عقیق
 حوریان صف بستہ با زرین اطلاق
 خسروان جم چشم بہرام فر
 با کمال دلبری بکشا و لب
 شاعرے یا ساحرے از خاور ستا

فکر او باریک و جانش در دمنند
 شعر او در خاوران سوزے فگند

ناور

خوش بیا لے نکتہ سنج خادری
لے کہ می زبید ترا حرف در می
محرم رازیم! با مار از گوے
آنجہ می دانی ز ایران باز گوے

زنده رود

بعد مدت چشم خود بر خود کشاد
لیکن اندر حلقہ دایمے قتاد
کشتہ ناز بتان شوخ و شنگ
خالق تہذیب و تقلید فرنگ!
کار آن وارفتہ ملک و نسب
ذکر شاہ پوراست و تحقیر عرب!
روزگار او تہی از وار و ات
از قبور کہنہ می جوید حیات!
با وطن پیوست از خود در گزشت
دل بہر ستم داد از حیدر گزشت!

نقش باطل می پریرد از فرنگ
سرگزشت خود بگیرد از فرنگ!

پیری ایران زمان یزد جہر و
چہرہ او بے فروغ از خون سرد!
دین و آئین و نظم ام او کہن
شید و تار صبح و شام او کہن!
موج مے در شیشہ تا کش نہود
یک شمر و در تودہ خاکش نہود!
تاز صحرائے رسیدش محشرے
آنکہ داد او را حیات دیگرے!

این چنین حشر از غایات خداست
آنکه رفت از پیکر او جان پاک
مرد صحرائی بایران جان دمید
بگفته را از لوح مالت مرد و رفت

پارس باقی ابرو مژگین کجاست
بے قیامت بر نمی آید ز خاک
باز سوئے ریگ زارے خود میداد
برگ و سازے عصر نو آور و رفت!

آه! احسان عرب نشناختند
آتش افرنگیان بگداختند!

نمودار می شود روح ناصرخسرو و علومی و
غفر لے مستانه سرائید ه غائب می شود

«دست را چون مرکب تیغ و قلم کردی مدار
همچو غم گداز مرکب تن لنگ باشد یا عمر
از سر مشیر و از نو کب قلم زاید همد
اے برادر! بچو نور از نار و نار از نار
بے همدوان نرد بے دین هم قلم هم تیغ را
چون نباشد دین نباشد ملک آهین را ثمن

دین گرامی شد بداند و بنادان خوار گشت
 پیش نادان دین چو پیش گاو باشد یا سمن
 همچو کرپاسے که از یک نیمه زوالیاس را
 کرتہ آید فرد گر نیمہ یہودی را کفن

ابدالی

آن جوان کو سلطنت با آفرید
 آتشے در کوہ سار ش بر فرخت
 باز در کوہ و قفار خود رمید
 خوش عیار آمد بیرون یا پاک سوختہ

زندہ رود

امشان اندر ناخوت گرم خیر
 از حیات ادجیات تا و راست
 او برادر با برادر در ستینرا
 طفلک ده سالہ اش لشکر گراست
 بے خبر خود را ز خود پیرداختہ
 ممکنات خویش را نشناختہ
 ہست دار کے دل و غافل دل
 تن زنن اندر فراق و دل زول
 مرد رہد را بمنزل راہ نیست
 از مقاصد جان او آگاہ نیست
 خوش سرو آن شاعر افغان شناس
 آنکہ بیند باز گوید بے ہراس

لے شاعر افغان شناس : خوش حال خان خلک۔

آن حکیم ملت افغانیان
راز قوسه دید و بیباکانه گفت
آن طیب ملت افغانیان!
حرف حق باشوخی زندانه گفت!

«اشترے یا بد اگر افغان حشر

با یراق و ساز و با انبار در

بممت دوش از ان انبار در

می شود خوشنود بازنگ شتر»

ابدالی

خاک را بیداری خواب از دل است

در مسامانش عرق خون می شو

و پیره بر دل بند و جزیر دل است

ملت افغان در آن پیکر دل است

در کشاد و کثاد آسیا

ورنه کاهے در ره پاوست تن

مردہ از کینج نده از دین است دل

در نهاد ماتمبتاب از دل است

تن زیرک دل و گمگون می شود

از فساد و دل بدن هیچ است هیچ

آسیایک پیکر آب و گل است

از فساد و فساد آسیا

تا دل آزاد است آزاد است تن

ماچو تن پابند آئین است دل

توت دین از مقام وحدت است

وحدت از مشهور و گمرو ملت است

شوق را از خود برو تقلیدِ غریب
 قوتِ مغرب نہ از چنگِ دریا
 نے تر سحرِ ساحرانِ لالہ دوست
 محکم اور نہ از لادینی است
 قوتِ افرنک از علمِ دفن است
 حکمت از قطعِ دیرید جاہِ نیست
 علمِ دفن را جوانِ شوخ و شنگ
 اندرین رہ جز نگہ مطلوب نیست

فکرِ چالا کے اگر داری بس است
 طبعِ درّا کے اگر داری بس است!

کر کے شہباز خورد و درِ چراغ
 ملکِ معنی کس جدا اور نہ بست
 ترک از خود رفتہ دستِ فرنگ
 رانکہ تریاقِ عرق از دست داد
 بندہٗ افرنک از ذوقِ نمود
 نقدِ جان خویش در بازو بہ لہو
 از تن آسانی بگیر و سہل را

باید این اقوام را تنقیدِ غریب
 نے زرِ قص و خیرانِ بے حجاب
 نے زعمربانِ ساقِ محکم از قطعِ دوست
 نے فروغش از خطِ لاطینی است
 ان سہلین آتشِ چہرِ اغش روشن است
 مانعِ علم و نہ سرِ عمامہ نیست
 مغز می باید نہ ملبوسِ فرنگ
 این کلمہ یا آن کلمہ مطلوب نیست!

گیر از علمِ دفن و حکمتِ سراغ
 بے جہادِ پیہے ناید بدست
 زیرِ نوشین خوردہ از دستِ فرنگ
 من چہ گویم جز خدائش یارِ یاد
 می برد از غریبانِ قص و سرود
 علم و شوار است می ساز و بہ لہو
 فطرتِ او در پیر و سہل را!

سهیل را جستن ورین دیر کهن
این دلیل آنکه جان رفت از بدن!

زنده رود

می شناسی چیست تهذیب فرنگ
جلوه هایش خانما نها سوخته
ظواهرش تابنده و گیرنده ایست
چشم بیند دل بلغز و اندرون
کس نداند شرق را تقدیر چیست!

در جهان او و صد فردوس رنگ
شناخ و برگ و آشیای نه سوخته
دل ضعیف است نگر را بنده ایست
پیش این بتخانه افتد سرنگون
دل بظواهر بسته را تدبیر چیست!

ابدالی

آنچه بر تقدیر مشرق قادر است
پهلوی آن وارث تحت قباد
نادر آن سرمایه درانیان
از غم دین و وطن زار و زبون
هم سپاهی هم سپه گره هم امیر
من فدای آنکه خود را دیده است

عزم و حزم پهلوی و نادر است
ناخن او عقده ایران کشاد
آن نظام ملت افغانیان
شکرش از کو هسار آمد بیرون
با عد و فولاد و بایاران حریف
عصر حاضر را نگو سنجیده است!

غریبان را شیوه های مساحی است
تکیه جز بر خویش کردن کافر است

سلطان شهید

آنکه با کاهش نیز دبوستان!	باز گواز هندو از هندوستان
آنکه اندر دیر او آتش فسرد!	آنکه اندر مسرتش هنگام مرد
آنکه یادش را بجان پیورده ایم	آنکه دل از بهر او خون کرده ایم
آه از آن معشوق عاشق ناشناس!	از غم ما کن غم او را قیاس

زنده رود

وزنیک بر دهم و افسون فرنگ!	هندیان منکر ز قانون فرنگ
گرچه آید از آسمان آئین غیر!	روح را با گران آئین غیر

سلطان شهید

باد لے، با آرزو لے درد لے!	چون بروید آدم از مشیت گلے
غیر خود چیزی ندیدن کار اوست!	قدرت عصیان چشیدن کار اوست
تا خودی ناید بدست آید شکست!	را آنکه بکسیان خودی ناید بدست

چشم خود را بر مزارم سوزد!
در دکن دیدی ز آثار حیات!

زائر شہر دیارم بود و
اے شناسائے حدود کائنات

زندہ رود

لالہ ہاروید ز خاکِ آن چمن!
دیدہ ام در جانِ او شورے و گرا

تخمِ اشکِ ریختم اندر دکن
رود کاویری مدام اندر سفر

سلطان شہید

از تپِ اشکِ تومی سوزم ہنوز
جوئے خون بکشد از رہ گہائے ساز
می دہد ہر سینہ را سوزِ دردن!
آنکہ بے او طے نمی گمرد سہل!
روح را کارے بجز دیدار نیست
برز بانم رفت از انکار تو
اندرو ہنگامہ ہائے زندگی است!
یک دھرتی از ما بہ کاویری رسان!

اے ترادادِ دھرتِ دل فرور
کاو کاوِ تاخنِ مردانِ راز
آن نواکز جانِ تو آید بردن
بودہ ام در حضرتِ مولا سے گل
گرچہ آنجا جراتِ گفتار نیست
سجستہ ام از گرمی اشعار تو
گفتہ ام این بیتے کہ بر خواندی ز کیت بہ
باہمہ سوزے کہ در سازد بجان

در جهان تو زنده رود از زنده رود
خوشتک آید سرور اندر سرور

پیغام سلطان شهید به رود کاویری (حقیقت حیات مرگ و شهادت)

<p>خسته شاید که از سیرِ دوام! راه خود را با شره کاویدم اے دکن را آب تو آب حیات! حسن نوشیدن جلوه از نوش تو بود پیچ و تاب رنگ آب تو همان طرح تو تا ابد شوریدہ باد ہیچ می دانی کہ این پیغام کیست؟ بودہ آئینہ دارِ دولتش! آنکہ نقشِ خود بخونِ خود نوشت! اضطرابِ موج تو از خونِ اوست!</p>	<p>رود کاویری یکے نر یک خرام در کہستان عمر ہانا لیدم اے مرا خوشتر ز جیون و افرات آہ شہرے کو در آغوش تو بود کہنہ گردیدی شباب تو همان موجِ توجہ دانہ گوہر نزار لے ترا سازے کہ سوزِ زندگی آتا آنکہ می کردی طوافِ سطوتش آنکہ صحرا ہا ز تدبیرش بہشت! آنکہ خاکش مرجعِ صد آرزوست</p>
--	---

لے شہرے کو در آغوش انج: شہر سبز لگا پٹم۔

آنکه گفتارش همه کمر دار بود
مشرق آمد در خواب او بیدار بود

اے من و تو موی از رو و حیات
زندگانی انقلاب هر مے است
تار و پود هر وجود از رفت بود
جاده ها چون ربه روان اندر سفر
کاروان و ناقه و دشت و خیل
در چمن گفت میهمان یک نفس
موسم گل به نام و هم نای و نوش
لاله را گفتم یکه دیگر بسوز

هر نفس دیگر شود این کائنات
زانکه او اندر سر غ عالم است
این همه فوق نمود از رفت بود
هر کجا پنهان سفر پیدا حضر
هر چه بینی ناله از درد و رنج
رنگ و آبش امتحان یک نفس
غنچه در آغوش و نعش گل بدوش
گفت راز ما نمی دانی هنوز

از خس و خاشاک تعمیر وجود

غیر حسرت چیست پاداش نمود

در سرائے هست و بود آئی به میا
در بیانی چون شر از از خورد
تاب و تب داری اگر مانند مهر
کوه و مرغ و گلشن و صحرا بسوز
سینه داری اگر در خورد تیر

از عدم سوئے وجود آئی به میا
در تلاش خرمی آواره شو
پاینه در وسعت آباد سپهر
ماهیشان را در ته دریا بسوز
در جهان شاهین بزی شاهین میرا

زانکہ در عرض ثبات آمد حیات
از خدا کم خواستم طول حیات!
زندگی را چیست بیم و کیش؟
یکدم شیریں بہ از صد سال میش!

زندگی محکم ز تسلیم و رناست
بندہ حق ضیغم و آہوست مرگ
میفتد بر مرگ آن مرد تمام
ہرزمان میر و غلام از بیم مرگ
بندہ آزاد را شانے و گھر
او خود اندیش است مرگ اندیش نیست
بگزر از مرگ کہ ساز و بالحد
مرد مومن خواہد از یزدان پاک
آن دگر مرگ! انتہائے راہ شوق
گرچہ ہر مرگ است بر مومن مشکرا
جنگ شاہان جہان غارتگری است
جنگ مومن چیست! ہجرت یوئے دوست!
آنکہ حرف شوق با اقوام گفت

موت تیرنج و طلسم و سیماست!
یک مقام از صد مقام اورت مرگ!
مثل شاپینے کہ اقتدیر حرام!
زندگی اورا حرام از بیم مرگ!
مرگ اورامی دید جانے دگر
مرگ آردان مرا آنے بیش نیست!
زانکہ این مرگ است مرگے دام و دود!
آن دگر مرگے کہ بر گیر ذرا خاک!
آخرین تکبیر در جنگاہ شوق!
مرگ پور مرغ تفسے چیزے دگر!
جنگ مومن سنت پیغمبری است!
ترک عالم! اختیار کوئے دوست!
جنگ رارسہانی اسلام گفت!

لے یعنی حضور سرور کائنات۔ در صریح ثانی اشارہ است بحديث: الجہاد من جہانیت الاسلام۔

کس نداند جز شهید این نکته را
کو بخون خود سرید این نکته را

زنده رود در خست می شود از فردو کس برین و تقاضای تو را نکشتی

شیشه صبر و سکونم ریز ریز
آن حدیث شوق و آن جذب و یقین
با دل پر خون رسیدم به درش
بر لب شان زنده رود دای زنده رود
شور و غوغا از یسار و از یکن
پیر و می گفت در گوتم که خیز
آه آن ایوان و آن کاخ برین
یک هجوم خور دیدم به درش
زنده رود کای صاحب سوز و سودا
یک دودم یا ما نشین یا ما نشین

زنده رود

راهرو کو داند اسرار سفر
عشق در مجر وصال سوده نیست
ابتدا پیش بتان افتادگی
عشق بے پروا و هر دم در حیل
ترسد از منزل زرین بیشتر
بے جمال لایزال آسوده نیست
انتها از دل بر آن آزادگی
در مکان و لا مکان این السبیل

کیشش ماما نند موج تیز گام
اختیار جاده و ترک مقام!

حوران بهشت

شیوه‌های داری مثال روزگار یک نوا کے خوش دریغ از مادر

غزل زندہ رود

بآوے نرسیدی خدا چه می جوئی!
ز خود گریخته آشنا چه می جوئی!
و گریخته گل آویز و آب و نم در کش
پریده رنگ! از باد صبا چه می جوئی!
دو قطره خون دل است آنچه مشک می نامند
توای غزال حرم در خطا چه می جوئی!
عیار فقر ز سلطانی و چیاگیری است
سریر حجم بطلب بود یا چه می جوئی!
سراغ اوز خیا بان لاله می گیرند
نوا کے خون شدہ باز ما چه می جوئی!

نظر ز صحبت روشندان بیفزاید
 ز دردِ کم به سری تو تیا چه می جوئی!
 قلندریم و کرامات ما جهان بینی است
 ز مانگاہ طلب کیمیا چه می جوئی!

حضور

گرچه جنت از تجلی هائے اوست
 ما ز اصل خویش تن در پرده ایم
 علم اگر کج فطرت و بدگوهر است
 علم را مقصود اگر باشد نظر
 می نهد پیش تو از قشیر وجود
 جاده را هموار سازد این چنین
 در و داغ و تاب و تب بخشد ترا
 علم تفسیر جهان رنگ دبو
 بر مقام جذب و شوق آرد ترا
 عشق کس را که بخلوت می بُرد

جان تیا ساند بجز دیدار دوست!
 طائریم و آشیان گم کرده ایم!
 پیش چشم ما حجاب اکبر است
 می شود هم جاده و هم راه بر
 تا تو پرسی چیست راز این نمود
 شوق را بیدار سازد این چنین
 گمراه هائے نیم شب بخشد ترا
 دیده ددل پرورش گیرد ازو
 باز چون جبریل بگذارد ترا!
 اوز چشم خویش غیرت می برد!

اول او ہم رفیق و ہم طریق
آخر او راہ رفتن بے رفیق

درگذشتن زمان ہمہ جور و قصور
غرق بودم در تماشائے جمال
غم شدم اندر ضمیر کائنات
آنکہ ہر تارش رباب دیگرے
ما ہمہ یک دو دمان تار و نور
پیش جان آئینہ آویختند
صبح امروزے کہ لورش ظاہر است
حق ہویدا با ہمہ اسرار خویش
دیدنش افزودن بے کاستن
عبد و مولا در کہین یکے گھر

زورق جان با ختم در بحر نور
ہر زمان در انقلاب و لایزال
چون ز باب آمد کچھم من حیات
ہر لواء از دیگرے خونین ترے
آدم و مہر و مہ و جبریل و حور
حیرتے را با یقین آویختند
در حضورش دوش و فراد حاضر است
بانگاہ من کند دیدار خویش
دیدنش از قبر تن ہر خاستن
ہر دو بے تاب انداز ذوق نظر

زندگی ہر جا کہ باشد جستجو است!

حل نہ شد این نکتہ من صیدم کہ دوست!

غشوق جان را لذت و مدار داد
”اے دو عالم ار سر بارندہ نظر
باز بانم جرات گفتار داد
بندہ آزاد رانا سازگار
اندکے آن خاکدانے را نگرا
برد مد از سنبل ادیش خار

غالباً خرق اند در عیش و طرب
از ملوکیت جهان تو خراب
دانش افرنگیان غارتگری
آنکه گوید لا اله بیچاره ایست
چار مرگ اندر پیئے این دبیر میر

کار مغلوبان شمار روز و شب
تیره شب در آستین افتاب
دیرها خیمه شد از بے حیدری
فکرش از بے مرکزی آواره ایست
سود خوار و والی و ملا و پیر

این چنین عالم کجاست ایان تست
آب و گل و انگی که بردمان تست

ندائے جمال

کلب حق از نقشه های خوب و زشت
چیت بودن وانی لے در نجیب
آفریدن به جستجوئے دلبرے
این همه هنگامه های هست و بود
زندگی هم فانی و هم باقی است
زنده به مشتاق شو خلاق شو
در شکن آن را که ناید سازگار
بنده آزاد را آید گران

هر چه مارا سازگار آمد نوشت
از جمال ذات حق بدون نصیب
و نمودن خویش را بر دیگرے
بے جمال مایاید در وجود
این همه خلّاتی و شتاتی باست
همچو ما گیرنده آفاق شو
از ضمیر خود دگر عالم بیار
زیستن اندر جهان دیگران

هر که اورا قوتِ تخلیق نیست
 پیش ما جز کافر و زندیق نیست
 از جمالِ ما نصیبِ خود نبرد
 از نخیلِ زندگانی بر نه خورد
 مرد حق بر نه چون شمشیر باش
 خود جهانِ خویش را تقدیر باش

زنده رود

چیت آئینِ جهانِ رنگ دیو
 جز که آبِ رفته می ناید بجو
 زندگانی را سرِ تکرار نیست
 فطرتِ او خوگرِ تکرار نیست
 زیر گردنِ حجتِ اونا رواست
 چون ندیا افتاد قوسِ بر نخاست
 ملّے چون مردمِ خم خیزد ز قبر
 چاره او چیست غیر از قبر و صبرا

ندائے جمال

زندگانی نیست تکرارِ نفس
 اصلِ او از حق و قیوم است و بس
 قربِ جان با آنکه گفت هائی قریب
 از حیاتِ جاودان بدون نصیب
 فرد از توحید لا الهی شود
 ملت از توحید جبروتی شود
 بایزید و شبلی و بوذر از دوست
 امتنان را طغرل و نجر از دست

بے تجلی نیست آدم را ثبات
هر دو از توحید می گیر و کمال
این سلیمانی است آن سلطانی است

جلوه ما فرد و ملت را چیات!
زندگی این را جلال آن را جمال!
آن سراپا فقر و این سلطانی است!

آن یکی را بسند این گرد و یکی

در جهان با آن نشین با این بزمی!

چیت ملت اے که کوئی لاا که؟

اهل حق را حجت و دعوی یکے است

دوره با از یک نگاه ای آفتاب

یک نگاه ای را چشم کم مبین

با هزار چشم بودن یک نگه!

خیمه های ما جدا و لها یکے است!

یک نگه شو و تما شو حق بے حجاب!

از تجلی های توحید است این!

ملته چون می شود توحید مست

قوت و جبروت می آید بدست!

روح ملت را وجود از انجمن

تا وجودش را نمود از صحبت است

مردم با از یک نگاه ای زنده شو

روح ملت نیست محتاج بدن!

مرد چون شیر از صحت شکست

بلند از بے مرکز پائنده شو

وحدت افکار و کردار آفرین

تا شوی اندر جهان صاحب نگین!

لے خیمه های ما جدا و لها یکے است: عزبی ضرب المثل -

زندہ رود

من کیم ؟ تو کیستی ؟ عالم کجاست ؟
 من چرا در بند تقدیرم بگوے
 در میان ما تو دوری چراست ؟
 تو نمیری من چرا میم بگوے !

ندائے جمال

بودہ اندر جهان چار سو
 زندگی خواہی خودی را پیش کن
 ہر کہ گنج بداند و میرد درد
 چار سو را غرق اندر خویش کن
 باز بینی من کیسم تو کیستی ؟
 در جهان چون مردی چون زستی ؟

زندہ رود

پوزشیں این مرد نادان در پذیر
 انقلاب روس و المان دیدہ ام
 پروہ را از چہرہ تقدیر گیر
 شور در جان مسلمان دیدہ ام
 دیدہ ام تدبیر ہائے غرب و شرق
 و انما تقدیر ہائے غرب و شرق !

افتادین تجلی جلال

ناگهان دیدم جهانِ خویش را
 غرق در نورِ شفق کون دیدمش
 آن زمین و آسمانِ خویش را
 سرخ مانند طبرخون دیدمش
 زبانِ تجلی پاک در جامِ شکست
 نور او همه پردگی را و نمود
 چون کلیم الله فتادم جلوه هست
 تاب گفتار از زبانِ من رلودا

از ضمیرِ عالم بے چند و چون
 یک نوائے سوزناک آمد برون

بگذر از خا و افسونی افرنگ مشو
 که نیز زود بجوئے این همه دیرینه و نو
 آن ننگینه که تو با اهرمنان باختی
 هم بجبریل امینے نتوان کرد گروا
 زندگی انجمن آرا و نگهدار خود است
 اے که در قافله، بے همه شو با همه روا
 تو فرد زنده ترا از مهر منیر آمد
 آنچنان زری که بهر روز رسائی پرتوا

چون پر کاه که در رهنر باد افتاد
 رفت اسکندر و آرا و قباد و خسرو
 از تنک جامی تو می کده رسوا گردید
 شیشه گیر و حکیمانه بیاشام بروا

خطاب بہ جاوید

سخن بہ نثر ادنیٰ

خطاب بہ جاوید

(سخنے بہ نثر ادنیٰ)

این سخن آراستن بے حاصل است
گر چه من صد نکته گفتم بے حجاب
گر گویم می شود پچیدہ تر

بر نیاید آنچه در قمر دل است!
نکته دارم کہ ناید در کتاب!
حرف و صوت اورا کند پوشیدہ تر

سوزِ اورا از نگاہِ من بگیر

یا ز آہِ صبح گاہِ من بگیر!

مادرت در سخنِ تبینِ با تو داد
از نسیمِ او ترا این رنگِ دلورست
دولتِ جاوید از و اندوختی

غنچه تو از نسیمِ ما کشاد!
اے متاعِ ما بہائے تو از دوست
از لبِ او لاله آموختی!

اے پسر ازوق نگہ از من بگیر
لا الہ کوئی؟ بگوان روئے جان
مہر و مہ گروذر سوز لا الہ
این دو حرف لا الہ گفتار نیست

زیستن با سوز او قہتاری است

لا الہ ضرب است ضرب کاری است!

مومن و پیش کسان بستن نطق
با پیشترے دین و ملت و فروخت
لا الہ اندر نمازش بود و نیست
نور در عموم و صلوات او نماند
آنکہ بود اللہ اورا ساز و برگ
رفت ازو آن مستی و ذوق و سرور
عجبتش با عصر حاضر در گرفت
آن را ایران بود و این ہندی نثار
تا جہاد و حج نماند از واجبات
روح چون رفت از صلوات ارحم
سیدہ ہا از گرمی قرآن تہی

سوختن در لا الہ از من بگیر
تا زاندام تو آید بوئے جان
ویدہ ام این سوز را در کوہ و کہ
لا الہ جز تیغ بے زہنہار نیست!

مومن و غرداری و فقر و نفاق!
ہم متاع خانہ و ہم خانہ سوخت!
تازہ ہا اندر نیازش بود و نیست!
جلوہ در کائنات او نماند!
فتنہ او حب مال و ترس مرگ!
دین او اندر کتاب و ادب و را
حرف دین را از دو پیغمبر گرفت!
آن ز حج بیگانہ و این از جہاد
رفت جان از پیکر صوم و صلوات!
فردا ہموار و ملت بے نظام!
از چنین مردان چہ امید رہی!

از خودی مردِ مسلمان درگذشت
اے خضر دستے کہ آب از سرگذشت!

سجدہ کنوے زمین لرزیدہ است
سنگ اگر گیرد نشان آن سجود
این زمان جز سر بزیری هیچ نیست
آن شکوہ ربی الا علی کجاست
ہر کسے بربادہ خود تشدد رو
صاحب قرآن دے فوق طلب
العجب ثم العجب ثم العجب!

گر خدا سازد تیرا صاحب نظر
عقل ہا بے باک و دل ہا بے گداز
علم و فن، دین و سیاست عقل و دل
آسیا آن مرز و بوم آفتاب
قلبِ ادبے و ارداتِ نو بنو
روزگارش اندرین دیرینہ دیر
صیدِ مایان و کچھیلوک
عقل دین و دانش و ناموس و تنگ
روزگارے راکہ می آید نگر
چشم ہا بے شرم و غرق اندر مجاز
روح زود اندر طوافِ آب و گل
غیر بین، از تو بشتن اندر حجاب
حاصلش راکس نگیرد باد و جو
ساکن و تنج بستہ دے فوق سیر
آہوے اندیشہ اولنگ و لوک
بستہ فتراک لردان فرنگ!

تا ختم بر عالم افکار او بر دریدم پرده اسرار او

در میان سینه دل خون کرده ام

تا جہانش را دگرگون کرده ام

کرده ام بحرین را اندر دو طرف!

تا کنم محفل دول مردان شکارا

نالہ مستانہ از تار چنگ!

اے تو باداوارث این فکر و ذکر!

فصل من فصل است ہمہ میل من است!

من بطبع عصر خود گفتم دو حرف

حرف پہا پیچ و حرف نیش دار

حرف تہ دارے باند از نمرنگ

اصل این از ذکر و اصل آن از فکر

آبجویم از دو بحر اصل من است

تا مزاج عصر من دیگر فتار

طبع من ہنگامہ دیگر ہمار

شستہ روز تار یک جان روشن دیا!

چشم شان اندر جہان چیزے ندید!

خشت بند از خاک شان معمار دید!

تا بجزب اندر روش راہ نیست!

یک گل رعنا ز شاخ او نرسد!

خوئے بطل با بچہ شاہین دید!

تو جوانان تشنہ لب خالی ایاغ

کم نگاہ و بے یقین و نا امید

ناکسان منکر ز خود مو من بغیر

مکتب از مقصود خویش آگاہ نیست

نور فطرت را ز جا ہنپاک شست

خشت را معمار راج می بہد

اے حرف پہا پیچ الخ: تبلیغ بہ کتاب تشکیل جدید الہیات اسلامیہ بزبان انگریزی

علم تا سوزے نگیرد از حیات
علم جز شرح مقامات تو نیست
سوختن می باید اندر نار حس

دل نگیرد دل آتشی از واردات!
علم جز تفسیر آیات تو نیست!
تا بدانی نقره خود را ز مس!

علم حق اول حواس آخر حضور

آخر اومی نگنجد در شعور!

صد کتاب آموزی از اهل هنر
هر کسے زان مے که ریزد از نظر
از دم بادِ سحر میرد چسراغ
کم خور و کم خواب و کم گفتار باش
منکر حق نرو ملا کافر است
آن بانکار وجود آمد و عجول
شیوه اخلاص را محکم بگیر
عدل و قهر و رضا از کف مده
حکم و دشوار است تا ویلے مجو
حفظ جاہنا و کرد فکر بے حساب
حاکمی در عالم بالا و پست

خوشتتر آن در سے که گیری از نظر
مست می گردد به انداز دگر!
لاله زان بادِ سحر مے در ایاغ!
گرد خود گردنده چون پر کار باش!
منکر خود نرو من کافر تر است
این عجول و ہم طلب و ہم جهول
پاک شواز خوف سلطان و امیر
تصد در فقر و غنا از کف مده
جز بقلب خویش قندیلے مجو
حفظ تن با ضبط نفس اندر شباب
چون بکف جان و تن ناپد ببرد

لے میانہ روی۔ اعتدال۔

لذتِ سیر است مقصودِ سفر
ماہ گردد تا شود صاحبِ مقام
زندگی جز لذتِ پرواز نیست

گر نگہ بر آشیان داری پیر
سیر آدم را مقام آمد حرام
آشیان با فطرتِ او ساز نیست

رزقِ زراغ و کمر گس اندر خاکِ گور

رزقِ بادان در سوادِ ماہ و ہور

سترِ دین صدقِ مقالِ کلِ حلال

ور رہِ دینِ سخت چون الماسِ نری

سترے از اسرارِ دین بر گویمیت

اندر اخلاصِ عمل فردِ فرید

پیشِ ادا ہے چو فرزندِ انِ عزیز

سبزہ رنگے از بجیانِ عرب

مردِ مومن را عزیزاے نکتہ رس

من چه گویم وصفِ آن خیرا بجیار

روزِ یحیا از نظرِ آمادہ تر

در تلکِ او فتنہ ہائے رستخیز

خلوت و جلوت تماشاے جمال!

دل بحق بر بندوبے و سواسِ نری!

داستانے از مطلقہ گویمیت

پادشاہے با مقامے با نیزید

سخت کش چون صاحبِ خود در ستیز

با وفا ہے عیبِ پاک اندر لب

چیتِ جز قرآن و شمشیر و فرس!

کوہِ دروئے آبہارِ فتنے چو باد!

تند بادے طائفِ کوہ و کمر!

سنگِ از ضربِ سم اور نیز ریز

لے یکے از سلاطینِ گجرات، پسرِ سلطانِ محمود کہ مسلمانانِ ہند اور بیکڑہ می خوانند۔

لے اسپ اصل و نجیب۔

رورے آن حیوان چون انسان بچند
کرو بیطارے علا جس از شراب
شاه حق بین دیگر آن بکیران نخواست

گشت از ورع و شکم زار و نثرند
اسب شمرادار پاند از یح قتاب
شرع تقوی از طریق مابعد است

اے ترا بخشد خدا قلب و جگر

طاعت مرد مسلمانے نگر!

دین سراپا سوختن اندر طلب
آبروے گل ز رنگ بویے اوست
نوجوانے را چو بنیم بے ادب
تاب و تب در سینه افراید مرا
از زمان خود پیشیمان می شوم
ستر زن یا زونج یا خاک لحد
حرف بد را برابر آوردن خطاست
آدمیت احتسرام آدمی
آدمی از ربط و ضبط تن به تن
بنده عشق از خدا گیر و طریق
کفر و دین را گیر به پنهائے دل

انتهائش عشق و آغازش ادب!
بے ادب بے رنگ بے بویے آبروست
روز من تاریک می گردد چو شب
یا در عهد مصطفی آید مرا!
در قرون رفتن پنهان می شوم!
ستر مردان حفظ خویش از یارب
کافر و مومن همه خلق خداست!
با خبر شو از مقام آدمی!
بر طریق دوستی گام بزن!
می شود بر کافر و مومن شفیق!
دل اگر بگریزد از دل دلے دل!

گر چه دل ز ندائی آب و گل است
این همه آفاق آفاق دل است!

گر چه باشی از خدا زندان ده
سوز را و خوابیده در جان تو هست
در جهان جز در دل سامان نخواه
اے بسا مرد حق اندیش و بصیر
کثرت نعمت گل از از دل برود
سألهما اندر جهان گردیده ام

فقر را از کف مده، از کف مده
این کهن می از نیا گوان تو هست
نعمت از حق خواه و از سلطان نخواه
می شود از کثرت نعمت ضریر
نازمی آرد نیاز از دل برود
نعم چشم منعمان کم دیده ام

من فدائے آنکه درویشان زلیست

وائے آن کو از خدا بیگانه زلیست

در مسلمانان مجوان ذوق و شوق
عالمان از علم قرآن بے نیاز
گر چه اندر خاقلان هائے و دوست
هم مسلمانان افسرگی مآب
بے خبر از سروین اندر این همه
خیر و خوبی بر خواص آمد حرام
اهل دین را بازوان از اهل کین

آن یقین آن سنگ بو آن ذوق و شوق
صوفیان در زنده گرگ و موراز
کو جوانمردی که صهباء و کدوست
چشمه کوثر بچویند از سراب
اهل کین اندر اهل کین اندر این همه
دیده ام صدق و صفا را در عوام
هم نشین حق بچو با دشمن

کرگان را رسم و آئین دیگر است

سلوت پیروان شاهین دیگر است

مرد حق از آسمان افتد چو برق
 ماهنوز اندر ظلام کائنات
 او کلیم و او مسیح و او عیسی
 آفتاب کائنات اهل دل
 اول اندر نار خود سوزد ترا
 ماهمه با سوز او صاحب و لیم
 نترسم این عصر که تو زادی در آن
 چون بدن از قحط جان ارزان شود
 در نیاید جستجو آن مرد را
 تو مگر ذوق طلب از کفاده
 گم نیایی صحبت مرد خبیر
 پیر روی را رفیق راه ساز
 زانکه روی مغر او اندر پوست
 شرح او کردند و او را کس ندید
 رقص تن از حرف او آموختند
 رقص تن در گردش آرد خاک را
 علم و حکم از رقص جان آید بدست

هیزم او شهر و دشت غرب و شرق
 او شریک اهتمام کائنات
 او محمد را و کتاب او جبریل
 از شعاع او حیات اهل دل
 باز سلطانی بیاموزد ترا
 در نه نقش باطل آب و گلیم
 در بدن غرق است و کم داند ز جان
 مرد حق در تویشتن پنهان شود
 گرچه بسیند رو بر او آن مرد را
 گرچه در کار تو افتد صد گره
 از آب و جد آنچه من دارم بگیر
 تا خدا بخشد ترا سوز و گداز
 پائے او حکمت در رکوب دوست
 معنی او چون غزال از ما بید
 چشم را از رقص جان بروقتند
 رقص جان بر هم زند افلاک را
 هم زمین هم آسمان آید بدست

فردا زوے صاحب جذبِ کلیم !
 رقصِ جان آموختن کالے بود
 تازنارِ حرص و غم سوز و جگر
 ضعفِ ایمان است و دلگیری است غم
 می شناسی به حرص فقرِ حاضر است
 لے مرا تسکینِ جانِ ناشکیب
 ملت ازوے وارثِ ملکِ عظیم !
 غیرِ حق را سوختن کارے بود
 جان بر قفسِ اندر نیاید لے پسر
 نوجوانا نیمه سیری است غم !
 من غلام آنکه بر خود قاهر است
 تو اگر از رقصِ جان گیری نصیب
 سر دینِ مصطفیٰ گویم ترا
 ہم بقبرِ اندر دعا گویم ترا !

ختم شد

لے تلخیص بحریث مشہور : ۱۔ الہم نصف الظہر م۔
 لے تلخیص بحریث مشہور : ۲۔ ایا کمروا الطمع ، فانه الفقر الحاضر۔

اسرار و رموز

اقبال

قیمت دو روپے پچاس پیسے

دوسری بار جنوری ۱۹۷۶ء

تعداد ۵۰۰

ناشر

کتاب خانہ ندیہ مسلمان منزل کھاری باؤلی دہلی

اسرار خودی

دی شیخ با چراغِ همی گشت گمردِ شهر
کز دام و دودِ ملولم و انسایم آرزو سرت
زین همربان سست غنا صردم گرفت
شیرِ خدا ورستم دستایم آرزو سرت
گفتم که یافت می نه شود جسته ایم ما
گفت آنکه یافت می نشود آنم آرزو سرت
(مولانا جلال الدین رومی)

بسم الله الرحمن الرحيم

اسرار خودی

تمهید

نیدرت در خشک و تر پیشه من کوتاهی
چوب هر نخل که منبر نشود و در کنم (نظیر پیشاپوری)
گریه من بر رخ گل آب زد
سبزه از بند گامم بیداد رست
مصرعے کا رید و شیرے درود
تار افغانم به پود باغ رشت
صد سحر اندر گریبان من است
محرم از نازاد ہائے عالم است

راہ شب چون مہر عالم تاب زد
اشک من از چشم ز گس خواب شست
باغبان زور کلامم آزمود
در چمن جزوانہ اشکم نہ کشت
ڈرہ ام ہر منسیر آن من است
خاک من روشن تراز جام جم است

فلکم آن آهوسر تراک بست
 سبزه نار و دیده زیب گلشنم
 محفل را مشکامی برهم زوم
 بسکه خود فطرتم نادر نواست
 در جهان خورشید نوزائیده ام
 رم ناییده انجم از تا که هنوز
 بحر از رقص ضیایم بے نصیب
 خوگر من نیست چشم هست و بود
 بامم از خاور رسیده شب شکست
 انتظار صبح خیزان می کشم
 نغمه ام از زخمه بے پرواستم
 عصر من دانه اسرار نیست
 ناله میداستم زیاران قدیم
 قلزم یاران چو شبنم بے خروش
 نغمه من از جهان دیگر است
 لے بسا شاعر که بعد از مرگ زاد
 رخت ناز از نیستی بیرون کشید

ق

کو هنوز از نیستی بیرون نجست
 گل بشاخ اندر نهان در دا منم
 زخمه بر تار رگ عالم زورم
 هم نشین از نغمه ام نا آشناست
 رسم و آیین فلک ناییده ام
 هست نا آشفته سیاهیم هنوز
 کوه از رنگ خایم بے نصیب
 لمره بر تن خیسرم از بیم نمود
 شبنم نو بر گل عالم نشست
 لے خوش از رشتیان آتشم
 من نوا لے شاعر فردا ستم
 یوسف من بهر این بازار نیست
 طور من سوزد که می آید کلیم
 شبنم من مثلیم طوفان بدوش
 این جبرس را کاروان دیگر است
 چشم خود بر بست چشم ما کشاد
 چون گل از خاک مزار خود مید

کاروانها گرچه زین صحرا گزشت
عاشقم فریاد ایمان من است
نغمه ام زاندازه تاراست بیش
قطره از سیلاب من بیگانه به
در نمی گنجد بجو عمتان من
غنچه کنز بالیدگی گلشن نشد
بر قها خوا بیده در جان من است
پنجه کن با بجرم از صحرایستی
چشمه حیوان بر اتم کرده اند
دَره از سوز نوایم زنده گشت
پیچ کس راز که من گویم نه گفت
سر عیش جادوان خواهی بیا

پیر گردون با من این اسرار گفت

از ندیمان راز با نتوان نهفت

ساقیا بر خیز و در جام کن
شعله آبی که اصلش ز مزم است
می کند اندیشه را هشیار تر

مثل گام ناقه کم غوغا گزشت
شور حشر از پیش خیزان من است
من ترسم از شکست عود خویش
قلمم از آشوب ادویان به
بحر پاید پے طوفان من
در خور ابر بهار من نشد
کوه و صحرای جولان من است
برق من در گیر آسیناستی
محرم راز حیاتم کرده اند
پر کشود و کمر یک تابنده گشت
همچو فکر من در معنی نهفت
هم زمین هم آسمان خواهی بیا

محو از دل کاوش ایام کن
گر گدا باشد پرتارش جم است
ویده بیدار را بیدار تر

اعتبار کوه بخشد کاه را
 خاک را اوج شریامی دهد
 خامشی را شورش محشر کند
 خیز و در جام شراب ناب ریز
 تا سوئے منزل کشم آواره را
 گرم رواز جستجوئے نوشوم
 چشم اهل ذوق را مردم شوم
 قیمت جنس سخن بالا کنم
 باز بر خوانم ز فیض پیروم
 جان او از شعله با سرمایہ دار
 شمع سوزان تاخت بر پروانه ام
 پیر روی خاک را اکیر کرد
 ذره از خاک بیابان رخت بهت
 موجم و در بحر او منزل کنم

من که مستیها از صیانتش کنم
 زنده گانی از نفسهاش کنم

قوت شیران دهد روباہ را
 قطره را پستائے دریامی دهد
 پائے کبک از خون بازم کند
 بر شرب اندیش ام مہتاب ریز
 ذوق بیتابی و ہم نظارہ را
 روشناس آرزوئے نوشوم
 چون صدا در گوش عالم گم شوم
 آب چشم خویش در کالا کنم
 دفتر سربسته اسرار معلوم
 من فروغ یک نفس مثل شرار
 باوہ شبخون رخت بر پیمانہ ام
 از غبارم جلوہ با تعمیر کرد
 تا شعلہ آفتاب آرد بدست
 تا در تا بندہ حاصل کنم

خامشی از یاریم آباد بود

شب دل من مائل فریاد بود

شکوه آشوب غم دوران بدم
 این قدر نظاره آیتاب شد
 روئے خود بنمود بر حق سرشت
 گفت اے دیوانه ارباب عشق
 بر جگر هنگامه محشر بزن
 خنده را سرایه صد ناله ساز
 تاجکے چون غنچه می باشی خموش
 در گره هنگامه داری چون سپند
 چون جرس آخر زهر جزو بدن
 آتش استی بزم عالم بر فروز
 فاش گوا سرار پیرے فروشش
 سنگ شو آینه اندیشه را
 از نیتان بچوئے پیغام ده
 ناله را انداز نوایجاد کن
 خیز و جان نو بدہ ہر زندہ را
 خیز و پا بر جادہ دیگر بنہ
 آشنائے لذت گفتار شو

از تہی پیمانی نالان بدم
 بال و پر بشکستہ آخر خواب شد
 کو بخت پہلوی قرآن نوشت
 جرعه گیر از شراب ناب عشق
 شیشہ بر سر دیدہ بزنشتر بزن
 اشک خونین را جگر پر کالہ ساز
 نکہت خود را چو گل از زبان فروش
 محل خود بر سر آتش بہ بند
 ناله خاموشش را ببردن فلن
 دیگران را ہم ز سوز خود بسوز
 موج می شو کسوت پینا پوشش
 بر سر بازار بشکن شیشہ را
 قیاس را از قوم خج پیغام ده
 بزم را از ہائے و ہوا باد کن
 از فیم خود زندہ تر کن زندہ را
 جوش سودائے کہن از سر بنہ
 اے دراکے کاروان بیدار شو

نرین سخن آتش به پیرایه شدم
چون نوا از تار خود بیرخاستم

برگر فتم پرده از راز خودی

و انمودم ستر اعجاز خودی

بدر نقش مستقیم آنگار

عالم کیف و حکم عالم شدم

حرکت اعصاب گردون دیده ام

بهر انسان چشم من شبها گریست

از درون کارگاه ممکنات

من که این شرب را چو مه آراستم

ملته در باغ ویراغ آوازده اش

ذره کشت و آفتاب انبار کرد

آه گر محم رخوت برگردون کشم

خامه ام از همت فکر بلند

قطره تا همایه دریا نشود

ذره از بالیدگی صحرا شود

شاعری زین ثنوی مقصود نیست
 ہندیم از پارسی بیگانہ ام
 حسن انداز بیان از من مجوئے
 گرچہ ہندی در غزل بیت شکر است
 فکر من از جلوہ اش محسور گشت
 پارسی از رفعت اندیشہ ام
 بت پرستی بت گری مقصود نیست
 ماہِ نو باشم تہی پیما نہ ام
 خوانسار و اصفہان از من مجوئے
 طرزِ گفتارِ درمی شیرین تر است
 خامہ من شاخِ نخلِ طور گشت
 در خورد با فطرتِ اندیشہ ام
 خردہ برینا لگیرا ہوشمند
 دل بذوقِ خردہ بینا بہ بند

در بیان اینکه اصل نظام عالم از خودی است
 و تسلسل حیات تعینات وجود بر استحکام
 خودی انحصار دارد

پیکر ہستی ز آثارِ خودی است
 ہرچہ می بینی ز اسرارِ خودی است
 لے خوانسار و اصفہان ایران کے دو مشہور مقامات جہان کی خاک سے مشہور شعرا پیدا ہوئے۔
 لے شیرینی۔ لے خردہ گرفتار، نکتہ چینی کرنا۔ لے خردہ بینا، شراب۔

ہے اس عنوان کے ذیل میں جو اشعار ہیں ان سے لفظ خودی کے معنوں (باقی صفحہ ۱۲ پر)

خویشتن را چون خودی بیدار کرد
 صد جهان پوشیده اندر ذات او
 در جهان تخم خصومت کاشت است
 سازد از خود پیکر اغیار را
 می کشد از قوت بازوئے خویش
 خود فریبی ہائے او عین حیات
 بہر یک گل خون صد گلشن کند
 یک فلک را صد ہمال آوردہ آست
 غدر این اسراف و این سنگین دلی
 حسن شیرین عذر درو کو بہن
 سوزِ پیہم قسمت پروانہ ہا
 خامہ او نقش صد امروز بہست
 شعلہ ہائے او صد ابراہیم خست
 می شود از بہر اغراضِ عمل
 خیزد انگیزد پرد تا بدرمد
 وسعت ایام جولان گاہ او

آتشکارا عالم پسدار کرد
 غیر او پیدا است از اثبات او
 خویشتن را غیر خود پیدا است
 تا فراید لذت پیکار را
 تا شود آگاہ از نیروئے خویش
 بہچو گل از خون و ضو عین حیات
 از پئے یک نغمہ صد شیبون کند
 بہر حرف صد مقال آوردہ است
 خلق و تکمیل جمال معنوی
 نافہ عذر صد آہوئے ختن
 شمع عذر محنت پروانہ ہا
 تابیار و صبح فرداے بدست
 تا چراغ یک محمدر فرخت
 عامل و معمول و اسباب و علل
 سوزد و فروزد کشد میر و مد
 آسمان موجے ز گرد راہ او

(بقیہ صفحہ ۱۱ سے) پر روشنی پڑیگی۔ اس ضمن میں صفحہ ۲۸ کے اشعار بھی زیر نظر رکھیے۔

گل بجیب آفاق از گلکار ریش
شعله خود در شرر تقسیم کرد
خود شکن گردید و اجزا آفرید
باز از آشفتنی بنزار شد
و انمودن خویش را نوع خودی است

شب از خوابش روز از سیدار ریش
جز پرستی عقل را تعلیم کرد
اندک آشفتن و صحرای آفرید
وز بهم پیوستگی بهسار شد
خفته در هر ذره نیروی خودی است

قوت خاموش و بیتاب عمل

از عمل پائیدار سبب عمل

چون حیات عالم از زور خودی است
قطره چون حرف خودی از بر کند
باد از ضعف خودی بے پیکر است
گرچه بیکری پذیرد جام مے
کوه چون از خود رود صحرای شود
موج تا موج است در آغوش بحر
حلقه ز نور تا گردید چشم
سبزه چون تاب مید از خویش یافت
شمع هم خود را بخود زنجیر کرد
خود گذازی پیشه کرد از خود رید

پس بقدر استوار زندگی است
هستی بے مایه را گوهر کند
بیکری منت پذیر ساغر است
گردش از مادام گیر دجام مے
شکوه سنج جوشش دریا شود
می کند خود را سوار دوش بحر
از تلاش جلوه با جنبید چشم
همت او سینه گلشن شگفت
خویش را از ذره با تعمیر کرد
هم چو اشک آفرز چشم خود چکید

گر بفطرت پخته تر بودی نگین
می شود سرمایہ دار نام غیر
چون زمین بهستی خود محکم است
هستی مهر از زمین محکم تر است
جنیش از مشرکان بر در شان چنان
تار پود کسوت ادکش است
از جراحت با بیا سودی نگین
دوش او مجروح بار نام غیر
ماه پابند طواف بهم است
پس زمین مسحور چشم خاور است
مایه دار از سطوت او کسار
اصل او یک دانه گردن کش است

چون خودی آرد بهم نیروی زلیست
می کشاید قلزمی از جوئی زلیست

در بیان اینکه حیات خودی از تخلیق و تولید مقاصد است

زندگانی را بقا از مدعا است
زندگی در جستجو پوشیده است
آرزو را در دل خود زنده دار
آرزو جان جهان رنگ بوست
از تمنا رقص دل در سینه ها
کار دانش را در از مدعا است
اصل او در آرزو پوشیده است
تا نگرود مشیت خاک تو مزار
فطرت هر شئی امین آرزو است
سینه ها از ناب او آینه ها

طاقت پرواز بخشد خاک را
 دل ز سوز آرزو گیرد حیات
 چون ز تخیلیق تمنا بار ماند
 آرزو هنگامه آراکے خودی
 آرزو صید مقاصد را کند
 زنده را نفی تمنا مرده کرد
 چیست اصل دیده بیدار ما
 کبک پا از شوخی رفتار یافت
 نئے بزودن از بیستان آباد شد
 عقل ندرت کوش و گردون تاز چیت
 زندگی سرمایہ دار از آرزو دست
 چیست نظم قوم و آئین و رسوم
 آرزوئے گو بزور خود شکست
 دست و دندان و دماغ و چشم و گوش
 زندگی مرکب چو در جنگاه باخت
 آگهی از علم و فن مقصود نیست
 له پیدا کرنا۔

خضر باشد موسی ادراک را
 غیر حق میرد چو او گیرد حیات
 شہریش بشکست و از پرواز مان
 موج بیتابے ز دریائے خودی
 دفتر افعال را شیراز و بند
 شعله را نقصان سوز افسردہ کرد
 بست و صورت لذت دیدار ما
 بلبل از سعی نو امتقار یافت
 نغمہ از زندان او آرا د شد
 هیچ میدانی کہ این اعجاز چیست
 عقل از زائیدگان لہن اوست
 چیست راز تازی گہائے علوم
 سیر ز دل بیرون ز دو صورت بہت
 فکر و تخیل و شعور و یاد و ہوش
 بہر حفظ خویش این آلات ساخت
 غنچہ و گل از چمن مقصود نیست

علم از سامان حفظِ زندگی است
علم و فن از پیش خیزانِ حیات
اے ز رازِ زندگی بیگانه خیز
مقصدِ مثلِ سحر تا بنده
مقصد از آسمان بالاترے
باطل دیرینه را غارت کرے

علم از اسبابِ تقویمِ خودی است
علم و فن از خانه زادانِ حیات
از شرابِ مقصدِ مستانه خیز
ما سوارِ آتشِ سوزنده
دلربا کے دل ستائے دلبرے
فتنه در جیبِ سراپا محشرے

ماز تخلیقِ مقاصدِ زنده ایم

از شعاعِ آرزو تا بنده ایم

در بیانِ اینکه خودی از عشق و محبت استحکام می پذیرد

نقطه نورے کہ نام او خودی است
از محبت می شود پائنده تر
از محبت است تعالیٰ جو ہر ش
فطرتِ او آتش اندوزِ عشق
عشق را از تیغ و خنجر پاک نیست
در جہان ہم صلح و ہم پیکارِ عشق

زیرِ خاکِ ما شرارِ زندگی است
زنده تر سوزنده تر تا بنده تر
ارتقاءِ ممکناتِ مضمشرش
عالمِ افروزی بیاموزدِ عشق
اصلِ عشق از آبِ خاک و بونیت
آبِ حیوان تیغِ جوہرِ عشق

از نگاه عشق خارا شق بود
 عاشقی آموز و محبوب طلب
 کیمیا پیدا کن از مشرب گلی
 شمع خود را بمحور می بر فروز
 هست معشوقه نهان لعل دل
 عاشقان اوز خوبان خوب تر
 دل ز عشق او توانا می شود
 خاک بخد از فیض او چالا کشد
 در دل مسلم مقام مصطفی است
 طور موبی از غبار خانه اش
 کمتر از آنی ز او تماشابد
 بود یا ممنون خواب راحتش
 در شبستان حسرا خلوت گزید
 ماند شبها چشم او محروم نوم
 وقت بیجا تیغ او آهن گذار
 در دعای نصرت آیین تیغ او
 در جهان آیین نو آغاز کرد

عشق حق آخر سراپا حق بود
 چشم نوحی قلب الیوبی طلب
 بوسه زن بر آستان کای
 روم را در آتش تبریز سوز
 چشم اگر داری بیابنا منت
 خوشتر و زیبا تر محبوب تر
 خاک هم در دوش نریا می شود
 آمد اندر وجد بر افلاک شد
 آبروی ماز نام مصطفی است
 کعبه را بیت الحرام کاشانه است
 کاسب افزایش از ذالشابد
 تاج کسری زیر پای کاشمش
 قوم و آیین حکومت آفرید
 تابه تخت خسروی خوابید قوم
 دیده او اسرار اندر نماز
 قاطع نسل سلاطین تیغ او
 مسند اقوام پیشین در نور

از کلید دین در دنیا کشاد
در نگاہ او یکے بالا و پست
در معانی پیش آن گمرون سریر
پائے در زنجیر و ہم بے پردہ بود
و خترک را چون نبی بے پردہ دید
ما از آن خاتون طے عمریان تریم
روز محشر اعتبار ماست او
لطف و تہرا و سراپا رحمتے
آنکہ برا عدا و در رحمت کشاد
ما کہ از قید وطن بیگانہ ایم
از حجاز و چین و ایرانیم ما
مست چشم ساقی بطحا سیم

ہمچو او بطن ام گیتی نرا و
با غلام خویش بر یک خوان نشست
و ختر سر وارے طے آید اسیر
گردن از شرم و جیام کردہ بود
چادر خود پیش روئے او کشید
پیش اقوام جہان بے چادریم
در جہان ہم پردہ دار ماست او
آن بیاران این با عدا رحمتے
مکہ را پیغام لا تشریب وار
چون نگہ نور دو چشمیم و یکیم
شبیم و یک صبح خندانیم ما
در جہان مثل مئے وینا سیم

اے جنگ۔ اے عرب کے قبیلہ بنی طے کا سردار حاتم جو اپنی فیاضی کے لئے مشہور
تھا۔ اے لا تشریب علیکم السلام (یعنی تمہارے لئے کوئی تعزیر نہیں) اگرچہ کفار
عرب نے نبی کریم کو بہت ایذا دی تھی۔ مگر فتح مکہ کے بعد جبکہ ذائع کو انتقام کا حق
اور قوت حاصل تھی حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے لا تشریب علیکم فرما کر سب
کو معاف فرمایا۔ شعر بالا میں اسی آیہ شریفہ کی طرف تلمیح ہے۔

اقبال ذاتِ نرب را پاک سوخت
 چون گل صد برگ مار بویکیست
 سترِ مکنون دلِ او مابدیم
 شورِ عشقش در نئے خاموشی من
 من نو گویم از تو لائش که چیرست
 ہستی مسلم تجلی گاہِ او
 پس کم را آفرید آئینہ اش
 در تپید و مبدم آرام من
 ابر آوار است و من بستان او
 چشم در کشتِ محبت کاشتم
 خاکِ شرب از دو عالم خوشتر است
 کشتہ اندازِ ملا جا میم
 شعر لب ریز معانی گفته است

آتشِ او این خم و خاشاک سوخت
 اوست جانِ این نظامِ او کیست
 نعرہ بے باکانہ زرافشا شدیم
 می تپد صد نغمہ در آغوش من
 خشک چوبے در فراقِ او گریست
 طور ہا بالدر گردِ راہ او
 صبح من از آفتابِ سینہ اش
 گرم تر از صبحِ محشر شام من
 تاک من نمناک از بارانِ او
 از تماشا حاصلے برداشتم
 لے خنک شہرے کہ آنجا دیر است
 نظم و نشر او علاجِ خایم
 در ثنائے خواجہ گوہر سفته است

”نسخہ کوئین را دیب چہ اوست

جملہ عالم بندگان و خواجہ اوست

کیفیت ہا نیز داز صہبائے عشق
 ہست ہم تقلید از اسمائے عشق

لے موسم بہار کا بادل

کامل بسطام در تقلید فرد
 عاشقی؟ محکم شود از تقلید یار
 اند کے اندر حسد کے دل نشین
 محکم از حق شو سوئے خود گام زن
 لشکر سے پیدا کن از سلطان عشق
 اجتناب از خوردن خربوزہ کرد
 تا کند تو شود بزدان شکار
 ترک خود کن سوئے حق بجزت گزین
 لات و عترت کے ہوس را سر شکن
 جلوہ گر شو بر مر فاران عشق
 تا خدا کے کعبہ بنواز دترا
 شرح اِنِّیْ جَاعِلٌ سَازِ دترا

در بیان این کہ خودی از سوال ضعیف می گردد

اے فراہم کردہ از شیران خراج
 خستگی ہائے توانا داری است
 می رہاید رفعت از فکر بلند
 گشتہ رو بہاہ مزاج از احتیاج
 اصل و رد تو ہمین بیاری است
 می کشد شمع خیال از جہند

لے حضرت بایزید بسطامی نے خربوزہ کھانے سے کھض اس بنا پر اجتناب کیا تھا کہ انہیں
 معلوم نہ تھا کہ نبی کریم نے یہ پھل کس طرح کھایا ہے۔ اسی کامل تقلید کا نام عشق ہے۔
 ۲۷ غلبہ قوت۔ سہ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَہ (آیہ شریفہ)

نقد خود از کیسہ انام گیر
 اَلْحَذَرُ اَز مَمْتٍ غَيْرِ اَلْحَذَرِ
 صورتِ طفلان نے مرکب کنی
 پست می گرد و ذرا حسان و گمر
 از گدائی گدیرہ گرداوار تہ
 بے بجلی نخل سیناے خودی
 مثلِ مہ رزق خود از پہلو تراش
 در رہ سیل بلا افکند خست
 موج آب از چشمہ خاور مجو
 روزِ فردا کے کہ باشد جان گسل
 واغ بر دل دارد از احسان مہر
 آبرو کے ملت بیض امریز
 مرد کا سب را جیب اللہ گفت

از خم ہستی مئے کلفام گیر
 خود فرو آ از شتر مثلِ عمر
 تاج کے در یوزہ منصب کنی
 فطرتے کو بر فلک بند نظر
 از سوال افلاس گرد خوار تر
 از سوال آشفتم اجرائے خودی
 مشیت خاک خویش را از ہم پیاش
 گر چہ باشی تنگ روز تنگ بخت
 رزق خویش از نعمت دیگر مجو
 تا نباشی پیش پیغمبر نخل
 ماہ را روزی رسد از خوان مہر
 ہمت از حق خواہ و با گردن ستیز
 آنکہ خاشاک بتان از کعبہ رفت

اے جب بحالت سواری اشتر جناب فاروقؓ کا تار یا نہ ہاتھ سے گر گیا تو اسے زمین
 پر سے اٹھانے کے لئے آپ خود اونٹ سے اترے اور اس معمولی کام کے لئے
 بھی کسی کا احسان گوارا نہ فرمایا۔ اس شعر میں اسی واقعہ کی طرف اشارہ ہے

اے ۱۲ کا سب جیب اللہ (حدیث)

وای بر مقت پذیر جوان غیر
خویش را از برق لطف غیر سوخت
ای خنک آن تشنه بکدر آفتاب
ترجمین از جملت سائل نه شد
زیر گردون آن جوان ارجمند
در تنی دستی شود خود دار تر
قلزم ز بیل سیل آتش است

گردنش خم گشته احسان غیر
با پیشین مایه غیرت فروخت
می نخواهد از خضر یک جام آب
شکل آدم ماند و مشت گل نشد
می رود مثل صنوبر سر بلند
بخت او خوابیده او بیدار تر
گزر دست خود رسد شبنم خوش است

چون جناب از غیرت مردانه باش
هم به سحر اندر نگون پیسانه باش

در بیان اینکه چون خودی از عشق و

محبت محکم می گردد قوای ظاهره و مخفی

نظام عالم را منظم می سازد

از محبت چون خودی محکم شود
قوتش فرمان ده عالم شود

پیر گردون کز کواکب نقش بہت
 پنجہ اور پنجہ حق می شود
 در خصوماتِ جهان گردد حکم
 با تومی گوید حریتِ بو علیؑ
 آن نوا پیرائے گلزارِ کہن
 خطہ این جنتِ آتش نراد
 کوچک ابدالش سوئے باز رفت
 عاملِ آن شہر می آمد سوار
 پیشرو زردبانگ لے ناہو شمند
 رفت آن درویش سرافگندہ پیش
 چو بدار از جامِ استکبارست
 از رہِ عاملِ فقیر آزرده رفت
 در حضورِ بو علیؑ فریاد کرد
 صورتِ برقی کہ بر کہسارِ ریخت

لے تلیم ہے معجزہ شوق القمر کی طرت۔ لے منصف۔ لے تلیم ہے حضرت بو علی قلندر
 کے اس شعر کی طرت۔ »مرحبا لے ببلِ باغِ کہن۔ از گلِ رعنا بگو مارا سخن۔
 سمہ کوچک ابدال اصطلاح فقرا میں سرید و پیش درست کو کہتے ہیں۔ سمہ گورنرِ حاکم۔

غنچہ ہا از شاخسارِ او شکست
 ماہ از انگشتِ او شوق می شود
 تا بعِ فرمانِ او دارِ او جسم
 در سوادِ ہند نامِ او جلی
 گفت با ما از گلِ رعنا سخن
 از ہوائے طمنش مینو سواد
 از شرابِ بو علی سرشار رفت
 ہمہ رکابِ او غلامِ او بدار
 بر جلو دارانِ عاملِ رہِ مہند
 غوطہ زرد اندریم افکارِ خویش
 بر سرِ درویش چوبِ خود شکست
 دل گران و ناخوش و افسردہ رفت
 اشک از زندانِ چشم آزاد کرد
 شیخ سیلِ آتش از گفتارِ ریخت

از رگ جان آتش دیگر کشود
خامه را بر گیر و فرمانی نویس
بنده ام با عاقلت بر سر زده است
باز گیر این عامل بد گوهری
نامه آن بنده حق دستگاه
پیکرش سرمایه آلام گشت
بهر عامل حلقه زنجیر جست
خسرو شیرین زبان رنگین بیان
فطرتش روشن مثال ماهتاب
چنگ را پیش قلند چون نواخت
شوکتی کو پخته چون همسار بود

با دیر خویش ارشاد می نمود
از فقری سوخته سلطان نویس
بر متاع جان خود اخگر زده است
در نه بخشم ملک تو با دیگر
لرزه با انداخت در اندام شاه
زرد مثل آفتاب شام گشت
از قلندر عفو این تقصیر جست
نغمه باکش از خمیر کن فکان
گشت از بکر سفارت انتخاب
از لوائے شیشه جانش گذاخت
قیمت یک نغمه گفتار بود

نیشتر بر قلب درویشا مزن
خویش را در آتش سوزان مزن

حکایت درین معنی که مسئلہ نفی خودی
 از مختصرات اقوام مغلوبہ بنی نوع انسان
 است کہ باین طریق مخفی اخلاق
 اقوام غالبہ را ضعیفی سازد

آن شنیدستی کہ در عهد قدیم
 از و فورگاہ نسل افزا بدند
 آخر از ناسازی تقدیریش
 شیرها از پیشہ سر بیرون زدند
 جذب استیلا شعار قوت است
 شیر نر کوش شہنشاہی نواخت
 بسکہ از شیران نیابد جز شکار
 گوسفندے زیر کے ہمیدہ

گوسفندان در علف نرے مقیم
 فارغ از اندیشہ اعدا بدند
 گشت از تیریلایے سینہ ریش
 بر علف نرے بزبان شبنون زدند
 فتح راز آشکار قوت است
 میش را از حریت محروم ساخت
 سرخ شد از خون میش آن مرغزار
 کہنہ سالے گرگ باران دیدہ

تنگ دل از روزگار قوم خویش
 شکوه با از گردش تقدیر کرد
 بهر حفظ خویش مرد ناتوان
 در غلامی از پے دفع ضرر
 پخته چون گردد جنون انتقام
 گفت با خود عقیده ما مشکل است
 میش نتواند بزور از شیر دست
 نیست ممکن کنز کمال و عظمی
 شیر تر را پیش کردن ممکن است
 صاحب آواز که الهام گشت
 نعره زد لے قوم کذاب آشیر
 مایه دار از قوت روحانیم
 دیدم بے نور را نور آدم
 توبه از اعمال نا محمود کن
 هر که باشد تند و زور آشتی است
 روح نیکان از علف یابد غذا

از ستمهای هر برآل سپیده ریش
 کار خود را محکم از تدبیر کرد
 حیل با جوید ز عقل کاروان
 قوت تدبیر گردد دین تر
 فتنه اندیشی کند عقل غلام
 قلزم غمهای ما بے ساحل است
 سیم ساعد ما و اولاد دست
 خوئے گرگی آفریند گو سفند
 غافلش از خویش کردن ممکن است
 واعظ شیران خون آشام گشت
 بے خبر از یوم خمس مستمند
 بهر شیران مرسل یزدانیم
 صاحب دستور و مامور آدم
 لے زیان اندیش فکر سود کن
 زندگی مستحکم از نفی خودی است
 تارک اللحم است مقبول خدا

لے کذاب اشروخس مستمقر آنی الفاظ ہیں۔ لے شریعت۔ لے گوشت کا تارک۔

تیزی دندان ترا رسوا کنند
 جنت از بحر ضعیفان است و بس
 جستجوی عظمت و سطوت شر است
 برق سوزان در کیمین دانه نیست
 ذره شو صحرای مشو گر عاقلی!
 اے که می نازی بذر گوسفند
 زندگی را می کند ناپاکدار
 سینه پامال است دروید بار بار
 غافل از خود شو اگر فرزانه
 چشم بند و گوش بند و لب به بند
 این علف زارے جهان هیچ است هیچ
 خیل شیر از سخت کوشی خسته بود
 آتش این بند خواب آور پسند
 آنکه کردے گوسفندان را شکار
 پالپنگان سازگار آمد علف
 از علف آن تیزی دندان نمائند

اے اندھا نابینا۔ اے گھٹا۔ غار۔

ویدہ ادراک را اعمیٰ لکنند
 قوت از اسباب خمر آن است و بس
 تنگدستی از امارت خوشتر است
 دانه گر خرمین شود و فرزانه نیست
 تاز نور آفتابے بر خوری
 ذبح کن خود را که باشی ارجمند
 جبر و قهر و انتقام و اقتدار
 خواب مرگ از دیدہ شوید بار بار
 گرز خود غافل نہ دیوانہ
 تار سد فکر تو بر چرخ بلند
 تو برین موم اے نادان پیچ
 دل بدوق تن پرستی بسته بود
 خور و از خامی فسون گوسفند
 کرد دین گوسفندی اختیار
 گشت آخر گوهر شیری حرف
 مہیبت چشم شرار افشان نماید

جو ہر آنکھ سے از آئینہ رفت
آن تقاضائے عمل در دل نماید
اعتبار و عنترت و اقبال رفت
مردہ شد دلہا و تنہا گور شد
خون جان سرمایہ ہمت رہود
کو تہ دستی بید لی دون فطرتی
انحطاط خویش را تہذیب گفت

دل بتدریج از میان سینه رفت
آن جنون کو شمشیر کامل نماید
اقتدار و عزم و استقلال رفت
پنجہ ہائے آہنیں بے نور شد
رورتن کا ہید و خوف جان فزود
صد مرض پیدا شد از بے ہمتی
شیریندار از فسوں پیش رفت

در معنی اینکه افلاطون یونانی کہ تصوف و

ادبیات اقوام اسلامیہ از افکار و اثر
عظیم پذیرفتہ بر مسلک گوسفندی رفتہ است

و از تخیلات او احترام واجب است

راہب دیرینہ افلاطون حکیم
از گروہ گوسفندان قدیم
لے روحانی اور جسمانی تنزل۔

رخش او در ظلمت معقول گم
 آنچنان افسون نامحسوس خورد
 گفت ستر زندگی در مژون آست
 بر تخیل ہائے مافرمان رواست
 گو سنفدے در لباس کوم است
 عقل خود را بر سر گردوں رساند
 کار او تحلیل اجزائے حیات
 فکر افلاطون زیان راسو گفت
 فطرتش خوابید و خوابے آفرید
 بسکہ از ذوق عمل محروم بود
 منکر منہ گامہ موجود گشت

در کہستان وجود افکنده سم
 اعتبار از دست چشم و گوش برد
 شمع را صد جلوه در افسرین آست
 جام او خواب آور دیتی رباست
 حکم او بر جان صوفی محکم است
 عالم اسباب را افسانہ خواند
 قطع شاخ سرور عنائے حیات
 حکمت او بود رانا بود گفت
 چشم ہوش او سرابے آفرید
 جان او وارفتہ معدوم بود
 خالق ایمان نامشہود گشت

نے کھوڑا لے فلسفہ کی تاریکی۔ سہ اس شعر میں افلاطون کے مشہور مسئلہ ایمان کی طرف اشارہ ہے جس پر ارسطو نے نہایت عمدہ تنقید کی ہے۔ افسوس ہے کہ اس مسئلہ کی توضیح اس جگہ ناممکن ہے۔ فارابی تے الجمع بین الراہین میں ارسطو اور افلاطون کو ہم خیال ثابت کرنے کی کوشش کی ہے جو میرے نزدیک نامکمل رہا۔ ملا ہادی سنواری نے جو حال کے ایرانی حکام سے ہیں اپنی کتاب اسرار کیم میں زیادہ تر افلاطون کا تتبع کیا ہے۔ عربی اور فارسی جاننے ناظرین ان کتب کی طرف توجہ کریں۔ انگریزی رانوں کو فلسفہ مغرب کی کسی انگریزی تاریخ سے ان مسائل کی حقیقت مختصر طور پر معلوم ہو جائے گی۔

مردہ جان را عالم امکان خوش است
آہوش بے بہرہ از لطفِ حرام
شبمَش از طاقتِ رم بے نصیب
ذوقِ روییدن نہ واردانہ اش
راہِ پاپاچارہ غیر از رم نہ داشت
دل بسوزِ شعلہ افسردہ بست
از نشمین سوئے گردوں برکشود
در خمِ گردوں خیالِ او گم است

مردہ دل را عالم اعیان خوش است
لذتِ رفتارِ بر کبکشِ حرام
طاقتِ راسینہ از رم بے نصیب
از تپیدن بے خبر پروانہ اش
طاقتِ غوغائے این عالم نہ داشت
نقشِ آن دنیا کے افیون خوردہ بست
باز سوئے آشیان نامد فرود
من نہ انم و رد یا نہشتِ خم است

قومها از سکرِ او مسموم گشت
خفت و از ذوقِ عمل محروم گشت

در حقیقت شعر و اصلاح ادبیات

اسلامیہ

گرم خون انسان ز داغِ آرزو
از تمنائے بجامِ آدھیات
زندگی مضمونِ تسخیر است
آتشِ این خاکِ پیراغِ آرزو
گرم خیزد تیز گامِ آدھیات
آرزو افسونِ تسخیر است

زندگی صید افکن و دام آرزو
 از چه رو خیزد تمنا و مبدوم؟
 هر چه باشد خوب و زیبا و جمیل
 نقش او محکم نشیند در دلت
 حسن خلاق بهار آرزوست
 سینه شاعر بجلی تر از حسن
 از نگاهش خوب گردد خوب تر
 از دوش بلبل نوا آموخت است
 سوز او اندر دل پروانه ها
 بحر و بر پوشیده در آب و گلش
 ورد ما غش نادیده لاله ها
 فکر او با ماه و انجم هم نشین
 خضر و در ظلمات او آب حیات
 ما که این سیریم و خام و ساده ایم
 عند لب او نوا پر داخت است
 تا کشد ما را بفردوس حیات
 کار و آنها از دلایش گام زن

حسن را از عشق پیغام آرزو
 این نوا که زندگی را زیر و بم
 در بیا بان طلب ما را و لیل
 آرزو ها آفریند در دلت
 جلوه اش پروردگار آرزوست
 خیزد از سینا که او انوار حسن
 فطرت از افسون او محبوب تر
 غار اش رخسار گل آفرخت است
 عشق را رنگین از و افسانه ها
 صد جهان تازه مضمرد دلش
 ناشنیده نغمه ها هم ناله ها
 زشت را نا آشنا خوب آفرین
 زنده تر از آب چشمش کائنات
 در ره منزل زیبا افتاده ایم
 حیل از بهر ما انداخت است
 حلقه کامل شود قوس حیات
 در پی آواز ناکش گام زن

چون نسیمش در ریاضِ ماز و
نرسیبِ او خود افترا زندگی

نرمکِ امد لاله و گل می خزد و
خود حساب و ناشکیبا زندگی

اہلِ عالم را صلا بر خوان کند
آتشِ خود را چو باد ارزان کند

وائے قومے کنرا جل گیر دیرات
خوش نیا پذیرشت را آئینہ اش

شاعرش و ابوشد از فوقِ حیات
در جگر صد نشتر از نوشینہ اش

بوسہ اوتارگی از گل برد
سست اعصاب تبار افیون او

ذوقِ پرواز از دل بلبل برد
زندگانی قیمتِ مضمون او

می ربا بد ذوقِ رعنائی ز سرو
ماہی و از سینہ تا سر آدم است

خبرہ شاہین ادم سرش تدر و
از نوا بر ناخدا افسون زند

چون نباتِ آشیان اندیم است
نغمہ آتش از دلت و روشتات

گشتیش در قعرِ دریا افکند
مرگ را از سحرِ اودانی حیات

خود حساب و محاسبہ نفس کرنے والا۔ ملے و ابوسیدن و روگرانی کرنا۔

ملے نباتِ آشیان دریم، سمندر کی تین پریاں جن کو عسری میں
نباتِ الجسد اور انگیزی میں سائز کر کہتے ہیں۔ ملاہوں کے توہمات
کی رو سے ان کا آدھا جسم پھل کا ہے اور آدھا انسان کا۔ اور چاروں
ان کی خوش آوازی سے بے راہ ہو کر غرق ہو جاتے ہیں۔

دایه هستی ز جان تو برد
چون زیان پیرایه بند و سود را
دریم اندیشه اندازد ترا
خسته ما از کلامش خسته تر
جوئے بر قف نیست در نیسان
حسن او را با صداقت کار نیست
خواب را خوش تر ز بیداری شمر
قلب مسموم از سرود بلبش

از خم و مینا و جامش الحمد

از مئے آئینه خامش الحمد

لے ز پا افتادہ صہبائے او
لے دلت از نغمہ ہائش ہر جوش
لے دیل انخطاط انداز تو
آن چنان زار از تن آسانی شدی
از رگ گل می توان بستن ترا
عشق رسوا گشته از فریاد تو

لے خواہش، آرزو۔ لے عیب دار۔

لعل عنابی ز کان تو برد
می کند مذموم ہر محمود را
از عمل بیگانہ می سازد ترا
انجمن از دور جانش خسته تر
یک سراب در رنگ بوستان اد
در پیش جز گوہر کف از نیست
آتش ما از قفسہ ہائش فسر و
خفته مارے زیر انبار گلش

صبح تو از مشرق بینائے او
ز ہر قاتل خوردہ از راہ گوش
از نوا افتادہ تار ساز تو
در جہان ننگ مسلمانی شدی
از نسیم می توان خستن ترا
ز شرت رو نمثالش از ہزار تو

زرد از آزارِ تو رخسارِ او
 خستہ جان از خستہ جانیہا کے تو
 گریہ طفلانہ در پیمانہ اش
 سرخوش از در یوزہ میخا نہا
 ناخوشی افسردہ و آزرده
 از غمان مانند نئے کاہیدہ
 لایہ و کین جو ہر آئینہ اش
 پست بخت مزید دستِ دون ہا
 شیدوش از جان تو سرایہ بُرد
 لطفِ خواب از دیدہ ہمسایہ بُرد
 وائے، ہر عشقے کہ تارِ او فسد

در حرم زابید و در تنہا نہ مرد

اے میان کیسرات نقادِ سخن
 فکر روشن بین عمل را ہر است
 فکر صالح در او بای بایدت
 دل بہ سلیمانے عرب باید سپرد
 ہر عیارِ زردگی اور ابرن
 چون درخشِ برق پیش از تندرست
 رجعتے سوئے عربی بایدت
 تا دم صبح حجاز از شام کرد

اے سلائے ادبیات عرب میں معشوقہ کا نام ہے۔ دوسرے مصرعے میں شیخ حاتم الحق
 منیاء الدین رحمۃ اللہ علیہ کے مقولہ اخصیت کر دیا، جہت عمر دنیا کی طرف اشارہ ہے۔

از چمن زار جسم گل چیدہ
 اندر کے از گرمی محسوس بخور
 سر کیے اندر بر گرمش بدہ
 مدتے غلطیدہ اندر حسرت بر
 قمر نہا بر لالہ پاکو پیدہ
 خویش را بر یک سوزان ہم بزن
 مثل بلبس زوق شیون تا کجا
 اے بجا از زمین دامت ارجند
 آشیائے برق و تند در برے
 نو بہار ہند و ایران دیدہ
 بادہ دیرینہ از خرمای بخور
 تن دے ماصر گر مش بدہ
 خوبہ کر پاس درشتے ہم بگیر
 عارض از شبنم چو گل شویدہ
 غوطہ اندر چشمہ زمزم بزن
 در چمن زارن نشیمن تا کجا
 آشیائے سار بر کوہ بلند
 از کنا تم جسترہ بازان بر ترے

تاشوی در خورد پیکار حیات
 جسم بجانت سوز و از نار حیات

در بیان اینکه تربیت خودی را سه
 مراحل است مرحله اول را اطاعت
 و مرحله دوم را ضبط نفس و مرحله سوم را
 نیابت الهی نامیده اند

مرحله اول اطاعت

خدمت و محنت شعار است	عبود استقلال کار است
گام او در راه کم غوغا است	کاروان راز و ورق صحرای است
نقش پائش قسمت هر پیشه	کم خور و کم خواب محنت پیشه
مست زیر بار محمل می رود	پایه کوبان سوئے منزل می رود
سرخوش از کیفیت رفتار خویش	در سفر صابر تر از اسوار خویش

له کشتی

تو ہم از بارِ فراغِ رضِ برمتاب
 در اطاعتِ کوشِ لے غفلتِ شکار
 تا کس از فرمانِ پزیری کس شود
 ہر کہ تسخیرِ عہ پرورین کند
 بادِ ازندانِ گلِ خوشبو کند
 می زنداختِ سروے منزلِ قدم
 سبزہ بردینِ نمود ویدہ است
 لالہ پیہم سوختنِ قالونِ او
 قطرہ ہادرِ یاست از آئینِ وصل
 باطنِ ہر شے ز آئینے قومی
 باز اے آزادِ دستورِ قدیم
 شکوہ سنجِ سختی آئینِ مشو
 از حدودِ مصطفیٰ بیرون مرو

لے تلیم ہے آیہ قرآنی کی طرف۔ ۲ لے اس شعر میں الیاتِ اسلامیہ نے
 مشہور مسئلہ جبر و اختیار کی طرف اشارہ ہے۔ مقصود یہ ہے کہ اعلیٰ اندر ستمی حجت
 اطاعت یعنی پابندیِ فراغِ رض سے پیدا ہوئی۔ اسے سرکشی، حد سے گزر جانا۔

مرحلہ دوم ضبط نفس

نفس تو مثل شتر خود پرور است
مرد شو آید نام او بیگفت
ہر کہ بر خود نیست فرما کش روان
طرح تمیز تو از گل ریختند
خوف دنیا خوف عقبی خوف جان
حب مال و دولت حب وطن
امتزاج ما و طین تن پرور است
تا عصائے لالہ دار می بدست
ہر کہ حق باشد چو جان ہمار تنش
خوف را در سیمہ ادراہ نیست
ہر کہ در اقلیم آباد شد
می کند از ما سوا قطع نظر
بایکی مثل هجوم شکر است
لالہ باشد صد گوہر نماز

خود پرست و خود سوار و خود سراسر است
تا شوی گوہر اگر باشی حرف
می شود فرمان پذیر از دیگران
با محبت خوف را آہینہ کنند
خوف آلام زمین و آسمان
حب خویش و اقربا و حب زن
کشتہ فحشا ہا اک منکر است
ہر طایفہ خوف را تو اہی شکست
ختم نگردد پیش باطل گردش
خاطرش مرعوب غیر اللہ نیست
فارغ از بند زن و اولاد شد
می نہد سنا طور بر خلق پسر
جان بچشم او ز باداران تراست
قلب مسلم راجع اصغر نماز

لے چھری حضرت ابراہیم علیہ الصلوٰۃ کی قربانی کی طرف اشارہ ہے۔

ورکعت مسلم مثال مختار است
روزه بر جوع و عطش بخون زند
مومنان را قنطارت افروز است حج
طاعتی سرمایه جمعیت
حسب دیوارت را فنا سازد ز کوه
دل ز حسی تنفقوا محکم کند
این همه اسباب استیقام تست

قاتل فحشاء و بخی و منکر است
خسیر تن پروری را بشکند
بجرت آموزد وطن سوز است حج
ربط ادراقی کتاب ملت
هم مساوات آشناسازد ز کوه
ز رفزاید الفت ز رکم کند
پختہ حکم اگر اسلام تست

اهل قوت شوز درد یا قوی
تا سوار اشتیخا کی شوی

مرحلہ سوم انبیاء الہی

گر شتر بانی جهان بانی کنی
تا جهان باشد جهان آرا شوی
نائب حق در جهان بودن خوش است

ز سب سرتاج سلیمانی کنی
تاج دار ملک لایمیلی شوی
بر عناصر حکمران بودن خوش است

اے اِنَّ الصَّلٰوۃَ تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ الْاَلْح (آیہ شریف) اے جوع
و عطش: بھوک پیاس۔ اے لَنْ تَنْالُوا الْبِرَّ حَتّٰی تَنْفِقُوْا (آیہ شریف)
اے ملک لایمیلی: یعنی وہ ملک جو زمانہ کی درست بردہ ہمیشہ محفوظ رہے۔

ناسب حق پہچو جانِ عالم است
 از رموزِ حسن و کل آگہ بود
 خیمہ چون در وسعتِ عالم زند
 فطرش معمور و می خواهد نمود
 صد جهان مثلِ جهان جزو کل
 پختہ ساز و فطرتِ ہر خام را
 لغز را تارِ دل از مضرب او
 شیلے را آموز و آہنگِ شباب
 نوعِ انسان را بشیر و ہم ندیر
 مدعا کے علم الاستما سے
 از عصا و دستِ سفیدش محکم است
 چون غنان گیر و بدست آن شہسوار
 خشک ساز و دہیتِ او میل را
 از قمم او خیزد اندر گورتن
 ذاتِ او توجیہ ذاتِ عالم است

ہستی او ظلی اسمِ اعظم است
 در جہان قائم با مرالہ بود
 این بساطِ کھنہ را بر ہم زند
 عالمے دیگر بیار و دور وجود
 روید از کشتِ خیال و جو گل
 از حرم بیرون کند اصنام را
 بہر حق بیداری او خواب او
 می دہد ہر چیز را رنگِ شباب
 ہم سپاہی ہم سپہ گمر ہم امیر
 متر سبحان الہی اسراستے
 قدرتِ کامل بعلمش توکل است
 تیز تر گرو و سمند روزگار
 می برد از مصر اسرائیل را
 مروہ جاہنہا چون عنوبر در چین
 از حلال او نجاتِ عالم است

اے بڑھاپا۔ ۳۷ء تلخیص ہے آیتِ قرآنی کی طرف۔ ۳۸ء حضرت موسیٰ کا روشن ہاتھ۔
 ۳۹ء اس شعر میں حضرت موسیٰ کے قفقے کی طرف تلخیص ہے۔

فتره خورشید آشنا از سایه اش
 زندگی بخشد ز اعجازِ عمل
 جلوه باخیزد ز نقشِ پلے او
 زندگی رامی کند تفسیرِ نو
 هستی مکنون اور از حیات
 طبع مضمون بندِ فطرت خون شود
 مشیت خاکِ ماسرگردون رسید
 خفته در خاکِ ترا مرد ز ما
 غنچه ماکستان در دامن است
 اے سوارِ شہرِ بے دورانِ بیا
 رونقِ ہنگامہ ایجا دشو
 شورِ ششِ اقوام را خاموش کن
 خیزد قانونِ اخوت سازدہ
 باز در عالمِ بیارایا صلح
 نوع انسان مزرع و تو حاصلی
 ریخت از جورِ خزانِ برگِ شجر
 اے گھوڑا۔

قیمتِ ہستی گران از مایہ اش
 می کند تجددِ یداند ازِ عمل
 صد کلیم آوارہ سیناے او
 می دہد این خواب را تعبیرِ نو
 نغمہ نشنیدہ سازِ حیات
 تا دویتِ ذات او موزون شود
 زین غبارِ آن شہسوارِ آید پدید
 شعاعِ فرداے عالم سوزِ ما
 چشم ما از صبحِ فروارِ روشن است
 لے فروغِ دیدہ امکانِ بیا
 در سوارِ دیدہ ہا آباد شو
 نغمہ خود را بہشتِ گوش کن
 جامِ صہبسا کے بختِ بازوہ
 جنگِ جویان را بدہ پیغامِ صلح
 کاروانِ زندگی را منزلی
 چو بہارانِ بر رہاضِ ما گزر

سجدہ ہائے ظفلک و بینا و پیر
از جبین ہر مسار ما بگسار
از وجود تو سرافرازیم
پس بسوز این جہاں سوزیم

در شرح اسرار اسمائے علی مرتضیٰ

مسلم اول شہ مردان علیؑ	عشق را سرمایہ ایمان علیؑ
از دلایے دودمانش زندہ ام	در جہان مثل گہر تا بندہ ایم
نرگسم وارفتہ ز تارہ ام	در خیابانش چو بو آوارہ ام
ز منہ ارجوشد ز خاک من آرد	مے اگر ریزد ز تاک من آرد
خاکم و از مہر او آئینہ ام	می توان دیدن نوادر سینہ ام
از رنج اذغال پیغمبر گرفت	ملّت حق از شکوہش فر گرفت
قوت دین مبین فرمودہ اش	کائنات آئین پذیر از دودہ اش
مرسل حق کرد نامش بو تراب	حق ید اللہ خواند و رام الکتاب
ہر کہ دانتائے رموز زندگیاں است	سر اسمائے علی دانند کہ چیست
خاک تاریکے کہ نام اوقن است	عقل از پیداد او در شیون است
فکر گردون رس زین پیا ازو	چشم کور و گوش ناشنوا ازو
از ہوس تیغ درو دار بدست	رہ روان را دل برین رہن شکست

تیسرے حق این خاک را تسخیر کرد
 مرتضیٰ کز تیغ او حق روشن است
 مرد کشور گیر از کزاری است
 ہر کہ در آفاق گردد بو تراب
 ہر کہ زین بر مرکب تن تنگ بست
 زیر پاش اینجا شکوہ خیر است
 از خود آگاہی ید اللہی کند
 ذات او دروازہ شہر علوم
 حکمران باید شدن بر خاک خویش
 خاک گشتن نہ بہب پروانگی است
 سنگ شولے ہمچو گل نازک بدن
 از گل خود آوے تعمیر کن
 گر بنا سازی نہ دیوار و درے
 لے ز جور چرخ ناہنجار تنگ
 نالہ و فریاد و ماتم تا کجا
 لے معجزہ رجوت خورشید۔

این گل تار یک را اکسیر کرد
 بر تراب از فتح اقلیم تن است
 گوہر شش را آب و خود داری است
 باز گرداند ز مغرب آفتاب
 چون نگین بر خاتم دوات نشست
 دست ادا آنجا قسیم کوثر است
 از ید اللہی شہنشاہی کند
 زیر فرمانش حجاز و چین و دم
 تاملے روشن خور می سماک خوش
 خاک را آب شو کہ این مردانگی است
 تاشوی بنیاد دیوار چمن
 آدمے را عالمے تعمیر کن
 خشت از خاک تو بند دیگرے
 جام تو فریادی بیداد سنگ
 سینہ کو بہائے پیہم تا کجا

لے حضرت علی مرتضیٰ کی کنیت (ابو تراب یعنی مٹی کا باپ) کی طرف تلمیح ہے۔

در عمل پوشیده مضمون حیات
 خیر و خلاق جهان تازه شو
 با جهان نامساعد ساختن
 مرد خود داری که باشد نخته کار
 گرنه سازد با مزاج او جهان
 بر کند بنیاد موجودات را
 گردش ایام را بر هم زند
 می کند از قوت خود آشکار
 در جهان نتوان اگر مردانه زیست
 آرماید صاحب قلب سلیم
 عشق بادشوار در زین خوش است
 ممکنات قوت مردان کار
 حربه دون همتان کین است پس
 زندگانی قوت پیدا است
 عفو بیجا سرد می خون حیات
 هر که در فقر مذلت مانده است
 ناتوانی زندگی را زهرن است

ق

قدرت تخیل قانون حیات
 شعله در بر کن خلیل آوازه شو
 هست و در میدان پیراندا ختن
 با مزاج او بسازد روزگار
 می شو جنگ آزما با آسمان
 می دهد ترکیب نوذرات را
 چرخ نیلی قاصد را بر هم زند
 روزگار نو که باشد سازگار
 همچو مردان جهان سپردن زنگیت
 زور خود را از مهملات عظیم
 چون خلیل از شعاع گل چیدن خوش است
 گردد از مشکل پسندی آشکار
 زندگی را این یکا آئین است پس
 اصل او از ذوق استیلا است
 سکنه در بیت موزون حیات
 ناتوانی را قناعت خوانده است
 بطش از خون و زهر آبتن است

از مکارم اندرون او تہی است
 ہوشیار الے صاحب عقل سلیم
 گمخرد مند می فریب او مخور
 شکل او اہل نظر نشناختند
 گاہ اورا رحم و نرمی پردہ دار
 گاہ او مستور در مجبوری است
 چہرہ در شکل تن آسانی نمود
 باتوانائی صداقت توام است
 زندگی کشت است حاصل قوت است
 مدعی گرمایہ دار از قوت است
 باطل از قوت پریردشان حق
 از کن او زہر کوثر می شود
 اے ز آداب امانت بے خبر
 از رموز زنگی آگاہ شو

چشم و گوش و لب کشائے ہوشمند
 گم نہ بینی راہ حق بر من بچند

شیرش از بہر ذمہ فہمی است
 در کمینہائے تشید این غنیم
 مثل حر باہر زبان رنگش و گم
 پر وہ ہا بر روی او انداختند
 گاہ می پوشد رویے انکسار
 گاہ پنہان در تہ معذوری است
 دل ز دست صاحب قوت ربود
 گم خود آگاہی ہمین جا جم است
 شرح رمز حق و باطل قوت است
 دعویٰ او بے نیاز از حجت است
 خویش را حق دانند از بطلان حق
 خیر را گوید شرے شرعی شود
 از دوعالم خویش را بہتر شمر
 ظالم و جاہل ز غیر اللہ شو

لے حربا: ایک قسم کا جانور (گرگٹ) جو ہر گھڑی اپنا رنگ بدلتا رہتا ہے۔

حکایت نوجوان نے از مرد کہ پیش حضرت سید مخدوم علی ہجویری رحمۃ اللہ علیہ آمدہ از ستم اعدا فریاد کرد

سید ہجویر مخدوم ام
بندہ ہائے کوہ سار آسان گسیخت
عہدہ فاروق از جمالش تازہ شد
پاسبانِ عمرتِ امّ الالکتاب
خاکِ پنجاب از دمِ او زند گشت
عاشق و ہم قاصدِ طیارِ عشق
داستانے از کمالش سر کنم
نوجوانے قاتلش بالا چو سرد
رفت پیش سید والا جناب
گفت محصور صفِ اعدا ستم

مرقدِ او پیرِ شجرِ را حرم
در زمینِ ہند تخمِ سجدہ ریخت
حق از حرفِ او بلند آواز شد
از نگاہش خانہ باطل خراب
صبح ما از مہرِ او تابند گشت
از جبینش آشکارا سرِ عشق
گلشنے در غنچہ مضمر کنم
واردِ لاہور شد از شہرِ مرد
تارِ بایدِ ظلمتِ را آفتاب
در میانِ سنگہا مینا ستم

الحقواجہ عین الدین چشتی رحمۃ اللہ علیہ جو حضرت ہجویری کے مزار پر تشریف لائے تھے۔

پامن آموزای شمه گرد و مکان
 پیروانای که در زاتش جمال
 گفت ای نامحرم از راز حیات
 فارغ از اندیشه اغیار شو
 سنگ چون بر خود گمان شیشه کرد
 ناقوان خود را اگر هر و شمرد
 تا کجا خود را شماری مالد و طین
 با عزیزان سرگران بودن چرا
 راست می گویم عده هم یار تست
 هر که داناے مقامات خود می است
 کشت انسان را عذر باشد سجا
 سنگ ره آب است اگر بهت قوی است
 سنگ ره گرد و فسان تیغ عزم
 مثل حیوان خوردن آسودن چه سود
 خویش را چون از خود می محکم کنی
 گرفتار خواهی از خود آزاد شو

له پانی۔ ۲۷ مٹی۔

زندگی کردن میان دشمنان
 بسته پیمان محبت با جلال
 غافل از انجام آغاز حیات
 قوت خوابیده بیدار شو
 شیشه گردید و شکستن پیشه کرد
 نقد جان خویش باریز سپرد
 از گل خود شعله طور آفرین
 شکوه سنج دشمنان بودن چرا
 هستی اور و نقی بازار تست
 فضل حق داند اگر دشمن قوی است
 ممکنا قش را برانگیزد ز خواب
 سیل را پست و بلند جاده پست
 قطع منزل امتحان تیغ عزم
 گر بخود محکم نه بودن چه سود
 تو اگر خواهی جهان برسم کنی
 گر بقا خواهی بخود آباد شو

چیت مردن از خودی غافل شدن
در خودی کن صورت یوسف مقام
از خودی اندیش و مرد کار شو
شرح راز داستانهای گنم

نوحه پنداری فراق جان و تن
از اسیری تاشه نهای خرام
مرد حق شو حامل اسرار شو
غنچه از زور نفس دامی کنم

«خوشترا آن باشد که ستر دلبران
گفته آید در حدیث دیگران»

حکایت طائرے که از تشنگی بیتاب بود

طائرے از تشنگی بیتاب بود
رینره الماس در گلزار دید
از فریب رینره خورشید تاب
مایه اندوزیم از گوهر نشد
گفت الماس لے گزینتا رهوس!
قطره آبے نیم ساقی نیم
قصید انارم کنی دیوانه
آب من متقار مرغان بشکند
طائر از الماس کار دل نیافت

در تن او دم مثال موج دور
تشنگی نظاره آب آفرید
مرغ نادان سنگ را پنداشت آب
زد بر و متقار و کامش تر نشد
تیز بر من کرده متقار بهوس
من برائے دیگران باقی نیم
از حیات خود نما بیگانم
آدمی را گوهر جان بشکند
بوسه خویش از رینره تا بنده یافت

حسرت اندر سینہ اش آباد گشت
قطره شبنم سر شاخ گلے
تاب او محو سپاس آفتاب
کوکب رم خونے گردون زاده
صد فریب از غنچه و گل خورده
مثل اشک عاشق دل داده
مرغ مضطر زیر شاخ گل رسید
لے کہ می خواهی ز دشمن جان بری
چون ز سوز تشنگی طائر گداخت
قطره سخت اندام و گوهر خونبور
غافل از حفظ خودی یک دم مشو
پخته فطرت صورت کسار باش
خویش را در یاب الهایجاب خویش

نغمه پیدا کن از تار خودی

آشکارا ساز اسرار خودی

در گلوئے او نوا فریاد گشت
تاوت مثل اشک چشم بلبلی
لرزه بر تن از هراس آفتاب
یک دم از ذوق نمود استاده
بهره از رندگی نابورده
زیر مژگانے چکید آماره
در دهاکش قطره شبنم چکید
از تو پر رسم قطره یا گوهری؟
از حیات دیگرے برای ساخت
ریزه الماس و بود و اد نبود
ریزه الماس شو شبنم مشو
حامل صد ابر دریا بار باش
سیم شواز بستن سیما بخویش

حکایت الماس منغال

از حقیقت باز بکشایم ورے
گفت با الماس در معیت نغال
محمدیم و بهست و بو و بایکیت
من بکان میسم ز در دنیاکی
قدر من از بدگلی کمتر ز خاک
روشن از تاریکی من بخر است
پشت پا هر کس مرا بر سر زند
بر سر و سامان من باید گرسیت
موجہ رودے بهم پیوسته
مثل انجم رودے تو هم خوے تو
گماه نور دیده فیض شوی
گفت الماس لے رفیق نکوین
تا به پیرامون خود در جنگ شد
پیکرم از پختگی ذوالنور شد
خوار گشتی از وجود خام خویش

یا تو می گویم حدیث دیگرے
لے امین جلوہ ہائے لازوال
در جهان اصل وجود بایکیت
تو سحر تاج شہنشاہان رسی
از جمال تو دل آئینہ چاک
پس کمال جو ہر م خاکستر است
بر متاع ہستیم افکار زند
برگ و ساز ہستیم دانی کہ چیت
مایہ دارے یک شرارے مبتدئ
جلوہ ہا خیزند ز ہر سلوے تو
گماہ زیب دستہ شجر شوی
تیرہ خاک از پختگی گرد و نیکن
پختہ از پیکار مثل سنگ شد
سینہ ام از جلوہ ہا مہمور شد
سختی از نرمی اندام خویش

فارغ از خوف و غم و دوسواس باش
می شود از روی دوعالم مستنیر
مشیت خاکه اصل سنگ است
رتبه اش از طور بالا تر شد است

پخته مثل سنگ شوالماس باش
هر که باشد سخت کوشش و سخت گیر
کوسه از جیب حرم بیرون زود است
بوسه گاه اسود را حمزه است

در صلابت آبروئی زندگی است
نا توانی ناکسی ناپختگی است

حکایت شیخ و برهمن و مکالمه گنگا و همسال
در معنی این که تسلسل حیات یلدا
محکم گرفتن روایات مخصوصه یلمی باشد

در بنارس برهمنده محترم
بهره وافر از حکمت داشته
ذهن او گیر او ندرت کوشش بود
آشیانش صورت عنقا بلند
سرفرواندریم بود و عدم
با خدا جویان ارادت داشته
با ثریا عقل او بحدوشش بود
مهر و مهر بر فحله فکرش سپند

له نرید علیه برهمن کا به

تے پناے اور خون نشست
 در ریاض علم و دانش دام چسبید
 ناخن فکرش بخون آلوده ماند
 آه بر لب شاہد حیران او
 رفت روزے نزد شیخ کمالے
 گوش بر گنار آن فرزانہ داد
 گفت شیخ لے طائف چرخ بلند
 شدی آوارہ صحرای و دشت
 یازمین و رساز لے گردون نور
 من نگویم از بنان بزار شو
 لے امانت دار مہندیہ کہن
 گز جمعیت حیات ملت است
 تو کہ ہم در کافرہ کامل نہ
 مانده ایم از جادہ تسلیم دور
 قیس با سودا کی محمل نشد

ساتی حکمت بجامش نے نہ بست
 چشم و امش طائر معنی ندید
 عقدہ بود و علم نکشودہ ماند
 چہرہ غمت از دل حیران او
 آنکہ اندر سینہ پرورنے لے
 بر لب خود مہر خاموشی نہاد
 اندکے عہد وفا با خاک بند
 فکر بیباک توار گردون گزشت
 در تلاش گوہر انجسم مگر
 کافرہ شاکستہ ز تار شو
 پشت پا بر مسلک آبا مرن
 کفر ہم سرمایہ جمعیت است
 در خور طوف حریم دل نہ
 تو را آفرین را بر ہیم دور
 در جنون عاشقی مامل نشد

مرد چون شمع خودی اندر وجود
 از خیال آسمان پیچہ سود

آبِ زرد و دامنِ کھسار چنگ
 لے کر صبحِ آفرینشِ سخن بدوش
 حق ترا با آسمان ہمراز ساخت
 طاقتِ رفتار از پایت ربور
 زندگانی از خرامِ پیہم است
 کوه چون این طعنہ از دریا شنید
 گفت لے پہنکے تو آئینہ ام
 این خرامِ ناز سامانِ فناست
 از مقامِ خودنداری آگہی
 اے ز لُطُنِ چرخِ گردان زاده
 ہستی خود نذرِ قلمِ ساختی
 ہمچو گل در گلستانِ خود دازو
 زندگی بر جائے خود بالیدن آ
 قرینہا بگزشت و من پادرِ کلم
 ہستیم بالید و تا گردون رسید
 ہستی تو بے نشان در قلم است

گفت روزے با ہمارہ رود گنگ
 پیکرت از رودِ ہا ز تار پوشش
 پاتِ محرومِ حرامِ ناز ساخت
 این وقار و رفت و تکین چسود
 برگ و سازِ ہستی موجِ ازیم است
 ہم چو بحرِ آتش از کین بر دمید
 چون تو صد دریا درونِ سبز ام
 ہر کہ از خود رفوت شایانِ فناست
 بر زریانِ خویش نازی الہی
 از تو بہتر ساحلِ افتادہ
 پیش رہن نقدِ جان انداختی
 بہر شے بویے گلچیں مرو
 از خیابانِ خودی گل چیدن است
 تو گمان داری کہ دور از منزل
 زیرِ دامنِ ثریا آرمید
 ذرہ و من سجدہ گاہِ انم است

لے ہنود کا عقیدہ ہے کہ رود گنگا کا سر حشر آسمان پر ہے۔ مے پھیلانا۔ مے درہ چوٹی۔

چشم من بینا کے اسرارِ فلک
تاز سوزِ ستمی پیہم سو خستم
در در و غم سنگ و اندر سنگ ناز
قطرہٴ خود را بیائے خود مرز
آبِ گوہر خواہ و گوہرِ بندہ شو
یا خود افزا شو سبک رفتار شو
از تو قلزم گدیہ طوفان کند

آشنا گو شمع ز سر دازِ ملک
لعل و الماس و گہرا ندو خستم
آب را بر تار من نبود گزار
در طلاطم کوش و با قلزم ستیر
بہر کوشِ شاہدے آویزہ شو
ابرِ برقی انداز و دریا بار شو
شکوہ ہا از تنگی دامن کند

کمتراز موجِ شہما رد خویش را
پیش پایے تو گزارد خویش را

در بیانِ این کہ مقصدِ حیاتِ مسلمِ اعلائے
کلمۃ اللہ است و جہادِ اگر محرکِ او جو

الارض باشد در مذہبِ اسلامِ احرام است

قلب را از صبغۃ اللہ رنگ دادہ عشق را ناموس و نام و رنگ دادہ

اے مولانا رحمۃ اللہ علیہ خیر مالک سے تلمیح ہے آیہ شریفہ وَمَنْ أَحْسَنَ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً كَلِمًا

طبع مسلم از محبت قاهر است
 تابع حق ویدنش ناویدنش
 در رضانش مرضی حق گم نشود
 خیمه درمیدان **إِلَّا اللَّهُ** زردست
 شاید حالش نبی انس و جان
 قال را بگزار و باب حال زن
 در قبائے خسروی درویش زری
 قرب حق از هر عمل مقصود ار
 صلح شر گردد چو مقصود است غیر
 گرنه گردد حق ز تیغ ما بلند
 حضرت شیخ میان میر و ولی
 بر طریق **مصطفیٰ** محکم پے
 تربتش ایمان خاک شهر ما
 بر در اوج به فرسا آسمان
 شاه تم حرص در دل کاشته
 از هوس آتش بجان افروخته
 لے غالب۔

مسلم ار عاشق نباشد کافر است
 خوردنش نوشیدنش خوابیدنش
 "این سخن کے باور مردم شود،
 در جهان شاید علی الناس آمدست
 شاید صافی ترین شاہدان
 نور حق بر ظلمت اعمال زن
 دیدہ بیدار و خدا اندیش زری
 تا ز تو گردد جلالش آشکار
 گر خدا باشد غرض جنگ است خیر
 جنگ باشد قوم را نارجمند
 بر خفی از نور جان او جلی
 نغمہ عشق و محبت رائے
 مشعل نور ہدایت بہر ما
 از مریدانش شہ ہندوستان
 قصد تسخیر ممالک داشتے
 تیغ راکل میں مزید آموختے

در دکن هنگامه بسیار بود
 رقت پیش شیخ گردن پای
 مسلم از دنیا سوئے حق رم کند
 شیخ از گفتار شمه خاموش ماند
 تا مریدے سکه سیمین
 گفت این نذر حقیر از من پذیر
 غوطه باز در خولے محنت تنم
 گفت شیخ این زحق سلطان است
 حکمران مہر و ماہ و انجم است
 ویدہ بر خوان بجانب دوخت است
 قحط و طاعون طابع شمشیر او
 خلق در فریاد از نادار لیش
 سطوتش اہل جہان را دشمن است
 از خیال خود فریب فکر و خام
 عسکرش اہی دافواج غنیم
 آتش جان گدا جوع گداست

لشکرش در عرصہ پیکار بود
 تا بگسرد از دعا سرایہ
 از دعا تا بسیر را محکم کند
 بزم درویشان سراپا گوش ماند
 لب کشود و مہر خاموشی شکست
 لے زحق آوارگان را دستگیر
 تا گرہ زرد در جمے را دا منم
 آنکہ در پیراہن شاہی گداست
 شاہ ما مغلس ترین مردم است
 آتش جو عیشی جہانے سوخت است
 حالے دیرانہ از تعمیر او
 از تہیدستی ضعیف آزار لیش
 نوع انسان کاروان ادرین است
 می کنند تا راج را تسخیر نام
 ہر دو از شمشیر جوع اود و نیم
 جوع سلطان ملک ملت را فناست

هر که خنجر بر غیر الله کشید
تیغ او در سینه او آرمید

اندر زیر نجات نقش بند معروف به بابائے
صحرائی که برائے مسلمانان هندوستان

رقم فرموده است

اے کہ مثل گل زر گل بالیدہ	تو ہم از بطن خودی زائیدہ
از خودی مگر بقا انجام باش	قطرہ می باش و بحر شام باش
تو کہ از نور خودی تا بندہ	گر خودی محکم کنی پائندہ
سود در حیب ہمین سودا ستی	خواجگی از حفظ این کالا ستی
ہستی و از نیستی تر سیدہ	اے سرت گرم غلط فہمیدہ
چون خبر دازام ز ساز زندگی	با تو گویم چیست راز زندگی
غوطہ در خود صورت گوہر زدن	پس ز خلوت گاہ خود برزدن
زیر خاک تر شرار انداختن	شعلہ گردیدن نظر با سوختن

اے نصیحت

خانہ سوزِ محنتِ چل سالہ شو
زندگی از طوفِ دیگرستن است
پہزن و از جاربِ خاک آزاد باش
تو اگر طائر نہ لے ہو شمنہ
لے کہ باشی در پے کسبِ علوم
"علم را بر تن نہ فی مارے بود
آگہی از قصہ اخوندِ روم
پائے در زنجیرِ توحیہاتِ عقل
موسیٰ بیگازہ سینائے عشق
از تشکک گفت و از اشراق گفت
نقدہ ہائے قولِ مشائخِ کشور
گرد و پیشش بود انبارِ کتب

طوفِ خود کن شعاعِ جوالہ شو
خویش را بیتِ الحرم و استن است
ہمچو طائر ایمن از افتاد باش
بر سر غارِ آشیانِ خود میند
باتو می گویم پیامِ پیرِ روم
علم را بر دل زنی پارے بود
آنکہ داد اندر حلیہ درسِ علوم
کشتیش طوفانی "ظلمات" عقل
بخیبر از عشق و از سودائے عشق
وز حکم صد گوہر تابندہ سفت
نورِ فکرش ہر خفی را و انمور
بر لب او شرحِ اسرارِ کتب

لے ملک شام میں ایک مشہور شہر کا نام۔ لے تشکک و اشراق: قدیم فلسفہ یونان
کے دو اسکول۔ مؤخر الذکر افلاطون کے فلسفہ کا نتیجہ ہے۔ مسلمان
میں اس کے جامع اور مرتب شیخ شہاب الدین سہروردی مفتول تھے
جن کو سلطان صلاح الدین نے علمائے وقت کے فتوے پر قتل کر دیا تھا۔
لے حکماء کا وہ گروہ جو ارسطو کا تتبع ہے۔

پیر تبریزی زار شا و کمال
گفت این غوغا و قیل و قال چیست
مولوی فرمود نادان لب بربند
پائے خویش از مکتبم بیرون گزار
قال ما از فهم تو بالاتر است
سوز شمس از گفته ملا فنود
برزین برق نگاه اوفتاد
آتش دل خرمین ادراک سوخت
مولوی بیگانه از اعجاز عشق
گفت این آتش چسان افروختی
گفت شیخ اے مسلم ز تار دار
حال ما از فکر تو بالاتر است
ساختی از برون حکمت سار و برگ
آتش افروز از خاشاک خویش
علم مسلم کامل از سوز دل است

جست راه مکتب ملا جلال
این قیاس و وهم و استدلال چیست
بر مقالات خردمندان مکنند
قیل و قال رست این تیر بادے چه کار
شیشہ ادراک را روشن گردانست
آتش از جان تبریزی کشود
خاک از سوز دم او شعله ساز
دفتر آن فلسفی را پاک سوخت
ناشناس نغمہائے ساز عشق
دفتر را باب حکمت سوختی
ذوق و حال رست این تیر بادے چه کار
شعله ما کیمیا کے احمر است
از سحاب فکر تو بار و تگرگ
شعله تعمیر کن از خاک خویش
معنی اسلام ترک آفل است

اے حضرت شیخ کمال الدین جلیلی رحمۃ اللہ علیہ ۲۷ اولی ۱۰۰۰ غروب ہونے
والا زوال پیر تلمیح آیہ شریفہ۔

چون زبند آفل ابراهیم رست

در میان شعله های نیکو شست

بهر زمانے نقد دین در با ختی
واقف از چشم سیاه خود نه
از دہان اثر دہا کوثر طلب
نافہ مشک از سگ دیوانہ خواہ
کیف حق از جام این کافر مجوے
راز دان دانش تو بودہ ام
محرم این گلستانم کردہ اند
چون گل کاغذ سراب نکھتہ
آشیان بر شاخ طوے بستہ ام
بت پرست و بت فروش و بت گارست
از حدود حس بدون ناجستہ
بر گلوے خویشتن خنجر نہاد
شعلہ وارد مثال زالہ سرد
در جہان جستجو ناشاد ماند

علم حق را در قفا انداختنی
گرم بود در جستجوے سرمہ
آب حیوان از دم خنجر طلب
سنگ اسود از درختخوارہ خواہ
سوز عشق از دالیش با طر مجوے
مدتے محبتک و دو بودہ ام
یاغبانان امتحانم کردہ اند
گلستانے لالہ زارے عبرتے
تاز بند این گلستان رستہ ام
دانش حاکم حجاب اکبر است
پا بزندان منطابہر بستہ
در صراط زندگی از پافتاد
آتشے وارد مثال لالہ سرد
فطرتش از سوز عشق آزاد ماند

لے در قضا انداختن: بے پروائی کرنا۔ ۲ موجودہ زمانے کے علوم و فنون۔

عشقِ افلاطون علتِ هائے عقل
جمله عالم سا جودِ مسجودِ عشق
به شود از شترش سودائے عقل
سو مناتِ عقل را محمودِ عشق

این مئے دیرینه درینا ش تبیت

شورِ یارب قسمتِ شهباش تبیت

قیمتِ شمشادِ خود نشناختی
مثلِ نه خود را از خود کردی تہی
سرود دیگر را بلند انداختی
بر نوائے دیگران دل می نہی
لے گدائے ریزہ از خوانِ غیسر
بزمِ مسلم از چراغِ غیر سوخت
از سوادِ کعبہ چون آہور مید
شد پریشان برگ گل چون بویِ خویش
لے امینِ حکمتِ ام الکتاب
ماکہ دربانِ حصارِ ملتیم
ساتی ویرینہ راسا غر شکست
کعبہ آباد است از اصرامِ ما
شیخ در عشقِ بتان اسلام باخت
پیر باپیر از بیاضِ موشدند

سرود دیگر را بلند انداختی
بر نوائے دیگران دل می نہی
جنس خود می جوی از دکانِ غیر
مسجد او از شرارے دیو سوخت
ناوکِ صیادِ پہلویش درید
لے ز خوردن کردہ باز آسوی خویش
وحدتِ خود گشتہ خود یاریاب
کافر از ترکِ شعارِ ملتیم
بزمِ زندانِ حجازی بر شکست
خندہ زن کفر است بر اسلام ما
رشتہ تبیح از زنا ساخت
سخرہ بہر کوردکان کوشدند

لے ہسی، مذاق۔

دل ز نقشِ لاله بیگانه
 می شود هر سود را ز سرخرقه پوش
 بامردبان روز و شب اندر سفر
 دیده با بے نور مثل نرگس اند
 واعظان ہم صوفیان منصب پرست
 واعظ با چشم بر تبحرانه درخت
 از صنم های هوس بیت خانہ
 آہ ازین سوداگران دین فروش
 از ضرورت ہائے کلمت بے خبر
 سینہ با از دولتِ دل مفلک اند
 اختیارِ ملت بیضا شکست
 مفتی دین مبین فتویٰ فروخت

چیت یاران بعد ازین تدبیرا
 رخ سوئے میخانہ دارد پیرا

الوقت سیف

سرباد خاک پاک شافعہ
 فکر او کو کرب ز گردون چیدہ است
 من چہ گویم ستر این شمشیر جلیوت
 صاحبش بالاتر از امید و بیم
 عالمے سرخوش ز تیاکب شافعہ
 سیف بران وقت نار امید است
 من چہ گویم ستر این شمشیر جلیوت
 صاحبش بالاتر از امید و بیم
 آب و سرمایہ دار از زندگی است
 دست او بیضا تر از دست کلیم
 بکراز محرومی نم بر شود
 کار او بالاتر از تماریر بود
 در کف موسی زمین شمشیر بود

لے الوقت سیف: مقولہ ہے حضرت امام شافعہ رحمۃ اللہ علیہ کا۔

سینہ دریاے احر چاک کرد
 پنجه حبشدر که خیر گیر بود
 گردش گردون گردان ویدی است
 لے اسیر دوش و فردا در نگر
 در گل خود تخم ظلمت کاشتی
 باز با پیسانه لیل و ہمار
 ساختی این رشته ز نار دوش
 کیمیا بودی و مشیت گل شدی
 مسلمی آزاد این ز نار باش
 تو کہ از اصل زمان آگہ نہ
 تا کجا در روز و شب باشی اسیر
 این و آن پیدا است از رفتار قوت
 اصل وقت از گردش نور شبیت
 عیش و غم عاشور و ہم عید است قوت
 وقت را مثل مکان گسترده
 لے چو بوم کرد از بستان خویش

لے حدیث مشہور۔

قلزے را خشک مثل خاک کرد
 قوت او از ہمین شمشیر بود
 انقلاب روز و شب ہمیدنی است
 در دل خود عالم دیگر نگر
 وقت را مثل خطے پنداشتی
 فکر تو پیود طول روزگار
 گشته مثل بتان باطل فروش
 ستر حق ز ابیدی و باطل شدی
 شمع بزم ملت احرار باش
 از حیات جاودان آگہ نہ
 رمز وقت از فی صبح اللہ یاد گیر
 زندگی ستریت از اسرار قوت
 وقت جاوید است مہر جاویدیت
 ستر تاب ماہ و نور شبیت
 امتیاز دوش و فردا کردہ
 ساختی از دست خود زندان خویش

وقتِ ما کو اول و آخر ندید
از خیایانِ صنمِ سرِ ما دمید
زنده از عرفانِ اصلش زنده
هستی ادا ز سحر تا بنده تر

زندگی از دهر و دهر از زندگی است
لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ فَرِیَانِ نَبِیْ اسْت

نکته می گویم که در روشن چو در
عبد گم و دریاده در لیل و نهار
عبد را ایام می با فد کفن
مردم خود را ز گل بر می کند
عبد چون طاهر بنام صبح و شام
سینه آزاده چاک نفس
عبد را تحصیل حاصل فطر است
از گران خیزی مقام او همان
و مبدم نو آفرینی کارِ حُر
فطر تش زحمت کش تا مکر نیست
عبد را ایام زنجیر است و بس
همت حُر با قضا گردد مشیر

له زمانے کو برا بھلا مت کہو۔

تا شناسی اختیارِ عبد و حُر
در دل حُر یاده گردد روزگار
روز و شب را می تند بر خویشتن
خویش را بر روزگار می تند
لذت پرواز از جانش حرام
طاهر ایام را گردد قفس
واروات جان او بے بند است
نالہ ہائے صبح و شام او همان
نغمہ پہم تازہ ریزد تارِ حُر
جادوہ او حلقہ پر کار نیست
بر لب او حرف تقدیر است و بس
حادثات از دست او صورت پذیر

رفته و آننده در موجود او
آنداز صوت و صدای پاک این سخن
گفتم و حسرم ز معنی شمسار
زنده معنی چون به حرف آمد ببرد
نکته غیب و حضور اندر دل است

نغمه خاموش دارد ساز و وقت

غوطه در دل زن که بینی راز و وقت

یاد ایتامی که سیف روزگار
تخم دین در کشت و لبا کاشتیم
ناخن ما عقده و نیا کشاد
از خم حق با ده گلگون زدیم
لے مے ویرینه در میناے تو
از غرور و نخوت و کبر و منی
جام ما هم زیبا محفل بوده است
عصر نو از جلوه با آراسته
گشت حق سیراب گشت از خون ما
عالم از ما صاحب تکبیر شد

مجموعه اشعار

ویر با آسوده اندر زود او
در نمی آید بهادر اک این سخن
شکوه معنی که با حرفم چه کار
از فیهائے تونار او فسر و
رمز ایتام و مرد راندر دل است

با توانا دستی ما بود یار
پرده از رخسار حق برداشتم
بخت این خاک از سجود و انکشا و
بر کهن میخانه با شبنون زدیم
شیشه آب از گرمی صهبائے تو
طعن به بر ناداری ما میزنی
سینه ما صاحب دل بوده است
از غبار پائے ما بر خاسته
حق پرستان جهان ممنون ما
از گل ما کعبه با تعمیر شد

حرفِ اقصیٰ حق بہا تعلیم کرد
گر چه رقت از دست ماتاج و نیکین
در نگاہ تو زیان کاریم ما
اعتبار از لاله داریم ما
از غم امر و زور و فر دارستد ایم
در دل حق ستر مکنو نیم ما
مہر و مہ روشن ز تاب ما ہنوز

رزق خویش از دست ما تقسیم کرد
ما گدایان را بچشم کم مبین
کہنہ پنداریم ما، خواریم ما
سہر و دوعالم را نگہ داریم ما
با کسے عہدِ محبت بستہ ایم
وارثِ موسیٰ و ہارونیم ما
بر قہسا دار و سیاح ما ہنوز

ذاتِ ما آئینہ ذاتِ حق است
ہستیِ مسلم ز آیاتِ حق است

دعا

اے چو جان اندر وجودِ عالمی
نغمہ از فیضِ تو در عودِ حیات
یا ز تسکینِ دل نا شاوشو
یا ز از ما خواہ ننگ و نام را
جانِ ما باشی و از ما می رمی
موت در راہِ تو محسوسِ حیات
باز اندر سینہ ہا آباد شو
پختہ تر کن عاشقانِ خام را

الحمد للہ علیہ
طرف ۲۷۱ ایک قسم کا ساز۔

از مقدر شکوہ ہا داریم ما
از تہی دستان رخ زریا میپوش
چشم بخواب و دل بتیاب وہ
آستے بنماز آیات مبین
کوہ آتش خیز کن این گاہ را
رشتہ وحدت چوقوم از دست داد
ما پریشان در جهان چون اختریم
باز این اوراق را شیرازہ کن
باز ما را بر همان خدمت گمار
رہروان را منزل تسلیم بخش

عشق را از شغل کلا آگاہ کن
آشنائے رمز الاسلا للہ کن

من کہ بہر دیگران سوزم چو شمع
یارب آن اشک کہ باشد دل فروز
کارش در باغ و روید آتشے

نرخ تو بالا کونا و ریم ما
عشق سلمان و بلال از زان فروش
باز ما را فطرت سیما بده
تا شود اعناق اعدا خاضعین
ز آتش ما سوز غیر اللہ را
صد گمرہ بر روی کار یافتاد
ہمدم و بیگانہ از یک دیگریم
باز آئین محبت تازہ کن
کار خود با عاشقان خود سپار
قوت ایمان ابراہیم بخش

بزم خود را گریہ کوزم چو شمع
بیقرار و مضطرب و آرام سوز
از قبائے لالہ شوید آتشے

اے تلیم ہے آیہ شریفہ ان نشاتنزل علیہم من السماء آیہ
فضلت اعناقہم لہا خاضعین کی طرف۔

دل بدوش و دیده بر فردا ستم
بهر کس از طلق خود شد یار من
در جهان یار بنام من کجاست
ظالم بر خود ستم با کرده ام
شعله غارت گر سامان هوش
عقل را دیوانگی آموختنه
آفتاب از سوز او گردون مقام
همچو شبنم دیده گریان شدم
شمع را سوز عیان آموختم
شعله با آخ زهر مویم دمید
عند لیجم از شرر با دانه چید
سینه محصر من از دل خالی است
شمع را تنها تپیدن سهل نیست
انتظار غم گسارے تا کجا
لے ز رویت ماه و انجم مستنیر
این امانت باز گیر از سینه ام
یا مرا یک همدم دیرینه ده

در میان انجمن تنها ستم
از درون من نجست اسرار من
نخل سینایم کلیم من کجاست
شعله را در بغل پرورده ام
آتش افکنده در دامن هوش
علم را سامان هستی سوختنه
بر قسا اندر طواف اودام
تا این آتش پنهان شدم
خود نهان از چشم عالم سوختم
از رگ اندیشه ام آتش چکید
نغمه آتش مزاجے آفرید
می تپد بختون که محل خالی ست
آه یک پروانه من اهل نیست
جستجوئے راز دارے تا کجا
آتش خود را ز جام باز گیر
خارج و سر برکش از آئینه ام
عشق عالم سوز را آئینه ده

موج در بحر است و هم پہلوی موج
 برفلک کو کب ندیم کو کب است
 روز پہلوی شرب پیدا از ند
 ہستی جوئے بجوئے گم شود
 ہست در ہر گوشہ ویرانہ رقص
 گرچہ تو در ذاتِ خو بکتاستی
 من مثالِ لالہ صحرایم
 خواہم از لطفِ تو بکے ہمدے
 ہمدے دیوانہ فرزانہ
 تابجانِ او سپارم ہوئے خویش

سازم از مشرت گل خود پیکریش
 ہم صنم اورا شوم ہم آذرش

ہست با ہم تپیدن ہوئے موج
 ماہ تابان سر زانوئے شب است
 خویش را امروز بر فردا زند
 موج بادے بیوئے گم شود
 می کند دیوانہ باد دیوانہ رقص
 عالمے از ہر خویش آراستی
 در میانِ کھلے تنہاستم
 از رموزِ فطرتِ من محرمے
 از خیالِ این و آن بیگانہ
 باز بنیم دردِ او وئے خویش

روزبیدی

جهت کن در بن خودی خود را بیاب
زود تر و الله اعلم بالصواب

(مولانا روم رح)

پیش کش بحضرت اسلامیه

منکر تئو ان گشت اگر دم زخم از عشق
این نشئه بمن نیست اگر باد کرے هست
(عرفی)

لے ترا حق خاتم اقوام کرد
اے مثال انبیا پاکان تو
اے نظر بر حسن تر سازا ده
لے فلک مشرت غبار کوی تو
همچو موج آتش نهرامی روی
رمن سوز آموز از پروانه
طرح عشق انداز اندر جان خویش
خاطر از صحبت تر ساگرفت
هم نوا از جلوہ اغیار گرفت
بر در ساقی جبین فرسودا و

بر تو ہر آغاز را انجام کرد
ہم کرد دلہا جگر چاکان تو
اے ز راہ کعبہ دور افتادہ
”لے تماشا گاہ عالم روی تو“
”تو کجا پہر تماشا میروی“
در شرر تعمیر کن کاشانہ
تازہ کن بام مصطفیٰ پیمان خویش
تا نقاب روی تو بالا گرفت
داستان کیسو و رخسار گرفت
قصہ مغ زار دکان ہیمودا و

من شهید تیغ ابروئے توام
 از ستایش گستر می بالا توام
 از سخن آئینه سازم کرده اند
 بار احسان بر تنابد کردم
 سخت کوشم مثل خنجر در جهان
 گرچه بحر موج من بتیاب میرت
 پرده زنجیر شیمیستم
 در شرر آباد هستی اخلاصم
 بر درت جانم نیاز آورده است
 ز آسمان آهگونیم می چکر
 من ز جو بار یک تری سازمش
 مرا نکه تو محبوب یار ماستی
 عشق تا طرح فغان در سینه نیت
 مثل گل از هم شکافم سینه را
 تانگه است افکنی بروئے خویش

خاکم و آسوده کوئے توام
 پیش بر دیوان فرو ناید مرام
 وز سکندر بے نیازم کرده اند
 در گلستان غنچه گرد و دامم
 آب خود می گیرم از سنگ گران
 بر کف من کاسه گرد آب میرت
 صید هر موج نیستم
 خلعتی بخشد مرا خاکسترم
 هدیه سوز و گداز آورده است
 بر دل گرمم و مادام می چکر
 تا بصر من گلشن است اندازمش
 همچو دل اندر کنار ماستی
 آتش او از دلم آئینه رنجیت
 پیش تو آویزم این آئینه را
 می شوی زنجیری کیسوی خویش

باز خوانم قصه پاریتهات
 تازم ساکن داغهای سینهات

از پئے قوئے ز خود تا محرمے
 در سکوت نیم شب نالان بدم
 جانم از صبر و سکون محروم بود
 آرزوئے داستم خون کردمش
 سوختن چون لاله پیسم تا کجا
 اشک خود بر خویش میریزم چو شمع
 جلوه را افزردم و خود کاستم
 یک نفس فرصت سوز سینه نیت
 جانم اندر پیکر فرسوده
 چون مرا صبح ازل حق آفرید
 ناله افشاگر اسرار عشق
 فطرت عاشق دهد خاشاک را
 عشق را داغی مثال لاله بس
 من همین یک گل بدستارت زخم

تاز خاکی لاله زار آید پدید
 از و مت بار بار آید پدید

خواستم از حق حیات محکمه
 عالم اندر خواب و من گریان بدم
 ورد من یا حیی یا قیوم بود
 تاز راه دیده بیرون کردمش
 از سحر در یوز شب نیم تا کجا
 با شب یلدا در آویزم چو شمع
 دیگران را محفل آراستم
 هفته ام شرمندۀ آدینه نیت
 جلوه آید است کرد آلوده
 ناله در ابریشم عودم تپید
 خون بهائے حسرت گفتار عشق
 شوخی پروانه بخشد خاک را
 در گریبانش گل یک ناله بس
 محشری بر خواب سرشارت زخم

بسم الله الرحمن الرحيم

رموز بنودی

تمهید

در معنی ربط فرد و ملت

فرد را ربط جماعت رحمت است
تا توانی با جماعت یار باش
حذر جان کن گفته خیر البشر
فرد و قوم آئینه یک دیگر اند
فرد می گیرد ز ملت احترام
فرد تا اندر جماعت گم شود
مایه دار سیرت دیرینه او
وصل استقبال ماضی فوات او

جوهر ادراک مال از ملت است
رونق هنگامه احرار باش
هست شیطان از جماعت دورتر
سلک و گوهر کشتان و اختر اند
ملت از افراد می یابد نظام
قطره وسعت طلب قلزم شود
رفته و آینه را آئینه او
چون ابد لا انتها اوقات او

دردش ذوق نمو از ملت است
پیکرش از قوم و هم جانش از قوم
در زبان قوم گویا می شود
پخته تر از گرمی صحبت شود
وحدت او مستقیم از کثرت است
لفظ چون از بیت خود بیرون نشست
برگ سبزه که ز بهار خوش ریخت
هر که آب از زمزم ملت نخورد
فرد تنها از مقاصد غافل است
قوم با ضبط آشنا گرداندش
پای بگل مانند شمشادش کند

چون اسیر حلقه آئین شود
آه بوی رم خوئے او مشکین شود

تو خودی از بخودی نشناختی
جوهر نورسیت اندر خاک تو
عیش از عیشش غم تو از غمش
واحر است و بر نمی تابد روی

احساب کار او از ملت است
ظاہرش از قوم و پنهانش از قوم
بر ره اسلاف پویا می شود
تا بمعنی فرد هم ملت شود
کثرت اندر وحدت او وحدت است
گوهر مضمون بجیب خود شکست
از بهاران تارا میدش گسخت
شعله های نغمه در عودش فسرده
قوتش آشفتنی را ماکل است
نرم رو مثل صبا گرداندش
دست و پا بندد که آزادش کند

خویش را اندر گمان انداختی
یک شمع اعش جلوه ادراک تو
زنده از انقلاب هر دمش
من ز تاب او من استم تو توئی

خویش دار و خویش باز و خویش ساز
 آتش از سوز او گردد بلند
 فطرتش آزاد و هم زنجیری است
 خوگر پیکار پیسم دیدمش
 چون ز خلوت خویش را بیرون دبار
 نقش گیر اندر دلش "او" می شود
 جبر قطع اختیارش می کند
 ناز و تانا از است کم خیز دنیا ز
 در جماعت خود شکن گردد خودی

نازهای پرورد اندر نیاز
 این شرر بر شعله اندازد و کند
 جز و اوراق قوت کل گیری است
 هم خودی هم زندگی نامیدمش
 پای در هنگامه جلوت بند
 "من" ز هم ریزد و "تو" می شود
 از محبت مایه دارش می کند
 نازها سازد بهم خیز دنیا ز
 تاز گلبرگ چمن گردد خودی

"نکته با چون بیخ پولاد است نیز
 گر نه می فهمی ز پیش ما گریز"

در معنی این که لذت از اختلاط افراد پیدای شود و تکمیل تربیت او از نبوت است

از چه رو بر بسته ربط مردم است
در جماعت فرد را بشیم ما
فطرتش وارفته یکتائی است
سوزش در شا به راه زندگی
مردمان خوگر یک دیگر شوند
در نبرد زندگی یار بهم اند
محفل انجم ز جذب با هم است
خیمه گاه کاروان کوه و جبل
سست و پیمان تار و پود کار او
ساز برق آهنگ او ننواخته
له جنگ -

رشته این داستان سرور گم است
از چمن او را چو گل چینیم ما
حفظ او از انجمن آرائی است
آتش آورده گاه زندگی
سفته در یک رشته چون گوهر شوند
مثل هم یاران گرفتار هم اند
هستی کوکب ز کوکب محکم است
مرغزار و دامن صحرا و تل
ناکشوده غنچه پندار او
نغمه اش در سیرده ناپیرداخته

گو شمال جستجو ناخوردہ
 نابسان محفل نوزادہ اش
 نودمیدہ سبزہ خاکش ہنوز
 منزل دیو و پری اندیشہ اش
 تنگ میدان ہستی خامش ہنوز
 بیم جان سرمایہ آب و گلش
 جان او از سخت کوشی رم زند
 ہرچہ از خود می و مد بردار دیش
 تا خدا صاحب دلے پیدا کند
 ساز پروازے کہ از آوازہ
 ذرہ بے مایہ ضو گیر دازو
 زندہ از یک دم دو صد پیکر کند
 دیدہ او می کشد اب جان و بد
 رشتہ اش کو بر فلک دارد سرے
 تازہ انداز نظر پیدا کند

زخمہ ہائے آرزو ناخوردہ
 می توان با پنبہ چیدن بادہ اش
 سرد خون اندر رگ تاکش ہنوز
 از گمان خود در میدان پیشہ اش
 فکر اذریں لب بامش ہنوز
 ہم ز باد تند می لرزد دلش
 پنچہ در دامن فطرت کم زند
 ہرچہ از بالا فتد بردار دیش
 کو ز حرفے دفترے املا کند
 خاک را بخشد حیات تازہ
 ہر متاعے ارج نو گیر دازو
 محفل رنگین ز یک ساغر کند
 تا دوی میرو یکی پیدا شود
 پارہ ہائے زندگی را ہمگرے
 گلستان در دشت در پیدا کند

لہ آوازہ : اصطلاح موسیقی۔ وہ نوا جو دو مقام سے ترکیب پائے۔
 تبلیغ ہے دین و دنیا کی طرف۔

از تفتِ اولتے مثلِ سپند
 یک شر رمی افکند اندر دلش
 نقشِ پائش خاک را بینا کند
 عقلِ عمریان را و بد پیرایه
 دامنِ خود می زند بر اتکارش
 بندها از پاکشاید بنده را
 گویدش تو بنده و یگر نه
 تا سوئے یک مدعا کش می کشد

بر جبهه نشو را فلک و منگامه بند
 شعله و درگیری گردد گلش
 ذره را چشمک زین سینا کند
 بخشد این بے مایه را سر مایه
 هر چه غش باشد باید از درش
 از خدا و ندان رباید بنده را
 زین بتان بے زبان کمتر نه
 حلقه آئین بیانش می کشد

نکته توحید باز آموزش
 رسم و آئین نیاز آموزش

ارکان اساسی ملة اسلاميه

رکن اول

توحيد

در جهان كيف و كم گردید عقل	یے بمنزل برد از توحيد عقل
در نه این بیچاره را منزل کجاست	کشتی ادراک را ساحل کجاست
اهل حق را رفر توحيد از بر است	و رأی آل الرحمن عبدا مفرات
تا از اسرار تو بنماید ترا	امتحانش از عمل باید ترا
دین از وحمت از آئین ازو	زور از وقوت ازو تکین ازو
عالمان را جلوه اش حیرت دهد	عاشقان را بر عمل قدرت دهد
پست اندر سایه اش گردد بلند	خاک چون اکیر گردد از جند
قدرت او برگزیند بنده را	نوع دیگر آفریند بنده را

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كَلَّ صَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى
 الشَّحْمَنِ عَبْدًا (آیه شریفه)

در ره حق نیز تر گردد تماش
 گرم تر از برقِ خون اندر گش
 بیم و فشاک میرد عمل گیرد حیات
 چشم می بیند ضمیر کائنات
 چون مقام عبده محکم شود
 کاسه در یوزه جام جم شود
 ملت بیضاتن و جان لاله
 لاله سرایه اسرار ما
 حرفش از لب چون بدل آید
 نقش او گرسنگ گیرد دل شود
 چون دل از سوز غمش افروختیم
 آب دلها در میان سینه با
 شعله اش چون لاله در گهائے ما
 اسود از توحید احمر می شود
 دل مقام خویشی و بیگانگی است
 ملت از یک رنگی دلهاست
 قوم را اندیشه با باید یک
 جذب باید در شربت او یک
 گر نباشد سوز حق در ساز فکر
 ساز ما را پرده گردان لاله
 رشته از شیرازه افکار ما
 زندگی راقوت افزاید همی
 دل گرازیادش سوز دگر شود
 خرمین امکان ز آب سو ختم
 سوز او بگذاخت این آئینه با
 نیست غیر از داغ او کالائے ما
 خویش فاروق و ابوزر می شود
 شوق را مستی ز هم پیانگی است
 روشن از یک جلوه این سیناست
 در ضمیرش مدعا باید یک
 هم عیار خوب زشت او یک
 نیست ممکن این چنین انداز فکر

بامسلمانیم و اولادِ خلیفہ
 با وطن وابستہ تقدیرِ اہم
 اصلِ ملت در وطن دیدن کہ چہ
 بر سرِ نازان شدن نادانی است
 ملت ما را اساس دیگر است
 حاضیم و دل بغائب بستہ ایم
 رشتہ این قوم مثلِ انجم است
 تیر خوشش پیکانِ یک کیشیم ما
 مدعاے مالِ مایکے است

ار اَبیکم گیر اگر خواہی دلیل
 بر سرِ بنیادِ تعمیرِ اہم
 باد و آبِ گل پرستیدن کہ چہ
 حکم او اندر تن و تنِ فانی است
 این اساس اندر دل مضمحل است
 پس ز بندِ این و آن وارستہ ایم
 چون نگہ ہم از نگاہِ ما گم است
 یک نما یک بلین یک اندیشیم ما
 طرز و اندازِ خیالِ مایکے است

از نعمتِ ہائے او اخوان شدیم
 یک زبان و یک دل و یک کان شدیم

اے مِلّۃ اَبیکم اَبراہیم (آیہ شریفہ)

در معنی این که یاس و حزن و خوف
امم الخبائث است و قاطع حیات و

توحید ازاله این امراض خبیثه می کند

مرگ را سامان از قطع آرزوست	زندگان محکم از لا تقنطواست
تا امید از آرزوهای پیهم است	تا امید ز زندگانی را هم است
تا امید می آید گور افشار دوت	گرچه الوندی ز پامی آردت
تا توانی بسده احسان او	تا مرادی بسته و امان او
زندگی را یاس خواب آور بود	این و لیل سستی مختصر بود
چشم جان را سرمه اشراعی کند	روز روشن را شب بیدار کند
از دشمن میرد تو ای زندگی	خشک گرد و چشمهای زندگی
خفته با غم در تنه یک چادر است	غم رگ جان را مثال شتر است
اے که در زندان غم باشی اسیر	از نبی تعلیم کلا تخزن بگیر

لَا تَقْنِطُوا مِنْ حَبْسَةِ اللَّهِ ط (آیه شریفه)
لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ط (آیه شریفه)

این سبق صدیق ترا صدیق کرد
از رضا مسلم مثال کو کب است

سرخوش از پیمازه تحقیق کرد
در ره هستی تبسم برابر است

گر خدا داری ز غم آزاد شو

از خیال بیش و کم آزاد شو

قوت ایمان جیات افرایت
چون کلیمه سوئے فرعونے رود

بیم غیر الله عمل را دشمن است
عزم محکم ممکنات اندیش از د

تخم او چون در گلت خود را نشاند
فطرت او تنگ تاب و سازگار

وزد و از پا طاقت رختار را
دشمنت ترسان اگر بیند ترا

ضرب تیغ او قوی ترمی فتد
سیم چون بند است اندر پائے ما

بر نمی آید اگر آهنگ تو

وَرَدُ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ بِأَيْدِي

قَلْبِ أَوْ أَرْوَاحِهِمْ لَا يَحْزَنُ

كَا رَوَانِ زَنْدِگِی رَا رَهْنِ اَس

هَمَّتِ عَالِی تَا مَلِ كِیْشِ اَز د

زَنْدِگِی اَز خُودِ نَمَائِی بَا ز مَانِد

بَادِلِ لَمَزَانِ وِ دَسْتِ عَشْمِ دَار

مِی رِ بَا یِدِ اَز دِمَاغِ افكَا رِ رَا

اَز جِیَا بَا نَتِ چو گِلِ چِنْدِ تَرَا

هَم نِگَا هِشِ مِثْلِ خَنْجَرِ مِی فِتْدِ

وَر نَه صَدِ سِیْلِ اسْتِ وِر دِرِ پَا كِے مَا

نَرَمِ اَز سِیْمِ اسْتِ تَارِ چِنَكِ تُو

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ط (آیه شریفه)

لَا تَحْزَنُ أَنْتَ الْكَافِرُ ط (آیه شریفه) سِی تَنَكِ وِ تَابِ: كَمُورِ

گوش تابش ده که گردد نغمه خیز
بیم جاسوس است از اقلیم مرگ
چشم او بر هم زن کار جیات
هر شمر پنهان که اندر قلب هست
لایه و مکاری و کین و دروغ
پرده زور و ریاسه سر اهنش
زانکه از همت نباشد استوار

بر فلک از نعره آرد رستخیز
اندر دلش تیره مثلیم مرگ
گوش او بزرگ بر اخبار جیات
اصل او بیم است اگر بینی درست
این همه از خوف می گیرد فروغ
فتنه را آغوش مادر و امنش
می نمود خوشنود باناسازگار

هر که رمز مصطفی فهمیده است
شرک را در خوف غم دیده است

محاوره تیر و شمشیر

سز حق نیز از لب سو فار گفت
اے پر یها جوهر اندر قاف تو
قوت بازوے خالد ویدہ
آتش قہر خدا سرمایہ ات
در ہوا یم یا میان تر کشم

تیغ را در گرمی پیکار گفت
ذوالفقار حیدر از اسلاف تو
شام را بر سر شفق پاشیدہ
جنت الفردوس زیر سایات
ہر کجا باشم سراپا آتشم

لے چور سے خوشامد

از کمان آیم چو سوئے سینه من
گر نباشد در میان قلب سلیم
چاک چاک از نوک خود گردا نمش
در صفائے او قلب مومن است

نیک می بینم به نوئے سینه من
فارغ از اندیشه های یاس و غم
نیمه از موج خون پوشا نمش
ظاهرش روشن ز نور باطن است

از قف او آب گرد در جان من
همچو شبنم می چکد پیکان من

حکایت شیر و شهرنشاہ عالمگیر

رحمة الله عليه

شاه عالمگیر گردون آستان
پایه اسلامیان بر ترازو
در میان کارزار کفر و دین
نخم الحادے که اکبر پرورید
شمع دل در سینه هار و شن نمود
حق گزید از هند عالمگیر را
از پئے احیائے دین مامور کرد

اعتبار دودمان گورگان
احترام شرع پیغمبر ازو
ترکش مارا خدنگ آخرین
باز اندر فطرت دارا و مید
ملت ما از فساد ایمن نمود
آن فقیر صاحب شمشیر را
بهر تجدید یقین مامور کرد

برقی تیغش خرمین الحاد و خست
کورزد و قان و استاها ساختند
شعله توحید را پروانه بود

شمع دین در محفل مابعد و خست
وسعت ادراک اولشناختند
چون براسیم اندرین تنخانه بود

در صف شاهنشهان یکتاست
فقر او از تریتش پیداست

روزے آن زبیده تاج و سریر
صبحی گمان شد به سیر پیشه
سرخوش از کیفیت باد سحر
شاه رما آگاه شد بخونماز
شیر برآمد پدید از طرف دشت
بوئے انسان وادشله انسان خبر
دشت شه نادیده خنجر بر کشید
دل بخود را به نداد اندیشه را
باز سوئے حق رمیان نا عبور
این چنین دل خود نما و خود شکن
بندۀ حق پیش مولی لاسته
تو هم اے نادان دله آور بدست

آن سپه دار و شهنشاہ و فقیر
با پرستار وفا اندر پیشه
طائران سیح خوان بر سر شجر
خیمه برزد و در حقیقت المجاز
از خروش او فلک لرزنده گشت
پنجه عالم گیر را زد بر کمر
شتر ز شیرے را شکم از هم دید
شیر قالیق کمر و شیر پیشه را
بود معراجش نماز با حضور
دارد اندر سینه مومن وطن
پیش باطل از نعم بر جاسته
شایدے را محله آور بدست

خویش را در بازو خود را باز گیر دام و گستر از نیاز و ناز گیر
عشق را آتش زین اندیشه کن رو به حق باش و شیری پیشه کن
خوف حق عنوان و ایمان است بس خوف غیر از شرک پنهان است بس

رُکنِ دوم

رسالت

تارکِ آفل^۱ براہیم خلیل^۲ انبیاء را نقش پائے او دلیل
آن خدائے لم یزل را آیتے داشت در دل آرزوئے ملتے
جوئے اشک از چشم بخوابش چکید تا پیام طہر^۳ ابیتی شنید

۱ غروب ہونے والا، زوال پذیر، تلخ ہے آیہ شریفہ لَا أَحِبُّ إِلَهًا فَلَيْتَنَ
کي طون ۲ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً
مُسْلِمَةً لَكَ ط (آیہ شریفہ) ۳ وَعَمَدِنَا إِلَىٰ اِبْرَاهِيمَ وَاسْمَعِيلَ
أَنْ طَهَّرَ ابْنَتِي لِلطَّافِقِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ط (آیہ شریفہ)

بهر ما ویرانه آباد کرد
تا نهال ثُبُّ عَلَيْنَا غنچه بست
حق تعالی پس کمر ما آفرید
حرف بے صوت اندرین عالم مدیم
از رسالت در جهان تکوین ما
از رسالت صدر هزار ملک است
آن که شان اوست بحدی بی یزید
حلقه ملت محیط افراشته
ماز حکم نسبت او ملتیم
از میان بحر اویسیم
آتش در جزیر دیوار حرم
معنی حرم کنی تحقیق اگر
قوت قلب و جگر گردد ربی

طائفان را خانه بنیاد کرد
صورت کار بهار ما شست
وز رسالت در تن جان دمید
از رسالت مصرع موزون شدیم
از رسالت دین ما آیین ما
جزو ما از جزو مالاینفک است
از رسالت حلقه گرد ما کشید
مرکز او وادی لطیف است
اهل عالم را پیام رحمتیم
مثل موج از سم نمی ریزیم ما
نصره زن مانند شیران در اجم
بنگرمی بادیده صدیق اگر
از خدا محبوب تر گردنی

لَمْ يَبْنِ إِلَى اسْكَنْتَ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعَةٍ عِنْدَ
بَنَاتِكَ الْمُحَدَّمِ (آیه شریفه) ۱ وَاَمْرًا صَنَّا سَكْنًا وَثُبُّ عَلَيْنَا
اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (آیه شریفه) ۲ اَحَلُّ اَصْنَتَهُ فِي حَزْرٍ
مِلَّتِهِ كَاللَّيْثِ حَلَّ مَعَ الْكَاشِبَالِ فِي اَحْمٍ (قصیده برده) همه جنگل

قلبِ مومن را کتابش قوت است
 و دانش از دست وادون مردن است
 زندگی قوم از دم او یافت است
 فردا از حق ملت از وی زنده است
 از رسالت ہم نوا گشتیم ما
 کثرت ہم مدعا وحدت شود
 زنده هر کثرت زنده وحدت است
 دینِ قطرت از نبی آموختیم
 این گهر از بحرِ پیاپی اوست
 تا این وحدت ز دست ما رود
 پس خرابی بر ما شریعت ختم کرد
 رونق از ما محفلِ ایام را
 خدمت ساقی گری با ما گزارش است
 لَا نَبِيَّ بَعْدِي ز لِحْسَانِ خَدَا
 قوم را سرمایه قوت از و

حکمتش جبل الورد ملت است
 چون گل از بادِ خزان افسردن است
 این سحر از آفتابش یافت است
 از شعاعِ مہرِ اوستانِ پندہ است
 ہم نفس ہم مدعا گشتیم ما
 پختہ چون وحدت شود ملت شود
 وحدتِ سلم ز دینِ فطرت است
 در ره حق مشعلِ فروختیم
 ما که یک جانیم از احسانِ اوست
 هستی ما با ابد ہمدم شود
 بر رسول ما رسالت ختم کرد
 اورسل را ختم ما اقوام را
 وادما را آخرین جاے کہ داشت
 پرده ناموس دینِ مصطفیٰ است
 حفظ سر وحدت ملت از و

لے لمادعا اللہ دا عینا لطا عتہ

یا کرم الرسل کنا اکرم الاصل (بصری)

حق تعالیٰ نقشِ هر دعویٰ شکست
تا ابد اسلام را شیرازه بست
دل ز غییر الله مسلمان بر کند
نعمه لا قوم بعدی می زند

در معنی این که مقصود رسالتِ محمدیه
تشکیل و تاسیس حریت و مساوات و
اخوت بنی نوع آدم است

بود انسان در جهان انسان پست	تا کس و تا بودند زیر دست
سطوت کسری و قیصر رهنش	بند باد در دست و پا و گردنش
کاهن و پاپا و سلطان و امیر	بهر یک نخچیر صد نخچیر گیر
صاحبِ اورنگِ هم پیکشت	باجِ برکشت خرابِ اولوشت
در کلیسا استقفِ رضوان فروش	بهر این صیدِ ربون دایم بدوش
بر سمن گل از جیبا بشش ببرد	خرمنش متغ زاده با آتش سپرد
از غلامی قنطریه او دون شده	نغمه ها اندر نئے او خون شده
تا اینکه حق بخت را ران سپرد	بند گمان را مستحقان سپرد

شعله ها از مرده خاکستر کشاد
 اعتبار کار بستن را فرود
 قوت او هر کهن پیکر شکست
 تازه جان اندر تن آدم دمید
 زادن او مرگ دنیا کے کهن
 حریت زادن از ضمیر پاک او
 عصر نو کاین صد چراغ آورده است
 نقش نو بر صفحه هستی کشید
 آئینه از ماسوا بیگانه
 آئینه از گرمی حق سینه تاب
 کائنات از کیف او رنگین شده
 مرسلان و انبیا آبا کے او
 کُلُّ مَوْصِنٍ اِخْوَةٌ اَنْدَر دِلش
 ناشکیب امتیازات آمده
 همچو سرو آزاد فرزندان او

کوه کن را پایه پرویز داد
 خواجگی از کار فرمایان ربود
 نوع انسان را حصار تازه بست
 بنده را باز از خلدندان خرید
 مرگ آتش خانه دیر و دشمن
 این مے نوشی چکید از تاک او
 چشم در آغوش او داکرده است
 آئینه گیتی کشا کے آفرید
 بر چراغ مصطفی پروانه
 ذره اش شمع حریم آفتاب
 کعبه هابت خانه های چین شده
 اکرم دونزد حق القاء داد
 حریت سرمایہ آب و گلش
 در نهاد او مساوات آمده
 پخته از قالو ابلی پیمان او

لَا اَنْ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقَاكُمْ ط (آیه شریفه)
 لَ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوْا بَلٰی ط (آیه شریفه)

سجدۀ حق گل به سیمایش زده
ماه و آنجسم بوسه برپایش زده

حکایت بوعلیه و جابان در معنی اخوت اسلامی

شد اسیر مسلمی اندر نبرد
گیر یاران دیدۀ و عیار بود
از مقام خود خبردارش نه کرد
گفت می خواهم که جان بخشی مرا
کرد مسلم تیغ را اندر نیام
چون درفش کادیانی چاک شد
آتشکارا شد که جابان است او
قتل او از میر عسکر خواستند
بوعلیه آن سید فوج حجاز
گفت ای یاران مسلمانیم ما

قاندلے از قاندان یزد و جرد
عیله جو و پرفن و مرگار بود
هم ز نام خود خبردارش نه کرد
چون مسلمانان امان بخشی مرا
گفت خونت ریختن بر من حرام
آتش اولاد و ساسان خاک شد
میر سر یاران ایران است او
از فریب او سخن آراستند
در دغاغز مش ز لشکر بی نیاز
تا چنگیم و یک آهنگیم ما

اے ۲۵ سپہ سالار شہنشاہ ایران - اے ایرانی عالم کا نام

نعره جیدر نواے بو ذراست
گرچه از خلق بدال و قنبر است
هر یک از ما این ملت است
صلح و کینش صلح و کین ملت است
ملت از گرد و اساس جان فرد
عهد ملت می شود پیمان فرد
گرچه جابان دشمن مابوده است
مسلمے اورا مان بخشوده است

خون اولے معشر خیر الانام

بر دم تیغ مسلمانان حرام

حکایت سلطان مراد و معمار در معنی

مساوات اسلامیہ

بود معمارے ز اقلیم خجند
در فن تعمیر نام اد بلند
ساخت آن صنوت گزیر اوزار
مسجدے از حکم سلطان مراد
خوش نیامد شاه را تعمیر او
خشمگین گردید از تقصیر او
آتش سوزنده از چشمش چکید
دست آن بیچاره از خنجر برید
جوئے خون از ساعد معمار رفت
پیش قاضی تالوان و زار رفت
آن نہر مندی که دستش سنگ سفت
داستان جور سلطان باز گفت
گفت لے پیغام حق گفتار تو
حفظ آئین محمد کار تو

سفتہ گوشِ سطوتِ شاہانِ نیم
 قاضیِ عادل بدندانِ خستہ لب
 رنگِ شہ از ہمیتِ قرآنِ پرید
 از خجالت دیدہ بر پا دوختہ
 یک طرف فریادے دعوی گمے
 گفت شہ از کرد و خجالتِ بردہ ام
 گفت قاضی فی القصاص حیوۃ
 عبدِ مسلم کمتر از احرار نیست
 چون مراد این آیہ محکم شنید
 مدعی را تاب خاموشی نماند
 گفت از بحرِ خدا بخشیدمش
 یافت مورے بر سایمانے ظفر
 پیش قرآن بندہ و مولایکے است
 بوریامسند و دیبا یکے است

اے وَلَکُمْ فِی الْحَیْوَۃِ اَوَّلٰی الْاَلْبَابِ ط (آیہ شریفہ)
 لہٰ اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ ط (آیہ شریفہ)

در معنی حریت اسلامیه و متر حاد شه کربلا

هر که پیمان با هوالموجود بست
مومن از عشق است عشق از مومن است
عقل سفاک است و اوسفاک تر
عقل در سچاک اسباب و علل
عشق صید از زور بازو افکند
عقل را سر پاییه از بیم و شک است
آن کند تعمیر تا دیران کند
عقل چون باد است از زان در جهان
عقل محکم از اساس و چون فچند
عقل می گوید که خود را پیش کن
عقل با غیر آشنا از اکتساب
عقل گوید شاه شو آ باد شو
عشق را آرام جان حریت است
آن شنیدستی که هنگام نبرد
آن ابا عاشق پور بتول

گردنش از بند هر معبود درست
عشق را ناممکن یا ممکن است
پاک تر چالاک تر پیاک تر
عشق چو گمان باز میدان عمل
عقل مکار است و دایمی زنده
عشق را غم و یقین لایفک است
این کند ویران که آبادان کند
عشق کیاب و بهایه اکران
عشق عریان از لباس چون و چند
عشق گوید امتحان خویش کن
عشق از فضل است با خود در حساب
عشق گوید بند و نه آزاد شو
ناقداش را ساریان حریت است
عشق با عقل هوس پر چه کرد
سرد از ارے زبستان رسول

اللہ اللہ بآکے بسم اللہ پدر
 بہر آن شہزادہ خیرا لملل
 سرخ رو عشق غیور از خونِ اد
 در میانِ امت آن کیوان جناب
 موسیٰ و فرعون و شبیر و سزید
 زندہ حق از نورِ تابش میری است
 چون خلافتِ رشید از دامنِ نبوت
 خاست آن سرِ جلوه خیرا لا مہم
 بر زمین کر بلا بارید و رفت
 تا قیامت قطع استبداد کرد
 بہر حق در خاک و خون غلطیدہ است
 مدعا کش سلطنت بودے اگر
 دشمنان چون ریگ صحرا لا تعد
 سر ابراہیم و اسمعیل بود

معنی فی روح عظیم ابد پس
 روش ختم المسالین نعم العجل
 شوخی این مصرع از مضمون اد
 ہمچو ترن قل هو اللہ در کتاب

این دو قوت از حیات آید پدید
 باقی آخر داغ حسرت میری است
 حریت را زہر اندر کام رنجیت
 چون سحاب قبلہ باران در قام
 لالہ در ویرانہ ہا کارید و رفت
 موجِ خون او چمن ایجاد کرد
 پس بنائے لا الہ گردیدہ است
 خود نمکدے با چنین سامانِ سحر
 دوستانِ او بہ نیردان ہم عدد
 یعنی آن اجمال را تفصیل بود

لے وَقَدْ بَنَا بَدْرٌ مَحْمُودٌ (آیہ شریفہ) لے نَعْمُ الْجَمَلُ مَا
 وَنَعْمُ الْعَدْلَانِ اَنَّمَا (حدیث) لے «حقاکہ بنائے لا الہ است حسین»
 (خواجہ معین الدین چشتی رحمۃ اللہ علیہ) کے بے شمار۔

عزم او چون کوہساران استوار
 تیغ بہر عزت دین است و بس
 ما سوا اللہ را مسلمان بندہ نیست
 خون او تفسیر این اسرار کرد
 تیغ لا چون از میان بیرون کشید
 نقش اکلا اللہ بر صحرانوشست
 رمز قرآن از حسین آموختیم
 شوکت شام نور بغداد و رفت
 تار ما از زخمہ اش لرزان ہنوز

پائیدار و تند سیر و کامگار
 مقصد او حفظ آئین است و بس
 پیش فرعونے سرش بافکندہ نیست
 ملت خوابیدہ را بیدار کرد
 از رگ ارباب باطل خون کشید
 سطر عنوان نجات مالتوست
 ز آتش او شعلہ ہا انداختیم
 سطوت غمناطہ ہم از یاد رفت
 تازہ از تکبیر او ایمان ہنوز

لے صبا لے پیک دور افتادگان
 اشک ما بر خاک پاک اورسان

در معنی این کہ چون ملت محمدیہ موسس بر توحید
 رسالت است پس نہایت مرکانی ندارد

بادہ تشرش بجائے بستہ نیست
 رومی و شامی گل اندام ما

جو ہر با مقامے بستہ نیست
 ہندی و چینی سفال جام ما

قلب ما از بند و روم و شام نیست
پیش پیغمبر جو کعب پاک زاد
در شناسش گوهر شب تاب سفت
آن مقامش برتر از چرخ بلند
گفت سیف من سیوف اللہ گو
سمچنان آن راز دان جز و گل
گفت با است "نزدیکائے شما
گرترا ذوق معانی رہماست
یعنی آن شمع سبتان وجود
جلوہ اوقد سیان را سینه سوز

مزرعوم او بجز اسلام نیست
ہدیہ آورد از بابت سعادت
سیف سلول رسید و این گفت
نامش نسبت با قلیہ پسند
حق پرستی جز براہ حق میو
گرو پائش سرمہ چشم رسل
دوست دارم طاعت طیبہ نسا
نکتہ پوشیدہ در حق "شما" ست
بود در دنیا و از دنیا نبود
بود اندر آب و گل آدم ہنوز

اے حضرت کعب بنی کریم کو بیت ایدادیا کرتے تھے۔ فتح مکہ کے بعد مکہ سے بھاگ کر طائف چلے گئے۔ وہاں سے قصیدہ بابت السعد لکھ کر حضور اکرم کی خدمت میں حاضر ہوئے اور اپنے گزشتہ گناہوں کی معافی مانگی۔ حضور نے ان کو معاف کر دیا اور قصیدے کے صلہ میں اپنی چادر مبارک عطا فرمائی۔ اس قصیدے میں کعب نے حضور کو سیف من سیوف اللہ (منہارستان کی تلواروں میں سے ایک تلوار) کے الفاظ سے مخاطب کیا۔ مگر حضور نے کوئی مصرع میں اصلاح دے کر فرمایا "سیف من سیوف اللہ" کہنا چاہیئے (یعنی خاکی تلواروں میں سے ایک تلوار۔ اے کنت نبیہا و ان مبین الماء والطین ط

من ندانم مرز و بوم او کجا است
این عناصر را جهان ما شمرد
زانکه ما از سینه جان گم کرده ایم
مسلم استی دل با قلبی میند
می نه گنج مسلم اندر مرز و بوم

این قدر دانم که با ما آشناست
خویشتن را میهمان ما شمرد
خویش را در خاک این گم کرده ایم
گم مشواند در جهان چون و چند
در دل او پادشاه گردشام و روم

دل بدست آور که در پنهان دل
می شود گم این سرائے آب و گل

عقد قومیت مسلم کشود
حکمتش یک ملت گیتی نورد
ناز بخششهای آن سلطان دین
آن که در قرآن خدا اورا ستود
و دشمنان بے دست و پا از هیتش
پس چرا از مسکن آبا گریخت ؟
قصه گویان حق ز ما پوشیده اند
هجرت آئین حیات مسلم است
معنی او از تنک آبی رم است

از وطن آقائے مهاجرت نمود
بر اساس کلمه تمییز کرد
مسجد ما شد همه روی زمین
آن که حفظ جان او و عود بود
لرز ه بر تن از شکوه فطرتش
تو گمان داری که از اعدا گریخت ؟
معنی هجرت غلط فهمیده اند
این را سبب ثبات مسلم است
ترک شبنم هر تسخیریم است

لے وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ط (آیہ شریفہ)

بگنزار از گل گلستان مقصود نیست
مهر را آزرده رفتن آبروست
بچو جو سر مایه از باران مخواه
بود بحر تلخ رو یک سادۀ دشت
بایدت آهنگ تسخیر همه
صورت ماهی به بحر آباد شو
هر که از قید جهالت آزاد شد
بوئے گل از ترک گل جولان گشت
اے که یک چادر چمن انداختی
چون صبا بار قبول از دوش گیر

از فریب عصر نویشیار باش
ره فتد اے راهرویشیار باش

این زیان پیرایه بند سودتست
عمر صده آفاق ز پیرایه اوست
بیکران شود در جهان پایان مخواه
ساحلے در زید و از شرم آب گشت
تا تو می باشی فراگیر همه
یعنی از قید مقام آزاد شو
چون فلک سطرش جهت آباد شد
در فراخائے چمن خویشتر است
مثل بلبل با گلے در ساختی
گلشن اندر حلقه آغوش گیر

در معنی این که وطن اساس ملت ملیت

آن چنان قطع اخوت کرده اند
تا وطن را شمع محفل ساختند
بر وطن تعمیر ملت کرده اند
نوع انسان را قباکلی ساختند

جنتے جستنند در بئس القرار
 این شجر جنت ز عالم برده است
 مردمی اندر جهان افسانه شد
 روح از تن رفت و هفت اندام ماند
 تا سیاست مسند مذہب گذشت
 قصہ دین مسیحائی فسرود
 اسقف از بے طاقتی در مانده
 قوم عیسیٰ بر کلیسا پازده
 دہریت چون جامہ مذہب درید
 آن فلازنساوی باطل پرست
 نسخہ بہر شہنشاہان نوشتند
 فطرت اوسوئے ظلمت ماہرہ خرت
 بتگری مانند آذر پیشہ اش

تَا اَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبُورِ
 تانخی پیکار بار آورده است
 آدمی از آدمی بیگانه شد
 آدمیت گم شد و اقوام ماند
 این شجر در گلشن مغرب گذشت
 شعاع شمع کلیسانی فسرود
 مہر ہا از کف بیرون افشانده
 نقد آئین چلیپا وارده
 مرسلے از حضرت شیطان رسید
 سرمہ او دیدہ مردم شکست
 در گل ماوانہ پیکار کشت
 حق ز تیغ خامہ اولخت لخت
 بست نقش تازہ اندیشہ اش

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّ اَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ
 دَارَ الْبُورِ جَهَنَّمَ يَصْلُوْنَهَا وَاَبْسَ الْقُرْاٰنُ (آیہ شریفہ)

اے اعضائے جسمانی۔ ۳۰ پا پائے اعظم۔ ۳۱ فلازادی یعنی میکاوی
 کتاب الملوک کا مشہور مصنف جو فلازنس میں پیدا ہوا۔

مملکت را دین او معبود ساخت
بوسه تا بر پائے این معبود زد
با غل از تعلیم او بالیده است
طرح تدبیر لبان فرجام رخت

فکر او مذموم را محمود ساخت
نقد حق را بر عیار سود زد
جمله اندازی فتنه گردیده است
این خسک در جاده آیام رخت

شرب کچشم اهل عالم چیده است
مصلحت تنویر را نامیده است

در معنی این که ملت محمدیه نهایت زمانه
هم ندارد که دوام این ملت شریفه

موجود است

در بهاران جوش بابل دیده
چون عروسان غنچه ها آراسته
سفره را اشک بحر شوییده
غنچه بر می دهد از شاخسار

رستخیز غنچه و گل دیده
از زمین یک شهر انجم خاسته
از سرود آب جو خوابیده
گیردش بار نسیم انار کنار

لے کانٹے۔

غنچه از دست و گلچین گل شود
 بست نمری آشیان بلبل پرید
 رخصت صد لاله ناپا کنار
 از زبان گنج فراوانش همان
 فصل گل از نستر باقی نترست
 کان گوهر پر دره گوهر گری
 صبح از مشرق ز مغرب شام رفت
 بادها خور زد و صهبایا فانی است
 همچنان از فردا کس پسر
 در سفر یا راست صحبت فاکم است
 ذات او دیگر صفاتش دیگر است
 فردی برمی خیزد از مشرت گلے
 فردی پوشش و هفتاد است و بیس
 زنده فردا از تنبای جان و تن
 مرگ فردا از خشکی رود حیات
 گرچه مدت هم بمیرد مثل فرد

از چمن مانند بو برون رود
 قطره شبنم رسیده و بومید
 کم نسا زور و رونق فصل بهار
 محفل گلها کس خندانش همان
 از گل و سرو و سمن باقی نترست
 کم نگر دد از شکست گوهری
 جام صدر روز از خیم ایام رفت
 دوشهبا خون گشت فردا باقی است
 هست تقویم امم پائنده تر
 فردی ره گیر است مدت فاکم است
 سدت مرگ و حیاتش دیگر است
 قوم را بیدار دله صاحب دله
 قوم را صدر سال مثل یک نفس
 زنده قوم از حفظ ناموس کهن
 مرگ قوم از ترک مقصود حیات
 از اجل فرمان پیرد مثل فرد

لے وَلِکَلِ اَصْلِهٖ اَجَلٌ (آیه شریفه)

امدتِ مسلم ز آیاتِ خداست
 از اجل این قوم بے پرواست
 و کفر قائم از قیام و اگر است
 تا خدا از کُفُوفِ افرموده است
 امتی در حق پرستی کامل
 حق بردن آورد این تهنه اخیل
 تا صداقت زنده گردد از دوش
 ماکه توحیدِ خدا را حجتیم
 آسمان با ما سر یکار داشت
 بند با از پا کشود آن فتنه را
 فتنه پا مال را هوش محشر
 خفته صد آشوب در آغوش او
 سطوتِ مسلم بنحاک و خون تپید
 نو مگر از چرخ کج رفتار پرس
 آتش تا تاربان گلزار کیست

اصلش از سنگامه قالو بی است
 استوار از نخن نزلناست
 از دوام او دوام و اگر است
 از فردن این چراغ آسوده است
 امتی محبوب هر صاحب دلی
 از نیام آرزوهای خلیل
 غیر حق سوزد ز برق پیهمش
 حافظ رمن و کتاب و حکمتیم
 در بغل یک فتنه تا تار داشت
 بر سر ما از مود آن فتنه را
 کشته تیغ نگاهش محشر
 صبح امروز ز نراید دوش او
 دید بغداد آنچه روم با هم ندید
 زان نو آیین کهن پندار پرس
 شعله های او گل دستار کیست

لَمْ نَخُنْ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (آیه شریفه) لَمْ يُدْرِكُوا أَن يُلْقُوا
 نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُنِيرٌ الْكَاذِبُونَ (آیه شریفه)

زانکه ما را فطرت ابراهیمی است
 از تنه آتش بر اندازیم گل
 شعله های انقلاب روزگار
 رویان را گرم بازاری نماید
 شیشه ساسانیان در خون نشست
 مصر هم در امتحان ناکام ماند
 در جهان بانگ اذان بود ست و ست
 عشق آئین حیات عالم است
 عشق از سوز دل مانده است

هم به مولی نسبت ابراهیمی است
 نار بر نمرود را سازیم گل
 چون بیاباغ مار سد گرد و بهار
 آن جهان گیری جهانداری نماید
 رونق خمیازه یونان شکست
 استخوان اوتیه اهرام ماند
 ملت اسلامیان بود ست و ست
 امتزاج سالمت عالم است
 از شرار لاله تا بنده است

گرچه مثل غنچه دل گیریم ما
 گلستان میرد اگر میریم ما

در معنی این که نظام ملت غیر از آئین صورت
 نه بند و آئین ملت محمدیه قرآن است

ملت را رفت چون آئین زدست
 هستی مسلم ز آئین است و بس
 مثل خاک اجزای اوازیم شکست
 باطن دین نبی این است و بس

برگ گل شد چون ز آئین بسته شد
 نغمه از ضبط صد اپیداسته
 و رنگلویے ما نفس موج هواست
 تو همین دانی که آئین تو چیست؟
 آن کتاب زنده قرآن حکیم
 نسخہ اسرار تکوین حیات
 حرف اورا رسیخے تہدیل نے
 پختہ تر سودائے خاک از زور او
 می برد پابند و آزاد آورد
 نوع انسان را پیام آخرین
 اوج می گیرد از و نا ارجمند
 رہنمان از حفظ اورا رہر شدند
 دشت پیمایان ز تاب یک چراغ
 آنکہ دوش کوہ بارش بر تافت
 بنگران سرمایہ آمال ما

گل ز آئین بسته شد گلدستہ شد
 ضبط چون رفت از صد اغوغاسته
 چون هوا پابند نے گرد و هواست
 زیر گردون ستر تمکین تو چیست؟
 حکمت اولایزال است وقیم
 بے ثبات از قولش گیر ثبات
 آیہ اش شرمندہ تاویل نے
 و رفتہ با سنگ جا از زور او
 صید بندان را بفریاد آورد
 حامل اور حستہ العالمین
 بندہ را از سجدہ ساز و سر بلند
 از کتابے صاحب دفتر شدند
 صد تجلی از علوم اندر دماغ
 سطوت اور سرہ گردون شگاف
 گنجر اندر سینه اطفال ما

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ (آیہ شریفہ)
 إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ (آیہ شریفہ)

آن جگر تاب بیابان کم آب
خوش تر آه و موم جگر از آتش
رخت خواب افکنده در زیر نخیل
وشت سیر از بام و درنا آشنا
تا دلش از گرمی قرآن تپید
خواند ز آیات مبین او سبق
از جهان بینی نواز دساز او
شهر را از گردپا لش رنجتند
لے گرفتار رسوم ایمان تو
قطع کردی ^{له} امر خود را در زیر
گر تو میخواستی مسلمان زیتن
صوفی پشمینه پوش حال مرست
آتش از شعر عمراتی دردش
از کلاه و بوریا تاج و سریر
واعظ درستان زن افسانه بند

چشم ادا حمز ز سوز آفتاب
گرم چون آتش دم جگر از آتش
صبح دم بیدار از بانگ رحیل
هرزه گردد از خضرنا آشنا
موج بیتابش چو گوهر آرمید
بنده آمد خواهی رفت از پیش حق
مسند جم گشت پا انداز او
صد چمن از یک گلش انگیختند
شیوه های کافری زندان تو
جاده پیمانی ^{له} الی شیی نکر و لے
نیست ممکن جز بقدر آن زیستن
از شراب نغمه قوال مرست
در نمی سازد بقدر آن محفلش
فقراد از خالقان باج گیر
معنی اولیست حرف او بلند

لے او نشی. ۲. فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا (آیه شریفه)

۳. یَوْمَ یَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَیْءٍ نَّكَرًا (آیه شریفه)

از خطیب و دبلی گفتار او با ضعیف و شاد و مرسل کار او
از تلاوت بر تو حق دارد کتاب
تو از و کائنات می خواهی بیاب

در معنی این که در زمانه انحطاط تقلید از اجتهاد اولی است

عهد حاضر فتنه بازیر سراسر است	طبع ناپروائے او آفت گراست
بنرم اقوام کهن بر هم ازو	شاخسار ز زندگی بے تخم ازو
جلوه اش مارا ز مابیکانه کرد	ساز مارا از نواییگانه کرد
از دل ما آتش دیرینه برد	نور نار لا اله الا الله از سینه برد
مضمحل گرد و چو تقویم چیتا	مذلت از تقلید می گیرد ثبات
راه آبارد که این جمعیت است	معنی تقلید ضبط مذلت است
در خزان لای نهیب از برگ و بار	از شجر مگسل بامید بهار
بحر گم کردی زیان اندیش باش	حافظ جوئے کم آب خویش باش
شاید از سیل قهستان برخوری	باز در آغوش طوفان پردری

له خطیب و دبلی: اسمائے محدثین و ضعیف و شاد و مرسل: اقسام حدیث

پیکرت دارد اگر جان بصیر
 گرم و سرد روزگار او نگر
 خون گران سیر است در گهائے او
 پنجه گردون چو انگورش فشرد
 از لوائے آتشینش رفت سوز
 زانکه چون جمعیتش از هم شکست
 لے پریشان محفل در سینه ات
 نقش بر دل معنی توجید کن
 اجتهاد اندر زمان انحطاط
 ز اجتهاد عالمان کم نظر
 عقل ابایت هوس فرسود نیست
 فکرشان رسید بهین باریک تر
 ذوق جعفر کاوش رازی نماند
 تنگ بر مار بگزار دین شده است
 اے که از اسرار دین بیگانه
 من شنیدم ز نباض حیات
 از یک آئینی مسلمان زنده است

عبرت از احوال سرائیل گیر
 سختی جان نزار او نگر
 سنگ صدد دلیز و یکجائی او
 یادگار موسی و هارون نمر
 لیکن اندر سینه دم دارد هنوز
 جزیره رفتگان محمل نه بست
 مرد شمع ترندی در سینه ات
 چاره کار خود از تقلید کن
 قوم را بر هم می پیچد بساط
 اقتدار بر رفتگان محفوظ تر
 کار کا پان از غرض آلود نیست
 ورع شان با مصطفی نزدیک تر
 آبرو کے ملت تازی نماسند
 هر شیخ را ز دین شده است
 بایک آئین سازا گرفت زانم
 اختلاف است اقراض حیات
 پیکر ملت از قرآن زنده است

ما همه خاک و دل آگاه اوست
اعتصامش کن که جلالش اوست
چون گهر در رشته او سفته شو
ورنه مانند غبار آشفته شو

و معنی این که چنگی سیرت ملیه از اتباع امین الهیه است

در شریعت معنی دیگر بجوئے	غیر ضروری باطن گوهر بجوئے
این گهر را خود خدا گوهر گراست	ظاہرش گوهر لطوئش گوهر است
علم حق غیر از شریعت هیچ نیست	اصل سنت جز حکمت هیچ نیست
فردا شرع است مقامات یقین	پخته تر از دے مقامات یقین
ملت آرائین حق گیر نظام	از نظام محکم خیزند و دام
قدرت اندر علم او پیدا ستے	هم عصا و هم ید بیضا ستے
باتو گویم ستر اسلام است شرع	شرع آغاز است و انجام است شرع
اے که باشی حکمت دین را امین	باتو گویم نکته شرع مبین
چون کسے گردد مزاجم بے سبب	بامسلمان دار اولے مستحب

متحجب را فرض گردانید ۱۵۰
 روز ہیچا لشکر اعدا اگر
 گیرد آسان روزِ کارِ خویش را
 تا نگیرد باز کار او نظام
 مستر این فرمان حق دانی که صیت
 شرع می خواهد که چون آئی جنگ
 آزماید قوت بازوئے تو
 یاز گوید سرمه ساز الوند را
 نیت نیشے ناتوانے لاغرے
 باز چون با صغوه خوگرمی شود
 شارسع آئین شناش خوب فرشت
 از عمل آهمن عصبی سازوتا
 خسته باشی استوارت می کند
 هست دین مصطفیٰ دین حیات
 گزینی آسمان سازد ترا

زندگی را عین قدرت دیدماند
 برگمان مسلح گردد بخطر
 بشکن حصن و حصار خویش را
 تا ختن برکشورش آمد حرام
 زیستن اندر خطر بازندگی است
 شعله گردی داشتگانی کام سنگ
 می نهد الوند پیش روئے تو
 از لف خنجر گذار الوند را
 در خور سر نیچ شیر نرے
 از شکار خود زبون ترمی شود
 بهر توان نسیم قدرت نوشت
 جائے خوبے در جهان اندازوتا
 پخته مثل کوہسارت می کند
 شرع ادلفیسر آئین حیات
 آنچه حق می خواند آن سازد ترا

لے جنگ۔ ۲۰ ایران کے ایک پہاڑ کا نام۔ کہے ممولہ۔

صیقلش آئینہ سازد سنگ را
از دل آہن را باید رنگ را

ما شعار مصطفیٰ از دست رفت
آن بہاں سر بلند و استوار
پائے تادور وادی بطحا گرفت
آن چنان کاہید از بادِ عجم
آنکہ گشتے شیر را چون گوسفند
آنکہ از تکبیر او سنگ آب گشت
آنکہ عمر مش کوہ را کاہے شمرد
آنکہ قریش گردن اعدا شکست
آنکہ گامش نقش صدر ہنگامہ بت
آنکہ فرمانش جهان را ناگزیر
کوشش او با قناعت ساز کرد
شیخ احمد سید گردون جناب
گل کہ می پوشد مزار پاک او
با مریدے گفت اے جان پدر
قوم را مری بقا از دست رفت
مسلم صحرائی اشتر سوار
تربتیت از گرمی صحرا گرفت
ہمچو نے گردید از بادِ عجم
گشت از پامال مورے درد مند
از صفیر بلبلے بقیاب گشت
باتوکل دست پائے خود سپرد
قلب خوشی از ہر بہائے سینہ ست
پائے اندر گوشہ عزلت شکست
بردش اسکن در دارا فقیر
تا بہ شکوے گدائی ناز کرد
کا سب نور از ہمیشہ آفتاب
لا الہ گو یا دمد از خاک او
از خیالات عجم باید حذر

اے حضرت شیخ احمد رفاعی رحمۃ اللہ علیہ۔

زانکه فکرش گر چه از گردن گذشت
از حدین نبی بیرون گذشت
لے برا در این نصیحت گوش کن
پند آن آقائے ملت گوش کن
قلب را زین حرف حق گردان قوی
با عرب در سازتا مسلم شوی

در معنی این که حسن سیرت ملکہ از تادب با اداب محمدیہ است

سائے مثل قضاے مبرے
بر در باز و صدائے پیہے
از غضب چوبے شکستم بر سرش
حاصل در یوزہ افتاد از برش
عقل در آغاز ایام شباب
می بیند ریش صواب و ناصواب
از مزاج من پدر آزرده گشت
لالہ زار چہرہ اش افسردہ گشت
بر لبش آہ جگر تابے رسید
در میان سینه اودل تپید
کو بے در چشم او گردید رنجیت
بر سر شرکان دے تابید در نجات
ہمچو آن مرغی کہ در فصل خزان
لرز داز باد و سحر در آشیان
در تنم لرزیدہ جان غافل
رفت بیلایے شکیب از محلم
گفت فردا امت خیر الہ سل
جمع گردد پیش آن مولای کل

غانریان ملت بیضائے او
ہم شہیدانے کہ دین را حجت اند
زانہان و عاشقانِ دل و نگار
ورمیان انجمن گرد و بلند
لے صراطِ مشکل از بے مر کبی

حافظان حکمتِ رعنائے او
مثلِ انیم در فضاے ملت اند
عالمات و عابدانِ شرمسار
نالہ ہائے این گدائے درد مند
من چہ گویم چون مرا پسند نبی

”حق جو انے مسلمے باتو سپرد

کو نصیبے از دستِ انجم نبرد

از تو این یک کار ہم آسان نشد

یعنی آن انبیا را گلِ آدم نشد

در ملامت نرم گفتار آن کریم

اند کے اندیش و یاد آراے پسر

باز این ریش سفید من نگر

بر پیر آن جور نازیبہا مکن

غنچہ از شاخسارِ مصطفیٰ

از بہارِ شِ رنگ و بو باید گرفت

مرشدِ روی چہ خوش فرمودہ است

”مکمل از ختم الرسل ایام خویش

من رین خجالت و امید و بیم

اجتماع امتِ خیر البشر

لرزہ بیم و امید من نگر

پیش مولا بندہ رسوا مکن

گل شواز بار بہارِ مصطفیٰ

بہرہ از خلق او باید گرفت

آنکہ ہم در قطرہ اش آسودہ است

تکیہ کم کن برفن و بر گام خویش

فطرتِ مسلم سراپا شفق است
آنکه مهتاب از سر انگشتش دونیم
از مقام او اگر دور ایستی
تو که مرغِ بوستانِ ماستی
نغمه داری اگر تنهسا مرن
هر چه هست از زندگی سرپایه دار
بلبلِ استی در چمن پرداز کن
در عقابِ استی ته دریا مزی

کوی بی می تاب برگردون خویش

پامننه بیرون ز پیرامونِ خویش

قطره آب گرازیسان بری
تا مثالِ شبِ نیم از فیضِ بهار
از شعاع آسمان تابِ سحر
عنصرِ نم برکشی از جوهرش
گوهرت جز موجِ آبِ هیچ نیست
دریم اندازش که گرد گوهری

در جهان دست زبانش محبت است
رحمتِ او عام و اخلاقش عظیم
از میان معشره مایستی
هم صغیر و هم زبانِ ماستی
جز به شاخِ بوستانِ مازن
میرد اندر عنصهِ سازگار
نغمه با هم لویان ساز کن
جز بجلوت خانه صحرای مزی

در فضا بستانش پروری
غنی تنگش بگردد در کنار
کنزِ سونش غنچه می بندد شجر
ذوقِ دم از سالمتِ مضطربش
سعی تو غیر از سرابِ هیچ نیست
تاب او لرزد چو تابِ اختر

لے گردہ، جماعت - لے اجرائے ترکیبی -

قطرۂ نیسان کہ ہجور ازیم است
 لذتِ پاکِ مسلمان گوہر است
 نذرِ خاشاکِ مثالِ شبنم است
 آبِ دُنا بش ازیم پیغمبر است
 آبِ یسانی بہ آغوشش در آ
 ورمیانِ قلزمش گوہر ہر آ
 در جہان روشن تر از خورشید شو
 صاحبِ تابانی جسا و ید شو

در معنی این کہ حیاتِ ملتِ مرکز محسوس می خواهد و مرکزِ ملتِ اسلامیہ بیت الحرام است

می کشایم عقدہ از کارِ حیات
 چون خیال از خود در میدانِ پیشہ اش
 ساز مت آگاہ از اسرارِ حیات
 از جہت دامن کشیدنِ پیشہ اش
 در جہان دیر در آید چسان بہ
 وقتِ او فردا و دمی ز آید چنان بہ
 گز نظر داری یکے بر خود نگہ
 تا نماید تابِ نامشہودِ خویش
 جز رم پیہم نہ آئے بیخبر
 شعلہ آد پرورہ بنما زود خویش
 سیر از اما سکون بیند نظر
 موج جویش بستہ آمد در گہر

آتش اودم بخویش اندر کشید
فکر خام تو گران خیز است لنگ
زندگی مرغِ نشیمن ساز نیست
در قفس دامانده و آزاد هم
از پرش پرواز شوید دمبدم
عقد ها خود می زند در کار خویش
پا بگل گردد جیاست تیز گام
ساز با خوابیده اندرسوز او
دمبدم مشکل گرو آسان گزار
گر چه مثل بوسه پایش رم است
رشته های خویش را بر خود تند
در گره چون دانه دارد برگ و بر
خلعتی از آب و گل پیدا کند

لاله گرد و پد و ز شاخه بر دمید
تهمت گل بست بر پرواز لنگ
طائر رنگ است مگر پرواز نیست
بالواها می زند فریاد هم
چاره خود کرده جوید دمبدم
باز آسان می کند دشوار خویش
تا دو بالا گرددش فوقِ خرام
دوشش و فردا زاده امر و زاد
دمبدم نو آفرین و تازه کار
چون وطن در سینه گیردم است
نکمه گردد در گره بر خود زند
چشم بر خود واکند گردد شجر
دست و پا چشم و دل پیدا کند

خلوت اندر تن گزیند زندگی

انجمن با آفریند زندگی

زندگی بر مرکز آید بهم
خط او در نقطه او مضمراست

همچنان آیین میلاد ام
حلقه را مرکز چو جان در پیکرت

قوم را ربط و نظام از مرکزے
 رازدار و راز ماییت الحرام
 چون نفس در سینه او پروریم
 تازہ روستان ما از شب نمش
 تاب دار از نذرہ ہائش آفتاب
 دعویٰ اور اولیل استیم ما
 در جهان مارا بلند آفرہ کرد
 ملت بیض از طوفش ہم نفس
 از حساب او یکے بسیاریت
 تو زیو ند حسریکے زندہ
 در جهان جان امم جمعیت است
 عمرتے اے مسلم روشن ضمیر
 واد چون آن قوم مرکز را دست
 آنکہ بالید اند آغوش رسل
 دہر سیلی برہنہ گوشش کشید
 رفت نم از ریشہ ہائے تاک و
 از گل عمرت زبان گم کردہ
 لے یعنی غربت کی وجہ سے ۔

روزگارش را دوام از مرکزے
 سوز ما ہم ساز ماییت الحرام
 جان شیرین است او ما پیکریم
 منزع ما آب گیر از زمزمش
 غوطہ زن اندر فضا نش آفتاب
 از براہین خلیل استیم ما
 با حدوث ما قدم شیرازہ کرد
 ہمچو صبح آفتاب اندر نفس
 پختہ از بندگی خود داریت
 تا طواف او کنی پائندہ
 در نگر سر حرم جمعیت است
 از مال امت موسیٰ بگیر
 رشتہ جمعیت ملت شکست
 جز واد داندہ اسرار کل
 زندگی خون گشت و از شمش چکید
 بید بجنون ہم نرد بد خاک او
 ہم نوا ہم آستیان گم کردہ

شمع مرد و لوح خوان پروانه اش
لے ز تیغ جو رگر دون خستہ تن
پیہن راجامہ احرام کن
مثل آبا غرق اندر سحرہ شو
مسلم پیشین نیازے آفرید

مشت خاکم لزر و از افسانہ اش
اے اسیر التباس و وہم وطن
صبح پیدا از غبارِ شام کن
آچنان گم شو کہ یک سحرہ شو
تا بہ نازِ عالم آشوبے رسید

در رہِ حق پا بنوکِ خار خست
گلستان در گوشہ و ستار بست

در معنی این کہ جمعیتِ حقیقی از محکم گرفتار
نصب العین بلکہ است و نصب العین
امرتِ محمدیہ حفظ و نشر توحید است

باتو آموزم زبان کائنات
چون زر ربط مدعائے بہتہ شد
مدعا گرد اگر ہمیشہ ما
مدعا راز بقائے زندگی

حرف و الفاظ ست اعمالِ حیات
زندگانی مطلع بر بہتہ شد
ہمچو مصری رود شبِ نیر ما
جمع سیما ب قوائے زندگی

چون حیات از مقصدی محرم شود
خویشتن را طایع مقصد کند
ناخدا را ایم روی از ساحل است
بر دل پردازد داغ از ذوق سوز
قیس اگر آواره در صحرا است
تا بود شهر آشتا لیلای ما
همچو جان مقصود نپهان در عمل
گردش خون که در رگهای ما است
از لطف او خویش را سوزد حیات
مدعا مغرب سازد سحر است
دست و پای قوم را جباندا و
شاه مقصود را دیوانه شو
خوش گواهی نغمه ساز فتم زداست
تا کشد خار از کف پاره سپر

فنا بط اسباب این عالم شود
بهر او چینه گزیند و کند
اختیار جاوه ها از منزل است
طوف او گردد چراغ از ذوق سوز
مدعانش محمل لیلای ما
بر نمی خیزد بصحرای پای ما
کیف و کم از وے پذیرد هر عمل
تیز از سعی حصول مدعا است
آتش چون لاله اندوزد حیات
مرکزے کو جاذب هر قوت است
یک نظر صد چشم را گرداند او
طائف این شمع چون پروانه شو
زخمه معنی برابری شمع زداست
می شود پوشیده محل از نظر

رفتم که خار از پای کشم محل نهان شد از نظر
یک لحظه غافل گشتم و صد ساله را کم دور شد (ملک قمتی)

گر بقدر یک نفس غافل شدی
دور صد فرسنگ از منزل شری

این کهن پیکر که عالم تمام اوست
صد بیستان کاشتت یک ناله رست
نقشها آورد و افکند و شکست
نالہ ہادر کشت جان کاریدہ است
مذتے پیکار با احرار و اشرار
تخم ایمان آخر اندر گل نشاند
نقطہ ادوار عالم کلا لہ
چرخ را از زور او گردندگی
بحر گوہر آفرید از تاب او
خاک از موج نسیمش گل شود
شعلہ در رہمائے تاک از سوز او
نغمہ ہانش خفته در ساز و ہود
صد نواداری چون در تن روان
زانکہ در تکبیر از بودت است

ترا متزاج امہات اندام اوست
عاجین خون کرد تا یک لاله رست
تا بہ لوح زندگی نقش نوشت
تا نوائے یک اذان بالیدہ است
با خداوندان باطل کار و راست
باز بانہ کلمہ توحید خواند
انتہائے کار عالم کلا لہ
مہر را پائندگی رخسندگی
موج در دریا پدید از تاب او
مشت پر از سوز او و بلبل شود
خاک بینات تا بناک از سوز او
جویدت لے زخمہ در ساز و ہود
خیز و مضاربے بہ تار اورسان
حفظ و نشر کلا لہ مقصودت است

لہ متزاج امہات بہ یعنی عناصر کا اختلاط۔

تاناہ خیر بانگِ حق از عالمے
 می نہ دانی آیہ ام الکتاب
 آب و تاب چہرہ ایام تو
 نکتہ سنجان را صلای عام دہ
 اُمّے پاک از ہوی گفتار او
 تا بدست آورد نہی کائنات
 از قبائے لالہ ہائے این چمن
 در جہان وابستہ دیش جیات
 اکے می داری کتابش در بغل
 فکر انسان بت پرستے تنگمرے
 باز طرح آفرمی انداخت است
 کا پدا از خون ریختن اندر طرب
 آدمیت کشتہ شد چون گو سفند
 اے کہ خورد استنی زمینائے خلیل
 بر سر این باطل حق پیر ہن

گر مسلمان نیاسائی دے
 امت عادل ترا مد خطاب
 در جہان شاہد علی الاقوام تو
 از علوم اُمّے پیغام دہ
 شرح رمز صاعوی رفتار او
 و انمود اسرار تقویم جیات
 پاک شست آلودگیہائے کہن
 نیست ممکن جز بآینش جیات
 نیز تر نہ پایہ میدان عمل
 ہر زمان در جستجوے پیکرے
 تازہ تر پردہ کارے ساخت است
 نام اورنگ است مہم ملک و سب
 پیش پائے این بت نا ارچند
 گرمی خونت ز صہبائے خلیل
 تیغ لاسو جود لا ہو بن

لے و کذا لک جعلتکم اُمّۃ و سطا لتکولوا ثم قد آء علی الناس
 ے و صای نطق عن الہوی ے صا صا صا صا صا صا صا صا صا صا

جلوه در تار یکی ایام کن آنچه بر تو کامل آمد عام کن
لزم از شرم تو چون روز شمار پرسدت آن آبروی روزگار

حسرت حق از حضرت ما برده
پس چرا باد یگران نپسوده

در معنی این که تو سیم حیات مله از تسخیر
قوائے نظام عالم است

اے که بانا دیده پیمان بسته
چون نهال از خاک این گلزار خیز
هستی حاضر کند تعبیر غیب
ما سوا از بهر تسخیر است و بس
از کن حق ما سوا شد آشکار
رشته باید گره اندر گره
غنی از خود چمن تعبیر کن
از تو می آید اگر کار شگرفت
همچو سیل از قید ساحل رسته
دل بغائب بناید با حاضر متین
می شود دریاچه تسخیر غیب
سینه ادعیه تیر است و بس
تا شود پیکان تو سندان گلزار
تا شود لطف کشودن را فره
شبنمی به خورشید را تسخیر کن
از دے گرمی گذار این شیرین

اے الیوم احدث لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی

ہر کہ محسوسات را تسخیر کرد
 آنکہ تیرش قدر بیان را سنجیدست
 عقدہ محسوس را اول کشود
 کوہ و صحرا داشت دریا بحر و بر
 لے کہ از تاثیر فیون خفته
 خیز و واکن دیدہ مخمور را
 غایتش تو سیمع ذات مسلم است
 می زن شمشیر دوران بر تفت
 سینه را از سنگ زورے ریش کن
 حق جهان را قسمت نیکان شمر
 کاروان رہنما راست این جهان

گیر اورا تمانہ او گیر و ترا

ہمچو مے اندر سب و گیر و ترا

عالمے از ذرہ تعبیر کرد
 اول آدم را سرفراز ک بخت
 ہمت از تسخیر مود جود از مود
 تختہ تعلیم از باب نظر
 عالم اسباب را دون گفتہ
 دون مخوان این عالم مجبور را
 امتحان ممکنات مسلم است
 تبارہ بینی ہست خون اندر تفت
 امتحان استخوان خویش کن
 جلوہ اش با دیدہ مومن سپرد
 نقد مومن را عیار است این جهان

آنکہ گامش آسمان پہناورست
 بر زمین گردون سپر گردانش
 زو فتوتیہاے نو گرد تمام
 بر عناصر حکم او محکم شود

مژدل اندیشات طوطی پرست
 احتیاج زندگی میراندش
 تاز تسخیر قوائے این نظام
 ناسب حق در جهان آدم شود

منگی ات پنهان پذیرد در جهان
 خویش را بر پشت بادا سوار کن
 و شد رنگین کن ز خون کوهسار
 صد جهان در یک فضا پوشیده اند
 از شعاعش دیده کن نا دیده را
 تابش از خورشید عالم تاب گیر
 ثابت و سیاره گردون وطن
 این همه لے خواجہ آغوش تواند
 جستجو را محکم از تدبیر کن
 چشم خود بکشار در اشیانگر
 تا نصیب از حکمت اشیا برد
 صورت هستی ز معنی ساده نیست
 برق آهنگ است بهشایش زند
 تو که مقصود خطاب الظری
 قطره کنز خود فروزی محرم است
 چون بدیاد رود گوهر شود

کار تواند گیرد در جهان
 یعنی این جمت از راهار کن
 جوئے آب گوهر از در با بر آر
 مهر را در ذره ها پوشیده اند
 و انما سرار نا فهمیده را
 برق طاق امروز از سیلاب گیر
 آن خداوندان اقوام کهن
 پیش خیز و حلقه در گوش تواند
 نفس و آفاق را تسخیر کن
 نشه زیر پرده صهبانگر
 ناتوان باج از توانایان خورد
 این کهن ساز از لوافتاده نیست
 خویش را چون زخمه بر تارش زنند
 پس چرا این راه چون کوران بری
 باده اندر تاک فیر گل شبنم است
 جوهرش تابنده چون اختر شود

لے اندام گرفتن کار یعنی آراسته شدن کار. کنیز سے خدمتگار۔

چون صبا بر صورت گلها متن
آنکه برایش یا کند انداخت است
حرف چون طائر بر دواز آرد
ای خرت لنگ از ره دشوار زسیت
همرمانت پی به منزل برده اند
تو بصر امشب قیاس آواره
غوطه اندر معنی گلزار زن
مرکب از برق حرارت ساخت است
نغمه رایج نغمه از ساز آواره
غافل از هنگامه پیکار زسیت
لیلی معنی ز محمل برده اند
خسته و امانده بیچاره

علم اسمی اعتبار آدم است
حکمت اشیا حصار آدم است

در معنی این که کمال حیات ملت این است
 که ملت مثل فرد احساس خودی پیدا
 کند و تولید تکمیل این احساس از
 ضبط روایات ملت ممکن گردد

کو در کے را دیدی لے بالغ نظر
 ناشناختش دور و نزدیک آنچنان
 از همه بیگانه آن ماک پرست
 زیر و بم را گوش او در گیر نیست
 سادہ و دوشیزہ افکارش ہنوز
 جستجو سرمایہ پندار او
 نقش گیر این و آن اندیشہ اش
 چشم از دنیال اگر گیرد کسے
 فکر خامش در ہوائے روزگار
 کو بود از معنی خود بے خبر
 ماہ را خواہد کہ بر گیرد عنان
 گریست و شیرست و خوابست
 نغمہ اش جز شورش ز بحر نیست
 چوں گہر یا کینہ گفتارش ہنوز
 از چرا چون کے کجا گفتار او
 غیر حوی غیسر بینی پیتمہ اش
 جان او آشفتمی گردد بے
 پر کشا مانند باز نوشکار

در پئے پنجیر با بگزار دوش
تاز آتش گیری افکار او
چشم گیر آتش فتد بر خویشتن
یار او یا خود شناسایش کند
سفته ایامش درین تار زرا اند
گرچه ہر دم کاہد افزاید گلش
باز سوئے خوشبتن می آردش
گل فشانند ز چک پندار او
دستکے بر سینہ می گوید کہ "من"
حفظ ربط دوش و فردایش کند
ہمچو گوہر از پئے یک دیگر اند
"من ہما نستم کہ بودم، در دوش

این من "نوزادہ آغاز حیات

نغمہ بیداری ساز حیات

ملت نوزادہ مثل طفلک است
طفلکے از خوشبتن نا آگے
بنہ با امروز او فردا شغیت
چشم ہستی را مثال مردم است
مد گمرہ از رشتہ خود واکند
گرم چون افتد بکار روزگار
نقشہا بردارد انداز و ازو
فرد چون بیوندا ایامش گنجت
طفلکے کو در کنار ماک است
گوہرے آلودہ خاک رہے
حلقہ ہائے روز و شب پائنت نیست
غیرا بینندہ و از خود گم است
تا سرتار خودی پیدا کند
این شعور تازہ گرد پائیدار
سرگزشت خویش را سازد ازو
شادہ ادراک او دند ز رخت

لے ایک قسم کی آتش بازی جسے ہندی میں پھلجھری کہتے ہیں۔

قوم روشن از سوادِ سرگزشت
 سرگزشتِ او گرازیادش رود
 نسخی بود ترا اے هوشمند
 ربطِ ایام است مارا پیرهن
 چیست تاریخ اے زخود بیگانه
 این ترا از خویشتن آگه کند
 روح را سرمایۀ تاب است این
 همچو جنج بر فسانت می زند
 ده چه ساز جان نگار و دل پزیر
 شعله افسرده در سوزش نگر
 شمع ادبخت امم را کوکب است
 چشم پر کارے که بیند رفته را
 باده صد سادر میناے او
 صبر گیرے کو بدام اندر کشید
 ضبط کن تاریخ را پائنده شو
 دوش را پیوند با امروز کن
 رشته ایام را آدر بدست

خود شناس آندریادِ سرگزشت
 باز اندر نیستی گم می شود
 ربطِ ایام آمده شیرازه بند
 سوزنش حفظِ روایاتِ کهن
 داستانے قصه افسانه
 آشناے کار و مرد ره کند
 جسم ملت را چو اعصاب است این
 باز بر روئے جهانست می زند
 نغمه های رفته و ز تارش اسپر
 دوش در آغوش امروزش نگر
 روشن ازوے مشب هم دشب است
 پیش تو باز آفریند رفته را
 مستی پارینه در صهبای او
 طائرے کز بوستانِ با پرید
 از نفسهای رمیده زنده شو
 زندگی را مرغ دست آموز کن
 در نه گردی روز کور دشب است

سرزند از ماضی تو حال تو
 خیسند از حال تو استقبال تو
 مشکن از خوابی حیاتِ لال تو
 رشته ماضی ز استقبال و حال
 موج ادراک تسلسلِ زندگی است
 مے کشان را شورِ قلقلِ زندگی است

در معنی این کہ بقائے نوع از امور مرت
 است و حفظ و احترام امور مرت
 اسلام است

نغمہ خیر از زخمہ زن سازِ مرد
 از نیاز و دو بال تا ز مرد
 پوششِ عمریانی مردانِ زن است
 حسنِ دل جو عشق را پیرا بن است
 عشقِ حق پر درده آغوشِ او
 این نوا از نغمہ خاموشِ او
 آنکہ نازد بر وجودش کائنات
 ذکرِ او فرمود با طیبِ صلوة
 مسلمے کو را پرستارے شمر د
 بہرہ از حکمتِ قرآن نہ برد
 نیک اگر بینی امورِ رحمت است
 زانکہ اورا با نبوت نسبت است

اے حق لباسِ لکھنؤ (آیہ شریفہ) ۲ مشہور حدیث۔

شفقتِ او شفقتِ پرمیر است
 از امومتِ پختہ تر تعمیرِ ما
 ہست اگر فرہنگِ نو معنیِ ہرے
 گفت آن مقصودِ حرفِ کن فیکان
 ملت از تکرمِ احاطت و بس
 از امومتِ گرم رفتارِ حیات
 از امومتِ پیچ و تابِ جوئے ما
 آن و بخِ رستاقِ رادے جاہلے
 ناتراش پرورشِ نادرادہ
 دل ز آلامِ امومتِ کردہ خون
 ملت از گیرِ ذرا غوشش بدست
 ہستی را محکم از آلامِ اوست
 وانہی آغوشِ نازکِ پیکرے
 فکرِ او از تابِ مغربِ روشن است
 بندہ ہائے ملتِ بیضا گسخت
 شوخِ چشمِ و فتنہ را آزادیش

سیرتِ اقوام را صورتِ گراست
 در خطِ سیمائے او تقدیرِ ما
 حرفِ امتِ نکتہ ہا و رو بسے
 زیرِ پائے امہاتِ آمدِ جنان
 ورنہ کارِ زندگی خا است و بس
 از امومتِ کشفِ اسرارِ حیات
 موج و گردابِ عجبِ جوئے ما
 پست بالائے سطرِ کلمے بدگلے
 کم نگاہے کم زبانے سادہ
 گردِ چشمش حلقہ ہائے نیلگون
 یک مسلمانے غبور و حق پرست
 صبحِ ماعالمِ فردِ زارِ شامِ اوست
 خانہ پروردِ نگاہش محشرے
 ظاہرِ زنِ باطنِ او نازن است
 تازِ چشمش عشوہ ہا حل کردہ رخت
 از جیانا آشنا آزادیش

لے مخف۔ دختر۔ لے گنوار۔ کہ فریہ۔

علم او بارِ اموست برتافت بر سرِ شامش یکے اخترتافت

این گل از بستانِ مانا رسیده به

واغش از دامنِ ملت شسته به

لااله الا الله گویان چو انجم بے شمار

بسته چشم اندر ظلامِ روزگار

پانبرده از عجم بیرون هنوز

از سوادِ کیف و کم بیرون هنوز

مضمرا اندر ظلمتِ موجود ما

آن تجلیِ بائے نامشهور ما

شبنمِ بر برگِ گل ز شسته

غنچه بائے از صبا ناخته

بر دمد این لاله زارِ ممکنات

از خیابانِ ریاضِ امهات

قوم را سرایه لے صاحبِ نظر

تلیست از نقد و قماش و سم و زر

مالِ او فزرتار بائے تند رست

تقدیر باغ و سخت کوش و چاق و پست

حافظِ مزارِ اخوت - مادران

قوتِ قرآن و ملت مادران

در معنی این که سیدة النساء فاطمة الزهراء

اسوة کامله الیست برائے نسائِ اسلام

مریم از یک نسبتِ عیسیٰ عزیز

از سه نسبتِ حضرت زهراء عزیز

نور چشم رحمتہ اللعالمین
 آن کہ جان در پیکر گیتی دمید
 بانو کے آن تاجدارِ فصلِ اُفتی
 بادشاہ و کلبہ ایوانِ او
 مادرِ آن مرکزِ پرکارِ عشق
 آن یکے شمعِ شبستانِ حرم
 تانشیند آتشِ پیکار و کین
 دان و گرمولائے ایرارِ جہان
 در لوائے زندگی سوز از حسین
 سیرتِ فرزند با از اتمہات
 مریعِ تسلیم را حاصلِ قبول
 بہر محتاجے دلش آن گونہ سخت
 نور می و ہم آتشی فرمانِ برش
 آن ادب پروردہ صبر و رضا
 گریہ ہائے اوز بالین بے نیاز
 اشکِ او بر چید جبریل از زمین
 رشتہ آئینِ حق زنجیرِ یارست

آن امامِ اولین و آخرین
 رورگارِ تازہ آئینِ آفرید
 مرتضیٰ مشکل کشا شیرِ خدا
 یک حسام و یک زرہ سامانِ او
 مادرِ آن کاروانِ سالارِ عشق
 حافظِ جمعیتِ خیرِ الامم
 پشتِ بازو بر سرِ تاج و نگین
 قوتِ بازو کے احرارِ جہان
 اہلِ حق حریتِ آموز از حسین
 جوہرِ صدق و صفا از اتمہات
 مادرانِ را اسوۂ کاملِ قبول
 با یہود کے چادرِ خود را فروخت
 گمِ رضا نش در رضا کے شوہرِش
 آسیا گردانِ دلِ قرآنِ ہرا
 گوہرِ افشانندے بدامانِ نماز
 ہمچو شبنمِ ریخت بر عرشِ برین
 پاسِ فرمانِ جنابِ مصطفیٰ است

در نہ گرد ز تنش گردیدے
سجدہ ہا بر خاکِ پاشیدے

خطاب بہ مختد رات اسلام

اے روایت پر وہ ناموس ما
طینت پاک تو مارا جھٹاست
کو دک ما چون لب از شیر لوشست
می ترا شد مہر تو ا طوار ما
برق ما کو در صحابت آرمید
اے امینِ لعلت آئینِ حق
دورِ حاجت فروش و پرفتن است
کو رو نیردان ناشناس ادراک او
چشم او نا پاک ہے پرواستے
صید او آزاد خواند خویش را
آب بند نخل جمیعت توئی
از سر سود و زیان سودا مرن

لے روا چادر۔

تا ب تو سرمایہ فالوس ما
قوت دین و اساس ملت است
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ آموختی اور انجست
فکر ما گفتار ما کردار ما
بر جبل خشد و در صحرا پیید
در نفسہائے نوسوز دین حق
کار و انش نقد دین را رہن است
ناکسان زنجیری پیچاک او
پنجہ مرگمان او گیر استے
کشتہ او زندہ داند خویش را
حافظ سرمایہ ملت توئی
گام جز بر جادہ آبا مرن

ہوشیار از دستبرد روزگار
 این چمن زرادان کہ پرنکشادہ اند
 گیر فرزندان خود را در کنار
 ز آشیان خویش دور افتادہ اند
 فطرت او جلد بہ ہا دارد بلند
 چشم ہوش از سوزہ زہر آہند
 تا حسینے شاخ تو بار آورد
 موسم پیشین بہ گلزار آورد

خلاصہ مطالب ثنوی

در تفسیر سورہ اخلاص

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

من شبے صدیق را دیدم بخواب
 آن امین الناسی بر مولائے ما
 گل ز خاک راہ را دیدم بخواب
 آن کلیم اول سینلے ما
 ہمت او کشت ملت را چو ابر
 گفتش لے خاصہ خاصان عشق
 عشق تو سر مطلع دیوان عشق
 ثانی اسلام و غار و بدر و قبر
 عشق تو سر مطلع دیوان عشق

لے نمونہ ۲۱ امن الناس علی فی محبتہ و مالہ ابوبکرؓ (حدیث)

پنختہ از دستش اساس کار ما
گفت تا که در محوس گردی ایسر
این که در صد سینه پیک نفس
رنگ او بر کن مثال ادشوی
آنکه نام تو مسلمان کرده است
خویشتن را ترک افغان خوانده
وارهان نامیده را از نامها
لے کہ تور سوائے نام افتاده
بایکی ساز از دوی بردار خوت
لے پرستاری گرتو توئی
تو در خود را بخود پوشیده
صد ملل از ملتے انگینتی
یک شود توحید را مشهود کن

چاره فرما پئے آزار ما
آب و تاب از سوره اخلاص گیر
سترے از اسرار توحید است وی
در جهان عکس جمال ادشوی
از دوی سوئے یکی آورده است
دائے بر تو آنچه بودی مانده
ساز با خم در گزرا از جا مها
از درخت خویش خام افتاده
وحدت خود را گردان لخت
تو کجا باشی سبتی خوان دوی
در دل آور آنچه برابر چیده
بر حصار خود شبیخون ریختی
غائبش را از عمل موجود کن

لذت ایمان فزاید در عمل
مردہ آن ایمان که ناپید در عمل

اللَّهُ الصَّمَدُ

گربه الله الصمد دل بستہ
 بندہ حق بندہ اسباب نیست
 مسلم استی بے نیاز از غیر شو
 پیش نعم شکوہ گردون یکن
 چون علی در سار بانان شعیر
 منت او اہل کرم بردن چہرا
 رزق خود را از کف دونان بگیر
 گرچہ باشی مورو ہم بے بال و پر
 راہ دشوار است سامان کم بگیر
 سُبْحَ أَقْلِلْ مِنَ الدُّنْيَا شَارِ
 ناتوانی کیمیا شو گل مشو
 اے شناسائے مقام بو علی
 پشت پا زن تخت کیکاؤس را

از حد اسباب بیرون جستم
 زندگانی گردش دولا نیست
 اہل عالم را سراپا خیر شو
 دست خویش از آئین بیرون مکن
 گردن مر جب شکن خیر بگیر
 نشتر لاو نعم خوردن چہرا
 یوسف استی خویش را از ان بگیر
 حاجت پیش سلیمانے مبر
 در جهان آزادی آزاد میر
 از لعش حد آشومی سراپہ دار
 در جهان منعم شود سائل مشو
 جرعه آرام ز جام بو علی
 سر بدماز کف مدہ ناموس را

اے أَقْلِلْ مِنَ الدُّنْيَا شَارِ (قول فاروق اعظم)

خود بخود گردد در میخانه باز

بر نهی پیمانگان بے نیاز

آن که تقفورا آب بیخ او چشید
روشن از خاک درت سیکه قوم
از تو خواهیم در سر اسرار بیت
خیزد در دار الخلافه خیمه زن
اے خوشا حسن نظر سوز عراق
مرهم زخم مسیحی خاک او
نیست جز سودا اے او اندر سرم
برنجینم از حریم پاک او
خوشتراز روز عراق آمد شهم
پادشاهان را بجای متهم بگیر
بنده آزاد را مولا شوی
خادم ملت نه گردد چاکرت
در میان حلقه در رسم لشین

قائد اسلامیان هارون رشید
گفت مالک را که اے مولای قوم
اے نوا پرداز گلزار بیت
لعل تاج کے پرده بند اندرین
اے خوشا تاجی روز عراق
می چکد آب خضر از تاک او
گفت مالک رح مصطفی را چاکرم
من که باشم بستره فراق او
زنده از قبیل خاک شیر بم
عشق می گوید که فرمانم پذیر
تو همی خواهی مرا آقا شوی
بهر تعلیم تو آیم بر درت
بهره خواهی اگر از علم دین

اے رومی بادشاه جس کو ہارون نے متعدد بار شکست دی۔

بے نیازی ناز با دارد بے

ناز او انداز با دارد بے

بے نیازی رنگ حق پوشیدن است

علم غیر آموختی اندوختی

ارجمندی از شعارش می بری

از سیمش خاک تو خاموش گشت

گشت خود از دست خود ویران کن

عقل تو زنجیری افکار غیر

بر زبان گفتگو با مستعار

قمریانت را نوا با خواسته

باد می گیری بجام از دیگران

آن نگاهش ستر صا زاع البصر

می شناسد شمع او پروانه را

"لست صنعتی گویدت مولائے ما

وائے مالے وائے مالے وائے ما

زندگانی مثل انجم تا کجا

هستی خود در سحر گم تا کجا

لے صا زاع البصر و ما تعنی ط (آیہ شریفہ) لے یعنی تو میری قوم سے نہیں ہے۔

رنگ غیر از پیرین شویدن است

روئے خویش از غارہ اش افروختی

من ندانم تو توئی یا دیگری

وز گل در یجان تھی آغوش گشت

از سحابش گدیہ باران کن

در گلوئے تو نفس از تار غیر

ور دل تو آرزو با مستعار

سرد ہایت را قبا با خواسته

جام ہم گیری بوام از دیگران

سوئے قوم خویش باز آید اگر

نیک داند خویش و ہم بیگانہ را

ریو اے از صبح درد غے خوردہ
 آفتاب استی یکے در خود نگر
 بردل خود نقش غیر انداختی
 تا کجی رختی ز تاب دیگران
 تا کجا طوف چراغ محفلے
 چون نظر در پردہائے خویش باش
 در چہان مثل جباب لے ہونمند
 فرد فرد آمد کہ خود را و شناخت

از پیام مصطفیٰ آگاہ فشو

فارغ از اربابِ دون اللہ شو

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

قوم تو از رنگ و خون بالاتر است
 قیمت یک اسودش صد احمراست
 قطرہ آب وضوئے قبرے
 در بہا بہ تر ز خون قیصرے
 فارغ از باب و ام و اعمام باش
 ہمچو سلمان زادہ اسلام باش

اے فریب رے سلمہ سلمان فارسی سے لوگوں نے ان کا شجرہ نسب دریافت
 کیا۔ انھوں نے جواب دیا کہ سلمان بن اسلام۔

نکته دلے ہمدِم فرزانہ بین
قطرہ از لالہ حمراستے
این نمی گوید کہ من از عجبم
ملت ما نشانِ بابر، ہمی است
گر نرب را جبر و ملت کردہ
رخسہ در کارِ اخوت کردہ

در زمین مانگیں سرد ریشات

ہست نامسلم ہنوز اندیشات

ابن مسعود آن چراغ افروزِ عشق
سوخت از مرگِ برادرِ سینہ اش
گریہ ہائے خویش را پایان ندید
”لے در بغا آن سبقِ خوانِ نیاز“
”آہ آن سرو سہی بالائے من
جسم و جان او سراپا سوزِ عشق
آب گردید از گدازِ آئینہ اش
در غمش چون مادرانِ شیون کشید
یار من اندر دستانِ نیاز“
در رہِ عشقِ نبی ہمایے من“

”حیف ادمحروم در بارِ نبی“

چشم من روشن ز دیدارِ نبی“

نیست از روم و عرب پیویم را
دل بہ محبوبِ حجازی بستہ ام
نیست پابندِ نسب ہوندم را
زین جہت با یک دگر پیوستہ ام

لے شہد کا چھتا۔ لے نرگس۔ لے شہد کا چھتا۔

چشم مارا کیف همبانش پس است
 کهنه را آتش زرد و نو آفرید
 همچو خون اندر عروق ملت است
 رشته عشق از نسب حکم تراست
 هم ز ایران و عرب باید گزشت
 هستی ما از جوش مشتوق است
 خلعت حق را چه حاجت تا بود

رشته مایک تو لایش پس است
 مستی او تا بخون مالد و ید
 عشق او سرمایه جمعیت است
 عشق در جان و نسب در پیکر است
 عشق و زرمی از نسب باید گزشت
 امتداد مثل او نور حق است
 "نور حق را کس بخوید زاده بود"

هر که پا در بند اقلیم جد است
 بے خبر از کفر یلید کفر یلید است

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

فطرت این دل بحق پیوسته چیست
 گوشه دامان گل چینی ندید
 از نفس بلای نختین سحر
 کوکب و مانند پندار و ش

مسلم چشم از جهان بر لبه چیست
 لاله کو بر سر کوه و مید
 آتش او شعله گیسو بر
 آسمان ز آغوش خود نثار و ش

بوسه شش اول شمع آفتاب
 شبم از چشمش بشوید گرد خواب

رشته بالمریکن باید قوی
آنکه ذالش واحدست ولا شریک
مومن بالاکے ہر بالاترے
خزقہ لا تحزنوا اندر برش
می کشد یار دود عالم دوش او
بر غوتندر مدام افکنده گوش
پیش باطل تیغ و پیش حق سپر
در گره صد شعبله دارد انگرش
در فضا کے این جهان ہائے وہو
غفو و عدل بذل احسانش عظیم
ساز او در بزم ہا خاطر نواز
در گلستان با عنادل ہم سفیر
زیر گردون می نیاساید دلش
طا کرش منقار بر اخترزند
توبہ پر وارے پرے نکشودہ

تا تو در اقوام بے ہمتا شومی
بندہ اش ہم در ساز و با شریک
غیرت او بر نتا بد تمہرے
انتم الاعلون سماجے بر سرش
بحر و بر پروردہ آغوش او
برق اگر ریزد ہی گیر بدوش
امرو نہی او عیار خیر و شر
زندگی گیرد کمال از جوہرش
نغمہ پیدا نیست جز تکبیر او
ہم بقہر اندر مزاج او کریم
سوز او در رزم ہا آہن گذار
در بیابان جبرہ باز صید گیر
بر فلک گیرد قرار آب و گلش
آنسو کے این کہنہ چہر پرزند
کریم استی زیر خاک آسودہ

اے وَلَا تَحْزَنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ الخ (آیہ شریفہ)

۷۲ غوتندر: بجلی کی کڑک

خوار از بهجوری قرآن شدی شکوه سنج گزدش دوران شدی
 اے چو شبنم بر زمین افتندۀ در بغل داری کتاب زندۀ
 تا کجا در خاک می گیسری وطن
 رخت بر دار و سر گردون فلک

عرض حال مصنف بحضور رحمتہ اللعالمین

اے ظہورِ تو شبابِ زندگی
 اے زمین از بارِ گاهت ارجمند
 شش جہت روشن ز تابِ رویِ تو
 از تو بالا پایہ این کائنات
 در جہان شمعِ حیات افروختی
 بے توانا بود مندیہا نجل
 تا دمِ تو آتشے از گلِ کشود
 ذرہ دامن گیر مہر و ماہ شد
 تا مرا افتاد بر رویت نظر
 عشق در من آتشے افروخت است

جلوہ ات تعبیرِ خوابِ زندگی
 آسمان از بوسہ بامت بلند
 ترکِ متاجیکِ معربِ ہندوئے تو
 فقرِ تو سرمایہ این کائنات
 بندگان را خواجگیِ آموتی
 پیکرانِ این سرایِ آب و گل
 تودہ ہائے خاک را آدم نمود
 یعنی از نیروئے خویش آگاہ شد
 از آب و ام گشتہ محبوب تر
 فرستش بادا کہ جام سوخت است

نالہ مانند نے سامان من
 از غم پنهان نگفتن مشکل است
 مسلم از سر بنی بیگانه شد
 از منات ولات و عتری دہل
 شیخ ما از برہمن کافر تراست
 رخت ہستی از عرب برچیدہ
 شل ز بر فاب عجم اعضائے او
 همچو کافرازا جل ترسندہ
 نعش از پیش لبیان برودہ ام
 مردہ بود از آب حیوان گفتمش
 داستانے گفتم از یاران بخد
 محفل از شمع نوا افرو ختم
 گفت بر مابند و افسون فنگ
 اے بصیری را رد بخشندہ

آن چراغ خانہ ویران من
 بادہ درینا نہفتن مشکل است
 باز این بیت المحرم بتخانہ شد
 ہر یکے دارد بے اندر بغل
 زانکہ اورا سو منات اندر سر است
 در خمتان عجم خوابیدہ
 سرد تر از اشک او مہبائے او
 سینہ اش فارغ ز قلب زندہ
 در حضور مصطفیٰ آوردہ ام
 سرے از اسرار قرآن گفتمش
 نکبتے آوردم از بہستان بخد
 قوم را ر فرجیات آمو ختم
 ہست غوغا کش ز قانون فنگ
 بر ربط سلما مرا بخشندہ

۱۔ ایک قسم کا ساز۔ ۲۔ بصیری مصنف قصیدہ بردہ جس نے عالم رویا میں
 نبی کریم کو اپنا مشہور قصیدہ (دامن تذکرہ حیران بندہ مسلم النہم) سنایا۔ حضور نے اس کے
 صلہ میں خوش نصیب بصیری کو اپنی چادر طہری طافرمائی۔

فوق حق ده این خطا اندیش را
 گرد کم آینه بے جوهر است
 اسے فروخت صبح اعصار و دیور
 پرده ناموس فکر چاک کن
 تنگ کن رخت حیات اندر برم
 سبز کشت تابسا یا نم ممکن
 خشک گردان باد در انکور من
 روز بحر خوار رسوا کن مرا
 گرد در اسرار قرآن سفته ام
 ای که از احسان تو ناگسراست
 عرق کن پیش خدای عزوجل
 دولت جان حسن بخشنده

در غسل پائنده تر گردان مرا

آب نیام گهر گردان مرا

آرزو کے دیگرے پروردہ ام
 محرم از صبح جیام بودہ است
 آتش این آرزو افروخته ام

رخت جان تا در جهان آلودہ ام
 آنچو دل در سینہ ام آلودہ است
 از پرتا نام تو آموختم

این کہ نشناسد متاع خویش را
 در بحر فہم غیر قرآن منہراست
 چشم تو مانند صافی القصد
 این خیابان را ز خام پاک کن
 اہل مات را نگہدار از شرم
 بہرہ گیر از ابر نیام ممکن
 زہر ریز اندر منے کافور من
 بے نصیب از بوسہ پاک کن مرا
 با مسلمانان اگر حق گفتہ ام
 یک دعایت مزید گفتام بس است
 عشق من گردویم آغوش عمل
 بہرہ از علم دین بخشندہ

نافلک دیرینه توسازد مرا
 آرزو کے من جوان ترمی شود
 این تمننازیر خاکم گوهر است
 مدّے بالاله رویان ساختم
 باوہ با با ماہ سیما یان زدم
 بر قہسار قصیدہ گرو حاصلم
 این شراب از شیشہ جام نریخت
 عقل آذر پیشہ ام ز تار بست
 سہا بودم گرفتار شکے
 حرفے از علم البقین ناتواندہ
 ظلمتم از تاب حق بیگانہ بود
 این تمننا درد لم خوابیدہ ماند
 آخر از پیمائز چشم چکید
 لے زیاد غیر تو جانم نہی
 زندگی را از عمل سامان نمود
 شرم از انظار او آید مرا

لے خالص۔

در قہسار زندگی بازو مرا
 این کہن صہبہ گران ترمی شود
 در شہم تاب ہمیں یک اختر است
 عشق با مرغولہ مویان باختم
 بر چراغ عافیت دامن زدم
 رہزنان بروند کالائے ولم
 این زریں سار از دامانم نریخت
 نقش او در کشور جام نشست
 از دماغ خشک من لاینفکے
 در گمان آباد حکمت ماندہ
 شامم از نور شفق بیگانہ بود
 در صدمت مثل گہر پوشیدہ ماند
 در غمیسر من نواہا آفرید
 بر لبش آرام اگر قربان دہی
 پس مرا این آرزو شایان نبود
 شفقت لوجہرات افزاید مرا

هست شان رحمت گیتی نواز
 مسلمے از ماسو بیگانہ
 حیف چون اور اسر آید رزگار
 از درت نیز و اگر اجزائے من
 قتر خاشمہرے کہ آلودی در آن
 مسکن یار است بخشہر و شاہ من
 کو کیم را دیدہ بیدار بخش
 تا بیا ساید دل بیتاب من
 با فلک گویم کہ آرا ہم نگر
 دیدہ آغاز انجاس ہم نگر

ختم شد

زبور مجسم

ناشر

کتاب خانہ نذیریہ مسلم منزل کھاری باؤلی و بلی

قیمت دو روپے چھاس پیسے

بخوانندہ کتاب زبور مجسم

می شود پرده چشم پر کا ہے گا ہے
ویدہ ام ہر دو جہان را بنگا ہے گا ہے
وادی عشق بسے دور و دراز ست و لے
طے شود جادہ صد سالہ بہ آہے گا ہے
در طلب کوشش و مدد دامن امید ز دست
دولتے بہرست کہ یابی سر را ہے گا ہے

زبور مجسم

حصہ اول

زبردن درگذشتم زوردنِ خانہ گفتیم!
 سخن نہ گفتہ راجہ قلندرانہ گفتیم!

اگر ہو فوق تو خلوت میں پڑھو زبور عجم
 فغانِ نیم شبی بے نوائے رات نہیں

دُعا

یا رب درونِ سینہ دلِ باخبرِ بدہ
 درِ باوہ نشہ را نگرم آن نظرِ بدہ
 این بندہ را کہ با نفسِ دیگران تزلزلت
 یکسآہ خانہ زادِ مثالِ سحرِ بدہ
 سیلِ مرا بہ جوئے تنک مایہ میسج!
 جولانِ گمے بہ وادی و کوہ و کمرِ بدہ
 سازی اگر حریفِ یم بے کمرانِ مرا
 با اضطرابِ موج سکونِ گہرِ بدہ
 شاہینِ من بہ صیدِ پلنگانِ گزاشتی!
 ہمتِ بلند و چنگلِ ازین تیرِ بدہ
 رستم کہ طائرانِ حرم را کنم شکار
 تیرے کہ تا فلندہ فتد کارِ گہرِ بدہ
 خاکم بہ نورِ نغمہ داؤدِ برفِ روز
 ہر فردہ مرا پرو بالِ شررِ بدہ

بسم الله الرحمن الرحيم

۱

عشق شور انگیز را هر جا ده در کوئے تو برد
بر تلاش خود چه می نازد که ره سوئے تو برد

۲

دردن سینه ما سوز آرزو ز کجا است ؟
سبب سوز ما است دلی باوه در سبب سوز کجا است ؟
گرفتیم این که جهان خاک و مالکف خاکیم
به ذره ذره ما درد جستجو ز کجا است ؟
نگاه ما به گریبان کیهانشان افتد
جنون ما ز کجا شور بائے سوز کجا است ؟

غزل سراے و نواہائے رفتہ باز آور
 بہ این فسرده دلان حرفِ دل نوازاور
 کشت و کعبہ و بتخانه و کلیسارا
 ہزار فتنہ از ان چشم نیم باز آور
 ز بادہ کہ بہ خاکِ من آتشے آمیخت
 پیالہ بہ جوانانِ نونیسا ز آورا
 نئے کہ دل تر نوازش بہ سینہ می رقص
 مے کہ شیشہ جان را دہد گداز آور
 بہ نستانِ عجم بادِ صبح دم نیز است
 شرارہ کہ فرو می چکد ز سار آور

اے کہ ز من فرودہ گرمی آہ دنالہ را
 زندہ کن از صد اے من خاکِ ہزار سالہ را
 بادل ما چہا کنی! تو کہ بہ بادہ حیات
 مستی شوق می روی آبِ دگلِ پیالہ را

غنچه دل گرفتہ را از نسیم گمره کشائے
 تازہ کن از نسیم من داغ درون لاله را
 می گزرد خیال من از مہ و مہر و مشتری
 تو بہ کہین چہ خفتہ صید کن این غزالہ را
 خواجہ من! نگاہ دار آبروئے گلہائے خویش
 آن کہ ز جوئے دیگران پر نہ کند پیالہ را

از شدت غبارِ ماصد نالہ برانگیزی
 نرویک ترا از جانی باخوئے کم آمیزی!
 در موج صبا پنهان فردیدہ بہ باغ آلی
 در بوئے گل آمیزی، با غنچہ در آویزی!
 مغرب ز تو بیگانہ، مشرق ہمہ افسانہ
 وقت است کہ در عالم نقش دیگرانگیزی
 آن کس کہ بہ سردار و سودا کے جہان گیری
 تسکین جنونش کن بانستہ چنگیزی
 من بندہ بے قیدم شاید کہ گریزم باز
 این طرہ پچان را در گردنم آویزی

جز ناله نہ می رانم گویند غزل خوانم
این چیت کہ چون شکبم بر سینہ من ریزی؟

۶
من اگر چہ تیرہ خاکم دلکے لست برگے سازم
بنظارہ جمالے چو ستارہ دیدہ بازم
یہ ہوا کے زخمہ تو ہمہ نالہ خموشم
تو بہ این گمان کہ شاید زلوا فتادہ سازم
بہ فیمیم آن چنان کن کہ ز شعلہ لوائے
دل خاکیان فردم دل توریان گدازم
تب و تاب فطرت باز پیاز مندی ما
تو خدا سے بے پیازی نہ رسی بہ سوز و سازم
بہ کسے عیان نہ کردم ز کسے نہان نہ کردم
غزل آن چنان سرودم کہ بردن فتادہ سازم

بصدائے درد مند سے بہ نوائے دل پییرے
ختم زندگی کشادم بہ جہان تشنہ میرے

تو بروئے بے نوا کے در آن جهان کشادی
 کہ هنوز آرزویش نہ دمید در خمیرے
 ز نگاہ سرمہ سائے بہ دل و جگر رسیدی
 چہ نگاہ سرمہ سائے! دو نشانہ زد بہیرے
 بہ نگاہ نارسایم چہ بہار جلوہ دادی
 کہ بہ باغ دراع نالکم چو تدرد کو صغیرے
 چہ عجب اگر دو سلطان بہ دلائیے نہ گنج
 عجب این کہ می نگجد بہ دو عالم فقیرے!

۸

بر سر کفر و دین نشان رحمت عام خویش را
 بند نقاب بر کشا ماه تمام خویش را
 ز مزمہ کہن سرائے، گردش بادہ تیز کن
 باز بہ بزم مانگر، آتش جام خویش را
 دام زگیسو ان بہ دوش رحمت گلستان بری
 صید چرانہ می کنی طائر بام خویش را
 ریگ عراق منتظر کشت حجاز تشنہ کام
 خون حسین باز دہ کوفہ و شام خویش را

دوش به راه بس زنده، راه یگانہ طے کند
می نہ دہد بہ دست کس عشق زماں خویش را
نالہ بہ آستان غیر بے خبرانہ می زردم
تا بہ حرم شناختم راہ و مقام خویش را
قافلہ بہار را طائر پیش رس نگر
آن کہ بخلوت قفس گفت پیام خویش را

۹

نوائے من ازان پر سوز بیاک و غم انگیز است
بہ خاشاکم شرار افتاد و باد صبح دم تیز است
نہ دارد عشق سامانے ولیکن تیشہ دارد
خراش در سینه کہسار و پاک از خون پر دیز است
مرا در دل جاہد این نکتہ از مرد و ادوانے
ز معشوقان نگہ کاری تر از حروف دل آویز است
بہ یا لب نم بیا یک دم نشین کند در مہجوری!
تہی پیمسانہ بزم ترا پیمسانہ لب ریز است
بہ بستان جلوہ داوم آتش داغ جدائی را
نسیمش نیز ترمی سازد و شب نم غلط ریز است

اشارتہائے پنہان خانمان برہم زند لیکن
 مرا آن غمزہ می باید کہ بیباک است و خون ریز است
 نشیمن ہر دورا در آب و گل لیکن چہ راز است این
 خرد را صحبت گل خوشتر آید، دل کم آمیز است
 مرا این گھر کہ در ہندوستان دیگر نمی بینی
 بر بہمن زادہ رفر آشنائے روم و تبریز است

دل و دیدہ کہ دارم ہمہ لذت نظارہ
 چہ گنہ اگر ترا شمع صنمے ز سنگ خارہ
 تو بہ جلوہ در نقابی کہ نگاہ برنتابی
 مہ من! اگر نہ نا لیم تو بود گر چہ چارہ
 چہ شود اگر خرامی بہ سرائے کاروانی
 کہ متاع تار و آیش و لکے است پارہ پارہ
 غزلے ز روم کہ شاید بہ نواقص رارم آید
 تپ شعلہ کم نہ گرد ز گسستن شرارہ
 دل زندہ کہ دادی بہ حجاب در نہ سازد
 نگہے بدرہ کہ بیند شررے بہ سنگ خارہ

ہم پارہ دلم راز سرور اور نصیب
 غم خود چسان ہنادی بہ دل ہزار پارہ
 نہ کشد سغینہ کس یہ یکے بلند موبجے
 خطرے کہ عشق بند بہ سلامت کنارہ
 بہ شکوہ بے تیا ز می ز خدا یگان گز شتم
 صفت مہ تماے کہ گزشت برستارہ

گرچہ شاہین خرو بر سر پرواز سے ہست
 اندرین باد یہ پنہان قدر انداز سے ہست
 آنچہ از کار فرستہ گمرہ بکشاید
 ہست و در حوصلہ ز مرمہ پرواز سے ہست
 تاب گفتار اگر ہست شناسائے نیست
 وائے آن بندہ کہ در سیدہ اوراز سے ہست
 گرچہ صد گونہ بصد سوز مرا سوختہ اند
 لے خوشالذت آن سوز کہ ہم ساز سے ہست
 مردہ خاکیم و سزاوار دل زندہ شدیم
 این دل زندہ ما کار خدا ساز سے ہست

شعله سینه من خانه فروز است و لے
 شعله سہست کہ ہم خانہ براندازے سہست
 تیکہ بر عقل جہان بین فلاحون نہ کنم
 در کنارم دلکے شوخ و نظر بازے سہست

این جہان چیست؟ غم خانہ پندار من است
 جلوہ او گرد دیدہ بیدار من است
 ہمہ آفاق کہ گیسوم بہ نگاہے اورا
 حلقہ سہست کہ از گردش پرکار من است
 ہستی و نیستی از دیدن و نادیدن من!
 چہ زمان و چہ مکان شوخی افکار من است
 آن جہانے کہ درو کاشتہ رامی در و تد
 نور و نارش ہمہ از سحر دژ نار من است
 ساز تقدیرم و صد لغتہ پنہان دارم
 ہر کج از خمہ اندیشہ سدا رہن است
 از فسون کاری دل، سیر و ساکون بخت و حضور
 این کہ غنا زد و کشائندہ اسرار من است

اے من از فیض تو پائندہ نشان تو کجا است؟
این دو گیتی اثر ماست، جہان تو کجا است؟

فصل بہار این چین، بانگ ہزار این چین
چہرہ کشا، غزل سرا، بادہ یسار این چین
اشک، اچکدہ ام بین ہم بہ نگاہ خود نگر
ریز بہرستان من برق و شرار این چین
باد بہارا بلو، پے بہ خیال من برد
وادی و دشت را و ہر نقش و نگار این چین
زادہ باغ و راغ را از لہسم طراوتے
در چین تو زیستم با گل و خار این چین
عالم آب و خاک را بر محاکم و لم بساے
روشن و تاری خویش را گیر عیار این چین
دل بہ کس نہ باختہ باد و جہان نساختہ
من بہ حضور تو رسم، روز شمار این چین
فاختہ کہن صغیر تالہ من شنید و گفت
کس نہ سرحد در چین نغمہ پار این چین

برون کشید ز بچاک هست و بود مرا
 چه عقد با که مقام رضا کشود مرا
 تپید عشق دورین کشت نابسانے
 هزار دانه فسر و کرد تا درود مرا
 ندانم این که نگاہش چه دید در خاکم
 نفس نفس به عیار زمانه سود مرا
 جهان از خس و خاشاک در میان انداخت
 شراره دلکے داد و آرمود مرا
 پیاله گیر ز دستم که رفت کار از دست
 کرشمه باز می سانی زمین را بود مرا!

خیزد به خاک تشنه، باد ز زندگی نشان
 آتش خود بلند کن آتش مافوق نشان
 مے کده نمی سبوح حلقه خود فرامشان
 در مئے بلند بانگ بنرم فسرده آتشان

فکر گمره کشا غلام، دین بہ روا یتے تمام
 زان کہ درون سینہ ہا دل ہدفے است نشان
 ہر دو بہ منزلے روان ہر دو امیر کاروان
 عقل بہ حیلہ می برد عشق بر و کشان کشان
 عشق زیبا در آورد خیمہ شش جہات را
 وست دراز می کند تار بہ طناب کہکشانشان

تو بہ این گمان کہ شاید سر آستانہ دارم
 بہ طواف خانہ کارے بہ خدا کے خانہ دارم
 شریر پریدہ رنگم بگزر ز جلوہ من
 کہ بہ تائب یک دوائے تب جادوانہ دارم
 نہ کفم دگر نگاہے بہ رہے کہ طے نمودم
 بہ سراغ صبح فردا روش زمانہ دارم
 یحییٰ عشق کشتی من، یحییٰ عشق ساحل من
 نہ غم سفینہ دارم، نہ سر کرا نہ دارم
 شریرے فشان و لیکن شریرے کہ والسوزد
 کہ ہنوز نو نیازم غم آشیانہ دارم

به امید این که روزی به شکار خواهی آمد
 ز کند شهریاران رم آهوانه دارم
 تو اگر کرم نمائی به معاشران به بخشم
 دوسه جام دل فروزے ز مئے شبانه دارم

نظر به راه نشینان سواره می گذرد
 مرا بگیر که کارم ز چاره می گذرد
 به دیگران چه سخن گفتم ز جلوہ دوست
 به یک نگاه مثال شراره می گذرد
 ربه به منزل آن ماه سخت دشوار است
 چنان که عشق بدوش ستاره می گذرد
 ز پرده بندی گردون چه جائے نویدی ستا
 که ناوک نظر باز خاره می گذرد
 یکے است شبنم ماه ککشان کناره است
 به یک شکستن موج از کناره می گذرد
 به خلوتش چو رسیدی نظر باو مکتا
 که آن دے است که کار از نظاره می گذرد

من از فراق چه نالیم که از هجوم سرشک
 ز راه دیده و لیم پاره پاره می گذرد

بر عقل فلک پیمایان ترکانه شب بخون به
 یک ذره در دل از علم فلاطون به
 وی منع بچه یاسن اسرار محبت گفت
 اشک که فرد خور دی از باد گلگون به
 آن فقر که بے تیغی صد کشور دل گیرد
 از شوکت دارا به، از فقر فریدون به
 در دیر متحان آئی مضمون بلند آور
 در خا نقه صوفی افسانه و افسون به
 در جوئے روان ما، بے منت طوفات
 یک موج اگر خیزد آن موج ز جیون به
 سبیل که تو آردی در شهر نه می کنجد
 این خانه بر اندازے در خلوت بامون به
 اقبال غزل خوان را کافرتوان گفتن
 سودا به و ما غش زد از ما به بیرون به

یا مسلمان را مدہ فرمان کہ جان بمرکف بنہ
یا درین فرسودہ سپیکر تازہ جانے آفرین
یا چنان کن یا چنین!

یا برہمن را بفرا تو خداوندے تراش
یا خود اندر سینہ ز تار یان خلوت گزین
یا چنان کن یا چنین!

یا دگر آدم کہ از ابلیس باش کہ ترک
یا دگر ابلیس بہر امتحان عقل و دین
یا چنان کن یا چنین!

یا جہانے تازہ، یا امتحانے تازہ
می کنی تا چند با آئینہ کردی پیش ازین
یا چنان کن یا چنین!

فقہ بخشی؟ با شکوہ محسوس پر دین بخش
یا عطا فرما خرد با فطرت روح الامین
یا چنان کن یا چنین!

یا بکش در سینه من آرزوئے انتقال
یا دگرگون کن ہمارا این زبان و این زمین
یا چنان کن یا چنین!

عقل ہم عشق است و از ذوق نگہیگانہ نیست
لیکن این بیچارہ را آن جرأت رہندانہ نیست
گرچہ می دانم خیال منزل ایجا دو من است
در سفر از پاشستن بہمت مردانہ نیست
ہر زمان یک تازہ جولان گاہ می خواہم از و
تا جنون فرماے من گوید رگ و ریانہ نیست
با چنین زرد جنون پس گریبان داشتہ
در جنون از خود نرفتن کار بہر دیوانہ نیست

سوز و گل از زندگی لذت جستجوئے تو
راہ چو مار می گزد و گم مردم بسوئے تو
سینہ کشا وہ جب سبیل از بر عاشقان گزشت
تا شمرے با وقتہ آتش آرزوئے تو

ہم بہو اے جلوہ پارہ کنم حجاب را
 ہم بہ نگاہ تار سا پردہ کشم بروے تو
 من بہ تلاش تو روم یا بہ تلاش خود روم
 عقل و دل و نظر ہمہ گم شدگان کوئے تو
 از چمن تو رستہ ام قطرہ شبنم بہ بخش
 خاطر غنچہ و اشود کم نہ شود ز جوئے تو

درین محفل کہ کارے اد شود از بانہ و ساقی
 ندیکے کو کہ در جامش غر درینم مئے باقی
 کسے کوز ہر شیرین می خورد از جام زردینے
 مئے تلخ از سفال من کجا کیسہ درد بہ تریاقتی
 شرار از خاک من خیزد کجا ریزم، کیا سوزم
 غلط کردی کہ در جام فگندی سوز مشتاقی
 مگر کرد مغرب چشمہ ہائے علم و عرفان را
 چہان را تیرہ تر سازد چہ مشائی چہ اشرافی
 دل گیتی انا المسموم، انا المسموم فمریادش
 خرد نالان کہ ما عندی بہ تریاقتی و لا راقی

چه ملائی، چه درویشی، چه سلطانی، چه دربارانی
 فروغِ کار می جوید به سالیوی وزیرانی
 به بازارِ رے که چشمِ صیرفی شورا است و کم نور است
 نیکم خوار تر گردد چو افسر اید به برانی

سایا بر جگرِ شعله نمناک انداز
 دگر آشوبِ تیامت به کفِ خاک انداز
 او به یک دانه گندم به زرینم انداخت
 تو به یک جرعه آب آن سوئے افلاک انداز
 عشق را باده مرد و افکن و پیرِ زور بد
 لایق این باده به پیمانِ ادراک انداز
 حکمت و فلسفه کرد است گران خیز مرا
 خضرِ من! از سرم این بارِ گران پاک انداز
 خرد از گرمی صهبای به گذارے نه رسید
 چاره کار به آن غمزه چالاک انداز
 بزم در کشمکش بیم و امید است همنوز
 همه را به تجربه از گردش افلاک انداز

می توان ریخت در آغوش مخزان لاله و گل
خیزد بر شاخ کهن خون رگ تاک انداز

از آن آب که در من لاله کار رسا تگینه ده
گفت خاک مرا ساقی به باد فرو دینے ده
زمیناے که خوردم در فرنگ اندیشه تاریک است
سفر در دیده خود را نگاه راه بینے ده
چو خس از موج هر بادے که می آید ز جبار فتم
دل من از گما نهاد در شروش آمد یقینے ده
به جام آرزو ها بود و نال بودے شمر دارد
شبنم را کو کبے از آرزوے دل نشینے ده
بدستم خامه وادی که نقش خسرو می بندد
رقم کش این چنینم کرده لوح جبینے ده

ز هر نقشه که دل از دیده گیرد پاک می آیم
گدازے معنی پاکم نهی ادراک می آیم

گئے رسم و رہ فزائگی ذوقِ جہنم بخشد
 من از درِ سرِ خردمندان گریبان چاک می آیم
 گئے پیچہ جہان بر من، گئے من بر جہان پیچم
 بگردان بادہ تابیر و نازین پیچاک می آیم
 نہ این جا چشمک ساقی نہ آن جا حریف شقای
 زینم صوفی و ملا بسے غمناک می آیم
 رسد وقتے کہ خاصانِ تیرا با من فتد کارے
 کہ من صحرایم پیش ملکِ یساک می آیم

دل بے قید من پانور ایمان کافری کردہ
 حرم را سجدہ آوردہ بتان را چاکری کردہ
 متاعِ طاعتِ خود را ترازوئے ہرافرازد
 بہ بازارِ قیامت با خدا سوداگری کردہ
 زمین و آسمان را بر مرادِ خویش می خواہد
 غبارِ راء و بالتقدیر یزدان راوری کردہ
 گئے با حق در آمیزد، گئے در حق در آمیزد
 زمانے حیدری کردہ، زمانے خیبری کردہ

بہ این بے رنگی جو ہر از دیرنگ می ریزد
 کلیے بین کہ ہم پیغمبری ہم ساحری کرده
 نگاہش عقل دور اندیش را ذوق جنون داده
 ولیکن با جنون فتنہ سامان نشتری کرده
 بخود کے می رسد این راہ پیما کے تن آسانے
 ہزار آن سال مندرل در مقام آوری کردہ

ز شاعر نالہ مستانہ در حشر چہ می خواہی
 تو خود پہ گامہ ، ہنگامہ دیگر چہ می خواہی
 بہ بحر نغمہ کردی آشنا طبع روحا تم را
 ز چاک سینہ ام دریا طلب گوہر چہ می خواہی
 نماز بے حضور از من نہ می آید نہ می آید
 دلے آوردہ ام دیگر ازین کافر چہ می خواہی

نہ در اندیشہ من کارزار کفر و ایمانے
 نہ در جان غم اندوزم ہوائے باغ عنوانے

اگر کاوی در دلم را خیالِ خویش را یابی
پریشان جلوه چون ماهتاب اندر بیابانی

مرغ خوش لہجہ و شاہین شکاری از تست
زندگی را بر دوشِ لوری و تازی از تست
دل بیدار و کف خاک و تماشا کے جہان
سیر این ماہ بشب گونه عماری از تست
ہمہ افکارِ من از تست چہ درد دل چہ بلب
گہرا ز بحرِ بر آری نہ بر آری از تست
من بہمان مشیتِ عمارم کہ بجائے نہ رسد
لالہ از تست و نیم ابر پیاری از تست
نقشِ پروازِ توئی ما قلم افشا نیم
حاضر آرائی و آئندہ نگاری از تست
گلہ با واکشتم از دل بہ زبا نیم نہ رسید
مہر و بے مہری و عیاری و پیاری از تست

خوش تر ز بهر ارپارسائی
در سینه من دمی بیاسائی
مار از مقام ما خبر کن
آن چشمک بحرمانه یادار
دی ماه تمام گفت با من
خوش گفت و لے حرام کردند
گاسے بطریق آشنائی
از محنت و کلفت خدائی
ما کیم کجا و تو کجائی؟
تا کے شمع اقل آرمائی؟
در ساز بداع نارسائی
در مذہب عاشقان جدائی
پیش تو نہادہ ام دل خویش
شاید کہ تو این گمراه کشائی!

بر جهان دل من تا ختمش را نگرید
کشتن و سوختن و ساختنش را نگرید
روشن از پر تو آن ماه و لے نیست که نیست
با هزار آئینه پروا ختمش را نگرید
آن که یک دست بر دلاک میلمان چند
بافقران و دوجہان باختنش را نگرید

آن که شب خون بدل و دیده دانیان رخت
پیش نادان سپر انداختنش را گمید

۳۲

مرا براه طلب بار در گل است هنوز
که دل بقافله درخت و منزل است هنوز
کجا است برق نگا هستی که خانمان سوزد
مرا معالیه پاکشت و حاصل است هنوز
یکه سفینه این خسام را به طوفان ده
ز ترس موج نگاهم بساحل است و هنوز
تپیدن و نه رسیدن چه عالمی دارد
خوشا کس که به دنبال محمل است و هنوز
کس که از دو جهان خویش را بدون شناخت
فریب خورده این نقش باطل است و هنوز
نگاه شوق تجلی به جلوه نه شود
کجا برم خلتی را که در دل است هنوز
حضور یا حکایت دراز تر گردید
چنانکه این همه ناگفته در دل است هنوز

زمستان را سرآمد روزگاران
گلان را رنگ تو کم بخشد هواها
چراغ لاله اندر وشت و صحرا
و لم افسرده تر در صحبت گل
دے آسوده باد و غم خویش
دے نالان چو جوئے کو بهاران
نواهان تر ندره شد در شاخساران
که می آید ز طرب جو بهان ران
شود روشن تر از باد بهاران
گریزد این غزال دمر غزاران!
ز بیم این که فوقش کم نه گردد
نگویم حال دل بار از داران!

هوائے خانه و منزل ندارم
سحر می گفت خاکستر صبارا
گزر زمر یک پریشا نم مگردان
ز چشم اشک چون شبنم فردرخت
به گوش من رسید از دل سحر
ازل تاب و تب پیشینه من
سر را هم غریب بردیارم
«فسرد از باد این صحرای شرم
ز سوز کار دانه یادگارم»
که من هم خاکم و در ره گنارم!
که جوئے روزگار از چشمه سارم
ابد از ذوق و شوقی منتظر ام
میدیش از کف خاکه سیندیش
بجان تو که من پایان ندارم!

از چشم ساقی مست شرابم
 شوقم فزون تر از بے حجابی
 چون رشته شمع آتش بگیرد
 از من بدون نیست منزل که من
 بے بے خرابم، بے بے خرابم
 بینم نه بینم در پیچ و تابم
 از زخمه من تارِ ربابم
 من بے نصیسم رایج نیا بم

ما افتابِ خیزد ز خاور
 مانند انجم بستند خوابم

شب من سحر نمودی که به طلوع آفتابی
 تو طلوع آفتابی سزد این که بے حجابی
 تو بدر من رسیدی بضمیم آرمیدی
 ز نگاه من رسیدی بچشمین گران رکابی
 تو عیار کم عیاران تو قرار بے قراران
 تو دوائے دل فگار راں گمراہی که دیر یابی
 غم عشق و لذت او اثر دو گونه دارد
 گه سوز و درد مندی گه مستی و خرابی

ز حکایت دل من تو بگو کہ خوب دانی
 دل من گجاکہ اورا بہ کنارِ من نیابی !
 بہ جلال تو کہ در دل و گمرازد نہ دارم
 بجز این دعا کہ بخشی بہ کیو تر آن عقیابی !

درین میخانہ لے ساقی ندارم محررے دیگر
 کہ من شاید نخستین آدم از عالمے دیگر
 دے این پیکرِ فرسودہ را سازی کفِ خاکے
 فشانی آب و از خاک آتش انگیزی دے دیگر !
 پیار آن دولت بیدار و آن جا جہان بدین را
 عجم را دادہ ہنگامہ بزم جمے دیگر

بہمان درد مند ان تو بگو چہ کار داری ؟
 تب و تاب ما شناسی ؟ دل بے قرار داری ؟
 چہ خبر ترا ز اشکے کہ فرود چکد ز چشمے
 تو بہ برگ گل ز شبنم در شاہوار داری !

چہ بگویمیت ز جانے کہ نفس نفس شمار و
دم مستعار داری؟ غم روزگار داری؟

۳۹

اگر نظارہ از خود رفتگی آرد حجاب اولی
نگیرد با من این سودا بہار از بس گران خواہی
سخن بے پردہ گو با ما، شد آن روز کے کم کمیزی
کہ می گفتند تو مارا چنین خواہی چنان خواہی
نگاہے بے ادب ز در خنہ ہا در چرخ مینائی
دگر عالم بنا کن گر حجابے در میان خواہی
چنان خود را نگہ داری کہ با این بے نیاز بہا
شہادت برو خود خود ز خون دوستان خواہی
مقام بندگی دیگر، مقام عاشقی دیگر
زنوری سجدہ می خواہی ز خاک پیشان خواہی!
مس خاسے کہ دارم از بخت کیمیا سازم
کہ فردا چون رسم پیش تو از من ارمان خواہی

۴۰

نور تو وا نمود سپید و سیاه را
 دریا و کوه دشت و درو و مہر و باد را
 تو در ہوا کے آن کہ نگہ آشنا کے دوست
 من در تلاش آن کہ بتابد نگاہ را!

۴۱

بدہ آن دل کہ مستی ہائے ادا زیادہ خویش است
 بگیر آن دل کہ از خود رفتہ و بیگانہ اندیش است
 بدہ آن دل بدہ آن دل کہ گیتی را فراقی سرد
 بگیر این دل بگیر این دل کہ در بند کم و بیش است
 مرا لے صید گیر از تیر کش تقدیر پریدن کش
 حکم روزی چہ می آید از ان تیرے کہ در کش است؟
 نہ گمزد و زندگانی خستہ از کارِ جہان گیری
 جہاں کے در گمزد بستم جہاں کے دیگرے پیش است!

۴۲

کف خاک، برگ و سازم مہر ہے فشانم اورا
 بامید این کہ روز کے بفلک رسام اورا

چہ کنہم چہ چسارہ گیرم کہ ز شاخ علم و دانش
 نہ دمسیدہ بیج خارے کہ بدل نشانم اور ا
 و ہد آتش جدائی شریر مرا نمودے
 بہ ہمان نفس مبیسر کہ فرو نشانم اور ا
 مئے عشق و مستی او سرور و بدون زخو انہم
 کہ دل آن چنان ندارم کہ دگر ستانم اور ا
 تو بہ لوح سادہ من ہمہ مد عالوشتی
 و گراں چنان ادب کن کہ غلط نخواہم اور ا
 بحضور تو اگر کس غم لے ز من سراید
 چہ شود اگر نوازی بہ ہمین کہ و انہم اور ا

این دل کہ مرادادی لبریز یقین باد ا
 این جام جہان بنیم روشن ترازین باد ا
 تلخے کہ فرو ریزد گمردون بہ سقال من
 در کام کہن رندے آن ہم شکریں باد ا

رنم عشق تو به اربابِ هوس نتوان گفت
 سخن از تاب و تبِ شعله به خس نتوان گفت
 تو مرا فوقِ بیان و ادما و گفتی که بگوئے
 هسرت در سینه من آنچه بکس نتوان گفت!
 از بهانِ خانه دل خوش غمِ می خیزد
 سر شاخه همه گویم به نفس نتوان گفت
 شوقی اگر زنده جاوید نباشد عجب است
 که حدیث تو درین یک دو نفس نتوان گفت!

یاد آتا می که خوردم با و ده با چنگ و نه
 جام می در دست من یبنا می در دست تو
 در کنار آبی خندان باز مندرنگ بهار
 در نیایی فد و دین افسرده تر گرد و زردی!
 بے توجان من چو آن سارے که تارش در دست
 در حضور از سینه من نغمه خیزد بے یہ بے

آنچه من در بزم شوق آورده ام دانی که چیست
 یک چمن گل، یک نیستان ناله یک خم خانه می
 زنده کن باز آن محبت را که او نیروی او
 بوریای ره نشینی در قند یا تخت کما
 دوستان خرم که به منزل رسید آواره
 من پریشان جاوه بائے علم و دانش کرده طے!

۵۶

آنچه به گرمی بان ریخت این دیده ترمارا
 بیرون ز سپهر انداخت این فراق نظر مارا
 هر چند زمین سائیم بر تیر ز شر یا نیم
 دانی که نه می ز سید عمری چو شر مارا
 شام و سحر عالم از گردش ماخیزد
 دانی که نه می ساز و این شام و سحر مارا
 این شیشه گر دون را از بادیه تهری کردیم
 کم کاسه مشو ساقی! یسای و گرامارا
 نمایان جنون ما پنهان دو گیتی نیست
 این راه گذر مارا، آن راه گذر مارا!

خاور کہ آسمان بہ کند خیال ادسرت
 از نویشترنگ بستہ دے سوز آرزوست
 در تیرہ خاک اوتب و تاب جہان نیست
 جولان موج را نگران از کنار جوست
 بت خانہ و حرم ہمہ افسردہ آتش
 پیرمغان شراب ہوا خوردہ در سبوت
 فکر ننگ پیش مجاز آورد سجود
 بینائے کور و مست تماشاے رنگ و بو
 گردنہ نر ز چرخ در بانندہ نر ز مرگ
 از دست او بدامن ما چاک بے روست
 خاکی نہاد و خور سپر کہن گرفت
 عیار و بے مدار و کلان کار و توبہ توست
 مشرق خراب و مغرب از ان پیشہ خراب
 عالم تمام مردہ و بے ذوق جستجوست
 ساتی بیار بامہ و بزم شبانہ سار
 مارا خراب یک نگہ بحرمانہ سار

فرصت کشمکش مدہ این دل بے قرار را
 یک دوشکن زیاده کن کیسوے تا پدار را
 از تو در دن سینہ ام برقی تجلی کہ من
 بادہ ہر دادہ ام تلخی انتظار را
 فوق حضور در حیان رسم صنم گرمی بہاد
 عشق فریب می دہد جان امیدوار را
 تا بفراغ خاطرے نغمہ تازہ نرم
 باز بہ مرغزار دہ طائر مرغزار را
 طبع بلند وادو، بتدزیائے من کشائے
 تارہ پلاس اس نور ہم خلوت شہریار را
 تیشہ اگر بہ سنگ زد این چہ مقام گفتگوست
 عشق بدوشش می کشد این ہمہ کو ہسار را!

جاتم در آویخت باروز گاران
 پیداستیند و پنہان ستیند
 این کوہ و بحر این دشت و دریا
 جوئے است نالان در کوہساران
 ناپائدار کے باپا سداران
 نئے رازداران نئے غمگساران

بیگانه شوق! بیگانه شوق! این جو مباران، این آبشاران
 فریاد بے سوز! فریاد بے سوز! بانگ هزاران در شاخساران
 داغی که سوز و در سینه من آن داغ کم سوخت و زلزله زاران!
 محفل ندارد سالتی ندارد
 تلخی که ساز و باب بے قراران!

۵۰

به تسلی که دادی نه گزاشت کار خود را
 به تو بازی سپارم دل بے قرار خود را
 چه دے که محنت او ز نفس شماری او
 که بدست خود نه دارد رگ ریزگار خود را
 به ضمیرت آرمیدم تو به جوش خود نمایی
 به کنار ه برفکنده می در آب دار خود را
 مه انجم از تو دارد گلکده هاشنیده باشی
 که به خاک تیره مانده شرار خود را
 خشنه به سینه مانده نگ او غنیمت است
 که اگر به پاشش افتد نبرد شکار خود را

بکھرے می توان گفتن تمنائے جہانے را
 من از ذوقِ حضورِی طولِ دادم و استنائے را
 ز مشتاقاتِ ابرِ تاب سخنِ بر روی نہ می دانی
 محبت می کند گویا نگاه سے رہبانے را
 کجیِ نور سے کہ غیر از قاصد می چیز سے نمی داند
 کجا خاک کے کہ در آغوشِ وارد آسمانے را
 اگر یک ذرہ کم گرور زانگیں و جوہر من
 باین قیمت نمی گیرم حیاتِ جاودانے را
 من لے دریائے بے پایان بوج تو در افتادم
 نہ گوہر آرزو دارم نہ می جویم کراںے را
 ازان معنی کہ چون بنم بجان من فرور نیازی
 جہانے تازہ پیدا کردہ ام عرضِ فغانے را

چند بروے خود کشی پر وہ صبح و شام را
 چہرہ کشا تمام کن جسلوہ نام تمام را

سوز و گداز حالتی است ابادہ من طلب کنی
 پیش تو گریبان کنم مستی این مقام را
 من بہ سرود ز ندگی آتش افسردہ ام
 تو نم شبنم بدہ لالہ تشنہ کام را
 عقل ورق ورق مگشت عشق بہ نکتہ رسید
 طائر زیر کے برودانہ زیر دام را
 نغمہ کجاو من کجا ساز سخن بہانہ البیت
 سوئے قطار می کشم ناقہ بے زمام را
 وقت برینہ گفتن است من بکنایہ گفتہ ام
 خود تو بگو کجا برم ہم نفسان فام را!

۵۳

نفس شمار بہ بیچاک رذر گار خودیم
 مثال بحر دخر دشیم در کنار خودیم
 اگرچہ سطوت دریا مان بہ کس ندہد
 بہ خلوت صدف اونگاہ دار خودیم
 ز جوہرے کہ نہان ست در طبیعت ما
 میسر صیر فیان را کہ با عیار خودیم

نه از خرابه ما کس خراج می خواهد
 فقیر در راه نشینم و شهریار خود یم
 درون سینه ما دیگر چه بوالعجبی است!
 کرا خبر که توئی یا که ما دو چار خود یم!
 کشائے پرده ز تقدیر آدم خاکی
 که ما به ره گزرتو در انتظار خود یم!

۵۴

به فغان نه ریشخودم که فغان اثر ندارد
 غم دل نه گفته به سربمبه کس جگر ندارد
 چه سرمه چه دیر بهر جا سخنة ز آشنائی!
 مگر این که کس ز راز من و تو خبر ندارد
 چه ندیدنی است این جا که شهر جهان مارا
 نفسے نگاه دارد نفسے دگر نه دارد
 تو ز راه دیده ما به ضمیر ما گزشتی
 مگر آن چنان گزشتی که نگه خبر ندارد
 کس ازین نگین شناسان نه گزشت بگریزم
 به تویی سپارم او را که جهان نظر ندارد

قدح خرد فرورے کہ فرنگ داد مارا
ہمہ آفتاب لیکن اثرِ سحرِ زنداروا

۵۵

ماکہ اقتنہ تہرا ز پر تو مس آمدہ ایم
کس چہ داند کہ چسان این ہمہ را آمدہ ایم
بار قیسان سخن از درِ دل ما گفستی
شر مسار از اثرِ نالہ و آہ آمدہ ایم
پردہ از چہرہ بر افکن کہ چو خورشیدِ سحر
بہر دیدار تو لبِ ریز نگہ آمدہ ایم
عزم مارا بہ یقینِ پختہ ترک ساز کہ ما
اندرین معرکہ بے خیل و سپہ آمدہ ایم
تو ندانی کہ نگاہِ سرِ راہے چہ کند
در حضورِ تو دعا گفستہ میرہ آمدہ ایم!

۵۶

اے خدائے مہر و مہ خاکِ پریشانے نگرا
ذرہ در خودِ سحرِ پیدیا بانے نگرا

حسن بے پایان درون سینه خلوت گزشت
 آفتاب خویش را زیر گریبانے نگرا
 بر دل آدم زردی عشق بلا انگیز را
 آتش خود را بہ آغوش عیتانے نگرا
 شویدا را مان ہستی داغماے کہنہ را
 سخت کوشی ہائے این آلودہ دامانے نگرا
 خاک مانحہ نزد کہ سازد آسمانے دیگرے
 ذرہ ناچین و تعمیر بیابانے نگرا

زبور مجید

حصه دوم

شاخ نهال سدره خاوخس چمن مشو
منکیر او اگر شدی منکیر خویشتن مشو

دو عالم را توان دیدن بکینائے که من دارم
 کجا چشمی که بیند آن تماشاے که من دارم
 و گردیوانه آید که در شهر افکنده ہوئے
 دو صد هنگامه بر خیزد ز سودائے که من دارم
 مخور نادان غم از تاریکی شبها که می آید
 که چون انجم درخشد داغ سیمائے که من دارم
 ندیم خویش می سازی مرا لیکن از آن ترسم
 ندارم تاب آن آشوب و غوغائے که من دارم

بسم الله الرحمن الرحيم

۱
برخیز که آدم را بنگام نمود آمد
این مشت غبار را انجم بسجود آید
آن راز که پوشیده در سینه هستی بود
از شوخی آب و گل در گفت و شنود آید

۲
مه و ستاره که در راه شوق هم سفر اند
کرشمه سنج و ادا فهم و صاحب نظر اند
چه جلوه با ست که دیدند در کف خاکه
قفا بجانب افلاک سوئے مانگرند

۳
درون لاله گزر چون صبا توانی کرد
بیک نفس گره غنچه داتوانی کرد

حیات چہیت بہ جہان را اسیر جان کردن
 تو خود را اسیر جہانی، کجسا توانی کردا
 مقدر راست کہ مسجود مہر و مہر باشی
 ولے ہنوز ندانی چہا توانی کرد
 اگر زمیں کدہ من پیالہ کیسری
 ز مشقت و قحاک جہا نے بیا توانی کردا
 چسان بہ سینہ چراغے فروختی اقبال
 بخویش آنچه توانی بسا توانی کردا

اگر بہ بحر محبت کرا نہ می خواہی
 ہزار شعلہ دہی یک زبانہ می خواہی
 مزار لذت پرواز آشنا کردند
 تو در قضا کے چمن آشیانہ می خواہی!
 یکے بہ دامن مردان آشنا دین
 ریپارا اگر نگہ محسوسانہ می خواہی
 جنون نہاد می و ہموئے فگندہ در شہر
 سبوشکستی و نیم شبانہ می خواہی

تو هم به عشوه گری کوشش در لبری آموز
اگر زمان غزل عاشقانه می خواهی

۵

زمانه قاصدِ لطیفِ آن دلا رام است
چه قاصدِ که وجودش تمام پیغام است
گمان مبر که نصیبِ تو نیست جلوه دست
در و ن سینه هنوز آرزوئے تو خام است
گر نتم این که چو شاهین بلند پروازی
به هوش باش که صیادِ ماهین دام است
به اوج مشیت غبارِ کجارسد جریل
بلند نامی اواز بلند ی بام است
تو از شمار نفس زنده نه می دانی
که زندگی به شکست طلسم ایام است
ز علم و دانش مغرب همین قدر گویم
خوش است و آه و فغان تا نگاهِ نا کام است
من از هلال و چلیب پاد گزینم
که قنفذ و گری در ضمیرِ ایام است

و گم ز سادہ ولیہ سائے یار نتوان گفت
 نشستم بر سر بالین من ز دربان گفت!
 زبان اگر چه دلیر است و مدعا شیرین
 سخن ز عشق چه گویم جز این کہ نتوان گفت
 خوشا کسی کہ فرورفت در خمیر وجود
 سخن مثال گیسو بر کشید آسان گفت
 خراب لذت آنم کہ چون شناخت مرا
 عتاب زیر لبی کرد و خانه ویران گفت
 غمین مشو کہ چہ سان راز خود برون تدرہ
 کہ آنچہ گل نتوانست مرغ نالان گفت
 پیام شوق کہ من بے حجاب می گویم
 بہ لالہ قطرہ شبنم رسید نہان گفت
 اگر سخن ہمہ شوریدہ گفتہ ام چہ عجب
 کہ ہر کہ گفت ز کیسوئے او پریشان گفت

خرد از ذوقِ نظر گرم تماشا بود راست
این که جوئنده و یابنده هر موجود است
جلوه پاک طلب از مه و خورشید گزر
زان که هر جلوه درین دیرنگه آلود است

۸

غلام زنده دلانیم عاشق سره اند
نه خائفانِ نشینان که دل به کس نه دهند
به آن دله که به رنگ آشنا و بے رنگ است
عجبارِ مسجد و دے خا نه و صنم کده اند
نگاه از مه و پر دین بلند تر دارند
که آشیان به گرمیای کبکشان نه نهند
برون زانجمنه، در میسان انجمنه
بخلوت اند و لے آن چنان که با همه بند
بچشم کم منگر عاشقان صادق را
که این شکسته بهایان متاعِ قافله اند

به بندرگان خط آزادی رسم کردند
چنان که شیخ و برهمین شبان بے مره اند
پیا لہ گیر کہ مے را حلال می گویند
حدیث اگر چه غریب است راویان ثقہ اند

۹

لالہ این چمن آلودہ رنگ است ہنوز
سیر از دست بند از کہ جنگ است ہنوز
فتنہ را کہ دوحہ فتنہ باغوشش بود
و خترے ہست کہ در مہد فرنگ است ہنوز
لے کہ آسودہ نشینی لب ساحل بر خیزد
کہ ترا کار بہ گرداب و نہنگ است ہنوز
از سرتیشہ گزشتن ز خرد مندی نیست
اے بسا لعل کہ اندر دل سنگ است ہنوز
باشش اتا پردہ کشایم ز مقام دگرے !
چہ دہم شرح نواہا کہ بچنگ است و ہنوز
نقش پرواز جہان چون بجنوئم نگر است
گفت ویرانہ بسوداے نوتنگ است ہنوز !

تکیه بر حجت و اعجاز بیان نیز کنند
 کار حق گاه بشمشیر و سنان نیز کنند
 گاه باشد ز خرقه زره می پوشند
 عاشقان بنده حال اندوچنان نیز کنند
 چون جهان کهنه شود پاک بسوزند و را
 در همان آب و گل ایجاد جهان نیز کنند
 همه سرمایہ خود را به نگاہی بدهند
 این چه قومی است که سودا بزیان نیز کنند
 آنچه از موج هوا با پر کا پی کردند
 عجب نیست که با کوہ گران نیز کنند
 عشق مانند متاعی است به بازار حیات
 گاه ارزان بفروشند و گران نیز کنند
 تا تو بیدار شوی ناله کشیدم ورنه
 عشق کارے است که بے آه و فغان نیز کنند

چو موج مست خود می باش و سر بطوفان کش
 ترا که گفت که بنشین و پا بدان کش
 بقصد عید پلنگ از چمن سرا بر خیز
 به کوه رخت کشا نیمه در میان کش
 به مهر و ماه کمند گلوفش را انداز
 ستاره را از چرخ گیر و در گریبان کش
 گرفتیم این که شراب خودی بے تلخ است
 بدر خولیش نگر زهر در بدرمان کش

خضر وقت از خلوت وشت حجاز آید برون
 کاروان زمین وادی دور و دراز آید برون
 من بسمائے غلامان فر سلطان دیده ام
 شعله محمود از خاک ایاز آید برون
 عمر با در کعبه و بیت خانه می نالد حیات
 تاز بزم عشق یک دانائے راز آید برون

طرح نوی انگند اندر ضمیمه کائنات
نالہ ہا کنر سینہ اہل تیار آید برون!
چنگ را گیرید از دستم کہ کار از دست رفت
نغمہ ام خون گشت و از رگہائے ساز آید برون!

۱۳

نر سلطان کھنم آرزوئے نگاہ ہے!
دل بے نیائے کہ در سینہ دارم
ز گردون فتد آنچہ بر لالہ من
چو پردین فردناید اندیشہ من
اگر آفتابے سوئے من خراہد
بان آب و تابے کہ فطرت بہ بخشد

مسلمانم از گیل نہ سام الہی
گدرا دہد شیوہ بادشاہی
فرو ریزم اورا بہ برگ گیاہی
بدر یوز کا پرتو مہر و ماہی
بشوخی بگردانم اورا زراہی
در شمع چو برقی بابر سیاہی

رہ در سم فرمانروایان شناسم
خران بر سر بام ویوسف بچاہے!

۱۴

بانشہ درویشی در ساز و دمام زن
گفتند جہان ما آیا بتومی ساز و ہ
دریکدہ ہا ویدم شائستہ حریفی نیست

چون پختہ شوی خود را بر سلطنت حمزن
گفتم کہ نمی سازد! گفتند کہ بر سم زن!
بارم دستان بن با منجیہ ہا کھم زن

اے لالہ صحرائی تنہا نتوانی سوخت
 تو تنویرِ درون او، تو گرمیِ خون او
 عقلِ بہت چیراغ تو، در راہ گنارے نہ
 این داغِ جگر تابے پرینہ آدمِ زن
 بادِ زنگنی، چاکے درِ سبکِ عالمِ زن
 عشقِ است ایام تو، بایں درہ محرمِ زن
 لختِ دلِ پرِ خونے از دیدہ فروریم
 لعلے ز بدخشا تم بر دار و بخا تم زن

ہوس بہنوز تماشا گرِ جہان واری است
 و گرچہ فتنہ پس پر وہ ہائے زنگاری است
 زمانِ زمان شکنند آنچہ می تراشد عقل
 بیا کہ عشقِ مسلمان و عقلِ زناری است
 امیرِ قافلہ سخت کوشش و بیہم کوش
 کہ در قبیلہ ماجیدری ز کزاری است
 تو چشمِ بستنی و گفتی کہ این جہان خواب است
 کشائے چشم کہ این خواب خوابِ بیداری است
 نخلوت انجمنے آفرین کہ طہرت عشق
 یکے شناس و تماشا پسندِ پیاری است

تپید یک دم و کردند زریب فتراکش
خوشا نصیب غمرا لے کہ زخم اوکاری است
بہ باغ و راغ گہر ہائے نغمہ می پاشم
گمراں متاع وچہ ازراں نر کند بازاری است!

۱۶

فرشتہ گرچہ بیرون از طلسم افلاک است
نگاہ او بہ تماشاہائے این کف خاک است
گمان مبر کہ بہ یک شیوہ عشق می بازند
قبایدش گل ولالہ بے جہنم چاک است
حدیث شوق ادا می توان بخلوت دوست
بنالہ کہ ز آلائش نفس پاک است!
توان گرفت ز چشم ستارہ مروم را
خرد بدست تو شاہین تند و چالاک است
کشائے چہرہ کہ آن کس کہ بن ترانی گفت
ہنوز منتظر جلوہ کف خاک است
درین چمن کہ سرودا است و این لوار کجا است
کہ غنچہ سر بگریبان و گل عرقناک است

۱۷

عرب که باز دید محفلِ شبانه کجا است ؟
 عجم که زنده کند رود عاشقانه کجا است ؟
 بنزیر خرقه پیبران سبوح چها خالی است
 فغان که کس نه شناسد رُخِ جوانه کجا است
 درین چمن کده هر کس نشیند سازد
 کسے که سازد و واسوزد آشیانه کجا است ؟
 هزار قافله بیگانه وارد و گزشت
 و لے که دید به اندازِ حرمانه کجا است ؟
 چو موج خیزد به یم جبار وانه می آویند
 کرانه می طلبی بے خبر کرانه کجا است ؟
 بیا که در رنگ تاک تو خون تازه وید
 دگر مگوئے که آن باده مغفانه کجا است
 بیک نور و فرود و پیچ روزگار ان را
 ز دیروز و دگر شتی دگر زمانه کجا است ؟

مانند صبا خیز و زیدن دگر آموز و امان گل دلا که شیدن دگر آموز
 اندر و لک غنچه خیزیدن دگر آموز
 موعینه بر کردی و بے ذوق تپیدی آن گونه تپیدی که بجای نرسیدی
 در آنجن شوق تپیدن دگر آموز
 کافیه دل آواره دگر باره باد بند بر خویش کشا دیده و از غیر فرو بند
 دیدن دگر آموز و ندیدن دگر آموز
 دم چیت و پیا است شنیدی نشنیدی در خاک تو یک جلوه عام است ندیدی
 دیدن دگر آموز و نشنیدن دگر آموز
 ماچم عقاب دل شهباز نداریم چون مرغ سرالذت پرواز نداریم
 لے مرغ سر خیز و پیریدن دگر آموز
 تحت حم و دارا سر را به نفر و شنند این کوہ گران است بکا به نفر و شنند
 با خون دل خویش خریدن دگر آموز
 نالیدی و تقدیر همان است که بود است آن حلقه زنجیر همان است که بود است
 نومید مشو! ناله کشیدن دگر آموز
 و اسوخته به یک شمر از داغ جگر گیر یک چند بخود پیچ و میستان همه در گیر
 چون شعاعه نجاشاک و دیدن دگر آموز

لے غنچہ خوابیدہ چو سر گریز نگران خیز
 کاشانه مارفت بتاراج غمان خیز
 از ناله مرغ چین، از بانگ اذان خیز
 از گرمی بهنگامه آتش نفسان خیز
 از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
 از خواب گران خیز

خوشید که پیریه بیایه سحر لبست
 آدینه بگوش سحر از خون جگر لبست
 از دشت جیل قافله باخت سفر لبست
 لایتم جهان بین تماشا لای جهان خیز
 از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
 از خواب گران خیز

خاومهم مانند عیاره رایه است
 یک ناله خاموش اثر باخته آیه است
 هر قدره این خاک گره خورده نگلیه است
 از بند و مقننه عراق و همدان خیز
 از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
 از خواب گران خیز

دریایه تو دریاست که آسوده چو صحراست
 دریایه تو دریاست که افزون نشود و گاست
 بیگانه آشوب نهنگ است چه دریاست
 از سینه چاکش صفت موج روان خیز
 از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
 از خواب گران خیز

این نکته کشانده اسرار نهان است ملک ست تن خاکی دین روح روان است
تن زنده و جان نموده ز ربط تن و جان است با خرقه و سجاده و شمشیر و سنان خیز
از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
از خواب گران خیز!

ناموس ازل را تو ایمنی تو ایمنی! داراے جهان را تو یساری تو کلینی
لے بنده خاکی تو زمانی تو ز مینی صباے یقین در کش از دیر گمان خیز
از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
از خواب گران خیز!

فریاد از فرنگ دل دیر می افرونگ فریاد از شیرینی و پر دیر می افرونگ
عالم همه دیرانه ز چنگیزی افرونگ معمار حرم با ز به تعمیر جهان خیز
از خواب گران، خواب گران خواب گران خیز
از خواب گران خیز!

جهان ما همه خاک است و پے سپر گردد
ندانم این که نفس هائے رفتہ برگردد
شبیه که گور غریبان نشین است و را
مه دستاره ندارد چسان سحر گردد؟

دلے کہ تاب و تب لایزال می طلبد
 کرا خبر که شود برق یا شرر گردد
 نگاه شوق و خیال بلند و ذوق وجود
 مترس ازین که همه خاک ره گزر گردد
 چنان بزمی که اگر مرگ ماست مرگ دوام
 خدا ز کرده خود شر مسار تر گردد

باز بر رفته و آسند نظر باید کرد
 به برخیزا که اندیشه و گریه باید کرد
 عشق بر ناقه ایام کشد محمل خویش
 عاشقی؛ را حمله از شام و بحر باید کرد
 پیر ما گفت جهان بر روی حکم نیست
 از خوشش و ناخوشش او قطع نظر باید کرد
 تو اگر ترک جهان کرده سر اوداری
 پس تختین ز سر خویش گزر باید کرد
 گفتمش در دل من لات و منات است بے
 گفت این بت سکره را زیر و زبر باید کرد

خیال من به تماشا آسمان بود است
 بدوشش ماه و به آغوش کجکشان بود است
 گمان مبر که همین خاک را نیشمین ما است
 که هر ستاره جهان است یا جهان بود است
 بچشم مور فر و مایه آشکار آید
 هزار نکته که از چشم ماهان بود است
 زمین به پشت خود الوند و بے ستون دارد
 عیار ما است که بر دوش او گران بود است
 ز داغ لاله خونین پیاله می بسیم
 که این گسته نفس صاحب فغان بود است

از نوا بر من قیامت رفت و کس آگاه نیست
 پیش محفل جنیم دزیر و مقام راه نیست
 در نهادم عشق با فکر بلند آینه خند
 ناتمام جاودا کم کار من چون ماه نیست

لب فرو بند از فغان در ساز باورد فراق
 عشق تا آنکه کشد از چرخ خویش آگاه نیست
 شعله می باشد و خاشاک که پیش آید بسوزد
 خاکیان را در حریم زندگانی راه نیست
 جرّه شاه بینی بمرغان سراسیمه میگردد
 نینز و بال و پر کشا پرواز تو کوتاه نیست
 کرم شب تاب است شاعر در شبستان وجود
 در پروا لش فروغی گاه هست گاه نیست
 در غزل اقبال احوال خودی را فاش گفت
 زانکه این نو کافران آئین دیر آگاه نیست

شراب میسکده من نه یادگار جم است
 فشرده جگر من بشیشه عجم است
 جو موج می پید آدم بجوئے وجود
 هنوز تا به کسر در میان عدم است
 بیا که مثل خلیل این عالم در شکیم
 که جز تو هر چه درین دیر دیده ام ضمیم است

اگر بسینه این کائنات در نه ردی
نگاه را به تماشا گزاشتن بستم است
غلط خدای مانوس ز لذتے دارد
خوشم که منزل مادر و راه خم نجم است
تغافلے که مرا رخصت تماشا داد
تغافل است به از التفات دمیست
مرا اگر چه بت خانه پرورش دارند
چکید از لب من آنچه در دل حرم است

لاله محرابیم از طرف خیابانم برید
در هوای دشت و کسار و بیابانم برید
رو بهی آمخوستم از خویش دور افتادم
چاره پروازان! با غوشن بستانم برید
در میان سینه حرفی ز شتم گم کرده ام
گر چه پریم پیش ملائے دبستانم برید
ساز خاموشم نوائے دیگرے دارم هنوز
آنکه بازم پرده گرداند چئے آهم برید

در شرب من آفتاب آن کهن دلغی بس است
 این چراغ زبیر فالو سس از شبستانم برید
 من که رمز شهر یاری با غلامان گفته اند
 بنده تفصیر دارم پیش سلطانم برید

سخن تازه دم کس به سخن وان رسید
 جلوه خون گشت و رنگا به تنما شان رسید
 سنگ می باش و درین کار گم شیشه گز
 دای سنگ که صنم گشت و به بینا نرسید
 کهنه ادر شکن و باز به تمییز حرام
 هر که در در طه لا، ما ندیده الا، نرسید
 لے خوش آن حقی تنک مایه که از ذوق خودی
 در دل خاک فرو رفت به دریا نرسید
 از کلیه سبق آموز که داناے فرنگ
 جگر کمر شگافید و به بینا نرسید
 عشق انداز تپیدن ز دل ما آموخت
 شر ما است که بر جست و به پروانه نرسید

عاشق آن نیست که لب گرم فغانے دارد
 عاشق آن است که برکت دو جهانے دارد
 عاشق آن است که تعبیر کند عالم خویش
 در سازد به جهانے که کمرانے دارد
 ۱ دل بیدار ندادند به دانائے فرنگ
 این قدر هست که چشم تکرانے دارد
 عشق ناپید و خردی گذر شش صورت ما
 گرچه در کاس زر لعل روانے دارد
 و در من گیر که در میسکده پاید نیست
 پیر مردے که مئے تن در جوانے دارد !

درین چمن دل مرغان زمان زمان دیگر است
 به شاخ گل دیگر است و به آشیان دیگر است
 بخود نگر ! گلے هائے چسان چه می گوی
 اگر نگاه تو دیگر شود چسان دیگر است !

بهر زمانه اگر چشم تو نگو تگر
 طریق میسکده و شیوه مغان دگر است
 به میر قافله از من و عارسان دگر
 اگر چه راه همان است کاروان دگر است

ما از خدای گم شده ایم او جستجو است
 چون مانیاز مند و گرفتار از دوست
 گاه به به برگ لاله نویسد پیام خویش
 گاه در درون سینه فرغان به باد هواست
 در نرس آرمید که بیند جمال ما
 چندان که شمه دان که نگاهش به گفتگو است
 آه سحر گه که ز نند در فراق ما
 بیرون و اندرون زبرد زیر چار سواست
 هنگامه بست از پئے دیدار خاکه
 نظر ره رایهانه تماشا ز رنگ بو است
 پنهران به ذره ذره و نا آشنا هنوز
 پیرا چو ماهتاب و به آغوش کاخ و کو است

در خاکِ دِان ما گم سرِ زندگی گم است
این گوهرے کہ گم شدہ ما ییم یا کہ اداست!

۳۰

خواجہ از خونِ رگِ مر دور سازد لعلِ تاب
از جفائے وہ خدایان کشت و سہقانانِ خراب
انقلاب!

انقلاب! الے انقلاب!

شیخ شہر از رشتہٗ تسبیح صدر مومن بدام
کافران سادہ دلی را بر سہمن ز تارتاب
انقلاب!

انقلاب! الے انقلاب!

میر و سلطان نزدیک باز و کعبتینِ شان و غل
جانِ محکومانِ نرتن بردند و محکومانِ بخواب!
انقلاب!

انقلاب! الے انقلاب!

واعظ اندر مسجد و فرزندِ ادا در مدرسہ
آن بہ پیری کود کے این پیر در عہدِ شباب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

اے مسلمانانِ فغان از فتنہ ہائے علم و فن
اہرمن اندر جہان از ران ویزدان دیر یاب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

شوخی باطل نگراں در کمین حق شست
شیراز کوری شبنخونے زندیر آفتاب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

در کلبہ ابنِ مریم را بہ دار آویختند
مصطفیٰ از کعبہ ہجرت کرد و باک الکتاب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

من درونِ شیشہ ہائے عھر حاضر دیدہ ام
آن چنان زہرے کہ از دے مار ہا در یخ و تاب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

باضعیفان گاہِ نیر وے پلنگان می دہند
شعلہ شاید برون آید ز فانوسِ جناب!

انقلاب!

انقلاب! لے انقلاب!

۳۱

گر چہ می دانم کہ روزِ بے نقاب آید برون
تا نہ پنداری کہ جان از پیچِ وقاب آید برون!
ضررتی باید کہ جانِ خفته بر خیزد ز خاک
نالہ کے بے زخمہ از تارِ رباب آید برون
تا کہ خویش از گریہ ہائے جم شبِ سیراب وار
کز درونِ او شعاعِ آفتاب آید برون
ذرہ بے مایہ ترسم کہ ناپید اشو می
پختہ تر کن خویش را تا آفتاب آید برون
در گزر از خاک و خود را پس کمرِ خاک کی بگیر
چاک اگر در سینه ریزی ماہتاب آید برون!
گر بروے تو حریمِ خویش را در بستند
سر بنگِ آستان زن لعلِ ناب آید برون!

کشاده روز خوش و ناخوشش زمانه گزر
 ز گلشن و قفس و دام و آشیانه گزر
 گرفتیم این که غریبی دره شناس نه
 به کوئے دوست باند از محسوسانه گزر
 به هر نفس که بر آری جهان دگرگون کن
 درین رباط کهن صورت زمانه گزر
 اگر عیان توجیه بریل دحور می گیرند
 که شمه بر دل شان ریزد و لیرانه گزر

زندگی در صدف خویش گهر ساختن است
 در دل شعله فردر فتن و نگداختن است
 عشق ازین گنبد در بسته بیرون تاختن است
 سیئه ماه طاق فلک انداختن است
 سلطنت نقد دل و دین ز کف انداختن است
 به یکے را و جهان بردن و جان باختن است

حکمت و فلسفہ را ہمتا مردے باید
 تیغ اندیشہ بر دے دو جهان آختن است
 مذہب ز نادرہ دلان خواب پریشانیست
 از زمین خاک جہان دگرے ساختن است!

۳۴

بیرون زین گنبد در بستہ پیدا کردہ ام را ہے
 کہ از اندیشہ بر ترمی پرواہ سحر گاہ ہے
 تو اے شاہین شہین در چین کردی ازان ترم
 ہوائے اویسال تو دہر پرواز کوتاہ ہے!
 غبار گشتہ آسودہ نتوان زیستن اینجا
 بہ باد صبح دم در پیچ و منشین بر سر را ہے
 ز جوئے کہکشان بگزر، ز نیل آسمان بگزر
 ز منزل دل میرد گرجہ باشد منزل ما ہے
 اگر زان برق بے پروا درون او تہی گردد
 بچشم کوہ سینامی نیز زرد با پر کا ہے
 چسان آداب کھل رانگہ دارند می سوزند
 میسر از ماشہ پیدان نگاہ بر سر را ہے

پس از من شعر من خوانند و دریا بند می گویند
 جہانے را دگرگون کرد یک مرد خود آگاہ

گنہگار غیورم مرد بے خدمت نہ می گیرم
 ازان داغم کہ بر تقدریر او بستند تقصیرم
 ز فیض عشق مستی بردہ ام اندیشہ را آنجا
 کہ از دنیا کہ چشم بہر عالم تاب می گیرم
 من از صبح خستین نقش بند موج و گردابم
 چو کبر آسودہ می گرد ز طوفان چارہ بر گیرم
 جہان را پیش ازین صد بار آتش زیر پا کردم
 سکون و عافیت را پاک می سوزم و بر گیرم
 ازان پیش بتان رفصیدم و ز تار بر بستم
 کہ شیخ شہر مرد با خدا کرد ز تکفیرم
 زمانے رم کنند از من زمانے با من آمیزند
 درین صحرائی دانند صیادم کہ نخچیرم
 دل بے سوز کم گیر و نصیب از صحبت رفے
 مس تابیدہ آدر کہ گیر و در تو اگیرم

جہان کو راست و از آئینہ دل غافل افتاد است
 دے چشمے کہ بنیاشد رنگا ہش بر دل افتاد است
 شب تار یک مہراہ پیچ و بے یقین را ہی
 دلیل کاروان را مشکل اندر مشکل افتاد است
 رقیب خام سودا مست عاشق مست فاصد است
 کہ حرف و لہر آن داراے چندین کھل افتاد است
 یقین مومنے دار و گمان کافرے دار و
 چہ تدبیراے مسلمانان کہ کام بادل افتاد است
 گنجے باشد کہ کارے ناخدا کی می کن طوفان
 کہ از طغیان موجے کشتیم بر ساحل افتاد است
 نمی دانم کہ واد این چشم بیتا موج دریا را
 گہر در سینیہ دریا حزن بر ساحل افتاد است
 نصیبے نیست از سوز در و دم مزبور بمم را
 زدم اکیرا بر خاک صحرا باطل افتاد است
 اگر در دل جہائے تازہ داری بدون اور
 کہ افرنگ از جہ افتہائے پنهان بکل افتاد است

۳۷

نہ یانی درجہ سان یارے کہ داند دل نوازی را
 بہ خود گم شونکہ وارد آبروئے عشق بازی را
 من از کار آفرین و انعم کہ با این ذوق پیدائی
 ز ما پوشیدہ وارد شیوہ ہائے کاری سازی را
 کسے این معنی تازک نداند جز ایاز اینجا
 کہ مہر غزنوی افزدون کند دروایازی را
 من آن علم و فراست پای پر کا ہے نمی گیسر
 کہ از تیغ و سپر بیگانہ سازد و مرد غازی را!
 یہ ہر ترخے کہ این کالا بگیری سود مند اقتدر
 بنزد و بازوئے حیل شد ربدہ ادراک رازی را
 اگر یک قطرہ خون داری اگر مشت پیرے داری
 بیامن باتو آموزم طریق شاہبازی را
 اگر این کار را کار نفس دانی چہ نادانی!
 دم شمشیر اندر سینه بایدے نوازی را!

علمی که تو آموزی مشتاق نگاہے نیست
 و اما ندۀ را ہے ہست آوارہ را ہے نیست
 آدم کہ ضمیر او نقش و وجہان ریزد
 بالذات آہے بہت بے لذت آہے نیست!
 ہر چند کہ عشق او آوارہ را ہے کرو
 داغے کہ جگر سوز و در سینہ ما ہے نیست
 من چشم نہ بردارم از روی نگارنیش
 آن مسرت تغافل را توفیق نگاہے نیست!
 اقبال قبا پوشد در کار جہان کوشد
 دریاب کہ درویشی بادلق و کلا ہے نیست!

چو خورشیدِ سحر سید انگاہے می توان کردن
 بین خاکِ سید را جلوہ گاہے می توان کردن
 نگاہِ خویش را از لوکِ سوزن تیز تر گردان
 چو جوہر در دل آئینہ را ہے می توان کردن

درین گلشن که بر سر غنچین راجه خان تنگ است
 به انداز کشور غنچه آہے می توان کردن
 نہ این عالم حساب اورانہ آن عالم نقاب اورا
 اگر تاب نظر داری نگاہے می توان کردن
 ”تو در زیر درختان ہمچو طفلان آشیان بینی“
 بہ پرواز آ کہ صید مہر و ماہے می توان کردن

۴۰

کشیدی بادہ با در صحبت بیگانہ پے در پے!
 بنور دیگران افسر و ختمی پیمانہ پے در پے!
 ز دست ساقی خاور و جام ارغوان در کش
 کہ از خاک تو خیزد نالہ مستانہ پے در پے
 دے کو از تب و تاب تمنا آشنا گرد
 ز ندیر شعہ خود را صورت پروانہ پے در پے
 ز اشک صبح گاہی زندگی را برگ و سارا در
 شود کشت تو ویران تانہ ریزی دانہ پے در پے
 بگردان جام و از ہنگامہ افرنگ کمتر گوے
 ہزاران کاروان بکتر شست ازین دیرانہ پے در پے!

۴۱

عشق اندر جستجو افتاده آدم حاصل است
 جلوه او آتشکار از پرده آب و گل است
 آفتاب و ماه آن جسم می توان دادن ز دوست
 در بهائے آن کف خاکے که دارائے دل است

۴۲

بیا که خادریان نقش تازه بستند
 چه جلوه الیت که دلها با لذت نگه
 کجاست منزل تورانیان شهر آشوب
 توهم بذوق خودی رس که صاحبان طبع
 چشم مرده دلان کلمات نیندانه است
 غلام بهمت بیدار آن سوارانم
 دیگر مرد و بطحوان بنی که شکستند
 ز خاک راه مثال شراره جبهت
 که سینه های خود از تیزی نفس خستند
 بر سیه از همه عالم بخوش پیوستند
 و در جا باده کشیدند از جهان بستند
 ستاره را بسنان هفته در گره بستند

فرشته را و گران فرصت سجود کجا است
 که نوریان تماشا سائے خاکیان مستند

۴۳

عشق را نازم که بوش را غم نابود نه
 کفر از تار دار حاضر و موجود نه

عشق اگر فرمان دهد از جان شیرین ہم گزر
 عشق مجبور است مقصود است جان مقصود نے!
 کافری را پختہ تر سازد شکست سومات
 گرمی تنخسانہ بے ہنگامہ محمود نے
 مسجد و میخانہ و دیرو کلیسا و کنشت
 صد فسون از بہر دل بستند دل خوشبود نے!
 نغمہ پرداری ز جوئے کوہ سار آموختیم
 در گلستان بودہ آیک نالہ درد آلود نے!
 پیش من آئی؟ دم سردے دل گرمے بیار
 جنبش اندر تست اندر نغمہ داؤد نے
 عجب من کم جوئے داز جام عیار خوش گیر
 لذت تلخاب من بے جان غم فرسود نے

۴۴

بر دل بے تاب من ساقی مئے تابے زند
 کیمیا ساز است واکسیرے بہ سیمابے زند
 من ندانم نور یا نار است اندر سینہ ام
 این قدر دانم بیاض او بہ مہتابے زند

بہرول من فطرت خاموشی می آرد ہجوم
 ساز از ذوقِ نوا خود را بہ مضربے زند
 غمِ مخور نادان کہ گردون و بیابانِ کم آب
 چشمہ ہا دارد کہ شبخو نے بہ سیلابے زند
 لے کہ نوشتم خوردہ از تیری نیشم مرنج
 نیشس ہم باید کہ آدم را رگ خوابے زند

۴۵

فروغِ خاکیان از نوریان افزون شود روزے!
 زمین از کوکبِ تقدیر ما گردون شود روزے!
 خیالِ ما کہ اورا پرورش دادند طوفانِ
 ز گردابِ سپہر نیلگون بیرون شود روزے!
 یکے در معنی آرم نگرا از من چہ می پرسی
 ہنوز اندر طبیعت می خلد موزون شود روزے!
 چنان موزون شود این پیش پا افتادہ مضمونے
 کہ بزدانِ راول از تاثیر او پرخون شود روزے!

۴۶

ز رسم و راه خدمت آنکه کرده ام تحقیق
 جز اینست که منکر عشق است کافور ز ندر لوقا!
 مقام آدم خاکی نه ساد و ریابند
 ساغر ان حرم را خدا دهد تو فیتق
 من از طریق نه پرسم، رفیق می جویم
 که گفته اند نخستین رفیق و باز طریق
 کند تلافی دوق آبخان حکیم فرنگ
 فروغ باد و فسون ترکشده بجام عقیق
 هزار بار تو تر متاع بے بصری
 روانش که دل اورانه می کند قصد یق
 به هیچ و تاب خرد و گمراهی و گمراهی
 یقین ساده دلان به زنکت هائے رفیق
 کلام و فلسفه از لوح دل فرو شستم
 ضمیر خویش کشاد و مبهشت تحقیق
 ز آستانه سلطان کناره می گیرم
 نه کافرم که پرستم خدای بے توفیق!

۴۷

از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب
 هم ز خدا خودی طلب هم ز خودی خدا طلب
 از خاشاک کمر شمس کار نمی شود تمام
 عقل و دل و نگاه را جلوه جدا جدا طلب
 عشق بمر کشیدن است شیشه کائنات را
 جام جهان نماند بحد دست جهان کشا طلب
 راه روان بر تنه پاره تمام خازن را
 تا به مقام خودرسی را حله از رضا طلب
 چون به کمال می رسد فقر و دلیل نه وی است
 مندر کعبه او را در تنه بوریا طلب
 پیش نگر که زندگی راه بعالمی برود
 از سر آنچه بود در وقت در گذر، انتها طلب
 ضربت روزگار را گرناله چو ناله دهد ترا
 باده من ز کف بنه چاره ز مویا طلب

۴۸

بینی جهان را خود را نه بینی تا چند نادان غافل نشینی؟

نورِ قدیمی شب را برافروز
دستِ کلیمی در آستینی!
بیرون قدم نه از درِ آفاق
تو پیش از نی تو پیش از نی!
از مرگ تری اے زنده جاوید
مرگ است صیدِ تو در کمینی
جانے کہ بخشند و بگرنگیرند
آدم بمیرد از بے یقینی

صورت گری را از من بیاموز
شاید که خود را باز آفرینی!

من هیچ نمی ترسم از حادثه شب ها
شب ها که سحر گرد در گردشِ کوکب ها!
شناخت مقام خویش افتاده بدامِ خویش
عشقه که نمود خوار است از شورشِ یارب ها!
آپے که ز دل خیزد از بهرِ جگر سوزی است
در سینه شکن اورا آلوده مکن لب ها!
در میکره باقی نیست از ساقی فطرت خواه
آن مے که نمی کنجد در شیشه مشرب ها!
آسوده نمی گرد و آن دل که گسست از دوست
با قرآتِ مسجد ها با دانشِ مکتب ها!

تو کیستی به زنجبانی به که آسمان کبود
 هزار چشم براه تو از ستاره کشود
 چه گویدست که چه بودی چه کرده چه شدی
 که خون کند جگریم را ایازی محبوس
 توان نه که مصیبت ز کجاستان میسود
 شراب صوفی و شاعری ترا از خویش ربود
 فرنگ اگر چه ز افکار تو گره بکشد
 بحر عجم و گمر نشسته ترا افسرود
 سخن ز نامه و میستان درازتر گفتی
 بحیرتیم که نه بیستی قیامت موجود
 خوشا کسی که حرم را درون سینه شناخت
 و می پدید و گزشت از مقام گفت و شنود
 از آن بمکتب دمیخانه اعتبار نیست
 که سجده نبرم بر در جبین فرسود

دیارِ شوق کہ در آشناست خاک آنجا
 بذره فتره کو آن وید جان پاک آنجا
 مئے مغسانہ زر معن زادگان نہ می گیرند
 نگاہ می شکند شیشہ ہائے تاک آنجا
 یہ ضبط جوشش جنون کوشش در مقام نیاز
 بہ بکوشش باشش و مرو باقبائے چاک آنجا!

مئے دیرینہ و معشوق جوان چیزے نیست
 پیش صاحب نظران حور و جنان چیزے نیست
 ہر جہ از محکم و پائندہ شناسی، گمزد
 کوہ و صحرا و بر و بحر و کمران چیزے نیست
 دانش مغربیان، فلسفہ مشرقیان
 ہمہ تنجسانہ و در طوفان بتان چیزے نیست
 از خود اندیشش و ازین باد یہ ترسان مگر
 کہ تو ہستی و وجود و وجہان چیزے نیست

در طریقی که به نوکِ شره کاویدم من
منزلِ وفا فله در یک روان چیز نیست!

۵۲
قلندران که به تسبیح آب دگل کوشند
ز شاه باج ستانند و خمرقه می پوشند
بخلوت اند و کمند به بهر و ماه بچیند
بخلوت اند و زمان و مکان در آغوشند!
بروزِ بزم سراپا چوپر نیسان و حریر
بروزِ بزم خود آگاه و تن فرا موشند
نظام تازره به چرخ دورنگ می بخشند
ستاره های کهن را جنازه برداشند!
زمانه از رخ فسرداکشو و بند نقاب
معاشران همه سرمست باده ووشند
بلب رسید مرا آن سخن که نتوان گفت
بخیسرم که ققیهسانِ شهر خاموشند

دو دستہ تیغ و گمر دون برہنہ ساخت مرا
 فسان کشید و بروئے زمانہ آخت مرا
 من آن جهان خیاالم کہ قطرت ازلی
 جهان ببل و گل را شکست و ساخت مرا
 مے جوان کہ بہ پیما نہ تو می ریزم
 ز را و قے است کہ جام و سبو گداخت مرا
 نفس بہ سینہ گدازم کہ طائرِ سرم
 توان ز گر می آواز من شناخت مرا
 شکست کشتی اوراک مرشدان کہن
 خوشا کسے کہ بدریا سفینہ ساخت مرا!

مثل شرر و ترہ راتن بہ تپیدن و ہم
 تن بہ تپیدن و ہم بال پریدن و ہم
 سوزِ نوا ہم نگر! ریزہ الماس را
 قطرہ شبنم کنم خوائے چکیدن و ہم

چون ز مقام نمود نغمه شیرین زخم
 نیم شبان صبح را میل و میدان دهم
 یوسف گم گشته را باز کشویم نقاب
 تابه تنک ما یگان فوق خریدن هم
 عشق شکیب آزار ما خاک ز خود رفته را
 چشم ترے داروسن لذت دیدن دهم

۵۶

خودی را مردم آمیزی دلیل نارسائی با
 توای درد آشنایگان شوازا آشنائی با
 بدرگاه سلاطین تا کجا این چهره سالی با
 پیاموز از خدای خولیش ناز کبریائی با
 محبت از جوان مردی بجائے می رسد نرے
 که اقتدا از نگاهش کار و بار دل ربائی با
 چنان پیش حریم ادشیدم نغمه دردے
 که دادم حرمان را لذت سوز جدائی با
 ازان بر خولیش می بالکم که چشم مشتری گوراست
 متاع عشق تا فرسوده ماند از کم روانی با

بیابان لاکه پاکو بهیم و بیبسا کانه سئو شیم
 که عاشق را بجل کرد و ند خون پارسائی با
 بیرون آزار مسلمانان گریز اندر مسلمانان،
 مسلمانان روادارند کافر ماجرائی با!

۵۷

چون چراغ لاله سوزم در خیابان شما
 ای جوانان عجم جان من و جان شما!
 غوطه باز و در ضمیر زندگی اندیشه ام
 تا بدست آورده ام افکار پنهان شما
 مهر و مهر دیدم نگاهم بر تیر از پرده کز است
 رنج ختم طرح حرم در کافریستان شما!
 تا سنا نش تیر تر گرد و فرو چید مشش
 شعاع آشفته بود اندر بیابان شما
 فکر رنگینم کند در تهر وستان شرق
 پاره لعلی که دارم از بدخشان شما
 می رسد مردی که رنج بر غلامان بشکند
 دیده ام از روزن دیوار زندان شما

حلقه گرد من ز نید اے پیکر ان آب و گل
آتش در سینه دارم از نیاگان شما!

۵۸

دم مرا صفت باد و فرو دین کردند
نمود لاله صحرانشین ز خونناهم
بلند بال چنانم که بر سپهر برین
فروغ آدم خاکی ز تازه کاریهاست
چراغ خویش بر افروخته که دست کلیم
در آ بسجده دیاری ز سروان مطالب
که روز فقر نیاگان ما چنین کردند

۵۹

گزاران که ندید است و جز خبر ندید
سخن دراز کند لذت نظر ندید
شنیده ام سخن شاعر و فقیه و حکیم
اگر چه نخل بلند است برگ و برند
تجلی که بر دیر ویر می نازد
هزار شب دهد و تاب یک سحر ندید

هم از خدایا گله دارم که بر زبان نرسد
 متاع دل برود و یوسفی به بر ندهد
 نه در حرم نه به تنجانه یا بم آن ساقی
 که شعله شعله به بخشد شر شرزند

درین صحرا گزرافت او شاید کاروانی را
 پس از مدت شنیدم نغمه های ساربان را
 اگر یک یوسف از زندان فرعون آید
 بغاوت می توان داد متاع کاروان را!

ترانادان امید غم گسار یها زافزنگ است
 دل شاهین نسوزد بهر آن مرغی که در چنگ است
 پشیمان شو اگر لعل زمیراث پدر خواهی
 کجای عیش برون آوردن لعل که در سنگ است
 سخن از بود و نابود جهان بامن چه می گوئی
 من این دلم که منستم ندانم این چه نینگ است

درین میخانه هر عین از بیم محتسب لرزد
 مگر یک شیشه عاشق که از روی لرزه بر سنگ است
 خودی را پرده می گوئی بگو! من با تو این گویم
 من این پرده را چاکه که دامان نگهنگ است!
 کهن شانه که زیر سایه او پر بر آردی
 چو بگرش رخت از دستان برداشتن ننگ است
 غزل آن گو که فطرت ساز خود را پرده گرداند
 چه آید زان غزل خوانی که با فطرت هم آهنگ است

۹۲

بگزار از خاور و اخسونی افزنگ مشو
 چون پرگاه که در ره گزیر باد افتاد
 زندگی بخت آرا فکهار خود است
 تو فروزنده نمر از مهر منیر آمد
 آن نیکه که تو با اهر منان باخت
 که نیز در بجوای این همه دیرینه و نو
 رفت اسکن در و دار اوقبا و خسرو
 اے که در قافله بے هم شو با همه رو
 آ پنهان ز می که هر ذره ریانی پر تو
 هم جبریل ایمنی نتوان کرد کرد
 از تنک جامی بامیک که رسوا گردید
 شیشه گیر و حکیمانیه شام و برو

جہانِ رنگ و بو پیدا تو می گوئی کہ راز است این
 یکے خود را بتارش زن کہ تو مضرب محساز است این
 نگاہ جلوہ بدست از صفائے جلوہ می لغزد
 تو می گوئی حجاب است این نقاب است این بجا راست این!
 بیاد رکش طہارے پورہ ہائے نیلگوشت را
 کہ مثل شعلہ عمریان بزرنگاہ پاکباز است این
 مرا این خاکِ ان من ز فردوس برین خوشتر
 مقلدِ ذوقِ مشوق است این حریم سوز و ساز است این!
 زمانے گم کنم خود را زمانے گم کنم اورا
 زمانے ہر دو یار ہم اچہ راز است این! اچہ راز است این!

ارداغِ فراقِ او در دل چمنے دارم
 اے لالہ محراب کی باتو سخنے دارم
 این آہ جگر سوزے در خلوتِ صحرا بہ
 لیکن چہ کنم کارے با اسبجمنے دارم!

بہ نگاہِ آشنائے چو درونِ لاله دیدم
 ہمہ ذوق و شوق دیدم ہمہ آہ و نالہ دیدم
 بہ بلند و پست عالم تپشِ حیات پیدا
 چہ دمن چہ تل چہ صحرا رم این غزالہ دیدم!
 نہ یہ ماست زندگانی! نہ ز ماست زندگانی!
 ہمہ جاست زندگانی! نہ کہ جاست زندگانی!

این ہم جہانے آن ہم جہانے ہر دو خیالے ہر دو گمانے این یک روانے کن یک روانے این کم عیارے آن کم عیارے اینجا مقالے آنجا مقالے اینجا چہ کارم آنجا چہ کارم این رہن من آن رہن من	این بیکرانے آن بیکرانے! از شعلہ من موجِ دغانے! من جاودانے من جاودانے! من پاک جانے تقدیرِ روانے! اینجا ارمانے آنجا ارمانے! آہے نغانے آہے فغانے! اینجا زریانے آنجا زریانے!
---	--

ہر دو فرسوزم ہر دو بسوزم
 این آشیانے آن آشیانے!

بہار آمد نگہ می غلط در اندر آتش لاله
 ہزاران تالہ جیسے دراز دل پر کالہ پر کالہ
 فشان یک جرعه بر خاک چمن از بادہ لعلے
 کہ از بیم خزان بیگانہ روید نہر گس و لاله
 جہان رنگ بودانی و لعلے دل چیت می وانی
 مہے کز حلقہ آفاق سازد گرد خود ہالہ!

صورت گرے کہ سپید روز و شب آفرید
 از نقش این دآن بہ تماشا کے خود رسید
 صوفی! بیرون ز ہنگہ تار یک پاب نہ
 فطرت متاع خویش بسودا گری کشید
 صبح و ستارہ و شفق و ماہ و آفتاب
 بے پردہ جلوہ ہا بنگاہے توان خرید!

باز این عالم دیر نیہ جوان می با کست
 برگ کاہش صفت کوہ گران می با کست

کف خاک کے کہ نگاہ ہمہ بین پیدا کرد
 در ضمیرش جگر آلودہ فغان می باست
 این مہر و مہر کہن راہ بجائے نہ برزد
 انجم تازہ بہ تعمیر جہان می باست
 ہر نگارے کہ مرا پیش نظر می آید
 خوش نگار است لے خوشتر از ان می باست
 گفت یزدان کہ چنین است و دیگر هیچ مگو
 گفت آدم کہ چنین است و چنان می باست

۷۰

لاله این گلستان و انغمشائے نداشت
 نرگس طنار او چشم تماشاے نداشت
 خاک را مویج نفس بود و دلی پیدا نبود
 زندگانی کاروانے بود و کالائے نداشت
 روزگار از ہائے و ہوائے میکشان بیگانہ
 بادہ درینکاش بود و بادہ پیمانے نداشت
 برق سینا شکوہ سنج از بے ربانی ہائے شوق
 پیچ کس در وادی ایمن تقاضائے نداشت!

عشق از نرسر یا دما سینگامہا تعمیر کرد
ورنہ این بنرم خموشان پیچ نخو غائے نداشت

۷۱

ہسنگامہ را کہ لبست درین ویر ویر پائے؟
ز تاربان او ہمہ نالندہ ہم چو تائے!
در بستگہ فقیر و بہ کاشانہ امیر
غمہا کہ پشت را بجوانی کند دوتاے
درمان کجاکہ در و بدرمان فنردن شود
والش تمام حیلہ و نیزنگ و سیمیاے
بے زور سیل کشتی آدم نہ می رود
ہر دل ہزار ہریدہ وار و بہ نائیدائے
از من حکایت سفر ز زندگی میسر
در سا ختم بدو گزشتہم غزل سرائے
آینچہم نفس بہ سیم سحر گہی!
گشتم درین چمن بہ گلان ناہادہ پائے
از کاخ و کوچہ ویریشان بہ کاخ و کوئے
کردم بچشم ماہ تماشا شائے این سرائے!

اے لالہ اے چراغِ بہستانِ باغ و راغ
 در من نگر کہ می دہم از زندگی سراغ
 مارنگ شوخ و بوی پریشیدہ نسیم
 ماییم آنچہ می رود اندر دل و دماغ
 مستی ز مادہ می رود و از ایاغ نیست
 ہر چند بادہ را نتوان خورد بے ایاغ
 داغِ بسینہ سوز کہ اندر شب وجود
 خود را شناختن نتوان جز بہ این چراغ
 لے موج شعلہ سینہ بہادِ صبا کشائے
 شبنم بچو کہ می دید از سوختن فراغ

من بندہ آزادِ عشق است امام من
 عشق است امام من کھل است غلام من
 ہنگامہ این کھل از گردشِ جام من
 این کوکبِ شام من این ماہِ تمام من

جان در عدم آسوده ہے فوق تمنا بود
 مستمانه نوا ہائے در حلقہ و ارم من
 لے عالم رنگ و بویاں صحبت مانتا چند
 مرگ است دوام تو عشق است دوام من
 پیدا بھیم دم او پنهان بھیم دم او
 این است مقام او دریاب مقام من

۴۷

کم سخن غنچه کہ در پردہ دل رازے داشت
 در محوم گل در بجان غم و مسالکے داشت
 محرمے خواست ز مرغ چمن و باد و بہار
 تکیہ بر صحبت آن کرد کہ پردازے داشت

۴۵

خود را کنم سجودے دیو و حرم نہ مانده
 این در عرب نہ مانده آن در عجم نہ مانده
 در برگ لاله و گل آن رنگ و خم نہ مانده
 در تالہ ہائے مرغان آن زیر و کم نہ مانده

در کارگاه گیتی نقش نوی نه بینم
 شاید که نقش دیگر اندر عدم نه مانده
 سیاره های گمردون بے ذوق انقلاب
 شاید که روز و شب را تو فیتق رسم نه مانده
 بے منبرل آرمید در پاز طلب کشیدند
 شاید که خاکیان را در سینه دم نه مانده
 یا در بیاض امکان یک برگ ساده نیست
 یا خامه قضا را تاب رسم نه مانده

گلشن راز جدید

۱۱
به سواد دید که تو نظر آفریده ام من
به خمیس تو چه سانه و گرا فریده ام من
همه خاوران بخواب که نهان ز چشم انجم
به سرو و زرد گافی سحر آفریده ام من

گلشنِ رازِ جدید

بسم الله الرحمن الرحيم

تمہید

ز جاتِ خادِ رانِ سوزِ کہنِ رفت
 چو تصویرِ کبے تا نفسِ زسیت
 دلش از مدِ عابِ گانہ گردید
 بطرزِ دیگر از مقصودِ گفتیم
 ز عہدِ شیخ تا این روزگارے
 کفنِ دربرِ بخاکِ آرمیدم
 گزشت از پیشانیِ دانا کے تبریز
 ویش واماں در جانِ اذرن رفت
 نمی دانند کہ زرقِ زندگی چیست
 سنئے اوازِ لواءِ بیگانہ گردید
 جوابِ نامہ محمودِ گفتیم
 نزدِ مردے بجانِ مائتہ کے
 ولے یک قنقہ بخشیدیم
 قیامتہا کہ رست از کشتِ چنگیر

نگاہم انقلابے دیگرے دید
 کشودم از رخ معنی نقابے
 نہ بنداری کہ من بے پادہستم
 نہ بینی خیز از ان مرو و در دست
 بکوی دلبران کارے ندارم
 نہ خاک من عمارے رنگزایے
 بجای ایمن ہم داستا نم
 مرا با فقر سامان کلیم است
 اگر خاکم بوی رائے نہ گنجم
 دل سنگ از زجاج من بلرزد
 نہان تقدیر ہا در پردہ من
 دے درخویشتن خلوت گریم

”مرا زین شاعری خود عارتا ید

کہ در صد قرن یک عطار ناید“

بجایم زرم مرگ زندگانی است
 زجان خاک ترا بیگما نہ دیدم
 از ان تارے کہ دارم داغ داغ

طلوع آفتابے دیگرے دید
 بدست فترہ دایم آفتابے
 مثال شاعران افسانہ بستم
 کہ بر من تہمت شعرو سخن بست
 دل زارے غم یارے ندارم
 نہ در خاکم دل بے اختیارے
 رقیب دقا صد و دربان ہدام
 فرشا ہنشہی زیر گلیم است
 اگر آہم بہ دریائے نہ گنجم
 یکم افکار من ساحل لورزد
 قیامت ہا بغل پروردہ من
 جہانے لازوالے افسردم

نگاہم بہ حیات جاودانی است
 بہ اندام تو جان خود دیدم
 شب خود را بفرور از چہرا غم

بخاک من دے چودانہ کشند
 بلوچ من خط و بیکر کوشند
 مرادوق خودی چون انگبین است
 چه گویم واردات من همین است
 نخستین کیف اورا آزمودم
 دگر بر خساوران قسمت نمودم
 اگر این نامه را جبریل خواند
 چو گردان نور ناب از خود نشانند
 بنالد از مقام و منزل خویش
 به نیردان گوید از حال دل خویش
 «تجلی را چنان عریان نخواهم
 نخواهم جز غم پنهان نخواهم
 گزشتم از وصال جادوانے
 که بسیم لذت آه و فغانے
 مرا ناز و نیاز آدے ده
 بجان من گذار و آدے ده»

سوال (۱)

نخست از فکر خویشم در تحیر
 چه چیز است آن که گویندش تفکر
 گذارم فکر را رفته طرأه است
 چرا که طاعت و گاهے گنه است

جواب

درونِ سینہ آدم چه نور است

من اور اثباتِ سیار دیدم

گہے نازش زیرِ بہان و دلیل است

چه نورے جان فخرے سینہ تابے

بخاک آلودہ و پاک آن مکان است

شمارِ روزگارِش از نفس نیست

گہے دامانہ و ساحل مقامش

ہمین دریا ہمین چوبِ کلیم است

غزلے مرغزارش آسمانے

زمین و آسمان اورا مقامے

ز احوالش چہانِ ظلمت و نور

از دابلیس و آدم را نمودے

نگہ از جلوہ او تا شکیب است

بچشمے جلوت خود را بہ بیند

اگر یک چشم بر بندد گناہے است

چه نور است این کہ غیب او حضور است

من اورا نور دیدم نار دیدم

گہے نورش تر جانِ جبریل است

نیز ردِ با شعا عیش آفتابے

بہ بندِ روز و شب پاک آن زمان است

چنین جوئندہ و پابندہ کس نیست

گہے دریائے بے پایان بجا مش

کہ از ورے سینہ دریا و دیم است

خوردلے ز جوئے کہکشانے

میان کاروان تنہا خراے

صدائے صور و مرغِ جنت و حور

از دابلیس و آدم را کشودے

تجلی ہائے او نیز دانِ فریب است

بچشمے جلوت خود را بہ بیند

اگر باہر و بیند شرط ہے است

ز جوی خولش بھرے آفریند

همان دم صورت دیگر نیز در

در و سہنگامہ ہائے بے خروش است

در دن شیشہ اور روزگار است!

ولے ہر ما بتدریج آشکارا است!

حیات ازوے پرانداز و کندے

از و خود را بہ بند خود در آورد

دو عالم می شود روزے شکارش

اگر این ہر دو عالم را بگیری

منہ پا در بیابان طلب است

اگر زیری ز خود گیری زیر شو

بہ تسخیر خود افتادی اگر طاق

ترا آسان شود تسخیر آفاق

خنک روزے کہ گیری این جہان را

گزارد ماہ پیش تو سجودے

درین دیر کہن آزاد باشی!

بکف بردن جہان چار سورا

بہر گہ در بہ قعر خود نشیند

شود غواص و خود را باز گیرد

در درنگ صدایے چشم و گوش است

شود صیاد بہر سہیت و بلندے

گلوے ماسوارا ہم فشار د

فتد اندر کند تا بدارشش

ہمہ آفاق میرد تو نہ میری

تختین گہر آن عالم کہ درت است

خدا خواہی بہ بخود نزدیک تر شو

بہ تسخیر خود افتادی اگر طاق

ترا آسان شود تسخیر آفاق

شگافی سینہ نہ آسمان را

برو پیچی کند از موج دودے

بتان را بر مراد خود تراشی

مقام نور و صوت رنگ و بورا

فتوئش کم کم او بیش کردن
دگرگون بر مراد خویش کردن
برنج در راحت او دل نه بستن
طلم نه سپهر او شکستن
فرورفتن چو پیکان در ضمیرش
نه دادن گندم خود با شعیرش
شکوه خسرو می این است این است
آمین ملک است کوتو ام بدین است

سوال (۲)

چه بحر است این که علمش ساحل آید؟
ز قعر او چه گوهر حاصل آید؟

جواب

جیات پر نفس بحر روانی
شعور و آگاهی اورا کرانی
چه دریائے که ز روف موج دارد
هناران کوہ و صحرا بر کنار است
میرس از موج های بقیار رش
که بر موجش بدون حجت از کنارش
گزشست از بحر و صحرا رائے داد
نگه رالت کیف و کمے دار
هر آن چیزے که آید در حضورش
منور گردد از فیض شعورش
بخلوت است و صحبت ناپزیر است
و لے هر شے ز نورش مستیر است

نخستین می نماید ستیزش
شعورش با جهان نزدیک گردد
خرد بند نقاب از رخ کشودش

نگنجی داند رین ویر مکافات

جهان ادرا مقامی از مقامات

برون از خویش می بینی جهان را
جهان رنگ و بو گلدسته ما
خودی او را به یک تارنگه بست
دل ما را به او پوشیده ایست
گمرازه کس نه بیند زار گردد
جهان را فریبی از دیدن ما
حدیث ناظر و منظور از قیامت
تو ای شاهد مرا مشهور گردان
کمال ذات شئی موجود بودن
زوالش در حضور مانده بودن
جهان غیر از تجلی های مانیست
تو هم از صحبتش یاری طلب کن

در دشت ویم و صحرا و کان را
ز ما آزاد و هم وابسته ما
زمین و آسمان و مهر و مه است
که هر موجود ممنون نگا به است
اگر بیندیم دگر گمرازه گردد
همانش رسته از بالیدن ما
دل هر ذره در عرض نیایست
ز فیض یک نظر موجود گردان
برای شاهدی مشهور بودن
منور از شعور مانده بودن
که بے با جلوه نور و مدانیت
نگه را از خم و یخیش ادب کن

یقین می دان که شیران شکاری

درین ره خواستند از مور یاری

تو جبریل امینی بال و پر گیر

بیاری های او از خود خبر گیر

که دریایی تماشا شایع احدا را

بر بسیاری کشا چشم خرد را

به کنعان نکبت از مصر و بین گیر

نصیب خود را به هر بین گیر

اسیر شدند بر سرش مهر و مهر

خودی میسار و بپیشش مهر

چو آتش خویش را اندر جهان زن!

شبه خون بر مکان و لا مکان زن!

سوال (۳)

وصال ممکن و اجاب بهم چیست؟

حدیث قرب و بعد و بیش و کم چیست؟

جواب

نزد و کیفیت و کم اورا کند است

سمیله و این جهان چون و چقدر است

پای عقل زمین و فرساید است این

جهان طوسی و اقلیدریل است این

زمین و آسمانش اعتباری است

زمانش هم مکانش اعتباری است

کمان را زه کن و آماج دریاب
 بجو مطلق درین دیر مکافات
 حقیقت لازوال دلاله کان است
 کمران او درون است و بیرون نیست
 و روش خالی از بالاد زیر است
 ابد را عقل مانا سازگار است
 چون گ است و سکون را دوست دارد
 حقیقت را چو آمد پاره کردیم
 خود در لامکان طرح مکان است
 زمان را در ضمیر خود ندیدیم
 مه و سالت نمی از روی یک جو

زهر فم نکست معراج دریاب
 که مطلق نیست جز لور السموات
 مگو دیگر که عالم بکمران است
 و روش است و بالاکم فنون است
 و لے بیرون او و سوت پیوست
 یکی از گیر دار او هزار است
 نه بنید مسترد دل بر پوست دارد
 تمیز ثبات و سیمانه کردیم
 چو زنارے رمان را بر میان است
 مه و سال و شب و روز آفریدیم
 بحرف تکلم کلمات غلطه زن شو

بخود رسی از سر تن گامه بر خیز

تو خود را در ضمیر خود فرو ریز

تن و جان را و تا گفتن کلام است
 بجان پوشیده و فرکانات است
 عروس منی از صورت جنابت
 تن و جان را و تا دیدن حرام است
 بدن جالے از احوال حیات است
 نمود خویش را پیرایه با است

حقیقت روی خود را بر رویان است
 که ادراک دیتے در انکشاف است

بدن را تا فرنگ از جان جدا وید
کلید اسب و پطرس شمار و
بکار حاکمی مکروه فتنه بین
خود را بار دل خود هم سفر کن

به تقلید فرنگ از خود میزدند

میان ملک و دین ر بطع میزدند

نگاهش ملک دین را هم دوتا وید
که او با حاکمی کار سے ندارد
تن بے جان و جان بے تنه بین
یکے بر ملت ترکان نظر کن

چکی را آنچنان صد پارہ دیدیم
کهن دیر کے کہینی مشیت خال است
حکیمات مرده را صورت نگار ندان
دزین حکمت و لم چیز ندید آ
من ابن گویم جهان در انقلاب است
ترا عدد و شمار خویش بگزر
دران عالم که جز از کل فزون است
زمانے با ارسطو آشنا باش
ولیکن از مقام شان گزر کن
به آن عقلی که و اندر پیش و کم را
جهان چند و چون زیر لکین کن
عدد بهر شمارش آفریدیم
دے از گزشت ذات پاک است
ید موئے دم عکس ندارد ندان
برائے حکمت دیگر پیدا است
در روش زنده و در پیج و تاب است
یکے در خود نظر کن پیش بگزر
قیاس رازی و طوسی جنون است
دے با سار بیکن هم نوا باش
مشو گم اندرین منزل سفر کن
شناسد اندرون کان و کم را
بگردون ماه و پر دین را لکین کن

ولیکن حکمتِ دیگر بیاموز رہان خود را ازین مکر شب فروز
مقام کو بیرون از روزگار است
طلب کن آن بین کو بے یسار است

سوال (۴)

قدیم و محدث از ہم چون جدا شد
کہ این عالم شد آن و دیگر خدا شد
اگر معرّف عارف ذات پاک است
چہ سودا در سر این شست خاک است

جواب

خودی را زندگی ایجادِ غیر است	فراقِ عارف و معرّف خیر است
قدیم و محدث ما از شمار است	شمارِ ماطلسہ روزگار است
و مادام دوش و فردا می شماریم	بہ بہت و بود و باشد کار داریم
از خود را بریدن فطرتِ ماست	تپیدن تا رسیدن فطرتِ ماست
نہ ما را در فراقِ او عیارے	نہ او را بے وصالِ ما قرارے

نه لے مارے ملے اوچہ حال است
جدائی خاک را بخشد نگاہے
جدائی عشق را آئینہ دار است
اگر بازندہ ایم از درد مندی است
من و او چیست اسرار الہی است
بخلوت ہم بخلوت نور ذات است
محبت دیدہ و ربے انجمن نیست
بہ نغم ما بجلی ہاست بنگر
در دیوار و شہر و کاخ و کوئیست
گئے خود را ز ما بیگانہ سازد
گئے از سنگ تصویرش تراشیم
گئے ہر پردہ فطرت دریدیم
چہ سود اور سر این پشت خاک است
چہ خوش سودا کہ ناں از فراقش
فراق ادچنان صاحب نظر کرد
خودی را درد من امتحان ساخت
گھر اسلک اسلک از چشم نمر برد

فراق ما فراق اندر وصال است
وہد سر پایہ کو ہے بکا ہے
جدائی عاشقان را سازگار است
وگر پائندہ ایم از درد مندی است
من و او دوام ما گواہی است
میان انجمن بودن حیات است
محبت خود نگر ہے انجمن نیست
جہان ناپید و او پیدا است بنگر
کہ ایجا بیج کس جز یاد او نیست
گئے مارا چو سازے می نوازد
گئے نادریدہ بروے سچہ پاشیم
جملہ یار بیجا کا نہ دیدیم
ازین سودا دردش تابناک است
و لیکن ہم ببالد از فراقش
کہ شام خویش را بر خود سحر کرد
نغم دیرنیہ را عیش جوان ساخت
در نخل ما نغم شیرین ثمر برد

خودی را تنگ در آغوش کردن!

فنا را با بقا ہم دوستی کردن

محبت؛ در گره بستن مقامات
محبت؛ ذوق اینجا می ندارد
برایش چون خروید و خمی هست
ہزاران عالم افتد در وہ ما
مسافر با جادوان نرمی جاودان میر
بہ بجزش گم شدن انجام مانیست
خودی اندر خودی گنجد محال است!

خودی را عین خود بودن کمال است!

سوال (۵)

کہ من باشم مرا از من، خیر کن
چہ معنی دارد، اندر خود سفید کن

جواب

خودی تعویذ حفظ کائنات است
نخستین پرتو زالش حیات است

حیات از خواب خوش بیدار گردد
 نہ اورا بے نمودر یا کشودے
 ہمیشہ بحر ناپید اکنارے
 سردی و گرگ شکیبائی ندارد
 حیات آتش خودی ہا چون شمرہا
 ز خود نارفتہ بیرون غیرین است
 یکے بنگر بخود پیچیدن او
 بہان اندیادہ ہا در ہائے ہوئے
 ز سوز اندرون و حسرت مغیر است
 جہان را از ستیز او نطامے
 نرسد جز بستر خودی از پرتو او
 خودی را پس کمر خاکی حجاب است
 درون سینه ما خا و را و
 نومی گوئی مرا از من، خبر کن
 ترا گفتم کہ ربط جان و تن چیست
 سفر و خویش زادن بے اب و مام
 ابد بردن بیک دم اضطرابے

درویش چون یکے بسیار گردد
 نہ مارا بے کشود و نمودے
 دل ہر قطرہ موج بمقررے
 بحر افراد سپدائی ندارد
 چو آنچہ جسم ثابت و اندر سفر ہا
 میان انجمن خلوت نشین است
 ز خاک پے سر بالیدن او
 مدام جستجوئے رنگ و بوئے
 بہ آئینے کہ با خود در تن است
 کف خاک از ستیز آئینہ خامے
 نہ خیزد جز گہرا اندر زروا و
 طلوع او مثال آفتاب است
 فروغ خاک ما از جوہر او
 چہ معنی دارد اندر خود سفر کن، ہ
 سفر در خود کن و بنگر کہ من چیست
 شریار اگر قن از لب بام
 تماشا بے شعاع آفتابے

سزودن نقش ہر امید و یمنے
 شکستن این طلسم بجز و بر را
 چنان باز آمدن از لامکانش
 فلے این راز را گفتن محال است
 چه گویم از من و از توش و تابش
 فلک را لزرہ بر تن از فر او
 نشین را دل آدم نهاد است
 جدا از غیویم و ابلستہ غیر
 خیال اندر کف خاک چنان است
 بنزدان است و از لغات این چیت
 چراغی در میان سینہ ترست

مشوغاتل کہ تو ادرا امینی

چہ نادانی کہ سوئے خود نہ بینی!

سوال (۶)

چہ جزو است آنکہ او از کل فنزودن است؟
 طریقی بستن آن جزو چون است؟

زودن چا کے بدریا چون کلمے
 زانگشتے شکافیدن قمر را
 زودن سینہ او در کعبہ جہانش
 کہ دیدن شیشہ و گفتن سوال است
 کندر انا عمر ضنا بے نقابش
 زمرسان دہم مکان اندر پراو
 نصیب مشت خاکے او تھاواست
 گم اندر خویش و ہم پیوستہ غیر
 کہ سیرش بے مکان بے زبان است
 کند و صید و صیاد است این چیت
 چہ نور است این کہ در آئینہ ترست

جواب

خودی را انداره با کسی مافزون است
نگردون بار بار افتد که خیزد
جز او در زیر گردون خود گریست
به ظلمت مانده و در آغوش
به آن لطف دل آویز که دارد
نمیزند کافی جاودانی است
تقدیرش مقام هست و بود است
چه ی پستی چه کوناست چه کون نیست
چه گویم از چگون و بے چاگونش
چنین فرموده سلطان باری است
تو هر مخلوق را بجزور گوئی
و لے جان از دم جان آویخته است
ز جبر او حدیثی در میان نیست

خودی زان گل که تو بینی فزون است
بهر بحر روزگار افتد که خیزد
به بے بالی چنان پرواز که گریست
برون از حقیقت و در آغوش
ز قعر زندگی گوهر بر آرد
بخشم نثار هوش منی را مالی است
نمود خویشتن و حفظ این نمود است
که تقدیر از نهاد او برون نیست
برون بجزور و مختار اندر نش
که ایمان در میان جبر و قدر است
اسیر بند زور و زور گوئی
بچندین جلوه با خلوت نشین است
که جان بے فطرت آزاد جان نیست

شبنخون بر جهان کیف و کم زرد
ز بجزوری به مختاری قدم زرد

چو از خود گم و محبوسوی نشاند
نگردد آسمان بے رخصت او
کنار بے پردہ روزی مضمزش را
قطار نوریان در ره گزراست

جهان خویش را چون ناکه راند
نه تا بد اخترے بے شفقت او
بچشم خویش بیند جو بهش را
پے دیدار او در انتظار است

شراب افرشته از تاش بگیرد
عیار خویش از خاکش بگیرد

چه پرسی از طریق جستجویش
شب در روزی که داری در ابد زن
خمر را از حواس آید متاعی
خمر و جز را فغان کل را بگیرد
خمر بهر ابد طریفی نه دارد
تراش در روزها شبها سحرها

فردا در مقام های دیویش
فغان صبح گاهے بر خرد زن
فغان از عشق می گیرد شعاعی
خمر و سیرد فغان به گزنی میرد
نفس چون سوزن ساعت شمارد
نگیرد شعاع و چیند شررها

فغان عاشقان انجام کاسے است

هناں در یک دم اور روزگارے است

خودی تا ممکناتش وانماید
از ان نورے که و ایندنداری
از ان مرگے که می آید چه پاک است

گره از اندرون خود کشاید
نوا و رانی و آنی شماری
خودی چون پخته شد از مرگ پاک است

زیرِ گریگی لرزد دلِ من
 ز کارِ عشق و مستی بر قیادِ من
 بدستِ خود کفن بر خود بریدن
 ترا این مرگِ ابرم در کمین است
 کند گورِ تو اندر پیکرِ تو
 نیکو دمنس کرد و در برِ تو

دلِ من جانِ من آب و گلِ من
 شمر از خود بنجاتِ کس ندارد
 بچشمِ خویش مرگِ خویش دیدن
 بترس از دے کہ مرگِ ما همین است
 کند گورِ تو اندر پیکرِ تو
 نیکو دمنس کرد و در برِ تو

سوال (۷)

مسافر چون بود در هر و کدام است؟
 کرا گویم کہ آدمِ در تمام است؟

جواب

اگر چشمِ کشافی بر دلِ خویش
 سفر اندر حضر کردن چنین است
 کسے اینجا نداند ما کجا ایم
 بگو پایان کہ پایا نے نداری
 نہ مارا پختہ پنداری کہ خامیم

درونِ سینه ملنی منزلِ خویش
 سفر از خود بخود کردن چنین است
 کہ در چشمِ مہ اختِ سرِ نیایم
 بیایان تارسی جانے نداری
 بہر منزل تمام و ناتمامیم

بیابان نارسیدن زندگانی است
 ز ماهی تابه مسه جولان گهره ما
 بخود پچپید و بنیاب نمودیم
 دلم خوش را اندر کمین باش
 تنب و تاب بخت را فنا نیست
 کمال زندگی دیدار ذات است
 چنان با ذات حق خلوت گزینی
 منور شوی ز نور دمن یرانی،
 بخود محکم گزرا اندر حضورش
 نصیب بنده کن آن اضطراب
 چنان در جلوه گاه یار می سوز

کسے کو دید عالم را اما است
 من و تو نامتسا میم او تمام است

سفر ماراجیات جاودانی است
 مکان و هم زمان گردیده ما
 که ما موجیم و از قعر وجودیم
 گریزان از گمان سوئے یقین باش
 یقین دیدار را نیز انتمانیست
 طریقت ستن از بند جهات است
 ترا او بیند و او را تو میسنی
 شره برسم من تو خود نمائی
 مشو نا پید اندر بحر نورش
 که تا بد در حریم افتا به
 عیان خود را نهان اورا برافروز

اگر یابی بدامانش در آوین
 مرو مانند ماهی غافل از شست
 که ما کویم و او صاحب نگاہ است
 و مدار برین موش نگاہ

اگر اورا نیابی در طلب خیز
 فقیه و شیخ و ملا را مده دست
 بکار ملک دین او مرد را به است
 مثال آفتاب صبح گاہ

فرنگ آئین جمہوری تھا درست
 اور اے زخمہ و سارے ندارد
 زیاغش کشت ویرانے نکوتر
 چور زہن کاروانے درنگ دتار
 روان خود بید و تن بیدار گردید
 نہ دین جبر کا قری کا قری نیست
 گرو ہے را گرو ہے در کین است
 بر من رہ اہل مغرب را پیاسے
 چشم شیرے کہ جاہنامی ستانند

سن از گردن پیوے کشاد است
 ولے طیارہ پرواز کے ندارد
 ز شہر او بیایانے نکوتر
 شکمہا بہر مانے درنگ دتار
 ہنر یارین و دانش خوار گردید
 فن افرنک جز مردم درمی نیست
 خدایش را اگر کارش چہین است
 کہ جمہور است تیغ بے نیامے
 ہمیشہ مسلمان و کافر ندانند

نہ مانند در خلافت خود زمانے
 برد جان خود و جان جہانے

سوال (۸)

کدرا میں نکتہ را لطف است انا الحق
 چہ گوئی ہر زہ بود آن رفر مطلق

جواب

من از رمزِ انا الحق باز گویم دگر بامهند و ایران را از گویم
منی در حلقه ویر این سخن گفت "هیات باز خود فریے خور و من گفت

خدا خفت و وجودِ ما از خوابش

وجودِ ما نمودِ ما از خوابش

مقامِ تحتِ فوقِ چار سو خواب سکونِ میر و شوقِ دستجو خواب
دلِ سیدار و عقل و نکته بین خواب گمانِ فکر و تصدیقِ یقین خواب
ترا این چشمِ بیدارِ بخت خواب است ترا گفتار و کردارِ بخت خواب است

چو ادبِ بیدار گردد و دیگر بخت نیست

متاعِ شوقِ را سوداگر بخت نیست

فروغِ دانشِ ما از قیاس است قیاسِ ما از تقدیرِ حواس است
چو حس و بکشد این عالم دگر شد سکونِ میر و کیف و کم دگر شد
توان گفتنِ جهانِ رنگ و بویست زمین و آسمان و کاخ و کو نیست
توان گفتنِ که خوابِ با فسون است حجابِ چهره آن بے چگون است
توان گفتنِ همه رنگ و بویست قریبِ پرده هائے چشم و گوش است
خودی از کائناتِ رنگ و بویست حواسِ ما میانِ ما و ادب نیست

نگہ را در حمیش نیست را ہے کئی خود را تماشا بے نگا ہے

حساب روزش از دور فلک نیست

بخود بینی ظن و تخمین و شک نیست

اگر گوئی کہ من، و ہم دگمان است

بگو با من کہ دارائے گمان کیست؟

جہان پیدا و محتاجِ ریلے!

خودی نہ ہاں ز حجتِ نیاز است!

خودی را حق بدان باطل مہندار

خودی چون پختہ گرد دلا زوال است

شر را نیز بالے می توان داد

دوام حق جزائے کاروانیست

دوام آن بہ کہ جانِ مستعالی

وجود کو ہمارو دشت و دریا ہے!

و گرازشنکر و منصور کم گوئے!

نمودش چون نمود این مج آن است

یکے در خود نگراں بے نشان کیست!

نمی آید بہ فکرِ جبر کیلے

یکے اندیشہ دریا بایں چہ راز است!

خودی را کشتِ بے حاصل مہندار

فراقِ عاشقان عینِ رصال است!

تپید لایزالے می توان داد

کہ اورا این دوام از جستجو نیست

شود از عشقِ مستی پا مدارے!

جہاں فانی، خودی باقی دگر، ہے!

خدا را ہم براہِ خویشتن جوئے

بخود کم بہر تحقیقِ خودی شو

انا الحق گوئے و صدیقِ خودی شو

سوال (۹)

کہ شد بر سر وحدت واقف آخر؟
شنا سائے چہ آمد عارف آخر؟

جواب

تہ گم کردن مقام دل پذیر است	ولیکن مہر و ماہش زور میر است
بدوش شام نعلش آفتابے	کواکب را کفن از ما ہنتا ہے
پرو کہہ سار چون ریگ روانے	دگرگون می شود دریا بہ آنے
گلان را در کین باختران است	متاع کاروان را ہم دجان است
ز شبنم لاله را گوہر نماساند	دے ماند دے دیگر نمااند
نواشنیدہ در چنگے بمیرد	شمر ز ناحتہ در سنجکے بمیرد
پیرس از من ز عا ملکیری مرگا	
من و تو از نفس زنجیری مرگا	

غزل

فنا را بادہ ہر جام کردند
چہ بیدردانہ اورا عام کردند

نماشا گاہِ مرگِ ناگہان را
چہانِ ماہِ و انجسمِ نامِ کردند
اگر یک ذرہ اش جوئے دمِ سوخت
بہ افسون نگاہے رام کردند
قرار از ما چہ می جونی کہ مارا
اسیرِ گروشِ ایام کردند
خودی در سینہ چاکے نگہدار
ازین کو کسب چراغِ شام کردند

جہان یکے مرتقا آئین است
درین غریب سرا عرفان ہمین است
دل مادرِ تلاشِ باطلے نیست
نصیبِ ما غمِ بے حاصلے نیست
نگہ دارِ اینچہا آرزو را
سرورِ ذوقِ و شوقِ جستجو را
خودی را لازوالے می توان کرد
فراقے را در صالے می توان کرد

چراغے از دمِ گرمے توان سوخت

بسوزن چاکِ گردون می توان دوخت

خداے زندہ بے ذوق سخن نیست
تجلی ہائے او بے انجمن نیست
کہ برقِ جلوہ او بہرِ جبِ گرز در؟
کہ خورِ آن بارہ در ساغرِ بزر در؟
عیارِ حسنِ و خوبی از دلِ کیست؟
مہ اور طوافِ منزلِ کیست؟
ہائے از پردہ شازے کہ بہرِ خواہ؟
ہزاران پردہ یک آوازِ ماسوخت
اگر ایم گردانِ جامِ ساقی است
بہرِ پیشِ گرمی ہنگامہ باقی است

مراد دل سوخت بخت نهائی او کنم سامان بزم آرائی او
 مثال دانه می کارم خودی را
 برائے او نگه دارم خودی را

خاتمه

تو شمشیری ز کام خود برون آ برون آ از نیام خود برون آ
 نقاب از ممکنات خویش برگیر مه و خورشید و انجم را به برگیر
 شب خود روشن از نور یقین کن ید بیضا برون از استیلین کن
 کسے کو رپده را بر دل کشود است شرارے کشت و پیچھے در دوات
 شرارے جسته گیر از درونم کہ من مانند روی گرم خونم
 و گرنہ آتش از تہذیب نو گیر
 برون خود بیغیر و زاندر وں میرا

بندگی نامه

سازمان

بسم الله الرحمن الرحيم

بندگی نامه

گفت بایزدان مه گیتی فروز
یادایا می که بے لیل و نهار
کو کی اندر سواد من نه بود
نئے ز نورم و شت و در آینه پوش
آه زین نیرنگ و افسون و جودا
تا فتن از آفتاب آمو ختم
خاکدانے با فروغ و بے فراغ
آدم و صورت ما ہی به شست
تا اسیر آب و گل کردی مرا

تاب من شب را کند مانند روز
خنه بودم در ضمیر روزگار
گردشے اندر نهاد من نه بود
نئے بدریا از جمال من خروش
واکے زین تابانی و ذوق نمودا
خاکدانے مروءه افسر ختم
چهره او از غلامی داغ داغ
آدمی یزدان کشے آدم پرست
از طواف او خجل کردی مرا

این جهان از نور جان آگاه نیست
 در فضائے نیلگون او را بهسل
 این جهان شمایان مهر و ماه نیست
 رشته مانوریان از وی گسل
 یا مرا از خدمت او را گزار
 یا از خاکش آدم دیگر ببار
 چشم بیدارم کی بود و کور به
 اے خدا این خاک این بے نور به

از غلامی دل بیسرد و بیدار
 از غلامی ضعف پیری و شباب
 از غلامی روح گرد و بارتن
 از غلامی شیه غاب افکنده ناب
 این دآن با این دآن اندر نبرد
 کار و بارش چون صلوة بے امام
 در قفس هر فرد یا فردی دیگر
 از غلامی مرد حق ز تار بند
 شایخ ادبے مهر گان عریان برگ
 کور ذوق و نیش را دانسته نوش
 آب روی زندگی در باخت
 ممکنش بنگر محال ادنگر
 از غلامی روح گرد و بارتن
 از غلامی شیه غاب افکنده ناب
 این دآن با این دآن اندر نبرد
 کار و بارش چون صلوة بے امام
 هر زمان هر فرد را در وی دیگر
 از غلامی گوهرش تا ارجمند
 نیست اندر جان او حیزیم مرگ
 مرده بے مرگ نوحش خورد با نوش
 چون خزان با کاه وجود ساخته
 رفت و بود ماه و سال ادنگر

روزها در ماتم یک دیگر اند
 در خرام از ریگ ساعت یکتر اند

شوره بوم از نیش کثر دم خار
 صحرای آتش دوزخ نثار
 آتش اندر هوا غلیظه
 آتش از دود بچان تلخ پوش
 در کنارش مارها اندر ستیز
 شعاع اش گیزنده چون کلب عقور

موراد از درگز و عقرب شکار
 زورق ابلیس را باد مراد
 شعله در شعله پیچیده
 آتش تند رغو در پا خروش
 مارها با کفچه های زهر ریز
 هولناک و زنده سوز در نور

در چنین دشت و بلا صدر دزگار
 هوشترا از محکومی یک دم شمار

در بیان فنون لطیفه علما

موسیقی

مرگها اندر فنون بندگی
 نغمه او خالی از نار حیات
 چون دل اوتیره سیمای غلام
 از دل افسرده او سوز رفت
 از نئے او آشکارا راز او

من چه گویم از فسون بندگی
 همچو سیل اقتدر بدیواریات
 پست چون طبعش لوای غلام
 زوق فردا لذت امروز رفت
 مرگ یک شهر است اندر ساز او

ناتوان و زار می سازد ترا
 چشم اورا اشک پیچم سرمه ایست
 الحذر این نغمه موت است و بس
 تشنه کامی به این حرم بے زفر است
 سوز دل از دل پر و غم می دهد
 غم بزم است لے برادر گوش کن
 یک غم است آن غم که آدم را خورد
 آن غم دیگر که مارا هم است
 اندر دهن گامه های غرب و شرق
 چون شیمین می کند اندر دله
 بندگی از سر جان نا آگهی است

من نمی گویم که آهنگش خطا است

بیوه زن را اینچنین شبیون روا است!

نغمه باید تند رو مانند سیل
 نغمه می باید بنون پرورده
 از غم او شعله پروردن توان
 می شناسی در سرودست آن مقام

از جهان بیزار می سازد ترا
 ناتوانی بر لوائے او مایست
 نیستی در کسوت صوت است و بس
 و بیم در یورش هلاک آدم است
 زیر اندر ساغر جسم می دهد
 شعله مارا چرخ هوش کن
 آن غم دیگر که هر غم را خورد
 جان ما از صحبت او بے غم است
 بحر و در دے جمله موجودات غرق
 دل از دیگر و بیم بے ساحله
 زان غم دیگر سرود را و تنهی است

تا بر دوازده غل غل خیل خیل
 آتش در خون دل حل کرده
 خامشی را جز واد کردن توان
 "کاندرو بے حرف" می روید کلام

نغمہ روشن چراغِ فطرت است
 اصلِ معنی را ندانم از کجا است
 نغمہ گر معنی ندارد مرده ایست
 رازِ معنی مرشدِ رومی کشود
 معنی آن باشد کہ بتاند ترا
 معنی آن نبود کہ کور و کر کند
 معنی او نقش بندِ صورت است
 صورتش پیدا و با ما آشنا است
 سوزِ او از آتشِ افسردہ ایست
 فکرِ من بر آستانش در سجود
 بے نیاز از نقشِ گردانند ترا
 مرورِ بر نقشِ عاشق تر کند

مطربِ ماحلوہ معنی ندید
 دل بصورتِ بہت از معنی رمید

مصوری

ہمچنان دیدم فنِ صورت گری
 ”راہبے در حلقے و ام ہوس
 خسروے پیشِ فقیرے خرقہ پوش
 نازنینے در رہِ بتِ خسانہ
 پیر کے از درِ دیری داغ داغ
 مطربے از نغمہ بیگانہ مست
 نئے براہِ سیمی درونے آذری
 دلبرے بالما ترے اندرِ قفس
 مردِ کوہستانی ہمیںم بدوش
 جو گئے در خلوتِ دیرانہ
 آنکہ اندرِ دستِ گل شد چراغ
 بلبلے نالید و تارِ اوست
 کود کے برگردنِ بابائے پیر“
 فوجوانے از نگاہے خوردہ تیمر

می چکد از خامه ها مضمونِ موت
هر کجا افسانه و افسونِ موت

علمِ جا هر پیش آفل در سجود
بے یقین را لذت تحقیق نیست
بے یقین را عیش با اندر دل است
از خودی دور است در جور است و بس
حسن را در پوزه از فطرت کند
حسن را از خود بیرون جستن خط است
نقشگر خود را چو با فطرت سپرد
یک زمان از خویش متن بکنه تزد
فطرت اندر طبعان بهفت رنگ
بے تمیزش پروانه کم سوز او
از رنگارنگش رخنه در اقلاک نیست
خاکسار و بے حضور و شر مکن
فکر او نادار و بے ذوق ستیز
خوش را آدم اگر خاکی شمرد
چون کلیم شد بیرون از خویش متن

شک بفرود یقین از دل ربود
بے یقین را قوتِ تخلیق نیست
نقش نو آوردن او را مشکل است
رہبر و ذوقِ جمہور است و بس
رہزن و راهی تھی و ستی زند
آنچه می با است پیش با کجاست ؟
نقش او افکنند و نقش خود ستود
برز جاج ما گے سنگے نذر
مانده بر طراس لویا پائے لنگ
عکسِ خود نیست در امروز او
زانکه اندر سینه دل بیا کفایت
بے تعجب و معجزت روح الا مین
بانگ اسرافیل بجه رستخیز
نور نیروان در ضمیر او بریز
دست او تاریک محبوب او در سن

زندگی بے قوتِ اعجاز نیست
هر کسے دانند ه این راز نیست

آن هنرمندے کہ بر فطرت فرود
گر چه بحرِ اوندار و احتیاج
چین را باید از بساطِ روزگار
حورا و از حورِ جذت خوشتر است
آفریند کائنات و دیگرے
بحر و موجِ خویش را بر خود زیندا
زان فراوانی که اندر جانِ او است
فطرتِ پاکش عیارِ خوب و زشت
عینِ ابراهیم و عینِ آفراسست

رازِ خود را بر نگاہِ ماکشود
می رسد از جوئے سما و اخراج
هر نگار از دستِ او گیر عیار
منکرِ لات و منانش کافر است
قلب را بخشِ حیات و دیگرے
پیش ما موجبش گهر می افکند
هر نهی را پر نمودن شانِ او است
صنعتش آئینه دارِ خوب و زشت
درست او هم بت شکن هم بت گراست

هر نیائے کهنه را بر می کند

جمله موجودات را سوہان زند

در غلامی تن ز جان گردد تھی
فوق و الیجا و نمود اول رود
جبریلے را اگر سازی غلام
کیش از تقلید و کارش آفری است

از تن بے جان چه امید بھی
آدمی از خویش تن غافل رود
بر قدر از گنبد آئینه قاسم
ندرت اندر ندید و کافی است

تازگیہا وہم و مشک افزایدش
چشم او بر رفته از آئندہ کور
کہنہ و فرسودہ خوش می آیدش
چون مجاور رزق او از خاک کور
گر نہ این است مرگ از دوست

طاہر و انا نہ می گیرد اسیر
گر چہ با شد و طے از تارِ حریر

مذہبِ غلامان

در غلامی عشق و مذہب را فراق
عاشقی بہ توحید را بر دل زون
انگبین مرند گانی بد مذاق
و انگہے خود را بہر مشکل زون
در غلامی عشق جز گفتار نیست
کار ما گفتار ما را یار نیست

کاروان شوق بے فوقِ حیل
بے یقین و بے سبیل و بے دلیل

دین و دانش را غلام از زبان دہد
گر چہ بر لبہاے او نامِ خداست
تا بدن را زندہ و ارو جان دہد
قبلہ اطاقت فرمان رواست
طاہتے نامش دروغ با فروغ
از لبطون او نہرا یارب دروغ
این صنم تا سجدہ اش کردی خایست
چون یکے اندر قیام آئی فناست
آن خدا تانے دہد جانے دہد
این خدا جانے بردناتے دہد

آن خدایکماست این صد پاره ایست
 آن خدا در مان آزار فراق
 بنده را با خویش تن خوگر کند
 چون بجان عید خود را کرب شود
 زنده بے جان چه راز است این نگر
 مردن و هم زیستن اے نکته رس
 ماهیان را کوه و صحرا بے وجود
 مرد و کمر سوز نوارا مرده !
 بیش چنگه مست و مسرور است کور
 روح ماحق زنده و پائنده ایست
 آنکه حی لا میوت آمد حق است
 هر که بے حق زیست جز مرده نیست
 از نگامش دیدنی با در حجاب
 سویر مشتاق بگردارش کجا
 ندره اوتنگ چون آفاق او
 زندگی بار گران برودش او
 عشق راز صحتش آزارها

آن همه را چاره این چاره ایست
 این خدا اندر کلام او نفاق
 چشم و گوش و بوش را کافر کند
 چون رتن لیکن رتن غائب شود
 با تو گویم معنی رنگین نگر
 این همه از اعتبارات است و بس
 بهر مرغان قعر دریا بے وجود
 لذت صوت و صرا را مرده
 بیش رنگی زنده در گور است کور
 در نه این را مرده آن را زنده ایست
 زیستن با حق حیات مطلق است
 گر چه کس در عالم اوزار نیست
 قلب او بے ذوق مشتوق انقلاب
 نور آفتابی بگفتارش کجا !
 از عشا تا یک تراش فراق او
 مرگ او پر درده آغوش او
 از دیش افسرده گردنارها

نزد آن کمرے کہ از گل برنجاست
مهر و ماه و گنبد گردان کجاست

از غلام فوق ویدار مجوے
در چہان خورد گردان خوابید و مرد
می نہد بر جان او بندے دگر
گویدش می پوشان زین آئین زبرہ
بیم مرگ ناگہان افزایدش
آزد و از سینہ گرد و نا پدید
ہم ز مام کار و دوستش نہد
بیدق خود را بغیر زینے رساند
تا بمعنی منکر فرداشش کرد
جان پاک از لاغری مانند دوک
بد کہ گردد قمریہ تن ہا ہلاک

بند بر پانیست بر جان و دل است
مشکل اندر مشکل اندر مشکل است

در فن تعمیر مردان آزاد

یک نمان بارونگان صحبت گزین
خیز و کار ایست و سوزی نگر
خویش را از خود بیرون آورده اند
سنگها با سنگها پیوسته اند
دیدن او بختی تر سازد ترا
نقش سوئے نقش گری آورد
همه مردان و طبع بلند
سجده گاه کیست این از من میرس
وائے من از خویشتن اندر حجاب
وائے من از منج وین برکنده
محکمها از یقین محکم است

در من آن نیروئے الا اللہ نیست

سجده ام شایان این درگاه نیست

یک نظر آن گوهر نابے نگر
مرشش ز آب روان گزیده تر

صنعت آزاد مردان هم بین
وانما چشمے اگر داری جگر
این چنین خود را تماشا کرده اند
روزگارے راه آنے بسته اند
در جهان دیگر اندازد ترا
از ضمیر او خبر می آورد
در دل سنگ لین دو لعل جمند
بخیار و دود جان از تن میرس
از فرات زندگی ناخویده آب
از مقام خویش دور افکنده
وائے من شاخ یقینم بے نم است

تلخ را در زیر مهتابے نگر
یک دم آنجا از ابد پائنده تر

عشق مردان سر خود را گفته اند
عشق مردان پاک رنگین چون بهشت
عشق مردان نقد خوبان را عیار
همت او آن سوئے گردون گزشت
سنگ را بالوک شکران هفته اند
می کشاید نغمه با از سنگ خروشت
حسن را هم پرده در هم پرده دار
از جهان چند و چون بیرون گزشت
ز آنکه در گفتن نیاید آنچه دید
از ضمیر خود نقاب بے برکشید

از محبت جذبه ها گرد در بلند
بے محبت ز ندگی ماتم همه
عشق صیقل می زند فرنگ را
اهل دل را سینه سینا دهد
پیش او هر ممکن و موجودات
گرمی افکار ما از نار اوست
عشق مورد مرغ و آدم را بر است
دلبری بے قاهره جلدی گرمی است
اونج می گیرد از و نا از جبهه
کار و بارش زشت و نا حکم همه
جوهر آئینه بخشد سنگ را
با هنر و نردان یدر بیضا دهد
جمله عالم تلخ و او شاخ نبات
آفریدن جان و پیک کار است
عشق تنها هر دو عالم را بر است
دلبری با قاهره پیغمبری است

هر دورا در کار با آمیخت عشق!
عالمی در عالمی انگیخت عشق!

ارمنخان حجاز

اقبال

(قیمت دو روپے پچاس پیسے)

دوسری بار جنوری ۱۹۷۳ء

تعداد پانچ سو

ناشر

کتاب خانہ تدمیر مسلم منزل کھاری باولی دہلی

حضور حق

خوش آن را ہی کہ سامانے نگیرد
 دل او پسند یاران کم پذیرد
 بہ آہے سوزناکش سینہ بکشائے
 ز یک آہش غم صد سالہ میردا

تذکره

در بیان احوال و حال
و احوال و حال
و احوال و حال
و احوال و حال

بسم الله الرحمن الرحيم

حضور حق

(۱)

دل ما بیدلان برودند و رفتند
 مثال شعله افسردند و رفتند
 بیایک لحظه با عاقلان در آمیز
 که خاصان باده با خوردند و رفتند!

سخن با رفت از بود و نبودم
 من از خجلت لب خود کم کشودم
 سجود زنده مردان می شناسی
 عیار کار من گیر از سجودم

دلِ من در کشادِ چون چند است
نگاهش از مہِ پردین بلند است
بدہ ویرانہ در دوزخ او را
کہ این کافر بے خلوت پسند است!

چہ شور است این کہ در آب و گل افتاد
ریک دل عشق را صد مشکل افتاد
قرار یک نفس بر من حرام است
بمن رحمہ کہ کارم بادل افتاد!

جہان از خود بردن آوردہ کیست؟
جہالش جلوہ بے پردہ کیست؟
مرا گوئی کہ از شیطان حذر کن
بگو یا من کہ او پروردہ کیست؟

(۲)

دلِ بے قیدِ من در پیچ و تاب است
نصیبِ من عتابِ یا خطا بیست؟
دلِ ابلیس ہم نگو آنم آرزو
گناہِ گاہ گاہِ من صوابیست

صَبْنْتُ الْكَاسَ عَنَّا أَمْ غَمْدُ
وَكَانَ الْكَاسُ مَجْرَاهَا لِيَمِينَا
اگر این است رسم دوستداری
بدیوارِ حرم زن جام وینا

بخود پیچیدگان در دل اسیرند
ہمہ ورداند و در مان ناپزیرند
سجود از ما چہ می خواہی کہ شاہان
خراجے از دہ ویران نگیرند

روم را ہے کہ اورا منفر لے نیست
از ان تخمے کہ ریزم حاصلے نیست
من از غمہا نمی ترسم و لیکن
مدہ آن غم کہ شایان دے نیست !

اے صندت الکاس الخ: یہ شعر عمر ابن کثوم کا ہے جو زمانہ جاہلیت
کے شعراء میں سے تھا۔

شاعر اپنی معشوقہ ام عمر کی نا انصافی کی شکایت کرتے ہوئے کہتا ہے
کہ تو نے ہمیں پیالہ شراب سے محروم کر دیا۔ حالانکہ باری درمیں طرن بیٹھنے والوں کی گنج

منے من از تنک جا مان نگه دار
شراب پخته از خامان نگه دار
شرر از نیستانے دور تر به
بخا صان بخش و از عامان نگه دارا

ترا این کشمکش اندر طلب نیست
ترا این درد و داغ و تاب و تنبلیست
از آن از لامکان بگریختم من
که آنجا ناله های نیم شب نیست

ز من هنگامه ده این جهان را
و گریگون کن زمین و آسمان را
ز خاک ما و گری آدم بر انگیز
بخش این بنده سودوریان را

جہانے تیرہ تر با آفتا بے
صواب او سراپا نا صوابے
ندا نم تا کجا ویرانه را
و ہی از خون آدم رنگ داکے

غلام جز رضائے تو بخویم
 جز آن را ہے کہ فرمودی بخویم
 و یسکن کہ گرمہ این نادان بگوئی
 خسرے را اسپ تازی گو، نگویم!

(۳)

و لے در سینہ دارم بے سرورے
 نہ سوزے در کف خاکم نہ نورے
 بگیر از من کہ بر من بارِ دوش است
 ثواب این نثار لے حضورے

چہ گویم قصہ دین و وطن را
 کہ نتوان فاشش گفتن این سخن را
 مرنج از من کہ از بے مہرئی تو
 بنا کردم ہمان دیر کہن را

مسلمانے کہ در بندِ فرنگ است
 دلش دردِ ستِ آوا سان نیاید
 ز سیمائے کہ سودم بر درِ غیر
 سجودِ بوزر و سلمان نیاید

نخواہم این جہان و آن جہان را
مرا این بس کہ دانم رفر جان را
سجودے دہ کہ از سوز و سرورش
بوجد آرم زمین و آسمان را

چہ می خواہی ازین مروتن آسائے
بہر بادے کہ آمد رفتم از جائے
سحر جاوید را در سجدہ دیدم
بصحتش چہرہ شام بیارائے

(۴)

بہ آن قوم از تو می خواہم کشادے
فقہ ہش بے یقینے، کم سوادے
بے نادیدنی را دیدہ ام من
مرا اے کاشکے مادر نژادے

نگاہ تو عتاب آلود تا چند
بتان حاضر و موجود تا چند
درین تنہا نہ اولاد بہر اسم
نک پروردہ نمرود تا چند

سرور رفتہ باز آید کہ ناید؟
 سیمے از حجاز آید کہ ناید؟
 سرآمد روزگار بر این فقیرے
 دگردانائے راز آید کہ ناید؟

اگر می آید آن دانائے رازے
 بدہ اورا نوائے دل گدازے
 ضمیر امتنان را می کند پاک
 کلیمے یا حکیمے نے نوازے

متاع من دلِ مدد آشنائے است
 نصیب من فغانِ نارسائے است
 بخاکِ مرقدِ من لاله خوشتر
 کہ ہم خاموش و ہم خویش نوائے است

(۵)

دل از دستِ کسے بردن نداند
 غم اندر سینه پروردن نداند
 دم خود را دمی اندر آن خاک
 کہ غبیرا ز خوردن و مردن نداند

دل ما از کنارِ ما رمیده
 بصورتِ مانده و معنی دریده
 ز میان آن رانده درگاهِ خوشتر
 حق او را دیده و ما را شنیده

نداند چو عریل این ها که هورا
 که نشناشد مقامِ جستجورا
 بپرس از بنده بیچاره خویش
 که داند نیش و لوششِ آرزورا

شبه این انجمن آراستم من
 چومه از گردش خود کاستم من
 حکایت از تغافلِ های تو رفت
 ولیکن از میان برخاستم من!

چنین دور آسمان کم دیده باشد
 که چو عریل این را دل خراشد
 چه خوشش دیر بنا کردند آنجا
 پرستند مومن و کافر تراشد

عطا کن شورِ روحی، سوزِ حسرو
 عطا کن صدق و اخلاص، سنائی
 چنان با بندگی درسا ختم من
 نه گیسم گمرا بخشی خدائی

(۷)

مسلمان فاقه مست و زنده پوش است
 ز کارش جبرئیل اندر خموش است
 بیا نقشِ دگر ملت به ریزیم
 که این ملت جهان را بدوش است

و گزیند که کارے پیش گیرد
 و گزیند که نوش از پیش گیرد
 نگرود با یکے عالم رضا مند
 دو عالم را بدوش خویش گیرد

و گزیند تو مے که ذکرِ لا الهش
 بر آرد از دل شب صبح گاهش
 شناسد منرش را آفتاب
 که ریگ کها کشان روید ز راهش

جهان تست در دست خسته چند
کسان ادا به بند نا کسه چند
هنر دور در میان کارگاهان
کش خود را بعیش کر گسه چند

مرید کے فاقہ مستے گفت با شیخ
کہ یزدان را از حال ما خبر نیست
به ما نزدیک تر از شہ رگ است
ولیکن از شکم نزدیک تر نیست

دگرگون کشور ہندوستان است
دگرگون آن زمین و آسمان است
بجو از ما نسا ز پنج گلا نہ
غلامان را صفت آرائی گران است

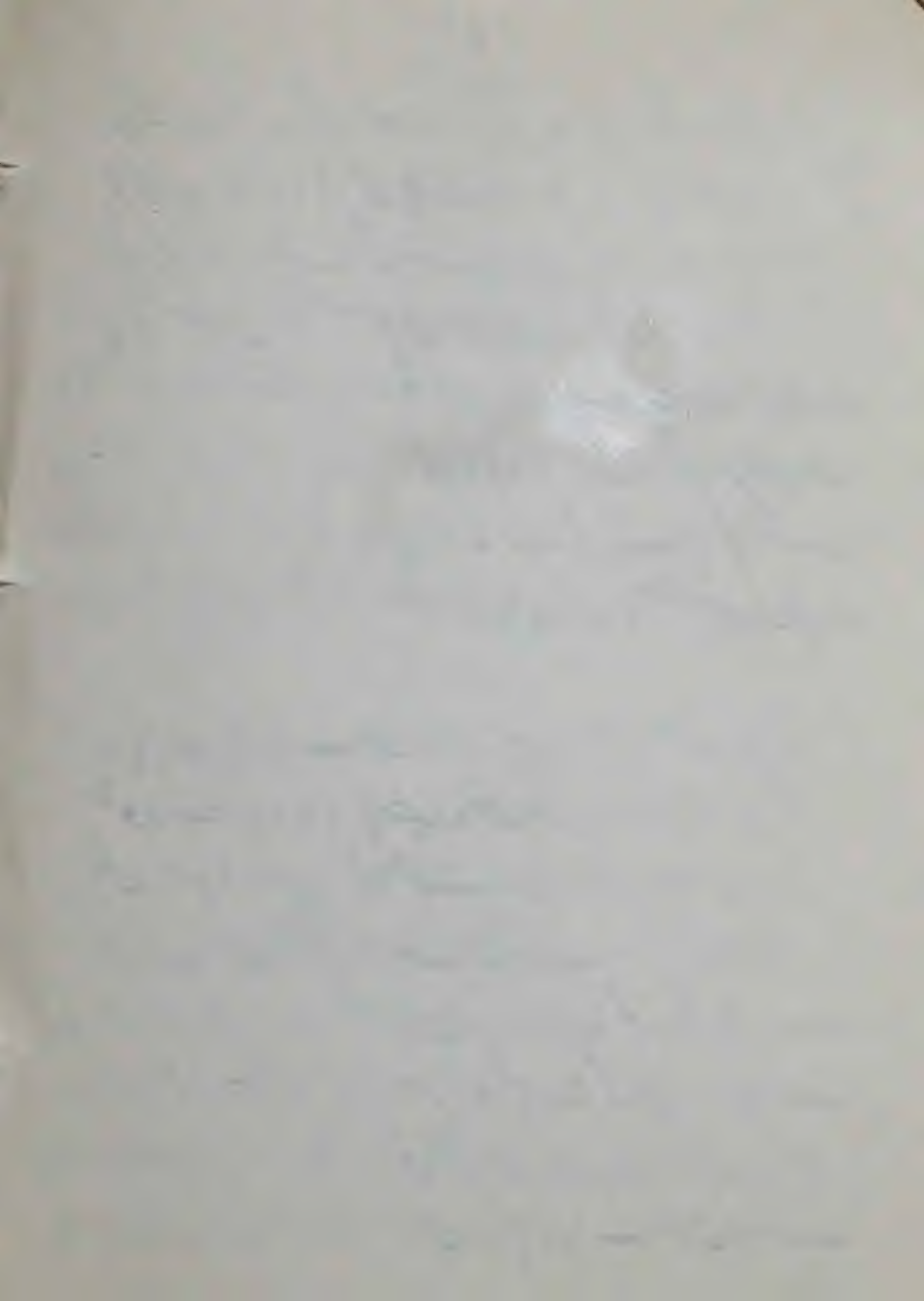
ز حکوم می مسلمان خود فروش است
گزشتہ سال طاسیم چشم و گوش است
ز حکوم می رنگان در تن چنان سست
کہ ما را شرع و آئین بار فروش است

یکے اندازہ کن سود و زیان را
چو جنت جا دوائی کن چسان را
نمی بینی که ما خاکی نه سادان
چه خوشش آراستیم این خالکان را

تومی دانی حسات جادوان چیست
نمی دانی که مرکب ناگهان چیست
ز اوقات تو یک دم کم نگر در
اگر من جادوان باشم زیان چیست

به پایان چو رسد این عالم پیر
شود بے پرده هر پوشیده تدبیر
مکن رسوا حضور خواجہ مارا
حساب من ز چشم او نهان گیر

بدن و مانند جانم در تگ و پوست
سوئے شهرے که بطحا در ره دست
تو باش این جادو با خالصان بیامیز
که من دارم هوای منیر دوست

حضور رسالت

ادب گاه بیست زیر آسمان از عرش نازک تر
 نفس گم کرده می آید جنبشید و باینزینجا
 (عنتر بخاری)

حضور رسالت

(۱)

”الایا خیمے کی خیمہ فرو دل
کہ پیش آہنگ بیرون شد منزل
خرد از راندن محمل فرو ماند
ز مایم خویش وادم در کف دل!“

نگاہ ہے داشت بر جو ہر دل
تپیدم آرمیدم در ہر دل
رمیدم از ہوائے قریہ و شہر
بیاد دشت واکرم در دل!

اے منوچہری کا شعر ہے خیمگی: خیمہ نشین۔ فرداں: چھوڑ دے۔
پیش آہنگ: وہ شخص جو رہنمائی کی غرض سے قافلہ کے آگے آگے چلتا ہے۔

ندا نم دل شهید جلوہ کیست
 تعذیب او قرار یک نفس نیست
 بصر ابرو دشمن افسردہ ترکش
 کنار آبجوئے نرا دیگر نیست

میرس از کاروان جلوہستان
 ز اسباب جہان برکنده دستان
 بجان شان نرا وار جبرس شور
 جو از موج نسیم درستان!

باین پیری رو شرب گرفتہ
 نوا خان از سر در عاشقا نہ
 چو آن مرغی کہ در صحرای شام
 گشاید پر لعل کراشیانہ

(۲)

گناہ عشق و مستی عام کردند
 و لیل بختگان را خام کردند
 باہنگ حجازی می سرایم
 و تختین بادہ کاندہ جام کردند

چه پرستی از مقامات توایم
 ندیمان کم شناسد از کجایم
 کشادم رخسار خود را اندرین دشت
 که اندر خلوتش تنها سرایم

(۳۳)

سحر باناقه گفتسم نرم تر زو
 که را کب خسته و بیمار و پیر است
 قدم مستانه زد چندان که گویی
 پیایش ریگ این صحرا حیر است

مهار اے ساربان اورا نشاید
 که جان او چو جان مالبصیر است
 من از موج خرامش می شناسم
 چو من اندر طاسم دل اسیر است

نم اشک است در چشم سیاهش
 و کم سوز دز آه صبح گاهش
 همان مے کو ضمیرم را بر افروخت
 پیایه ریزد از موج نگاهش

چہ خوش صحر اکہ دروے کاروان با
 دروے خواند و محمل برآند
 بر یک گرم او آور سجودے
 جبین را سوز تاد ا غے بماند!

چہ خوش صحر اکہ شامش صبح خند است
 شبش کوتاہ و روز او بلند است
 قدم لے راه روا هست تیر نہ
 چو ماہر ذرہ او درد مند است

امیر کاروان آن اعظمی کیست؟
 سرود او بہ آہنگ عرب نیست
 ز بند آن نغمہ کنز سیرابی او
 خنک دل در بیابانے توان زلیست!

مقامِ عشق و مستی منزلِ اوست
 چه آتشِ ها که در آب و گلِ اوست
 نوائے او به هر دل سازگار است
 که در هر سینه فاشی از دلِ اوست

(۶)

غمِ پنهان که بے گفتن عیان است
 چو آید بر زبان یک داستان است
 ربه پر پیچ و راهی خسته و زار
 چرا غشِ مرده و شبِ در میان است

به راغان لاله رست از نو بهاران
 به صحرا خیمه گستردند یاران
 مرا تنها نشستن خوشتر آید
 کنار آبجوئے بهاران

گه شمعِ عراقی را بنخوانم
 گه جامی زند آتشِ بجام
 ندانم گر چه آهنگِ عرب را
 شریکِ نغمه بایں ساربانم

غم را ہی نشا ط آمیز تر کن
فغانش را جنون انگیز تر کن
بگیر اے ساربانِ راہِ درازے
مرا سوزِ جدائی تیز تر کن!

(۸)

بیا اے ہم نفس باہم بنا لیم
من و تو کشتہ شانِ جسمِ لیم
دو حرفے بر مرادِ دل بگویم
بپائے خواجہ چشمانِ را با لیم

حکیمان را بہا کمتر نہادند
بنادان جلوہ ستانہ داند
چہ خوش بختے، چہ خرم روزگارے
در سلطان بدرویشے کشادند!

جہانِ چار سوا ندر بر من
ہوا اے لا مکان اندر سر من
چو بگز شتم ازین بام بلندے
چو گرد افتاد پر واز الہ پر من

درین دای ز مانی جاودانی
 ز خاکش بے صور روید معانی!
 حکیمان با کلیمان دوش بروش
 کہ این جا کس تگوید دین نرانی!

(۹)

مسلمان آن فقیر کج کلا ہے
 رمید از سینه او سوز آہے
 دلش نالہ چیرا نالہ ہند اند
 نگاہے یا رسول اللہ نگاہے!

تب و تاب دل از سوز غم توست
 نوائے من ز تاثیر دم توست
 بنالم زانکہ اندر کشور بہند
 ندیدم بندہ کو محرم توست

حسب ہندی غلامان در محرمیت
 باین خاک افتاے را گز نیست
 بہا کن گوشہ چشمی کہ در شرق
 مسلمانے ز ما بچا رہ نیست

چہ گویم ران فقیرے درد مندے
 مسلمانے بگو ہر ارجمندے
 خدا این سخت جان را یار بادا
 کہ افتاد است از بام بلندے

چکان احوال اور پر لب آرم
 تومی بیستی نہان و آشکارم
 ز روداد و دوصد سالش ہمین بس
 کہ دل چون کندہ قصاب دارم
 ہنوز این چرخ نیلی کج خرام است
 ہنوز این کاروان دور از مقام است
 ز کار بے نظام او چہ گویم
 تومی دانی کہ مدت بے ملامت است

نماند آن تاب و تب و در خون نابش
 نہر وید لاله از کشت خرابش
 نیسام او تھی چون کیہ او
 بھاتی خسانہ ویران کتابش

دل خود را اسیر رنگ و بو کرد
 تہی از ذوق و شوق و آرزو کرد
 صغیر شاہبسا از ان کم شناسد
 کہ گوشش با طنین پستہ خو کرد

بروئے او در دل ناکشادہ
 خود می اندر کف خاکش نژادہ
 ضمیر او تہی از بانگ تکبیر
 حسرتیم ذکر او از یافتادہ

گریبان چاک لبے فکر و فوزیست
 نمی و انم چسان بے آرزو زیست
 نصیب اوست مرگ ناتمامے
 مسلمانے کہ بے اللہ ہو زیست

حق آن وہ کہ مسکین و اسیر است
 فقیر و غیرت او دیر میر است
 بروئے او در میخانہ بستند
 درین کشور مسلمان تشنہ میر است

دگر پاکیزه کن آب و گل او
 جہا نے آفرین اندر ول او
 ہوا تیز و پدانش و صد چاک
 بسندیش از چراغ او

عروس ز مدگی در خلوتش غیر
 کہ دارد در مقام نیستی سیر
 گنہگار نیست پیش از مرگ در قبر
 نکیرش از کلیہ منکر از دیر

بچشم او نہ نور و نہ سرور است
 نہ دل در سینہ او ناہبورا است
 خدا آن امتی را یار بادا
 کہ مرگ او ز جان بے حضور است!

مسلمان ترا دہ او نا محرم مرگ!
 ز بیم مرگ لرزان تا دم مرگ!
 و لے در سینہ چاکش ندیدم
 دم بگستہ بود و غم مرگ!

ملوکیت سراپا شیشه بازی است
از وایمن نه رومی کے حجازی است
حضور تو غم یا ران بگویم
باتمیدے کہ وقت دل نوازی است!

تنِ مردِ مسلمان پائیدار است
بنائے پیکرِ او استوار است
طیبِ نکتہ رس دید از نگاہش
خودی اندر وجودش رعشہ دار است!

مسلمان شرمسار از بے کلاہی است
کہ ویشِ مُرد و فقرش خالقِ ہای است
تو دانی در جہان میراثِ ماچیت
گلیے از قماشِ پادشاہی است!

میرس از من کہ احوالش چسان است
زمینش بد گھر چون آسمان است
بر آن مُرغے کہ پروردی بہ انجیر
تلاشِ ودانہ در صحرای گرن است

۴۰
بچشمش و انمودم زندگی را
کشورم نکستہ فر دآودی را
توان اسرار جان را فاش نہر گفت
بدہ نطق عسرب این اعجمی را

مسلمان گرچہ بے خیل و سپاہی است
ضمیر او ضمیر پادشاهی است
اگر او را مقامش باز بخشند
جمال او جلال بے پناہی است

متاع شیخ اساطیر کہن بود
حدیث او ہمہ تخمین و تطن بود
ہنوز اسلام اوز تار دارا ست
حرم چون دیر بودا ویرمہن بودا

وگرگون کمر دلا دینی جہان را
ز آثار بدن گفتند جان را
از ان فقرے کہ با صدف وادی
بشورے آور این آسودہ جان را

حرم از دیر گیر درنگ دبوئے
بتِ ما پیر کب ژولیده موئے
نیسابی در برِ ماتیره بختان
و لے روشن ز نور آرزوئے!

فقیران تا بمسجد صفت کشیدند
گریبانِ شهنشاهان دریدند
چو آن آتش درونِ سینه افسرد
مسلمانان بدر گاهان خنریدند!

مسلمانان بخویشان در ستیزند
به جز نقشِ دو کی بر دل تریزند
بنالند ار کسے خشته بگیرد
از آن مسجد که خود از دے گریزند!

جسین را پیش غیر الله سُودیم
جو گبران در حضورِ اوسودیم
ننسا لم از کسے، می نالم از خویش
که ماستایانِ شان تو نبودیم

بدستِ مے کشانِ خالی ایلاغ است
 کہ ساقی را بہ بزمِ من فسراغ است
 نگہ دارم درونِ سینہ آہے
 کہ اصلِ اوزدِ دِ آن چراغ است

سبوئے خائفانِ خالی از مے
 کند مکتب رہ طے کردہ راطے
 ز بزمِ شاعرانِ افسردہ رقم
 نواہا مردہ بیرونِ افتد از نئے

مسلمانم غریب ہر دیارم
 کہ با این خاکدانِ کارے ندارم
 باین بے طاقتی در تیج و تا بم
 کہ من دیگر بغیر اللہ دُچارم

بآن بالے کہ بخشیدی پریدم
 بسوزِ نغمہ ہائے خود پیدم
 مسلمانے کہ مرگ از دے بلند
 جہان گر دیدم و اورا نہ دیدم

شبے پیش خدا بگریستم زرار
 مسلمانان چرا زارند و خوارند
 ندانند، نمی دانی که این قوم
 دله دارند و محسوبند از دنیا

نگویم از فرو فای که بگزشت
 چه سود از شرح احوال که بگزشت
 چراغی داشتیم در سینه خویش
 سرداندر دو صد سال که بگزشت

نگهبان حرم معمار دیر است
 یقینش مرده و چشمش بغیر است
 زانداز نگاه او توان دید
 که نومیسد از همه اسباب خیر است

ز سوز این فقییر ره نشین
 بدو ادرا ضمیر آتشین
 دلش را روشن و پائنده گردان
 ز امید که زاید از یقین

گے ا فتم گے مستانه خیرم
چہ خون بے تیغ و شمشیرے بریزم
نگاہ التفاتے بر سر بام
کہ من با عصر خویش اندر تیزم

مرا تہستانی و آہ و فغان بہ
سوئے شرب سفر بے کاروان بہ
کجی المکتب کجا میخاندہ شوق
تو خود فرما مرا این بہ کہ آن بہ!

پریدم در فضا بے دل پذیرش
پریم ترکشت از ابرِ مطیرش
حسرم تا در ضمیر من فرو رفت
سرورم آنچه بود اندر ضمیرش

بآن رازے کہ گفتم، چے نہ بردند
ز شاخِ نخل من خرمانہ خوردند
من اے میرا مم داد از تو خواہم
مرا یاران غمزل خوانے شمرند

نه ضمراست این که بروی دل نهلم
گره از رسته معنی کشادرم
به امید که اکیرے ز بند عشق
مس این مفلسان را تاب دادم

تو گفتی از حیات جادوان گوے
بگوششِ مرده پیغام جان گوے
و لے گویند این ناحق شناسان
که تار سیخ و فاسات این و آن گوے!

رخم از دردِ پنهان زعفرانی
تراود خون ز چشم ارغوانی
سخن اندر گلوے من گره بست
تو احوال مرا ناگفته دانی!

زبان ما غریبان از نگاہیست
حدیث درد مند ان اشک آهیست
کشادرم چشم و بر بستم لب خویش
سخن اندر طریقی ما گناهیست!

خودی وادم ز خود نامحررے را
کشادم در گل اوز منزے را
بدہ آن نالہ گریے کہ از وے
بسوزم جسز غم دین ہر غمے را!

درون ما بجز دودِ نفس نیست
بجز دستِ تو ما را دسترس نیست
وگرا فسانہ غم با کہ گویم
کہ اندر سینہ باغیر از تو کس نیست .

عربی ورد مندے نے لوارے
ز سوزِ نفس خود در گدازے
تو می دانی چہ می جوید چہ خواہد
دلے از ہر دو عالم بے نیازے

نم درنگ از دم بادے نہ جویم
ز قیضِ آفتاب تو برویم
نگاہم از مردِ پروین بلند است
سخن را بر مسزاج کس نہ گویم

وران دریا کہ اور اساحلے نیست
 ولیل عاشقان غیر از دلے نیست
 تو فرمودی رہ بطحیٰ اگر فتم
 وگرنہ جسز تو مارا منزلے نیست!

مران از در کہ مشتاقِ حضوریم
 از ان دودے کہ داری نا عبوریم
 بفرما ہر چہ می خواہی بجسز صبر
 کہ ما از دے دوعد فرسنگ دیدیم!

بہ افرنگی بتسان دل با ختم من
 زتابِ دیریان بگدا ختم من
 چنان از خویشتن بیگانہ بودم
 چو دیدم خویش را شنا ختم من!

مے از میخانہ مغربِ ہشیدم
 بجانِ من کہ دردِ سر خریدم
 شستم بانگو یانِ فرنگی
 از ان بے سوز تر روزے ندیدم!

فہم از تو خواہم ہرچہ خواہم
 دل کو ہے خراکش از برگ کاہم
 مراد رس حکیمان در و سردار
 کہ من پروردہ فیض نگاہم!

نہ با ملا نہ با صوفی نشینم
 تو می دانی کہ من آنم نہ اینم
 نویس 'اللہ' بر لوح دل من
 کہ ہم خود را ہم اورا فاش بینم

دل ملا گرفتار غمے نیست
 نگاہے ہست در چشمش نمے نیست
 از ان بگریختم از مکتب اد
 کہ در ریگ جہارش زفرے نیست!

سر منبر کلامش نیشدار است
 کہ اورا صد کتاب اللہ کنار است
 حضور تو من از محبت نگفتم
 ز خود پنہان و بر ما آشکار است!

دل صاحب دلان او برویا من به
 پیام شوق او آورد یا من به
 من و ملاز کیش دین دو تیریم
 بفر ما بر هفت او خورد یا من به

غمیم در میان محفل خویش
 تو خود گو با که گویم مشکل خویش
 از آن ترسم که پنهانم شود فاش
 غم خود را نه گویم بادل خویش

دل خود را بدست کس نه دادم
 گره از روی کار خود کشادم
 بغیر الله کردم تکیه یک بار
 دو صد بار از مقام خود فقام

همان سوز جنون اندر سر من
 همان سنگامه ها اندر بر من
 هنوز از جوش طوفان که بگزست
 نیا سودا است موج گوهر من

ہمنوز این خاک دارا کے شرر بہست
 ہمنوز این سینہ را آہ سحر است
 تہجستی ریز بر چشم کہ بیستی
 باین پیری مرا تاب نظر است!

نگاہم ز انچہ بنیم بے نیاز است
 دل از سوزِ دردِ خم در گذار است
 من و این عصر بے اخلاص بے سوز!
 بگو با من کہ آخر این چہ راز است؟

مراد عصر بے سوز آفریدند
 بخاکم جان پر شور کے ہمیدند
 چو نخ در گردن من زندگانی
 تو کوئی بر سر دارم کشیدند

نکیر و لالہ و گل رنگ و بویم
 درون سینہ ام مرآہ زویم
 غم نہسان بکرفت اندر نہج
 اگر نہج چہ گویم با کہ گویم!

من اندر مشرق و مغرب غریبم
 کہ از یاران محرم بے نصیبم
 غم خود را بگویم با دل خویش
 پیہ معصومانہ غریبت را فریبم

طالع علم حاضر راست کتم
 ربودم دانہ و دامنش گستم
 خدا داند کہ مانند برابرم
 بہ نار او چہ بے پروا شستم

بچشم من نگہ آورده تست
 فروغ لاله آورده تست
 دو چارم کن بہ صبح من رانی
 شہم راتاب مہ آورده تست

چو خود را در کنار خود کشیدم
 بہ نور تو مقام خویش دیدم
 در این دیر از نوائے صبح گاہی
 جہان عشق و مستی آفریدم

اے تلمیح ہے حدیث مشہور من رانی فقد مرا اللہ کی طرف یعنی جس کا مجھے دیکھا خدا کو دیکھا۔

درین عالم بہشتِ خرمی ہست
 بشاخِ اورا شکِ من نمی ہست
 نصیبِ ادہنوز آن ہاؤ ہو نیست
 کہ او درانتظارِ آدمی ہست

بدہ ادرا جوانِ پاکبازے
 سرورِ شش ار شرابِ خانہ سارے
 قومی بازو کے او ماتندِ حیدر
 دلِ او از دو گیتی بے نیازے

بیاساتی بگردانِ جامِ می را
 ز می سوزندہ عمر کن سوزنے را
 و گر آن دل بنہ در سینه من
 کہ پیچم پنجہ کاؤس و کے را!

جہان از عشق و عشق از سینه تست
 سرورِ شش از می ویرینہ تست
 جز این چیزے نہ می دا نم ز جبریل
 کہ او یک جوہر از آئینہ تست!

مرا این سوز در فیض دم تست
بتسالم موج می از زمر دم تست
نجل ملک جسم از درویشی من
که دل در سینه من محرم تست!

درین تنخسانه دل با کس نه بستم
ولیکن از مقام خود گسستم
زمن امروز می خواهد سجود
خداوندی که دی ادا شکستم!

دمید آن لاله از مشت غبارم
که خوشش می تراد از کنارم
قبولش کن ز راه دل نوازی
که من غیر از دله چیزه ندارم!

حضور ملت بیضا تپیدم
نوائے دل گدازے آفریدم
ادب گوید سخن را مختصر گوئے
تپیدم، آفریدم، آرمیدم!

بصدقی فطرتا رندانه من
 یہ سوز کے آہ کے تابانہ من
 بدہ آن خاک را ابر بہار کے
 کہ در آغوشش گیرد دانه من

و لے بر کفن نہاد م دلبرے نیست
 متاعے داشتہ غارت کرے نیست
 ورون سینہ من منبر لے گیر
 مسلمانے ز من تنہا ترے نیست!

چور و قہر در حرم دادم ازان من
 از و آموختہم اسرار جان من
 بہ دور قتنہ عصر کہن او
 بہ دور قتنہ عصر روان من!

گلاستائے زخاک من برا نگین
 نم چشم بخون لالہ آمیز
 اگر شایان نیم تیغ علی را
 نگاہے دہ چو شمشیر علی تیز

مسلمان تا بساحل آرمید است
 نخل از بحر و از خود نماند است
 جز این مرد فقیرے درد مندے
 چرا قہسائے پنہانش کہ دید است؟

کہ گفت ادرا کہ آید بوی کے یارے؟
 کہ داد ادرا امیدے نو بہارے؟
 چو آن سوز کہن رفت از دم او
 کہ ز دہر نیستان او شرارے؟

ز بحر خود بچوئے من گہر وہ
 متسارع من بکوه و دشت و دروہ
 و لہم نہ کشود از آن طوفان کہ دادی
 مرا شورے ز طوفانے دگر وہ!

بخلوت تائے نوازی ہائے من بین
 بخلوت خود گدازی ہائے من بین
 گرفتہ نکتہ فقر از نیاگان
 ز سلطان بے نیاز یہائے من بین!

بهر حالے که بودم خوش سر و دم
نقاب از روی هر معنی کشودم
مپرس از اخطرات این که بادست
و می بودم و می دیگر نه بودم!

شریک درد و سوز لاله بودم
ضمیمه زندگی را و نمودم
بداغم با که گفتم نکتہ شوق
که تنهاسا بودم و تنهاسا سر و دم

بنور تو برافروزم نگه را
که بیستم اندرون مهر و مهره را
چو می گویم مسلمانم، بلرزم
که داغم مشکلات لا اله الا الله را

بگوئی تو گداز یک نوا بس
مرا این ابتدا این انتها بس
خراب حرات این زندیا کم
خدا را گفت ما را مصطفیٰ بس!

(۱۲)
 ز شوق آموخستم آن هاو هوئے
 که از سخته کشاید آبجوئے
 همسین یک آرزو دارم که جاوید
 ز عشق تو بکس در رنگ و بوئے

کے بنگر فرنگی کچھ کلاہان
 تو گوئی آفتابا نند و ماہان
 جوان سادہ من گرم خون ناست
 نکہد ارش ازین کافر نگاہان

بدہ دستے ز پا افتادگان را
 بغیر اللہ دل نادادگان را
 از آن آتش که جان من برافروخت
 نصیبی ده سلمان ز ادگان را

(۱۳)
 تو ہم آن مے بگیر از ساغر دوست
 کہ باشی تا ابد اندر بر دوست
 سجودے نیست لے عبد العزیز این
 برویم از قره خاک در دوست

تو سلطانِ حجازی من فقرم
 دے در کشور معنی امیرم
 چھانے کو زخمِ لا الہا رست
 بیابن گریہ آغوشِ غمیرم

سراپا در درِ درمان ناپریرم
 نہ پنداری ز لبون و زار و پیرم
 ہنوزم در گمیانے می توان راند
 ز کیشیں ملتے افتادہ تیرم!

بیابانم در آویزم در قصیم
 ز گیتی دل برانگیزم در قصیم
 یکے اندر حکیم کو چہ دوست
 ز چشمان اشکِ خون ریزم در قصیم

ترا اندر بیابانے مقام است
 کہ شامش چون سحر آئینہ فام است
 بہر جا کہ کہ خواہی خیمہ گستر
 طناب از دیکران جستن حرام است

مسلمانیم و آزاد از مکاریم
 برون از حلقه نه آسمانیم
 بما آموختند آن سجده کنوے
 به سائے هر خداوندی بدانیم

ز افسردگی صنم بیگانه تر شو
 که پیمانش نمی ارزد بیک جو
 نگا ہے دام کن از چشم فاروق
 قدم بیساک نه در عالم نوا

19482

حضورِ ملت

۵۱

مجاو از من کلام عارفانه
 که من دارم سرشت عاشقانه
 سرشک لاله کون را اندرین باغ
 بیفشانم چو شبنم دانه دانه!

تصور ملت

(۱)

بحق دل بند و راه مصطفیٰ رو

بمنزل کوشش مانند مِه نو
درین نیلی فضا هر دم فزون شو
مقام خویش اگر خواهی درین دیر
بحق دل بند و راه مصطفیٰ روا

چون موج از بحر خود بالیده ام
بخود مثل گهر چیده ام
ازان نمرود با من سرگران است
به تعمیر حرم کوشیده ام

۵۴
بیاساتی بگردان ساتلین را
بیفتان بر دو گیتی آستین را
حقیقت را بر ندے فاش کردند
که ملاکم شناس در مژدین را

بیاساتی نقاب از رخ بر افکن
چکید از چشم من خون دل من
به آن سخن که نه شرقی نه غربی است
نوا کے از مقام لا تخف و لعزن

بردن از سینه کش تکبیر خود را
بخاک خویش زن اکبر خود را
خودی را گیر و محکم گیر و خوش زری
مده درد دست کس تقدیر خود را

مسلمانان از خودی مرد تمام است
بخاکش تا خودی میر و غلام است
اگر خود را متاع خویش دانی
نگه را جز بخود بستن حرام است

لے تلخیص بہ آیہ قرآنی، مَکَا تَخَفُ اِنَّکَ اَنْتَ الْاَعْلٰی۔

مسلمانان که خود را فاشس دیدند
 بهر دریا چو گوهر آرمیدند
 اگر از خود رمیدند اندرین دیر
 بحسان تو که مرگ خود خریدند

کشودم پرده را از روی تقدیر
 مشو نومید و راه مصطفی گیر
 اگر باور نداری آنچه گفتم
 ز دین بگریز و مرگ کافر میرا

به ترکان بسته دربار کشادند
 بنائے مصریان محکم نهانند
 توهم دستے به دامان خودی زن
 که بے او ملک و دین کس را ندانند

هر آن قوے که می ریزد بهارش
 نسازد جز به بوهای رمیده
 ز خاکش لاله می رود و لیکن
 قباکے دارد از رنگ پریده

خدا آن ملتے را سروری دارد
 که تقدیرش بدست خویش نبوشت
 به آن ملت سر و کارے ندارد
 که دہقانیش برائے دیگران کشت

زر آرمی حکمت قرآن پیاموز
 چراغے از چراغ او سیرا فرور
 ولے این نکتہ را از من قرا گیر
 کہ نتوان ز رستن بے مستی و سوز

(۲) خودی

کسے کو بر خودی زد لا اِلهَ را
 ز خاکِ مرده رویا ندنگہ را
 مدہ از دست و امانِ چنین مرد
 کہ ویدم در کندش مہر و مہ را

تولے تاوان دل آگاہ دریاب
 بخود مشل نیاگان را دریاب
 چسان مومن کتب پوشیدہ را فاش
 ز لا اَصُوْجُوْدُ اِلَّا اللّٰہ دریاب

دل تو داغ پنہا نے نہ دارو
تب و تاب مسلمانے نہ دارو
خیسا بان خودی را دادر آب
اثران دریا کہ طوفانے نہ دارو
(۳) انا الحق

انا الحق جسز مقام کبریا نیست
سزائے او چلیپا ہست یا نیست؟
اگر فردے بگوید سز زش بہ
اگر قوے بگوید ناردان نیست!

بہ آن ملت انا الحق ساز گماراست
کہ از خوشش نم ہر شاخساراست
نہان اندر جلال او جمالے
کہ اورا نہ سپہرا کینہ داراست!

میان امتان والا مقام است
کہ آن امت دو گیتی را امام است
نیاساید ز کار آفرینش
کہ ذوالہ، خستگی، بروے حرام است

لے تبلیغ بہ آیہ قرانی: لَا تَأْخُذْ سُنَّةَ وَلَا نَوْمَ ط اور وصائم سنن من لغوب ط

و جودش شعله از سوزِ درون است
 چو خس ادر اجهان چند و چون است
 کند شرح انا الحق همتا او
 پئے هر گز که می گوید بگوین است

پر در و سعت گردون یگانه
 نگاه او بشاخ آشیانه
 مه و انجم گرفتار کندش
 بدست اوست تقدیر زمانه

بیان غان عند لبه خوش صغیرے
 براغان جڑہ بازے زود گیرے
 امیر او سلطان فقیرے
 فقیر او بہ درویشی امیرے

بجام نو کہن سے از سبوریز
 فروغ خویش را بر کاخ و کوریز
 اگر خواہی تم سر از شاخ مقصود
 بہ دل ملا غائب لا اللہ فردریز

(۴) صوفی و ملا

گرفتم حضرت ملا ترش روست
نگاهش مغر را نشناسد از پوست
اگر با این سلمانی که دارم
مرا از کعبه می راند حق اوست

فرنگی صید بست از کعبه و دیر
صدا از خانقاها نرفت و لا غیر
حکایت پیشش ملا باز گفتم
دعا فرمود یا رب عاقبت خیر!

به بند صوفی و ملا اسیری
حیات از حکمت قرآن نگیری
به آیاتش ترا کاره جز این نیست
که از لیسین، اداسان بمیری

ز قرآن پیش خود آینه آویز
دگرگون گشته! از خویش بگریز
ترا از وے بنه کردار خود را
قیامت با ے پیشین را برانگیز

ز من بر صوفی و ملا سلاے
 کہ پیغامِ خدا گفتند ما را
 و لے تاویلِ شان در حیرت انداخت
 خدا و جبرئیل و مصطفیٰ را!

ز دوزخ واعظِ کافر گری گفت
 حدیثِ خوشتر از دے کافرے گفت
 نداند آن غلامِ احوال خود را
 کہ دوزخ را مقامِ دیگرے گفت!

مریدے خود شناسے پختہ کارے
 بہ پیرے گفت حروفِ نیش دارے
 بمرگِ ناتما مے جان سپردن
 گرفتن روزی از خاکِ مزارے!

پسر را گفت پیرے خرقہ بازے
 ترا این نکتہ باید حذرِ جان کرد
 بہ نمرودانِ این دور آشنایارش
 ز فیضِ شان برا تمہی توان کرد

(۵) رومی

بکلام خود دیگر آن کهنه می ریز
که با جامشش نیز در ملک پروریز
ز اشعار جلال الدین رومی
به دیوار حرم دل بیادیز

بگیر از ساغرش آن لاله رنگ
که تاثیرش دهد لعل به سنگ
غزاله را دل شیر به بخشد
بشوید داغ از پشت پلنگ!

نصیب بر دم اوتاب و تنب او
شخم مانند روز از کوکب او
غزاله در بیابان حرم بین
که ریزد خنده شیر از لب او

سراپا درد و سوز آشنائی
وصال او زبان دان جدائی
جمال عشق گیرد از نئے او
نصیب از جلال کبریائی

گره از کار این ناکاره واکرد
غبار ره گزر را کیمیا کرد
نئے آن نئے نوازے پاکبازے
مرا با عشق و مستی آشنا کرد

بہر وئے من در دل باز کردند
ز خاک من جہانے ساز کردند
ز فیض او گرفتہ اعتبارے
کہ با من ماہ و انجم ساز کردند

خیالش با مہ و انجم نشیند
نگاہش آن سوئے پروین بہیند
دل بیستاب خود را پیش او نہ
دم اور عیش از سیلاب چیند

ز رومی گیر اسرار فقری
کہ آن فقر است محبود امیری
حذر ز ان فقر و درویشی کہ از دے
رسیدی بر مقام سر بزیری

خودی تا گشت مہجور خدائی
بہ فقر آموخت آداب گدائی
ز چشم مست رومی وام کردم
سرور از مقام کبریائی

مے روشن ز تاک من فروریخت
خوشا مردے کہ در دامم آویخت
نصیب از آتشے دارم کہ اول
سنائی از دل رومی برانگیخت

(۶) پیام فاروقؓ

تو اے باد بیابان از عرب خیز
ز نیل مصریان موجے برانگیر
بلکو فاروق را پیغام فاروقؓ
کہ خود در فقر و سلطانی بیامیز

خلافت، فقر و با تاج و سریر است
ز بے دولت کہ پایان ناپذیر است
جوان بخت! مدہ از دست این فقر
کہ بے او پادشاہی زود میر است!

جوان مردے کہ خود را فاش بیند
جهان کهنہ را باز آفریند
بہر آن آن انجمن اندر طوافش
کہ او با خویش تن خلوت گزیند

بروئے عقل و دل بکشائے ہر دور
بگیر از پیر ہر میخانہ سنا غر
در آن کوشش از نیازِ سینہ پرور
کہ دامن پاک داری آستین تر،

خاک آن ملتے بر خود رسیده
ز درد جستجو نا آرمیده
درخش او تہ این نیلگون چرخ
چو تیغی از میان بیرون کشیده

چہ خوش زدن ترک ملا حے سرورے
رخ او اوجمرے چشمش کبودے
بدریا گر گرہ افتد بہ کارم
بحر طوفان نمی خواہم کشودے

لے در آن کوش الخ: حضرت امیر خسرو کا شعر ہے۔

جهان گیسری بخاک ماسرشتند
 امامت در جبین مانوشتند
 درون خویش بنگر آن جهان را
 که نمش در دل فاروق کشتند

کسے کو داند اسرارِ یقین را
 یکے بین می کند چشمِ دو بین را
 بیامیزند چون نورِ دو قندیل
 میندیش افتراقِ ملک و دین را

مسلمانے کہ خود را امتحان کرد
 غبارِ راه خود را آسمان کرد
 شرارِ شوق اگر داری نگہدار
 کہ بادے آفتابی می توان کرد

(۱) شعرائے عرب

بگو از من نواخوانِ عرب را
 بهائے کم ہنایم لعل لب را
 از ان نورے کہ از قرآن گرفتیم
 سحر کردم صدوی سالہ شب را

بجان با آفریدم های و هورا
 کفِ خاکِ قلمِ کماخ و کورا
 شور و زورِ حریفِ بحرِ پر شور
 ز آشوبِ بے که دارم آبِ جورا!

تو هم بگزار آن صورت نگاری
 مجو غییر از خمیرِ خویش یاری
 بساغِ ما بر آردی پر دبال
 مسلمان را بدو سوزِ که داری!

بخاکِ مادر لے، در دل غمِ بہت
 ہنوز این کہنہ شاخے را نمِ بہت
 بہ افسونِ ہنسِ آن چشمہ بکشائے
 درونِ ہر مسلمان زمرے سے بہت!

مسلمان بندہ مولا صفات است
 دلِ دوستِ کے از اسرارِ ذات است
 جمالِش جز بنورِ حق نہ بینی
 کہ اصلش در خمیرِ کائنات است!

بدہ با خاکِ ادا آن سوز و تا بے
 کہ ز اید از شبِ ادا آفتاب بے
 نوا آن زن کہ از فیضِ تو اورا
 دگر بخشند ذوقِ انقلاب بے!

سلمان غمِ دل در خریدن
 چو سیما ب از تنبہ بارانِ تپیدن
 حضورِ ملت از خود دور گزشتن
 دگر بانگِ انا املت کشیدن

کسے کو فاش دید اسرارِ جان را
 نہ بیند جز بخشیم خود جہان را
 نوا بے آفرین در سینہ خویش
 بہارِ بے می توان کردنِ ثمران را

نگہدار آنچه در آب و گلِ تست
 سرور و سوز و مستی حاصلِ تست
 تہی دیدم سبویٰ این و آن را
 مے باقی بہ مینا بے دلِ تست

شب این کوہ و دشت سینه تابی
 نه در دے مرغی نے موج آبی
 نه گردد روشن از قندیل ریهان
 تو می دانی که باید آفتابے!

نکو می خوان خط سیمای خود را
 بدست آور رگ فردای خود را
 چو من پا در بیابان حرم نه
 که بینی اندر و پنهان خود را

(۸) لے فرزند صحرا

سحر گاهان که روشن شد در دشت
 صد از مرغی از شاخ نخل
 فرویل خیمه لے فرزند صحرا
 که نتوان ز لیست بے ذوق رحیل

عرب را حق و لیسل کاروان کرد
 که او با فقر خود را امتحان کرد
 اگر فقر تهی دستان غیور است
 جہانے راتہ و بالا توان کرد

دران شب با خروش صبح فردا است
 که روشن از بجلی با کس سبناست
 تن و جان محکم از بادِ درد دشت
 طلوع امتحان از کوه و محراست!

(۹) توجہ دانی کہ درین گرو سوا سے باشد

دگر آئین تسلیم و رضا گیر
 طریق صدق و اخلاص وفا گیر
 مگو شرم چنین است و چنان نیت
 جنون زیر کے از من فراق گیر

چمن ہازان جنون ویرانہ گردد
 کہ از ہنگامہ با بیگانہ گردد
 از ان ہوئے کہ انگندم درین شہر
 جنون ماند و ولے خیرانہ گردد

نختین لالہ صبح بہارم
 پیای سوزم از داغی کہ دارم
 بچشم کم مبین تنہا ایم را
 کہ من صد کاروان گل در کنارم

پیشانم چو گردِ رء گزارے
 که بر دوشش هوا گیرد قرارے
 خوشا بختے و خستیم روزگارے
 که بیرون آید از من شهسوارے!

خوش آن قوے میریشان روزگارے
 که ز اید از ضمیرش پنجه کارے
 نمودش سترے از اسرارِ غیب است
 ز هر گردے بیرون ناید سوارے

به بحرِ خویش چون موجی تپیدم
 تپیدم تا بطوفانے رسیدم
 و گر رنگی ازین خوشتر ندیدم
 بخونِ خویش تصویرش کشیدم

نگاهش پر کند خالی سبوا
 دو اندلے به تا کب آرزو ها
 ز طوفانے که بخشد رائگانی
 حریف بحر گرد آ بجو ها!

چو بر گیرد ز مام کاروان را
و بد ذوق تجلی ہر نہان را
کنند افلاکیان را آنچنان فاش
تہ پامی کشد نہ آسمان را

مبارک باد کن آن پاک جان را
کہ زاید آن امیر کاروان را
ز آغوش چنین فرخندہ مادر
حجالت می دہم حور و حسن را!

دل اندر سینہ گوید دلبرے بہت
متاعے آفرین غارتگرے بہت
گوشم آمد از گردون دم مرگ
شگوفہ چون فروریزد برے بہت!

(۱۰) خلافت و ملوکیت

عرب خود را بہ نور مصطفیٰ سوخت
چراغ مردہ مشرق برافروخت
و لیکن آن خلافت راہ گم کرد
کہ اول مومنان را شاہی آموخت!

خلافت بر مقام ماگواهی است
حرام است آنچه بر پادشاهی است
ملوکیت همه مکر است و نیرنگ
خلافت حفظ ناموس الهی است!

درافتد با ملوکیت کلمه
فقیرے بے کلا ہے بے کلمه
گمے باشد کہ بازی ہائے تقدیر
بگیرد کارِ صرصر از نسیم

ہمنور اندر جہان آدم غلام است
نظامش خام و کارش ناتمام است
غلام فقر آن گیتی پناہم
کہ در دیشش ملوکیت حرام است

محبت از نگاہش پائدار است
سلوکش عشق و مستی را عیار است
مقامش عبودہ آمد و لیکن
جہان شوق را پروردگار است

(۱۱) ترک عثمانی

بملکِ خویش عثمانی امیر است
 دلش آگاه و چشم او بصیر است
 نه پنداری که رست از بندِ افرنگ
 هنوز اندر طاسم او اسیر است

خنگ مروان که سحر او شکستند
 به پیمانِ فرنگی دل نه بستند
 مشو نومید و با خود آشنا باش
 که مردان پیش ازین بودند و هستند

بترکان آرزوئے تماره دادند
 بنسائے کارِ شان و گیر نهادند
 ولیکن کو مسلمانے کہ بیند
 نقاب از روئے تقدیرے کشادند

(۱۲) دختران ملت

بہل لے دخترک این دلبری ہا

سلمان را نہ زیبہ کافری ہا

منہ دل بر جمال غارہ پرورہ

بیاموز از نگہ غارت گری ہا

نگاہ تست شمشیر خدا داد

بزمشس جان مارا حق ہما داد

دل کامل عیار آن پاک جان برد

کہ تیغ خویش را آب از حیا داد

ضمیمہ غصہ حاضری نقاب است

کشادش در نمود رنگ و آب است

جہانتابی بر نور حق بیاموز

کہ او با صد تجلی در حجاب است

جہان را محکمی از اتمہات است

ہنسا و شان امین ممکنات است

الہ این نکتہ را قوسے نہ داند

نظام کار و بارش بے ثبات است

مراد ادا این خسرو پرور جنونے
نگاہِ مادرِ پاک اندرونے
ز مکتبِ چشم و دل نتوان گرفتن
کہ مکتب نیست جز بحر و فسونے!

خنک آن ملتے کز وارداش
قیامت ہا بہ بیند کائناتش
چہ پیش آید، چہ پیش افتاد اورا
توان دید از جبین امہاتش

اگر بندے ز درویشے پیریری
ہزار امت بمیرد تو نمیری
بتوڑے باش و پنہان شو ازین عصر
کہ در آغوش شبیرے بگیری

ز شام ما برون آور سحر را
بہ قرآن باز خوان اہل نظر را
تومی دانی کہ سورِ قرأت تو
وگر گون کرد تقدیر عمر را

اے حضرت عمرؓ کے اسلام لانے کے واقعہ کی طرف اشارہ ہے۔

(۱۳) عصر حاضر

چه عصر است این که دین فریادی اوست
هزار آن بند در آزادی اوست
ز روی آدمیت رنگ و نم برد
غلط نقشه که از بسزادی اوست

نگاهش نقش بند کافر می‌ها
کمال صنعت او آفری‌ها
حذر از حلقه بازار گانش
قمار است این همه سوداگری‌ها!

جوانان را بد آموزست این عصر
شب ابلیس را روزست این عصر
بدانشش مثال شعله پیچم
که بے نور است بے سوز است این عصر!

مسلمان فقرو سلطانی بهم کرد
غمی سرش باقی و فانی بهم کرد
ولیکن الامان از عصر حاضر
که سلطانی به شیطانی بهم کرد

چه گویم رقص تو چون است و چون نیست
 حشیش است این انشای اندرون نیست!
 به تقلید فرنگی پائے کوبی
 به رگه سائے توان طغیان خون نیست!

(۱۴) برهمین

در صد فتنه را بر خود کشادی
 دو گامه رفتی و از پافتادی
 برهمین از بستان طاق خود آراست
 توقیر آن را سر طاق نهادی!

برهمین را نگویم هیچ کاره
 کند سنگ گران را پاره پاره
 نیاید جز به زور دست و بازو
 خداکے را ترا شیدن ز خارها

نگه دارد برهمین کار خود را
 نمی گوید به کس اسرار خود را
 به من گوید که از تسبیح بگزر
 بدوش خود برد ز تار خود را!

برہمن گفت برخیز از درغیر
ز یاران وطن ناپید به جز خیر
به یک مسجر دیوتا می نه گنجد
ز افسون بتان گنجد یک ویرا
(۱۵) تعلیم

تب و تابے کہ باشد جاودا نہ
سہمند ز مدگی راتنا زیا نہ
بہ فرندان بیاموز این تب و تاب
کتاب و مکتب افسون و فسانہ!

ز علم چارہ سازے بے گدازے
بے خوشتر نگاہ پاک بازے
نکو تر از نگاہ پاک بازے
و لے از ہر دو عالم بے نیازے

بہ آن مومن خدا کارے ندارد
کہ در تن جان بیدارے ندارد
از آن از مکتب یاران گرنیزم
جو آنے خود نگہدارے ندارد

زمن گیر این که مردے کور چشمے
 زیننا کے غلط بیٹے نکوتر
 زمن گیر این که نادانے نکو کیش
 مردان شمن بے دینے نکوتر!

از آن فکر فلک پیمایہ حاصل
 کہ گم در ثابت و سیارہ گردد
 مثال پارہ ابرے کہ از بار
 بہ پیمایے فضا آوارہ گردد

ادب پیرایہ نادان و داناست
 خوش آن کو از ادب خود را بیاراست
 ندارم آن مسلمان زاده را دست
 کہ در دانش فزود و در ادب کاست!

ترا نویسدی از طفلان روانیست
 چه پروا کرد ما غنجان رسانیست
 بگوایے شیخ مکتب گم بدانی
 کہ دل در سینه شان هست یا نیست!

به پور خویش دین و دانش آموز
که تا بد چون مه و آب کج نگینش
بدست او اگر داری مهر را
یدر میضا است اندر آستینش!

نوا از سینه مرغ چمن برد
ز خون لاله آن سوز کهن برد
باین مکتب باین دانش چه تازی
که نان در کف نهاد و جان ز تن برد

خدا یا وقت آن درویش خویش باد
که دلها از و مش چون غنچه بکشد
به طفل مهکوب ما این دعا گفت
پئے نانه به بند کس مینقاوا!

کسے کو لا آلا را در گره بست
ز بند مکتب و ملا برون جست
بان دین و بان دانش پیرواز
که از مای برد چشم دول دوست

چومی بینی کہ رہن کاروان کشت
 چہ پرسی کاروانے را چندان کشت
 مہاشش ایمن ازان علمے کہ خوانی
 کہ از دے روح توے می توان کشت

جوانے خوش گلے رنگین کلاں

نگاہ او چو شیران بے پناں

بہ مکتب علم میثی را پیاموخت

میسرنا بدشش برگ کیا چہ

شتر را بچہ او گفت در دشت

نمی بینم خدائے چار سورا

پدر گفت اے پسر چون پا بلفرد

شتر ہم خویش را پسند ہم ادرا

اے تلمیح ہے عربی ضرب المثل کی طرہت الجمل لا یعرف النبی

اکا عند التلق یعنی نوٹ خدا کو نہیں پہچانتا جب تک کہ اس کا پاؤں نہ چھوے

(۱۶) تلاش زرق

میریدن از سر بایه بایه
نه بخشد جزه بزان را مقایه
ز نخل پیرے که جز مشیت پیرے نیست
همان بهتر که میری در کنا لایه

نگر خود را بچشم مجرمانه
نگاه ماست مارا تا نریانه
تلاش زرق بزان داود مارا
که باشد پر کشودن را بهانه

(۱۷) نهنگ با بچه خویش

نهنگ بچه خود را چه خوش گفت

به دین ماحرام آمد کرانه

به موج آویز و از ساحل بر پیمیز

همه دریاست مارا آشیا نه

لایه کنا، باز کا گھونلا

تو در دریا نه او در برتست
 به طوفان درختان جوهرتست
 چو یک دم از طلاطم با بیا سود
 همین دریای تو غارتگر توست!

(۱۸) خاتمه

نه از سانی نه از پیمان گفتم
 حدیث عشق بیجا کانه گفتم
 شنیدم آنچه از پاکان امت
 ترا باشوخی رندانه گفتم

بخود باز آو دامن دلی گیر
 درون سینه خود منزلی گیر
 بده این کشت را خوننا به خویش
 فشاندم دانه من تو حاصل گیر!

حرم حسن قبله قلب و نظر نیست
 طواف اد طواف بام و در نیست
 میان ما و بیت الله رفیق نیست
 که جبریل امین را هم خبر نیست!

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

سنة ١٢٨٥

الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

حضورِ عالمِ انسانی

آدمیت احترامِ آدمی
 با خبر شو از مقامِ آدمی
 (جاوید نامه)

حضورِ عالمِ انسانی

تمہید

(۱)

بیا ساقی بیار آن کہنہ مے را
جوانِ فرود دین کن پر دے را
نوائے دہ کہ از فیضِ دمِ خویش
چو مشعل بر فرزوم چوبانے را

یکے از حجرہ خلوت برون آئے
بسا و صبحی گاہی سینہ بکشاے
خروشِ این مقام رنگ و بورا
بقدرِ نالہ مرغی بیفراے

(۲)

ترمانہ فتنہ ہا آورد و بگزشت
خندان را در بغل پرورد و بگزشت
و دود بخداد را چنگیزی او
چو گورد تیرہ بخندان کرد و بگزشت

دلسا کاش اندہ فردا کشیدند
کہ دی مردند و فروار اندیدند
خنک مروان کہ در و امان امروز
ہزاران تازہ تر ہنگامہ چیدند

(۳)

چو ببل نالہ زارے نداری
کہ در تن جان بیدارے نداری
و سین گلشن کہ گل چینی حلال است
توز خے از سر خارے نداری!

اے یہ شعر امیر خسروؒ کا ہے۔ اندہ، مخفف ہے اندوہ کا۔

بسیار خویش پیچیدن بیاموز
 بناخن سینه کاویدن بیاموز
 اگر خواهی خس را فاش بینی
 خودی را فاش تر ویدن بیاموز

گله از سختی ایام بگزار
 که سختی ناکشیده هم عیار است
 نمی دانی که آب جویساران
 اگر بر سنگ غلط خوشگوار است

کبوتر بچه خود را چه خوش گفت
 که نتوان ز لیست بانوئے حریری
 اگر یا هوزنی ازستی شوق
 کله را از سر شاہیں بگیری

قتادی از مقام کبریائی
 حضور دون نهادن چهره سائی
 تو شاہینی و لیکن خویشتم را
 نگیری تا بدام خود نیائی!

خوشا روزے که خود را بازگیری
 همین فقر است کو بخشد امیری
 حیات جاودان اندر یقین است
 ره نخبین و ظن گیری، بمیری!

تو هم مثل من از خود در حجابی
 خنک بر روزے که خود را بازایی
 مرا کافر کند اندیشه رزق
 ترا کافر کند علم کتابی

چه خوش گفت اشترے باکره خویش
 خنک آن کس که داند کار خود را
 بیگمرا از ما کهن صحرا نوردان
 به پشت خویش بردن بار خود را

(۴)

مرا یاد است از دناے افرنگ
 بسا روزے که از بود و عدم گفت
 ولیکن با تو گویم این دو حرفی
 که با من پیر مردے از عجم گفت

الای کشته نامحرے چند
 خریدی از پئے یک دل غم چند
 بر تادیلات ملایان نکوتر
 نشستن با خود آگاه دے چند

(۵)

وجود است این که بینی یا نمود است
 حکیم ما چه مشکله کاشود است
 کتابے برفن غواص بنوشت
 ولیکن در دل دریا نمود است

به ضرب تیشه بشکن بیستون را
 که فرصت اندک و گردون دوزنگ است
 حکیمان را درین اندیشه بگزار
 شرر از تیشه خیزد باز سنگ است

منه از کف چراغ آرزو را
 بدست آور مقام ها و هو را
 منشو در چار سوئے این جهان گم
 بخود باز آؤ بشکن چار سو را

دل دریا سکون بیگمانه از تست
 به جیشش گوهر یک دانه از تست
 توائے موج اضطراب خود نگهدار
 که دریا را متاعِ خانه از تست

دو گیتی را بخود باید کشیدن
 نباید از حضور خود رمیدن
 به نور دوشش بین امروز خود را
 ز دوشش امروز را نتوان ربودن

بمائه لاله خود را و انمودی
 نقاب از چهره زیبا کشودی
 ترا چون برد میدی لاله گفتند
 بشاخ اندر چسان بودی؟ چه بودی؟

(۶)

نگرید مرد از رنج و غم و درد
 ز درد ران کم نشیند بر دلش کرد
 قیاس او را ممکن از گریه خویش
 که هست از سوز و مستی گریه مرد!

نه پنداری که مرد امتحان مرد
نمیدارد گرچه زیر آسمان مرد
تراشایان چنین مرگ است ورنه
زهر مرگه که خواهی می توان مرد!

اگر خاک توان زبان محرم نیست
بشاخ تو هم از نیسان نمیست
بخشم آزاد شو، دم را نگه دار
که اندر سینه پر دم غم نیست!

پریشان هر دم ماز غم چند
شریک هر غم نامحرم چند
ولیکن طرح فرداے توان رنجیت
اگر دانی بهائے این دے چند!

جوان مردے که دل باخویشتن بربت
رود در بحر و دریا ایمن از شست
نگه را جلومستی با حلال است
ولے باید نگه داری دل و دست!

از ان غم ها دلِ مادر دمنده است
که اصلِ او ازین خاک نشنیده است
من و تو و زان غم شیرین ندانیم
که اصلِ او ز افکارِ بلند است

مگو با من خدایِ ما چنین کرد
که شستن می توان از دامنش کرد
نه و بالا کن این عالم که در دے
قمارے می برد از مردِ از مرد!

برون کن کینه را از سینه خویش
که دو دِ خسانه از روزنِ برون به
ز کشتِ دلِ مده کس را خراجے
مشو اے ده خدا غارت کرده

سحرها در گریبان شبِ اوست
دو گیتی را فروغ از کوکبِ اوست
نشانِ مردِ حق دیگر چه گویم
چو مرگ آید بستم بربِ اوست!

(۷)

بیا و صبحدم شبنم بنالید
که دارم از تو امید نگا ہے
دلحم افسردہ شد از صحبت گل
چنان بگزر کہ ریزم بر گیا ہے!

(۸)

دل

دل آن بجز است کو ساحل نوزد
نہنگ از ہیبت موجش بلرزد
از ان سیلے کہ صد ہامون بگیرد
فلک بایک جباب او نیزد

دل ما آتش و تن موج دودش
تپید دمبدم ساز و جودش
بذکر نیم شب جمعیت او
چو سیما بے کہ بند و چوب بخودش

زمانہ کار اور امی برد پیش
کہ مردِ خود نگہدار است درویش
ہمین فقر است و سلطانی کہ دل را
نگہ داری چو دریا گوہر خویش!

نہ نیروی خودی را آزمودے
نہ بند از دست و پایے خود کشودے
خرد ز بجیر بودے آدمی را
اگر در سینہ او دل نبودے

تو می گوئی کہ دل از خاک و خون است
گرفتارِ طلسم کاف و نون است
دل ما گرچہ اندر سینہ ماست
ولیکن از جہانِ مابرون است

جہانِ مہر و مہ ز تار می اوست
کشاد ہر گمرہ از زار می اوست!
پیائے وہ زمین ہندوستان را
غلام آزاد از بیداری اوست!

من و تو کثرت یزدان، حاصل ستاین
 عمر و سزندگی را کمل است این
 عجزارِ راه شد دانائے اسرار
 نه پنداری که عقل است این دل ستاین!

گہے جو بندہ حسنِ غریبے
 خطیبے! منبرِ اوازِ صائبے
 گہے سلطانِ باخجل و سپاہے
 ولے از دولتِ خود بے نصیبے!

جہانِ دل جہانِ رنگ و بونہست
 دروہست و بلند و کاخ و کونہست
 زمین و آسمان و چار سونہست
 درین عالم بحرِ اللہ فہونہست!

نگہ دیدہ خرد پیمانہ آورد
 کہ پیمانہ چہان چار سورا
 مے آشائے کہ دل گردنِ مشہ
 بخویش اندر کشید این رنگ و بورا

محبت چیت ہ تاخیر نگاہیت
چہ شیرین زخمے از تیر نگاہیت
بصید دل روی ہ تر کش بیند از
کہ این پنچیر پنچیر نگاہیت

(۹)

خودی

خودی روشن ز نور کبریا کی است
رسائی ہائے او از نار سائی است
جدائی از مقامات وصالش
وصالش از مقامات جدائی است

چہ قوے در گزشت از گفتگو ہا
ز خاک او بر وید آرزو ہا
خودی از آرزو شمشیر گردد
دم اورنگ با بر و زبو ہا

خودی را از وجود حق وجودی
 خودی را از نمود حق نمودی
 نمی دانم که این تا بنده گوهر
 کجا بودی اگر دریا بنمودی!

و لے چون صحبت گل می پذیرد
 همساندم لذت خواہش بگیرد
 شود بیدار چون من، آفریند
 چو من، محکوم تن گردد بیدار

وصال ما وصال اندر فراق است
 کشود این گره غیر از نظر نیست
 گهر گم گشته آغوش دریا است
 ولیکن آب بحر آب گهر نیست!

کف خاکے که دارم از دریا و است
 گل و لیچا نم از ابر ترا و است
 نہ من، رامی شناسم من نہ او را
 و لے دانم که من، اندر بر او است

(۱۰)

جبر و اختیار

یقین دانم کہ روزے حضرت او
ترازوی کے نہد این کاخ و کورا
انراں ترسم کہ فردا کے قیامت
نہ مارا سازگار آید نہ اورا

بہ روم گفت با من راہب پیر
کہ دارم نکتہ از من فراگیر
کنند ہر قوم پیدا مرگ خود را
ترا تقدیر و مارا کشت تدبیرا

(۱۱)

موت

شنیدم مرگ بایزدان چنین گفت
چہ بے نم چشم آن کرگل بنراید
چو جان او بگسدم شرمسارم
ولے اورا ز مردن عابر نایدا

ثباتش ده که میرشش جہات است
 بدست او ز مام کائنات است
 نہ گمردد شرمسار از خوار بی مرگ
 کہ نامحرم ز ناموس حیات است

(۱۲)

بگوا بلیس را

بگوا بلیس را از من پیامے
 تپیدن تا کجا و زریں دایمے
 مرا این خاکدانے خوش نیاید
 کہ صبحش نیست جز تمہید شامے

چہ سان تا از عدم بیرون کشیدند
 ضمیرش سر دوبے ہنگامہ دیدند
 بغیر از جان ماسوزے کجا بود
 ترا از آتش ما آفریدند

جدائی شوقی را روشن بصر کرد
جدائی شوقی را جوئنده تر کرد
نمی دانم که احوال تو چون است
مرا این آب و گیل از من خبر کرد

ترا از آستان خود برانندند
رجیسم و کافرو طاعت خوانندند
من از عیال و ازل در پیچ و تابم
از آن خار که که اندر دل نشاندند

تومی وانی صواب و ناصوابم
نروید وانه از کشت خرابم
نکردی سجده ادا در دمندی
بخود گیری گناه بے حسابم

بیساتا نر در شاهانه بازیم
چهار سو را در گذاریم
به افسون هنر از برگ کا هوش
بهشته این سو که کردون بسازیم

(۱۳) ابلیس خاکی و ابلیس ناری

فسادِ عصرِ حاضر آشکارا است

سپہرا از زشتی او شرمسار است

اگر پیدا کنی ذوقِ نگاہی

دو صد شیطان ترا خد متگزار است!

بہ ہر کور ہر نانِ چشم و گوش اند

کہ در تاراجِ دل ہا سخت گوش اند

گران قیمت گناہی با پشیمانی

کہ این سوداگران از زبان فروش اند

چہ شیطانے خرا مش و اثر کوئے

کند چشم ترا کور از فسوئے

من اورا مردہ شیطانے شمارم

کہ گیرد چون تو چہ چیز بوئے

چہ زہرا بے کہ در پیانہ اوست

شد جان را و تن بیگانہ اوست

تو بینی حلقہ داسے کہ پیدا است

نہ آن داسے کہ اندر داندہ اوست!

بشریتا از مقام خود قنار است
بقدر محکمی او را کثا است
گنہ ہم می شود بے لذت و سرور
اگر ابلیس تو خاکی نہا است

مشو مخپیرا بلیسان این عصر
خسان را غمزه شان سازگار است
اصیلان را ہمان ابلیس خوشتر
کہ یزدان دیدہ و کامل عیار است!

حریف ضرب او مرد تمام است
کہ آن آتش نسب والا مقام است
نہ ہر خاکی سزاوارِ نخب او است
کہ حیدر لاغر کے برو کے حرام است

زہم بدن نہا دن گر چہ دور است
وے لے این نکتہ را گفتن غرور است
بہ این نوزاد ابلیسان ساز و
گنہگار کے کہ طبع او غیور است!

بهیاران طریق

بیساتا کار این اُمت بسازیم
قمار ز زندگی مردانه بازیم
چنان نالیم اندر مسجد شهر
که دل در سینه صلا گذاریم

بہ یارانِ طریق

(۱)

قلندر جترہ باز آسمانہا
 بہ بالِ اوسبک گرد گردانہا
 فضا کے نیلگون پنج پیر گاہش
 نمی گردد بہ گردِ آشیانہا

ز جہانم نعم اللہ ہو رنجیت
 چو گرد از رختِ مہتی چار سو رنجیت
 بگیر از دستِ من سازے کہ تارش
 ز سوزِ زخمہ چون اشکم فرورنجیت!

چواشک اندر دل فطرت پیدم
تپیدم تا بچشم اور سیدم
درخشش من زمرگانش توان دید
کہ من بربرگ کا ہے کم چکیدم

مرا از منطق آید بوکے خامی
ویسل او دلسل ناتمامی
برویم بسته در بار کشاید
دوبیت از پیر رومی یازجامی

بیا از من بگیسراں دیر سالہ
کہ بخشد روح با خاک پیالہ
اگر آیش وی از شیشہ من
قد آدم بروید شاخ لالہ

بدست من همان دیرنیہ چنگ است
درونش نالہ ہائے رنگ رنگ است
ولے بنوازمش باناخن شیر
کہ اورا تار از رگہائے سنگ است

بگو از من بہ پرویزان این عصر
 نہ فرہادم کہ گیسوم تیشہ در دست
 ز خارے کو خلد در سینه من
 دل صد بیستون رامی توان خست

فقیسم ساز و سامانم نگاہیست
 بچشم کوہ یاران برگ کاہیست
 ز من گیسو این کہ زراغ و خمر بہتر
 از و بازے کہ دست آموز شاہیست!

در دل را بروئے کس نہ بستم
 نہ از خویشان نہ از یاران گسستم
 شمع ساختم در سینه خویش
 نہ این چرخ گردان خوش شستم

درین گلشن ندارم آب و جاہ
 نصیبم نے قبائے نے کلاہ
 مرا گلچین بد آر آموز چمن خواند
 کہ رادم چشم نمر کس را نگاہ!

دو صد و اناورین محفل سخن گفت
سخن نازک تر از برگ سمن گفت
و لے با من بگو آن دیده و رکیست
که خارے دید و احوال چمن گفت!

ندانم نکته های علم و فن را
مقام دیگرے دادم سخن را
میان کاروان سوز و سرورم
سبک بے کرد پیران کهن را!

نه پنداری که مرغ صبح خواهم
بجز آه و فغان چیزے ندانم
مده از دست دانا نم که یابی
کلید باغ را در آشیانم

بچشم من جهان جز رنگ و رنگست
نزاران ره و دیک هم فانیست!
گزشتم از هجوم خویش و پیوند
که از خویشان کسے بیگانه تر نیست!

۱۱۱
باین تا بود مندی بودن آموز
بہائے خویش را افزودن آموز
بیفت اندر محیط نغمہ من
بطوف انم چو در آسودن آموز

کہن پروردہ این خاکد انم
و لے از منزل خود دل گرانم
دمیدم گرچہ از فیض غم او
زین را آسمان خود ندانم!

ندانانی تا نباشی محرم مرد
کہ دلہا ز ندہ گردد از دم مرد
نگہدار و ز آہ و نالہ خود را
کہ خوردارست چون مردان غم مرد!

نگاہے آفرین، جان در بدن بین
بشاخان نامیدہ یا سمین بین
و گرنہ مثل تیرے در کمانے
ہدف را با نگاہ تیز زن بین

خرد بیگانه زوق یقین است
 قمار علم و حکمت بد نشین است
 دو صد بوی جاد و زاری نیرزد
 بنادانے کہ چشمش راہ بین است!

قماش و نقرہ و لعل و گہر چیست؟
 غلام خوش گل و زر زین کمر چیست؟
 چو نیردان از دو گیتی بے نیازد
 دگر سرمایہ اہل ہنر چیست؟

خودی رانش من عین ہوش است
 ازان مینخازہ من کم خروش است
 مے من گرچہ ناصاف است درکش
 کہ این نہ جرعه خمہائے دوش است!

ترا با خسر قہ و عمامہ کارے
 من از خود یا فتم بویے نگاہے
 ہمین یک چوب بانی سرمایہ من
 نہ چوب نمبرے نے چوب دارے

چو دیدم جو هر آئینه خویش
 گر فتم خلوت اندر سینه خویش
 ازین دانشوران کور و بے فوق
 رسیدم با غم در سینه خویش!

چو رخت خویش بر بزم ازین خاک
 همه گفتند با من آشنا بود
 و لیکن کس ندانست این مثل
 چه گفت و با که گفت و از کجا بود!

(۲)

اگر دانا دل و صافی ضمیر است
 فقیرے با تھی دسی امیر است
 بدوش منعم بے دین و دانش
 قباے نیست پالان حریر است!

سجودے آوری دارا و حجم را
 مکن اے بے خبر رسوا حرم را
 مہر پیش فرنگی حاجت خویش
 ز طاقِ دل فروریز این صنم را

شنیدم بیتکے از مرد پیرے
 کہن فرزانہ روشن ضمیرے
 اگر خود را بنساری نگہداشت
 دو گیتی را ہیگسرد آن فقیرے

ہسان اندر دو حرفے ستر کار است
 مقام عشق منبر نیست دار است
 برا ہیمنان ز نمرودان نترسد
 کہ عودِ خام را آتش عیار است!

محو از لالہ از کس غم گساری
 چو من خواہ از درونِ خویش یاری
 بہر بادے کہ آید سنینہ بکشاے
 نگہدار آن کہن داغے کہ داری

زیرے یاد دارم این دو اندرز
نباید جز بجان خوشتن زیست
گریز از پیش آن مرد فردوست
که جان خود گم و کرد و به تن زیست!

لسا حل گفت موج بیقرارے
بفرعونے کنم خود را عیارے
گجے بر خویش می پیچم جومارے
گجے رقصم به ذوق انتظامے!

اگر این آب و جا ہے از فرنگ است
جبین خود منسرب ز بردار
سرین را ہم به چوبش ده که آخر
حقے دارد به خسر پالان گمراوا

فرنگی را دے زیر نیکن نیست
متاع او هم ملک است دین نیست
خداوندے که در طوف طغش
صد ابلیس است و یک روح الامین نیست

من و تو از دل و دین نا امیدیم
 چو بوی گل را صلی خود در میبدم
 دل ما مرمود دین از مردنش مرمود
 و دوتا مرگه بیک سودا خسریدیم

مسلمانان که داند در مریین را
 نسیاید پیش غیر الله جبین را
 اگر گردون به کام او نه گردد
 به کام خود بگرداند زمین را!

دل بیگانه خورین خالان نیست
 شب و روزش ز دور آسمان نیست
 تو خود وقت قیام خویش دریاب
 نماز عشق و مستی را ازان نیست

مقام شوق بے صدق و یقین نیست
 یقین بے صحبت روح الامین نیست
 گرا از صدق و یقین داری نصیب
 قدم بیباک نه کس در کمین است!

مسلمان را ہمیں عرفان و ادراک
کہ در خود فاش بیند ریز لولاکی
خدا اندر قیاس با ننگین
شناس آن را کہ گوید ما عرفناک

بہ افرنگی بتسان خود را سپردی

چہ نامردانہ در تنخسانہ مردی

خسرو یگانہ دل، سینہ بے سوز

کہ از تاکِ نیاگان مئے نخوردی

نہ ہر کس خود گرد ہم خود گذراست

نہ ہر کس مست تازا ندنیاز است

قبائے لالہ خونین قبائے است

کہ ہر بالائے نامردان دورا است

۱۰ تلخیص بحریث: لولاکی طہا خلقتہ الافلاک۔

۱۱ : صاع عرفناک حق معصفتی۔

بسوزد مومن از سوز و جودش
 کشود هر چه بستند از کشودش
 جلال کبریائی در قیامش
 جمال بندگی اندر سجودش!

چه پرستی از نماز عاشقان
 رکوعش چون سجودش محرابان
 تنبیه و تاب بیکه الله اکبر
 نه گنج بد در نم از نیچگان!

دو گیتی را صلا از قرأت اوست
 مسلمان لا یموت از رکعت اوست
 ندانند کشته این عصر بے سوز
 قیامت ها که در قد قامت اوست

له صلابه: دعوت -

له لا یموت: زنده جاوید -

فرنگ آئین رزاقی بداند
 به این بخش از ووامی ستاند
 به شیطان آنچه چندان روزی رساند
 که یزدان اندر آن حیران بماند

چه حاجت طول دادن داستان را
 بحر فغی گویم اسرارِ نهان را
 جهانِ خویش با سوداگران داد
 چه داند لامکان قدرِ مکان را!

بہشتے بہرِ پاکانِ حرمِ ہست
 بہشتے بہرِ اربابِ ہمہ ہست
 بگو مہندی مسلمان را کہ خوش باش
 بہشتے فی سبیل اللہ ہمہ ہست!

مثنوی پس چہ باید کرد

مع
مسافر

ناشر

کتب خانہ ندیریہ مسلم منزل کھاری باؤلی دہلی

قیمت دو روپے

کلیات اقبال فارسی

علامہ اقبال علیہ الرحمۃ کا مجلد فارسی کلام
انتہائی خوبصورت انداز میں بڑی احتیاط سے
جھپایا گیا ہے۔ ظاہری اور معنوی خوبیوں کا
بہترین مرقع۔
قیمت مجلد مع گروپوش پندرہ روپے

صلنے کا پتہ

کتاب خانہ ندیرہ مسلم منزل کھاری باؤلی۔ دہلی۔

مثنوی مسافر

اقبال

بسم الله الرحمن الرحيم

نادرا فغان شبه درویش خو
 کار ملت محکم از تند بیراو
 چون ابوذر خود گذر اندر نماز
 عبا صدیق از جمالش تازه شد
 از غم دین در دلش چون لاله داغ
 در نگاهش هستی ارباب فوق
 خسروی شمشیر و درویشی نگاه
 فقر و شاهی واردات مصطفی است
 این دو قوت از وجود مومن است
 رحمت حق بر روان پاک او
 حافظ دین مهین شمشیر او
 ضربتش هنگام کین خارا گذار
 عهد فاروق از جلالش تازه شد
 در شب خاور و جود او چراغ
 جوهر جانش سراپا جذب و شوق
 هر دو گوهر از محیط کماله
 این تجلیهای ذات مصطفی است
 این قیام و آن سجود مومن است

فقر سوز و درد و داغ و آرزو مست
 فقرنا و را آخر اندر خون تپید
 اے صبا لے رہ نور دینر گام
 شاہ و رنخواب است پا آہستہ نہ
 از حضور او مرا فرمان رسید

فقر اور خون تپیدن آبرو مست
 آفسون بر فقر آن مرد شہید
 در طواف مرقدش نمر یک خرام
 غنچہ را آہستہ تہ تر یکشا گمرہ
 آنکہ جان تازہ در خاکم و مید

سو خستیم از گمر می آواز تو
 لے خوش آن قومے کہ داند را از تو
 از غم تو ملت ما آشناست
 می شناسیم این نواہا از کجا است!
 لے بہ آغوش صحاب ما چو برق
 روشن و تابندہ از نور تو شرق
 یک زمان در کوہسار ما درخش
 عشق را باز آن تب و تابے بہ بخش
 تا کجا در بند ہا باشی اسیر
 تو کلیمی راہ سیناے بگیری

طے نمودم بلغ و راغ و دشت و در
 خیبر از مردان حق بیگانہ نیست
 چون صبا بگن شتم از کوہ و کمر
 در دل او صد ہزار افسانہ ایست!

جاده کم دیدم از و پچپیده تر
 سبز و امان کھسارش بجھے
 سزینے کبک او شاہین مزاج
 در فضائش جڑہ بازاران تیز چنگ
 لیکن از بے مرکز می آشفته روز
 قر بازان نیست در پروازشان
 آہ قوے بے تب ثواب حیات
 آن یکے اندر سجود این ورقیام
 یا وہ گرد در خم و پچپیش نظر
 از غمیش بر نیاید رنگ و بوئے
 آہوئے او گیرد از شیران خراج
 سزہ برتن از نہیب شان پلنگ
 بے نظام و ناتمام و نیم سوز
 از تدر و ان پست تیر پروازشان
 روزگارش بے نصیب واردات
 کار و بارش چون صلوات بے اما
 ریز ریز از سنگ اویناے او
 آہ! از امر و زبے فرواے او

خطاب بہ اقوام سرحد

لے ز خود پوشیدہ خود را باز یاب
 ریز وین مصطفیٰ وانی کہ چیست
 چیست دین؛ دریافتن اسم از خویش
 آن مسلمانے کہ بیستہ خویش را
 از ضمیر کائنات آگاہ اوست
 در مسلمانے حرام است این حجاب
 فاش دیدن خویش را شاہی است
 زندگی مرگ است بے دیدار خویش
 از جہانے برگزیند خویش را
 تیغ لا صوجود الا للہ اوست

در مکان و لا مکان غوغائے او
 تا دلش سترے زاسرارِ خداست
 بندہ حق وارث پیغمبران
 تا جہانے و یگرے پیدا کند
 زندہ مرد از غیر حق دارد فراغ
 پائے او محکم بر زم خیر و شر
 صبحش از بانگے کہ بر خیزد ز جان
 فطرت او بے جہات اندر جہات
 ذرہ از گردِ راهش آفتاب
 فطرت او را کشا و از ملت است
 اندکے گم شو بقرآن و خبر
 در جہان آوارہ بیچارہ
 بند غیر اللہ اندر پائے تست
 میر خیل از مکر پنهانی بترس
 ز آتش مردان حق می سوزمت

نہ سپہر آوارہ پہنائے او
 جیت اگر از خویشتن نا آشناست
 او ننگجہد در جہان دیگران
 این جہان کہنہ را بر ہم زند
 از خودی اندر وجود او چراغ
 ذکر او شمشیر و فکر او سپر
 نے ز نور آفتابِ خاوران
 او حریم دور طوافش کائنات
 شاہد آمد بر عمر و ج او کتاب
 چشم او روشن سوا و از ملت است
 بازے نادان بخویش اندر نگر
 وحدتے گم کردہ صد پارہ
 و غم از دماغے کہ در سیمائے تست
 از ضیاع روح افغانی بترس
 نکستہ از پیر روم آموزمت

”زرق از حق جو مجوا زید و عمر
 مستی از حق جو مجوا زینگ و خمر

گلِ مخسر گل را مخور گل را بجز
زانکه گلِ خوارست دائم زرد و
دل بجوتا جاودان باشی جوان
از تجسلی چهره ات چون ارغوان
بنده باش و بر زمین رو چون سمند
چون جنازه نمانی که برگردن برند

شکوه کم کن از سپهر لاجورد
از مقام ذوق و شوق آگاه شو
عالم موجود را اندازه کن
برگ و ساز کائنات از وحدت است
در گنر از رنگ و بو بایست که
این که سامان نیر ز باد و جو
زندگی بر آرزو و وار و اساس
چشم و گوش و بوش تیر از آرزو
هر که تخم آرزو در دل نه کشت
آرزو و سرمایہ سلطان و میر
آب و گل را آرزو آدم کند
جز بگرد افتاب خود مگرد
فرق و صیت و مهر و ماه شوا
در جهان خود را بلند آوازه کن
اندین عالم حیات از وحدت است
یا که شوا از آرزو بایست که
نقش بند آرزو کے تازہ شو
خویش را از آرزو کے خود شناس
مشت خاک کے لاله خیز از آرزو
پائمال و یکران چو سنگ و خشت
آرزو جام جهان بین فقیر
آرزو مار از خود محرم کند

چون شر از خاک مایمی جہد
 ذرہ را پہنائے گردون می و ہدا
 پورِ آذر کعبہ را تعمیر کرد
 از نگاہے خاک را اکسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن
 مشقت خاک خویش را اکسیر کن

مسافر وارومی شود بہ شہر کابل و حاضر
 می شود بحضور اعلیٰ حضرت شہید

شہر کابل خطۂ جدت نظیر
 چشم صائب از سوادش سرمہ چین
 آب حیوان از رگ تا کش بگیر
 در ظلام شب سمن زارش نگر
 روشن و پائندہ باد آن سزمین
 آن دیار خوش سواد آن پاک بوم
 بر بساط سبزہ می غلطد سحر
 آب او براق و خاکش تابناک
 باد او خوش تر باد شام و روم
 زندہ از موج نسیمش مرونک
 آفتابان خفتہ در کہسار او
 مثل تیغ از جو ہر خود بے خبر
 ساکنانش سیر چشم خوش گھر

لے مرزا صائب تبریزی در مدح کابل گوید :-

«خوشا و تفتہ کہ چشمم از سوادش سرمہ چین گردد»

قصر سلطانی کہ نامش دل کشاست
شاہ را دیدم در آن کاخ بلند
خلق او اقلیم و بہار را کشود
من حضور آن شہ والاگر
جامم از سوز کلامش در گداز
پادشاہے خوش کلام و سادہ پوش
صدق و اخلاص از نگاہش آشکار
خاک و از نوریان پاکیزہ تر
در نگاہش روزگار شرق و غرب
شہریارے چون حکیمان نکتہ دان
پرودہ ہا از طلعت معنی کشود
گفت از آن آتش کہ داری در بدن
بہر کہ اورا از محبت رنگ بپوست
در حضور آن مسلمانے کریم
گفتم این سرمایہ اہل حق است
اندر دہرا بتدارا اتہا است
نشہ حرقم بخون او وید

۱۱
ز آنراں را گرد راہش کیماست
پیش سلطانی فقیرے در و مندا
رسم و آیین ملوک آنجا نہود
بے نوا مردے بدر بکے عمر
دست او بوسیدم از راہ نیاز
سخت کوش و نیم خوئے و گرم جوش
دین و دولت از وجودش استوار
از مقام فقر و شاہی با خبر
حکمت اورا ز دار شرق و غرب
رازدان ترو جزر امتان
نکتہ ہائے ملک و دین را و نمود
من ترا دانم عزیز خویش تن
در نگاہم ہاشم و محمود دوست
ہدیہ آوردم ز قرآن عظیم
در ضمیر او حیات مطلق است
حیدر از نیروئے اخیر کشا است
داندانہ اشک از چشمش چکید

گفت "تا دور جهان میچاره بود از غم وین و وطن آواره بود
 کوہ و دشت از اضطرابم بے خبر از غمان بے حسابم بے خبر
 ناله بانگ ہزار آہیں ختم اشک با جوئے بہار آہیں ختم
 غیر قرآن غم گسار من نبود
 قوتش ہر باب را بر من کشود

گفتگوئے خسرو والا نثار و باز با من جذبہ ہر شمار و
 وقت عصر آمد صدائے الصلوات آن کہ مو من را کند پاک از جہات
 انتہائے عاشقان سوز و گداز کمر و اندر افتدائے او نماز
 راز ہائے آن قیام و آن سجود
 جز بہ بزم محرمان نتوان کشود

ہرمزار شہنشاہ بابرخداشیانی

بیا کہ ساز فرنگ از نو ابرافنا و است
 درون پرودہ او نغمہ نیست فریاد است
 زمانہ کہنہ بتان را ہزار بار آراست
 من از حرم نہ گزشتم کہ پختہ نیا و است

درفشِ ملتِ عثمانیان دو باره بلند
 چه گویم بیت که به تیموریان چه افتاد است با
 خوشا نصیب که خاک تو آر میسد اینجا
 که این زمین ز طلسمِ فرنگ آزاد است!
 هزار مرتبه کابل نکوتر از دلی است
 که آن عجزه عروسِ هزار داماد است
 درون دیده نگه دارم اشکِ خونین را
 که من فقیرم و این دولتِ خدا داد است
 اگر چه پیرِ حرم و ردِ لاله دارد
 کجا نگاه که بترنده تر از پولاد است!

سفر به غزنی و زیارت مزارِ حکیم سنائی

از نواز شهباسی سلطان شهید تلمتہ سنج خاوران ہندی فقیر تاز شہر خسروی کردم سفر سینہ بکشادم بہ آن بادے کربار آہ! غزنی آن حریمِ علم و فن	صبح و شام صبح و شام روزِ عید میہمانِ خسرو کیوان سریر شد سفر بہ من سبک تر از حفر لالہ رست از فیض او در کہسار مرغزارِ شیر مردان کہن
---	---

دولت محمود را زیبا عروس
خفته در خاکش حکیم غزنوی
آن حکیم غیب، آن صاحب مقام
من ز پیدا، وز پنهان دور سرور
اونقاب از چهره ایمان کشود
هر دور از حکمت قرآن سبق
در فضائے مرقد او سو ختم
گفتم اے بیننده اسرار جان
عصر ما و رفته آب و گل است
مومن از افرنگیان دید آنچه دید
تا نگاہ ادب از دل نخورد
اے حکیم غیب، امام عارفان

آنچه اندر پرده غیب است گوئے
بو که آب رفته باز آید بجوئے

از حنا بندان او دانائے طوس
از نوائے اول مردان قوی
ترک جوش، رومی از ذکرش تمام
هر دور اسرما یہ از ذوق حضور
فکر من تقدیر مومن و انمود
از حق گوید من از مردان حق
تا متاع ناله اند و ختم
بر نور و شن این جهان و آن جهان
اہل حق را مشکل اندر مشکل است
فتنہ با اندر حرم آمد پدید
چشم اورا جلوہ افرنگ برود
پنختہ از فیض تو خام عارفان

روح حکیم سنائی از بهشت برین

جواب می دهد

رازوان خیر و شر گشتم ز فقر
یعنی آن فقرے کہ داند راہ را
اندرون خویش جوید لا اله
فکر جان کن چون زنان بر تن متن
سلطنت اندر جهان آب و گل
مومنان زیر سپهر لاجورد
می ندانی عشق و مستی باز گجاست
زنده تا سوز او در جان تست
یا خبر شوا ز رموز آب و گل
دل ز دین سر چشمہ ہر قوت است
دین مجو اندر کتب اے بے خبر
بو علی دانندہ آب و گل است

زنده و صاحب نظر گشتم ز فقر
بیند از نور خودی اللہ را
در تہ شمشیر گوید لا اله
ہمچو مردان گوئے در میدان فکن
قیمت او قطرہ از خون دل
زندہ از عشق اندونے از خواب خورد
این شعاع آفتاب مصطفی است
این نگہ دارندہ ایمان تست
پس بزن بر آب و گل کسیر دل
دین ہمہ از معجزات صحبت است
علم و حکمت از کتب دین از نظر
بے خبر از خستہ گیہاے دل است

نیش و نوش بو علی سینا بسل
مصطفیٰ بحر است و موج او بلند
مذتے پر سا حشس سجیدہ
یک زمان خود را بدریا و رنگین
اے مسلمان جز براہ حق مرو
پروہ بگزار آشکارائی گزین
دوش دیدم فطرت بیتاب را
چشم او بر زشت و خوب کائنات
وست او با آب و خاک اندر ستیز
گفتش در جستجوئے کیستی؟
گفت از حکم خدا اے ذوالمنن
مشت خاک کے را بصد رنگ آنمود
آخرا و را آب و رنگ لاله داد
باش تا بینی بہار دیگرے
ہر زمان تدبیر ہا دارد رقیب
بر درون شاخ و گل دارم نظر
ی لاله را در وادی و کوہ و دمن

چارہ ساز یہاے دل از اہل دل
خیر و این دریا بجوئے خویش بند
لطمہ ہائے موج او نادیدہ!
تار و این رفتہ باز آید ز تن
نما امید از رحمت عامے مشو
تا بلرزو از سجود تو زمین
روح آن ہنگامہ اسباب را
در نگاہ او غیوب کائنات
آن بہم پیوستہ و این ریز ریز
در تلاش تار پوئے کیستی؟
آدے نو سازم از خاک کہن
پے بہ پے تا بید و سنجید و فرود
لا الہ الا اندر ضمیر او نہاد
از بہارِ پاستان رنگین ترے
تا نگیری از بہار خود نصیب
غنچہ ہار اویدہ ام اندر سفر
از و میدان باز نتوان داشتین

بشنود مردے کہ صاحب جتواست
نغمہ را کو ہنوز اندر گلوست!

ہرمزار سلطان محمود علیہ الرحمۃ

خیزد از دل نالہ ہا بے اختیار
آن دیار و کاخ و کو ویرانہ ایست
گنبدے اور طوف او چرخ برین
آن کہ چون کودک لب از کوثر شست
برقی سوزان تیغ بے زہل را
زیر گردوں آیت اللہ را یتش
شوخی فکرم مرا از من ربود
رخ نمود از سینہ ام آن آفتاب
مہر گردون از جلالش در رکوع
وارہیدم از جان چشم و گوش
شہر غزنی یک بہشت رنگ بو
قصر ہائے او قطار اندر قطار
نکتہ سنج طوس را دیدم بہ بزم

آہ! آن شہرے کہ نہ بجا بود پیرا!
آن شکوہ و فال و فرافسانہ ایست
تربت سلطان محمود است این!
گفت در گہوارہ نام او نخست
دشت و در لہر زندہ از طغارا
قدسیان قرآن مرا بر تر بخش
تا نبودم در جہان دیروز و روز
پر دگیہا از فروغش بے عجب
از شعاعش دوش می گرد و طلوع!
فاش چون امروز دیدم صبح دوش
آبجو یا نغمہ خوان در کاخ و کو
آسمان با قبتہ ہایش ہم کنار
لشکر محمود را دیدم بہ بزم

(منوی پس چہ باید کرد)

روح سیر عالم اسرار کرد تا مرا شوریده بیدار کرد
آن همه مشتاقی و سوز و سرور در سخن چون زنده بپروا جصور
تخم آتش که اندر آن ویرانه کاشت گفتگو با خدای خورش داشت

تا نبودم بے خبر از رازِ او
سو خستم از گرمی آوازِ او

مناجاتِ مردِ شوریده در ویرانه غزنی

لاله بهر یک شمعِ آفتاب واروان در شاخ چندین پیچ و تاب
چون بهارِ او را کند عمریان و فاش گویدش جز یک نفس ایجا بهاش
هر دو آمد یک و گمرا ساز و برگ من ندانم زندگی خوشتر که مرگ
زندگی بهیم مصافِ نیش و نوش رنگ و نم امرو را از خونِ دوش

الامان از مکرِ ایامِ الامان

الامان از صبح و از شامِ الامان

اے خدای نقشِ بندِ جان و تن یا تو این شوریده وار و یک سخن
فتنه با بینم و رین ویرِ کهن فتنه با در خلوت و در انجمن
عالم از تقدیر تو آمد پدید یا خدای و گیر او را فریاد
ظاہرِش صلیح و صفا باطنِ ستیز اہل دل را شیشہ دل ریز ریز

صدق و اخلاص و صفایابی نماید
چشم تو بر لاله رویان فرنگ
از که گیرد در ربط و ضبط این کائنات
مرد حق آن بنده روشن نفس
ادب بند نقره و فرزند وزن
این مسلمان از پرستاران کیست
سینه اش بے سوز و جانش بے خروش
قلب او نا محکم و جانش نثرند
در مصاف زنده گانی بے ثبات
مرگ را چون کافران داند ملک
شعله از خاک او باز آفرین
باز جذب اندرون او را بد
شرق را کن از وجودش استوار

بحر احمدر را بچوب آتش گاف
از شکویش لرزه افکن بقاف

آن تلمح بشکست آن ساقی نماید
آدم از افسون شان بے آب رنگ
لے شهید عشوه لات و منات
نائب تو در جهان او بود و بس
گر توانی سو منات او شکن
در گریبانش یکے هنگامه نیست
او سرافیل است صور او خموش
در جهان کالاکه او نار جمند
دارد اندر آستین لات و منات
آتش او کم بهمانند خاک
آن طلب آن جستجو باز آفرین
آن جنون و فتنون او را بد
صبح فردا از گریبانش برآر

قندھار و زیارت خرقہ مبارک

قندھار آن کشور مینو سواد
اہل دل را خاکِ او خاکِ مراد
رنگِ ہا بوا ہوا ہا آب ہا
آب ہا تا بندہ چون بہاب ہا
لالہ ہا در خلوتِ کہسار ہا
نار ہا تیغِ بستہ اندر تار ہا
کوئے آن شہر است سارا کوئے دوست
ساربان بر بندِ محلِ سوئے دوست

می سرایم دیگر از یاران نجد
از نوایِ ناقہ را آرم بہ وجدا

غزل

از دیرِ مغان آیم بے گردشِ صہبہا مست
در منزلِ لا بودم از باوہ الا مست
وانم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بیند
کرد است مرا ساقی از عشوہ و ایام مست
وقت است کہ بکشایم مینخانہ رومی باز
پیرانِ حرم و یدم در محنِ کلیدِ مست

این کارِ حکیم نیست، دامانِ کلیم گیر
 صد بندهٔ ساحلِ مست یک بندهٔ دریاست
 دل را بچمن برودم از باد چمن افسرد
 میرد بخیا بان با این لالهٔ صحرای مست
 از حرفِ دل آویزش اسرارِ حرم پیدا
 دی کا فر کے دیدم در وادی بطحا مست

سینا است که فاران است یارب چه مقام است این

هر ذرهٔ خاک من چشمی است تماشا مست	خرقة آن "بُرْمَزْ خُ لَا یَبْغِیَانْ"
دیدمش در زکتهٔ "لی خرقَتان"	دین او آئین او تفسیر کل
در جبین او خطِ تقدیر کل	عقل را او صاحب اسرار کرد
عشق را او تیغِ چوهر دار کرد	کاروانِ شوق را او منزل است
ماه همه یک مشت خاکیم او دل است	آشکارا ویدنش اسرارِ کس است
در ضمیرش مسجِدِ اقصای است	آنداز پیراهن او بوئے او
داد ما را نعرهٔ اَللّٰهُمَّ	

اے بُرْمَزْ خُ لَا یَبْغِیَانْ؛ تلخیص بہ آیہ قرآنی۔ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ فُقَرٌ
 وَالْجَفَاءُ؛ (حدیث) اے اسرارے؛ تلخیص بہ آیہ قرآنی۔

بادل من شوق بے پروا چہ کرد
 رقصہ اندر سینہ از زور جنون
 گفت من جبریلیم و نور حسین
 شعر رومی خواند خندید و گریست
 و حرم با من سخن رندانہ گفت
 گفتش این حرف بیابا کازہست
 من ز خون خویش پروردم ترا
 باز یاب این نکتہ رائے نکتہ رس
 گفت عقل و ہوش آزار دل است
 نعرہ باز دتا فتاداندر سجود
 شعلہ آواز او بود، او نبود!

بادل من شوق بے پروا چہ کرد
 رقصہ اندر سینہ از زور جنون
 گفت من جبریلیم و نور حسین
 شعر رومی خواند خندید و گریست
 و حرم با من سخن رندانہ گفت
 گفتش این حرف بیابا کازہست
 من ز خون خویش پروردم ترا
 باز یاب این نکتہ رائے نکتہ رس
 گفت عقل و ہوش آزار دل است

بر مزار حضرت احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ موسس ملت افغانیہ

از ضمیرش ملت صورت پذیر
 با فروغ از طوفان و سیما کے مہر

تربت آن خسرو روشن ضمیر
 گنبد اورا حرم داند سپہر

مثلِ فتح آن امیرِ صف شکن
ملتے را داد فوقِ جستجو

از دل و دست گھر پئے کہ داشت
نکتہ سنج و عارف و شمشیر زن
گفت کن دائم مقام تو کجاست
خشت و سنگ از قبض تو دلائے دل
پیش مالے آشنائے کئے دوست
اے خوش آن کو از خودی آئینہ ساخت

پیر گردید این زمین و این سپهر
گرمی ہنگامہ می بایدش
بندہ مومن سرا فیلی کند
اے ترا حق داد جان ناشکیب

سکہ زرو ہم با قلم سخن
قدسیان تسبیح خوان بر خاک او
سلطنت ہا برو بے پروا گزاشت
روح پاکش با من آمد در سخن
نغمہ تو خاکیان را کیماست
روشن از گفتار تو سینا کے دل
یک نفس نبش کہ داری بوئے دوست
وند ران آئینہ عالم را شناخت
ماہ کور از کور چشمیہا کے مہر
تا نخستین رنگ و بو باز آیدش
بانگ او ہر کہنہ را بر ہم زند
تو ز سر ملک دین داری نصیب

فاش گو با پورِ نادر فاش گو
باطن خود را بہ ظاہر فاش گو

خطاب به پادشاه اسلام اعلیٰ حضرت

ظاہر شاہ

ایڈکالہ اللہ ربہ

سایہ تو خاک مارا کیمیاست	اے قبائے پادشاهی بر تو راست
سطوت تو ملک و دولت را حصار	خسروی را از وجود تو عیار
تخت احمد شاه را شائے دگر	از تو اے سرمایہ فتح و ظفر
از دل و از آرزو بیگانه به	سینه بای مہر تو ویرانه به
نیم شب از تاب او گرد و سحر	آب گون نیغے کہ داری در کمر
من چه گویم باطن او ظاہر است	نیک می دانم کہ تیغ ناور است
حرف شوق آورده ام از من پیر	
از فقیرے رمز سلطانی بگیر	
گرد این ملک خدا دادے نگر	اے نگاہ تو ز شایین تیر تر
چست آن چیزے کہ می بایست نیست	این کہ می بینیم از تقدیر کیست
روز و شب آئینہ تقدیر است	روز و شب آئینہ تدبیر است

باتو گویم اے جوان سخت کوش
 هر که خود را صاحب امروز کرد
 او جهان رنگ و بورا آبروست
 مرد حق سرمایہ روز و شب است
 بنده صاحب نظر پیرا ام
 از نگاہش تیز تر شمشیر نیست
 لرزد از اندیشه آن پختہ کار
 چون پدر اہل ہنر را دوست دار
 ہمچو آن خلد آشیان بیدارند
 می شناسی معنی کترار چیست ؟
 امتان را در جهان بے ثبات
 سرگزشت آل عثمان را نگر
 تاز کتراری نصیب داشتند
 مسلم ہندی چرا میدان گزشت ؟
 مشیت خاکش آنچنان گردیدہ سرو
 ذکر و فکر نادری در خون تست
 اے فروغ دیدہ برنا و پیر

چیست فروا، دختر امروز و دوش
 گرد او گرد و سپر گرد گرد
 دوش از مرد ناز و افروا از دوست
 زانکہ او تقدیر خود را کوکب است
 چشم او بیناے تقدیر اُم
 ماہمہ نجیر از آنچیر نیست
 حادثات اندر بطون روزگار
 بنده صاحب نظر را دوست دار
 سخت کوش و پردم و کتراری
 این مقامے از مقامات علی سرت
 نیست ممکن جز بہ کتراری حیات
 از فریب غم بیان خونین جگر
 در جهان دیگر علم افراشتند
 ہمت او بوئے کتراری داشت
 گرمی آواز من کارے نہ کردا
 قاہری باد ببری در خون تست
 ستر کار از ہاشم و محمود گیر

ہم ازان مروے کہ اندر کوہ و دشت
 روز ہاشب ہاپیدن می توان
 صد جهان باقی است در قرآن ہنوز
 باز افغان را ازان سوزے بدہ
 ملتے گم گشتہ کوہ و کمر
 زانکہ بود اندر دل من سوزہ بند
 کار و بارش را نکو سنجیدہ ام
 مرد میدان زندہ از اللہ ہواست
 بندہ کو دل بغیر اللہ نہ بست
 او نہ گنجد در جہان چون و چند

چون زروے خویش برگیر و حجاب

او حساب است او ثواب است او عذاب!

برگ و ساز کتاب حکمت است
 آن فتوحات جہان ذوق و شوق
 ہر دو انعام خدا کے لایزال
 حکمت شیا فرنگی ز او نیست

حق ز تیغ او بلند آوزہ گشت
 عصر و یگر آفریدن می توان
 اندر آتاش یکے خود را بسوز
 عصر اورا صبح نور و زرے بدہ
 از جبینش ویدہ ام چیزے دگر
 حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
 آنچہ نہمان است پیدا ویدہ ام
 زیر پا کے او جہان چار سواست!
 می توان سنگ اتد جاج او شکست
 تہمت سائل باین دریا بلند

این دو قوت اعتبار ملت است
 این فتوحات جہان تحت و فوق
 مومنان را آن جمال ست این جلال!
 اصل او جز لذت ایجا نیست

نیک اگر مینی مسلمان زادہ است
چون عرب اندر اردو پایر کشاد
وانہ آن صحرائشینان کاشتند
این پری از شیشہ اسلاف است
لیکن از تہذیب لادینے گریز
فتنہ ہا این فتنہ پرداز آور
از فسوشش دیدہ دل نابھیر
لذت بے تابی از دل می برد

این گہرازدست ما افتادہ است
علم و حکمت را بناد گیر نہاد
حاصلش افرنگیان برداشتند
باز صیدش کن کہ او از قاف ماست
زانکہ او با اہل حق وارد ستیغ
لات و عزتے در حرم بالا آورد
روح از بے آبی او تشنہ میرا
بلکہ دل زین پیگر گل می برد

کہنہ دزدے غارت او بر ملاست

لالہ می نالدر کہ داغ من کجاست!

حق نصیب تو کند فوق حضور
باز گویم آنچه گفتم در زبور

»مردن وہم زیستن لے نکتہ رس

این ہمہ از اعتبارات است و بس

مرد کفر سوزِ نوارا مرد ک

لذت صوت و صدا را مردہ

پیش جنگے مست و مسرور است کور

پیش رنگے زندہ در گور است کور

روح با حق زنده و پائنده است
 ورنہ این را مردہ آن را زنده است
 آنکہ حی لَا یَمُوتُ آ مد حق است
 زیستن با حق حیات مطلق است
 ہر کہ بے حق ز نیست جز مردار نیست
 مگر چہ کس در ماتم اوزار نیست

<p>بر خور از قرآن اگر خواہی ثبات می دہد ما را پیام لَا تَخَفُ قوت سلطان و میرا لَا إِلَهَ تَادُو تَبِغْ لَا وَإِلَّا دَاشْتِمْ خاوران از شعلہ من روشن است از تب و تابم نصیب خود بگیر گوہر و ریائے قرآن سفته ام با مسلمانان غمے بخشیدہ ام عشق من از زندگی دار و سراغ نکتہ ہائے خاطر افروزے کہ گفتہ ہچو نے نالیدم اندک وہ وشت</p>	<p>در ضمیرش دیدہ آب حیات می رساند ہر مقام لَا تَخَفُ ہیبت مرد فقیر از لَا إِلَهَ صَاسُوا اللہ را نشان نگذاشتیم لے خنک مردے کہ در عصر من است بعد ازین ناید چو من مرد فقیر شرح رمز صبغۃ اللہ گفتہ ام کہنہ شمانے را نمے بخشیدہ ام عقل از صہبائے من روشن ایام با مسلمان حرف پر سوزے کہ گفتہ تمام مقام خویش بر من فاش گشت</p>
---	--

حرفِ شوقِ آموختم واسوختم
 یا من آه صبحی گما ہے وادہ اند
 وارم اندر سینہ نورِ لا الہ
 فکرِ من گمردون سیر از فیضِ دست

آتشِ افسردہ باز افسوختم
 سطوتِ کو ہے بکاہِ دادہ اند
 در شرابِ من سرورِ لا الہ
 جوئے ساحلِ ناپزیر از فیضِ دست

پس بجگر از بادہ من یک دو جام
 تادر خشی مثلِ تیغِ بے نیام

مثنوی

پس چہ باید کرد اے اقوام شرق

بخواننده کتاب ۶

سپاه تازہ برانگیزم از ولایت عشق
که در حرم خطرے از بغاوت خرد است
ز مانہ مہ سچ نداند حقیقت اورا
جنون قیامت کہ موزون بقامت خرد است
به آن مقام رسیدم چو در برش کردم
طواف بام و در من سعادت خرد است
گمان مبر کہ خرد را حساب و میزان نیست
نگاہ بندہ مومن قیامت خرد است

بسم اللہ الرحمن الرحیم :

تہیید

پیر رومی مرشد روشن ضمیر
منزلش برتر از ماہ و آفتاب
نور قرآن در میان سینہ اش
از نئے آن نئے توان پاک زاد
گفت جاہنا محرم اسرار شد
جذبہ ہائے تازہ اور اولاد اند
جز تو اسے داتا کے اسرار فرنگ
باش مانند خلیل اللہ مست
امتحان راز نازگی جذب بدون
کاروان عشق وستی را امیر
خیمہ را از کہکشان ساز و طناب
جام جم شرمندہ از آئینہ اش
باز شورے در ہا وین فتاد
خاور از خواب گران بیدار شد
بند ہائے کہنہ را بکشادہ اند
کس نکو شست در نار فرنگ
ہر کہن بتخانہ را باید شکست
کم نظراین جذب را گوید جنون

تہج قوسے زیر چرخ لاجورد
مومن از عزم و توکل قاہر است
تیر را او باز مینداند ز شمر
گوہ سار از ضربت او ریز ریز
نامے از میخانہ من خوردہ
در چین زری مثل ابو مستور فاش
عصر کو از ریز جان آگاہ نیست
فلسفی این رمز کم ہمیدہ است
دیدہ از قندیل دل روشن تکرہ

اے خوش آن مردے کہ دل با کس ملد

بند غیر اللہ را از پاکشاد

تشریری را نہ فہر گادویش
با صرف سفلہ نتوان خوردے
یوسف مارا اگر گر گے برد
اے دنیابے تخیل بے قیاس
ابھی مردے یہ خوش شعرے مرد
سوز از تاثیر او جان در وجود

نارہ عاشق بگویش مردم دنیا
بانگ مسلمان و دیار فرنگ است

بے بتون ذوفنون گلے نکرد
گرندار داین دو جوہر کافر است
از نگاہش عالمے زیر و زبر
در گریبانش ہزار آن رستخیز
کبتگی را از تماشا بردہ
در میان رنگ پاک لہ رنگ باش
دین او جز حبت غیر اللہ نیست
فکر او بر آب و گل پیچیدہ است
پس ندیدہ الا کہ بود و سرخ و زرد

معنی دین و سیاست بازگوئے اہل حق رازین و حکمت بازگوئے
 غم خور و نان غم افزایان مخور (رومی) زانکہ عاقل غم خورد و کودک شکر
 خرقہ خود باراست بر دوش فقیر چون صبا جبرجے گل سامان گیر
 قلزمی بادشت و درہم ستم ستیز
 شبنمی خود را بہ گل برگے بریز

سرخ حق بر مرد حق پوشیدہ نیست روح مومن پیچ می دانی کہ چیت
 قطرہ شبنم کہ از ذوق نمود عطرہ خود را بدست خود کشود
 از خود می اندر غمیر خود شست رخت خویش از خلوت افلاک بست
 رخ سوئے چیلے پایان نکرد خوشتن ما در صدق پنهان نکرد

اندر آغوش سحر یک دم نپید
 تا بکام غنچہ نورس چکید

خطاب بہ مہر عالمتاب

اے امیر خادر اے مہر منیر می کنی ہر ذرہ را روشن ضمیر
 از تو این سوز و سرور اندر وجود از تو ہر پوشیدہ را ذوق نمود
 می رود روشن تر از دست کلیم زور قی ز زمین تو در جوئے سیم
 پرتو تو ماہ را مہتاب داد لعل را اندر دل سنگ آب داد

لالہ را سوزِ درون از فیض تست
 نگران صد پیر و رابری درد
 خوش بیا صبح مراد آورد
 تو فروغ صبح و من پایان روز
 تیرہ خاکم را سراپا نور کن
 تا بروز آرم شب افکارِ شرق
 از لوائے پختہ سازم خام را
 فکرِ شرقی آزاد گرد از فزنگ
 زندگی از گرمیِ فکرِ ست و بس
 چون شود اندیشہ قوی خراب
 میر و اندر سینه اش قلبِ سلیم
 بر کران از حرب و ضرب کائنات
 موج از دریایش کم گردد بلند

پس نختین بایدش تطہیر فکر
 بعد از ان آسان شود تعمیر فکر

در گام موجِ خون از فیض تست
 تا نصیب از شعاعِ تو برد
 ہر شجر را نخلِ سینا کرد
 در غمِ سیرین چراغی بر فروز
 در تجلی ہائے خود مستور کن
 بر فروزم سینہ احرارِ شرق
 گردوش و دیگر وہم ایام را
 از سر و دمن بگیرد آب و رنگ
 حریت از غفلتِ فکرِ ست و بس
 تا سرہ گردد بدستِ سیم ناپ
 در نگاہ او کج آید مستقیم
 چشم او اندر سکون بیند جیات
 گوہر او چون خروفت نا ارجمند

حکمت کلیمی

تا نبوت حکم حق جاری کند
 در نگاہش قصر سلطان کہنہ دیر
 پختہ سازد صحتش ہر خام را
 درس اواللہ بس باقی ہوس
 از نمی و آتش اندر شلخ سماک
 معنی جبریل و قرآن است او
 حکمتش بر ترز عقل و فتنون
 حکمرانے بے نیاز تخت و تاج
 از نگاہش فرودین خیزد ز دے
 اندر آہ سب گاہ ادھیات
 بحر و بر از زور طوفانش خراب
 درس لا خوف علیہم می دہد
 غم و تسلیم در رضا آموزدش

پشت پابر حکم سلطان می زند
 غیرت او بر نتابد حکم غیر
 تازہ غوغا کے وہد ایام را
 تا نیفتد مرد حق در بند کس
 در کف خاک از دم او جان پاک
 فطرۃ اللہ را نگہبان است او
 از ضمیرش اتنے آبار بردن
 بے کلاہ و بے سپاہ و بے خراج
 در دہر خشم تلخ تر گرد ز مے
 تازہ از صبح نمودش کائنات
 در نگاہ ادھیام انقلاب
 تادلے در سینہ آدم نہد
 در جہان مثل چرخ افروردش

اے پشت پازدن، ٹھکرا دینا۔ مے تلیم بہ آیہ قرآنی لَا خَوْفٌ عَلَیْہِمْ وَلَا غَمٌّ
 یَخْشَوْنَ، یعنی مومن خوف و غم سے پاک ہیں۔

من نمی دانم چه افسون می کند
 صحبت او هر حرف را در کند
 بنده در مانده را گوید که خیر
 مرد حق! افسون این دیر کهن
 فقر خواهی از تهی دستی مثال
 صدق و اخلاص نیاز و سوز درد
 بگنیز از کاوس و گے اے زنده مرد
 از مقام خویش دور افتاده
 مرغک اندر شاخسار بوستان
 تو که واری فکرت گردون مسیر
 دیگر این نه آسمان تعمیر کن
 چون فنا اندر رضا کے حق شود
 چار سوئے با فضا کے نیلگون
 در رضا کے حق فنا شو چون سلف
 در ظلام این جهان سنگ و خشت
 تا نگیری از جلال حق نصیب
 ابتداء عشق و مستی قاهر می است

روح را در تن دیگر گون می کند
 حکمت او هر تنی را پر کند
 هر کهن معبود را کن ریز ریز
 از دو حرف ربی آنها علی شکن
 عاقبت در حال و نئے در جاه و مال
 نئے و سیم و قماش و سرخ و زرد
 طوف خود کن گرد و ایوانے مگرد
 گرسی کم کن که شاهین زاده
 بر مراد خویش بند و آشیان
 خویش را از مرغکے کتسر بگیر
 بر مراد خود جهان تعمیر کن
 بنده مومن قضا کے حق شود
 از تعمیر پاک او آید برون
 گوهر خود را برون آرا از صدف
 چشم خود روشن کن از نور برشت
 هم نیابی از جمال حق نصیب
 انتهای عشق و مستی دلیری است

مرد مومن از کمالات وجود او وجود غیر او هر شے نمود

گر بگسرد سوز و تاب نه لا اله

جز بکام او نگردد مهر و ماه

حکمت فرعونی

حکمت ارباب دین کرم عیان
حکمت ارباب کین مکر است و فن
حکمتی از بند دین آزاد و ه
مکتب از تدبیر ادگیر و نظام
شیخ ملت با حدیث دل نشین
از دم او وحدت قومی و دینیم
و انکے قومی کشتیہ تدبیر غیر
می شود در علم و فن صاحب نظر
لقش حق را از نگین خود سترد
بے نصیب آمد را و لاد غیور
از حیا بیگانه پیران کهن
در دل شان آرزو ما بے ثبات

حکمت ارباب کین راهم بدان
مکرو فن؟ تخریب جان تعمیر تن!
از مقام شوق دور افتاده
تا بکام خواجہ اندیشد غلام
بر مراد او کند تجدید دین
کس جز طش نیست جز چوب کلیم
کار او تخریب خود تعمیر غیر
از وجود خود نه گردد با خبر
در ضمیرش آرزو باز او مرد
جان بین چون مرد و دنیا کور
نوجوانان چون زنان مشغول تن
مردان پیدا از بطون امہات

دختران او بتراقت خود اسیر
ساخته پیر و اخته دل باخته
ساعتین شان عیش نظر
ملته خاکستر ادبے شر
پیر زمان اندر تلاش ساز و برگ
مستمان او بخیل و عیش دوست
قوت فرمان روا محبوب و او
از خدا مرز خود بیرون نجست
از میاگان دخترے اندر بغل
دین او عهد وفا بستن بغیر

شوخی چشم و خود نما و خرده گیر
ابروان مثل و دنیغ آخته
سینه ماهی بموج اندر نگر
صبح او از شام او تار یک تر
کار او فکر معاش و ترس مرگ
غافل از مغز نماند و بند پوست
وزیران دین و ایمان سودا و
روزگارش نقش یک فروان بست
الامان از گفته های بے عمل
یعنی از خشت حرم تعمیر دیر

آه کوی دل ز حق پروا خسته
مرد و مرگ خویش را نشناخته
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

نکته می گویم از مردان حال
لا و الا احتساب کائنات
هر دو تقدیر جهان کان و نون

امتان را لا جلال الا جمال
لا و الا فتح باب کائنات
حرکت از لا زاید الا سکون

تانه مزل لا اله الا الله آید بدست
 در جهان آغاز کار از حرف لا است
 ملتے کمر سوز او یک دم تپسید
 پیش غیر الله لا گفتن حیات
 از جنونش هر گریبان چاک نیست
 جذبه او در دِل یک زنده مرد
 بنده را با خواجه خواهی در ستیزه
 هر که را این سوز باشد در جگر
 لا مقام ضربهای پے پے

بند غیر الله را ستوان شکست
 این نخستین منزل مرد خداست
 از گل خود خویش را باز آفرید
 ستاره از هنگامه او کائنات
 در خور این شعله هر خاشاک نیست
 می کند صدر نشین راره نور و
 تنم لا در مشیت خاک او بریز
 هولش از هول قیامت بیشتر
 این غور خداست نه آواز نه

ضرب او هر بود را ساز و نبود
 تا برون آئی ز گرداب وجود

باتومی گویم ز ایام عرب
 ریز ریز از ضرب اولات منات
 هر قبای که بنه چاک از دست او
 گاه دشت از برق بارانش بدر و
 عالم در آتش او مثل خس

تا بدانی پخته و خام عرب
 در جهات آزاد از بند جهات
 قیصر و کسری هلاک از دست او
 گاه بجز از زور طوفانش بدر و
 این همه هنگامه لا بود و بس

تا جہانے تازہ آمد پدر
ہرچہ ہست از تخم ریز یہائے دوست
از کنار جوئے او آورده اند

اندرین ویر کہن پیہم شپید
بانگ حق از صبح خیز یہائے دوست
اینکہ شمع لاله روشن کرده اند

روح دل از نقش غیر اللہ شست

از کف خاکش دو صد ہنگامہ رست

بندگی با خواجہ آمد بچنگ
از ضمیرش حرف لا آمد برون
تیز نیشے برگ عالم زد دست
لا سلاطین، لا کلیسا، لا اہل
مکہ خود را سوئے الا نرا ند
خویش را زین تند باد آرد برون
سوئے الا می خرامد کائنات
نفی بے اثبات مرگ امتنان
تا نگردد لا سوئے الا دلیل
نصرہ لا پیش نمرودے بزن
از جلال لا اہل آگاہ شو

ہمچنان بینی کہ در دور قمر بنگ
روس را قلب و جگر گردید خون
آن نظام کہنہ را بر ہم زد دست
کرده ام اندر مقاماتش نگہ
فکر او در تند باد لا بہا ند
آیدش روزے کہ از زور جنون
در مقام لا نیا ساید حیات
لا و الا ساز و برگ امتنان
در محبت پختہ کے گرد خلیسل
اے کہ اندر حجرہ ساز می سخن
این کہ می بینی نیز ز باد و جو

ہر کہ اندر دست او شمشیر است
جملہ موجودات را فرمانرواست

فقر

چلیست فقر اے بندگان آب و گل
فقر کار خویش را سنجیدن است
فقر خیر گیر با نان شعیر
فقر ذوق و شوق تسلیم و رضا است
فقر بر کزو بیان شبنون زرد
بر مقام دیگر اندازد ترا
برگ و سارا و زقرآن عظیم
گرچہ اندر بزم کم گوید سخن
بے پران را ذوق پروازے دہد
باسلاطین در قند مرد فقیر
از جنون می افکند ہوئے بہ شہر
می نگیرد جز بہ آن صحرا مقام

یک نگاہ راہ بین، یک مرندہ دل
بر دو حرف لا ا لہ یحیی و یست
بستہ فقر اک او سلطان و میر
ما بینیم این متاع مصطفیٰ است
بر نوا میس جهان شبنون زرد
از رجا ج الماس می سازد ترا
مرد درویشے نہ گنج در گلیم
یک دم او گرمی صدا بخمن
پیشہ را تمکین شہبازے دہد
از شکوہ بوریا لہزد سریر
وارہاند خلق را از جبر و قہر
کاندرو شاہین گریزد از حمام

قلب اور قوت از جذب سلوک
آتش ماسوزناک از خاک او
بر نیفتد ملتے اندر نبرد
آبروے ماز استغنا کے دوست
خویشتم را اندر این آئینہ بین

پیش سلطان نعرہ اولاد ملک
شعله نرسد از خس و خاساک او
تا در و باقیست یک ویش مرد
سوز ماز شوق بے پروا کے دوست
تا ترا بخشد سلطان مبین

حکمت دین دل تواری ہائے فقر
قوت دین بے نیازی ہائے فقر

مومنان را گفت آن سلطان دین
الامان از گردش آسمان
سخت کو شد بندہ پاکیزہ کیش
اے کہ از ترک جہان گوئی مگو
را کیش بودن از و دارستن است
صبیح مومن این جہان آب و گل
حل نہ شد این معنی مشکل مرا
وائے آن شاہیں کہ شاہین نکر

مسجد من این ہمہ روئے زمین
مسجد مومن بدست دیگران
تا گیرد مسجد مولائے خویش
ترک این دیر کہن تسخیر او
از مقام آب و گل بر جستن است
باز را گوئی کہ صید خود بہل
شاہیں از افلاک بگریزد چرا
مرغ کے از چنگ او نامد بدرد

اے تعلیم ہے حضور رسالت مآب کی ایک مشہور حدیث کی طرف جس میں ارشاد
ہے کہ تمام روئے زمین میری مسجد ہے۔

در کف نامے ماند زار و سرنگون

پیر نہ زرد اندر فضا کے نیلگون

فقر قرآن احتساب مست بود
فقر مومن چیست؟ تسخیر جہات
فقر کافر خلوت دشت و دراست
زندگی آن راسکون غار و کوہ
آن خدا را جستن از ترک بدن
آن خودی را کشتن و واسوختن
فقر چون عریان شود زیر سپہر
فقر عریان گرمی بدر و حسین
فقر را تا فوق عریانی نماند
آن جلال اندر مسلمانی نماند

وائے مائے طئے این دیر کہن
دل ز غیر اللہ پرواز لے جوان
تا کجا بے غیرت دین ز لیستن
مرد حق باز آفریند خویش را
تینغ لا در کف نہ توداری نہ من
این جہان کہنہ دریا ز اے جوان
لے مسلمان مردن است این ز لیستن
جز بہ نور حق نہ بیند خویش را
لے باز کے رہنے کی جگہ

بر عیار مصطفیٰ خود را زند
تا جہانے ریگہ پیدا کند

آہ زان قومے کہ از پا برفتاد
واستان او میرس از من کہ من
ور کلوم گریہ ہا گرد گمرہ
مسلم این کشور از خود نا امید
لاجرم از قوت دین بظن است
از سہ فریق این امت خوار و بون
پرست فکر و دون ہنار و کور و ذوق
زشتی اندیشہ اورا خوار کرد
تا نداند از مقام و منزلت
طبع او بے صحبت مرد خمیر
بندہ رد کردہ مولا است او
نے بگفت ماسے کہ سلطانے بود
شیخ اولرد فرنگی را مرید
گفت دین را بولق انکھومی است

میر و سلطان را دور ویشے نزاو
چون بگویم آنچہ ناپید در سخن
این قیامت اندرون سینہ بہ
عمر ہاشد یا خدا مردے ندرید
کاروان خویش را خود رہن است
زندہ بے سوز و سرور اندرون
مکتب و ملاکے او محروم شوق
افتراق اورا از خود پتار کرد
مرد ذوق انقلاب اندر دلش
خستہ و افسردہ و حق نا پتیر
مفلس و قلاش بے پرواست او
نے بدل نمے کہ قیطانے بود
گرچہ گوید از مقام بایزید
زندگانی از خودی محرومی است

لے مدی۔ لے پراگندگی۔ لے انگریزی لفظ لارڈ کا مفہوم۔

دولت انیمار را رحمت شمرد

رقص را گرد کلیسا کرد و مرد

اے تہی لہزدوق و شوق سوز و درد
عصر ماہ را ز ما بیگانہ کرد
سوزِ اوتنا از میانِ سببہ رفت
باطنِ این عصر را نشناختی
تا و ما غِغ توبہ پیچاکش فتاد
احتسابِ خویش کن از خود مرد
تا کجا این خوف و سواس و ہراس
این چمن دارد بسے شاخ بلند
نغمہ داری در گلوں بے خبر
خویشتن را تیزی شمشیر دہ
اندرون تست سیل بے پناہ
سیل را تکلیف دنا آسودن است
من نہ ملا، نے فقیہ نکمہ در

می شناسی عصر ما با ما چہ کردا
از جمالِ مستطیف بیگانہ کرد
جو ہر آئینہ از آئینہ رفت
داو اولِ خویش را در باختی
آرزوئے زندہ در دل لہزاد
یک دودم از غیر خود بیگانہ شو
اندرون کشور مقامِ خود شناس
برنگون شاخ آشیان خود مہند
جنسِ خود بشناس و بازار خان میر
باز خود را در کفِ تقدیر دہ
پیش او کوہِ گران مانند گاہ
یک نفس آسودنش نابودن است
مے مرا از فخر و درویشی خبر

۱۔ داو اول الخ یعنی تو نے اپنے آپ کو پہلے ہی داؤ میں ہار دیا۔

۲۔ تکلیف، وقار، شان و شوکت۔

پختہ من خام و کارم ناتمام
یک گمرہ از صد گمرہ بکشاوہ اند

در رہ دین تیز بین و سست گام
تا دل پیرا غمطراجم وادہ اند

از تب و تابم نصیب خود بگیری
بعد ازین ناپدید چو من مرو فقیر

مرد

مردِ حُر محکم ز دردِ لَا تَخَفْ
مردِ حُر از لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ روشن ضمیر
مردِ حُر چون اشتران بائے برو
پائے خود را آنچنان محکم نہد
جان او پائندہ تر گمرد ز موت
ہر کہ سنگِ راہ را واند ز جاج
گر می طبع تو از صہبائے دوست
پادشاہان و رقبائے حریر
سردین مارا خبر اورا نظر

ما بہ میدان سرچشما او سر بہ کف
می نہ گرد و بندہ سلطان و میر
مردِ حُر بارے برو خارے خورد
نبض را از سوزِ او بر می جہد
بانگِ تکبیرش برون از حنِ مہوت
گیرد آن درویش لڑ سلطان خراج
جوئے تو پروردہ در پائے دوست
زرد رو از سہم آن غریبان فقیر
او درون خانہ ما بیرون در

ما کلیسا دوست! اما مسیحی فروش!
 نے مغان را بنارہ نے ساغر بدست
 چہرہ گل از غم او احمر است
 دارد اندر سینہ تکیہ سرام
 قبیلہ ماگہ کلیسا گاہ دیر
 ما ہمہ عبد فرنگ او عبودہ
 صبح و شام ما بہ فکر ساز و برگ
 در جہان بے ثبات اوراثبات
 اہل دل از صحبت ما منحل
 کار ما وابستہ خمسین وطن
 ما گدایان کوچہ گرد و فاقہ مست
 ما پیر کا ہے اسیر گرد باد
 محرم او شنور ما بیگانہ شو
 شکوہ کم کن از سپہر گرد گرد
 صحبت از علم کتابی خوشتر است
 مرد حردریائے زرق و سیران

لے عمیق، گہرا۔ لے پر نالہ۔

۴۱
 اور دوست مصطفیٰ پیما نہ نوشش
 ما تہی پیما نہ او مست المست
 ز آتش مادہ و اور و شمن تراست
 در جہین او ست تقدیر اُمم
 او نخواہد رزق خویش از دست غیر
 او نہ گنج بد در جہان رنگ و بو
 آخر ما چیست ہا تلخ ہائے مرگ!
 مرگ اور از مقامات حیات!
 گل ز فیض صحبتش دارائے دل
 او ہمہ کردار و کم گوید سخن
 فقر و از لا الہ تیغے بدست
 غریبش از کوہ گران جوئے کشاد
 خانہ دیران باش صاحب خانہ شو
 زندہ شنو از صحبت آن زندہ مرد
 صحبت مردان حُر آدم گراست
 آب گیر از بحر و نئے از نادان

سینہ این مروی جوشد ہو دیگ
 روز صلح آن برگ و ساز انجمن
 روز کین آن محرم تقدیر خویش
 اے سرت مردم گریز از ما چوتیر
 می نہ روید نغم دل از آب و گل
 پیش او کوہ گران یک تودہ ریگا
 ہم چو باد فرو دین اندر چمن
 گور خود می کند و از شمشیر خویش
 دامن او گریو بے تابا نہ گیر
 بے نگاہ از خدا و ندان دل

اندر این عالم نیز می باخسے
 تانیا و نیز می بدمان کسے!

در اسرار شریعت

نکتہ باز پر روم آموختم
 مال را گر بهر دین باشی جمول (رومی)
 گر نداری اندرین حکمت نظر
 از تہی داستان کشا و امتحان
 جدت اندر چشم او خوار است و بس
 در نگاہش ناصواب آمد صواب
 خویش را در حرف او واسو ختم
 نَعَمْ مَالٌ صَالِحٌ گوید رسول
 تو غلام و خواجہ تو سیم و زر
 از چنین منعم فساد امتحان
 کهنگی را او خریدار است و بس
 تر سرد از ہنگامہ ہائے انقلاب

اے نعم مال صالح: حدیث نبویؐ۔ مطلب یہ ہے کہ اگر مال و دولت دینی
 امور پر خرچ کرنے کے لئے جمع کیا جائے تو وہ مال صالح ہے۔

خواجہ نان بندہ مزدور خورد
در حضورش بندہ می نالہ چہنے
آبروئے دختہ مزدور خورد
کاخ ہا تعمیر کرد و خود بکوست

اے خوش آن منعم کہ چون درویش زیست
در چنین عصرے خدا اندیش زیست

تاندانی نکتہ اکل حلال
آویورپ زین مقام آگاہ نیست
بر جماعت زیستن گروہ وبال
چشم او یمنظر بنور اللہ نیست
اونداند از حلال و از حرام
حکمتش خام است و کارش ناتمام
استے ہر استے دیگر چرد
از غیفان نان ربودن حکمت است
شدوہ تہذیب نو آدم دری است
این بنوکش این فکر چالاک یہود
وانہ این می کار و آن حاصل برد
از تن شان جان ربودن حکمت است
پردہ آدم دری سوداگری است
نور حق از سیہ آدم ربود

تاتہ و بالانہ گردو این نظام

دانش و تہذیب و دین سودے خام

اے ینظر بنور اللہ: تلخیص ہے حدیث نبوی کی طرف جس کا مطلب یہ ہے
کہ مومن اللہ کے نور سے دیکھتا ہے۔ اے بنوک: بنک کی جمع، عربوں
نے اس انگریزی لفظ کو معرب کر لیا ہے۔

آدمی اندر جہان خیر و شر
کس نہ دزدشت و خوب کار چیت
شرع بر خیر و ز اعماق حیات
گر جہان و اند حرامش را حرام
نیست این کار فقہیان اے پسر
حکمران عدل است تسلیم و رضا است
از فراق است آرزو ہا سینہ تاب
از جدائی گر چہ جان آید بلب
مصطفیٰ و از رضا کے، او، خبر
تختِ جہم پوشیدہ زیر پوریاست
حکم سلاطین گیر و از حکمش منال
ناتوانی گردن از حکمش پیچ

از شریعت احسن التقویٰ شو

وارث ایمان ابراہیم شو

شرع را دیدن بہ اعماق حیات

پس طریقت چیت اے والا صفت

اے جمع عمیق، گہرائی۔ اے تلخیص ہے آیہ قرآنی کی طرف، جس کا مطلب یہ ہے
کہ وجود انسانی کی ساخت نہایت احسن طریق پر ہوئی ہے۔

کم شناسد نفع خود را از ضرر
جادو ہموار و ناہموار چیت
روشن از نورش ظلام کائنات
تا قیامت پختہ ماند این نظام
باتگاہے دیگرے اور انگر
بیخ او اندر خمیر مصطفیٰ است
تو نمائی چون شود، او، بے حجاب
و محل، او، کم جو رضا کے، او، طلب
نیست در احکام نہ چیزے دگر
فقر شاہی از مقامات رضا است
روز بیدار نیست روز قیل و قال
تا نہ پیچ گردن از حکم تو، پیچ

فاش می خواہی اگر اسرارِ دین
 گرنہ بینی دین تو مجبوری سرت
 بندہ تاحق را شبیںدا آشکار
 تو یکے در فطرت خود غوطہ زن
 تا بہ بینی زشت و خوب کارِ حقیقت
 ہر کہ از ستر نمی گیرد نصیب
 اے کہ می نازی بہ قرآن عظیم
 در جہان اسرارِ دین را فاش کن
 کس نہ گردد در جہان محتاج کس
 مکتب و ملا سخن با ساختند
 زندہ قومے بود از تاویل مُرد
 صوفیان با صفا را دیدہ ام
 عصر من پیغمبرے ہم آفرید
 ہر یکے دانائے قرآن و خبر
 عقل و نقل افتادہ دبند ہوس

جز بہ اعماق ضمیر خود مبین
 این چنین دین از خدا مجبوری ست
 بر نمی آید ز جبر و اختیار
 مرد حق شو بر ظن و تخمین متن
 اندرین نہ پرودہ اسرارِ حقیقت
 ہم بہ جبریلِ امین گردد قریب
 تا کجا در جبرہ می باشی مقیم
 نکتہ شرع مبین را فاش کن
 نکتہ شرع مبین این است و بس
 مومنان این نکتہ را نشناختند
 آتش او در ضمیر او فُسرَد
 شیخ مکتب را نگو نجیدہ ام
 آنکہ در قرآن بغیر از خود ندید
 در شریعت کم سواد و کم نظر
 منبرِ شان منبرِ کاک است بس

اے منبرِ کاک، کاک ایک قسم کی چھوٹی روئی ہے۔ منبرِ کاک اس چوبی میز کو کہتے
 ہیں جس پر نان بائی روئی رکھ کر بیچتا ہے۔

زین کلیمان نیست امید کشود آستین ہا بے یار بیضا چہ سود؟
کار اقوام و ملل ناید درست
از عمل بنما کہ حق در دست است

اشکے چند بر افراق ہندیان

اے ہمالہ! اے ملک! اے روز گنگ
پیر مردان از فرست بے نصیب
شرق و غرب از دودمانچہ غیر
زندگمانی بر مراد و دیگران
نیست این مرگے کہ آید ز آسمان
صید او نے مردہ شو خواب نہ گور
جامہ کس در غم او چاک نیست
در ہجوم روزِ حشر اورا مجو
ہر کہ این جادو نہ کشت این جادو
امتے کنز آرزو نیشے نہ خورد
اعتبارِ تخت و تاج از ساحری است

زیستن تا کے چنان بے آب و رنگ
نوجوانان از محبت بے نصیب
خشت ماسرما یہ تعمیر غیر
جادو ان مرگ است نے خواب گران
نخم اومی بالدار اعماق جان
نے ہجوم دوستان از مرد و دور
دوزخ او آن سوئے افلاک نیست
ہست در امر و زرا و فردا کے او
پیش حق آن بنارہ را بردن چہ دور
نقش اورا فطرت از گیتی ستور
سخت چون سنگ لک ز جاج از ساحری است

در گزشت از حکم این سحر مبین
ہندریان یا یک دگر آویختند
تا فرنگی قوے از مغرب زمین

کافری از کفر و دین داری زوین
فتنہ ہائے کہنہ باز انگختند
ثالث آمد در نزاع کفر و دین

کس نداند جلوہ آب از سراب

انقلاب! اے انقلاب! اے انقلاب!

اے ترا ہر لحظہ فکر آب و گل
آشیانش کہ چہ در آب و گل است
تا نہ پنداری کہ از خاک است او
این جہان اورا حریم کوئے دوست
ہر نفس باروزگار اندر ستیز
آشنائے منبر و دار است او
آبجوئے و بحر ہا دارد بر
زندہ و پائندہ بے نان تنور
چون چراغ اندر شبستان بدن
این چنین دل خود نگم، اللہ مست

از حضور حق طلب یک زندہ دل
نہ فلک سرگشتہ این یک دل ست
از بلندی ہائے افلاک است او
از قبائے لالہ گیر و بوئے دوست
سنگ رہ از ضربت اور نیز ریز
آتش خود را نگہ دار است او
می دہد موجش ز طوفانے خبر
میرد آن ساعت کہ گرد بے حضور
روشن ازوئے خلوت و ہم انجمن
جز بہ درویشی نمی آید بدست

اے جوان دامن او محکم بگیر
در غلامی زادہ آزاد میسر

سپاسپاسیت حاضرہ

می کنند بند غلامان سخت تر
 گریہی ہنگامہ جمہور دید
 سلطنت را جامع اقوام گفت
 و رفقا نش پال و پرتوان کشور
 گفت بامر غرق قفس لے درمند
 ہر کہ ساز و آشیان دروشت و مرغ
 از فسونش مرغ زیرک دانہ مست
 حریت خواہی بہ پچاکش میفت
 الحذر از گرمی گفتار او
 چشم ہا از سرمہ اش بے نور تر
 از شراب ساتگینش الحذر
 از خودی غافل نہ گرد و مرد
 پیش فرعونان بگو حرف کلیم
 تا کند ضرب تو دریا را و نیم

لے پہلو دار، ایسی بات جس کے کئی معنی نکل سکتے ہوں رے پیالہ۔

و انغم از رسوائی، این کاروان
 تن پرست و جاه مست و کم نگه
 در حرم زاده و کلیسا را سرید
 و امنِ او را گرفتن ابلی است
 اندرین ره تکیه بر خود کن که مرد
 آه از قوئے که چشم از خویش ببرد
 تا خودی در سینہ ملت بمرد
 گرچه دارد لاله اندر نهاد
 آنکه بخت بد بے یقینان را یقین
 آنکه زیر تیغ گوید لاله
 آن سرور آن سوزِ مشتاقی نماید
 اے مسلمان اندرین دیر کهن
 جهد با توفیق و لذت در طلب

ز بستن تا کے یہ بحر اندر چو خس

سخت شو چون کوہ از ضبط نفس

گرچه وانا حال دل با کس نگفت
 تا غلام در غلامی زاده ام

در امیر او نماریم نور جان
 اندرونش بے نصیب از لاله
 پرده ناموس مارا بر درید
 سینہ او از دل روشن تھی است
 صید آہو با سگ کورے نکرد
 دل بغیر اللہ داد از خود گسست
 کوہ کاہی کرد و باد اورا برود
 از بطون او مسلمانے نرا و
 آنکہ لرزد از سجود اوزین
 آنکہ از خویش بروید لاله
 در حرم صاحب دلے باقی نماید
 تا کجا با شمی بہ بند اہرمن
 کس نیاید بے نیاز بہم شرب

از تو در خویش نتوانم نہفت
 ز آستان کعبہ دور افتادہ ام

چون بنام مصطفیٰ خوانم درود
 عشق می گوید کہ "اے محکوم غیر
 از خجالت آب می گردد و جود
 سینہ تو از بتان مانند دیر
 تاندار می از محمد رنگ و بو
 از درود خود میا لا نام او"

از قیام بے حضور من میرس
 جلوہ حق گرچہ باشد یک نفس
 از سجود بے سرور من میرس
 قسمت مردان آزاد است و بس
 در طوافش گرم رو چرخ کبود
 از جمال لازوالش بے خبر
 گرچہ باشد حافظ قرآن مجو
 دین و عرفانش مرا یا کافر است
 ہست معراج مسلمان در صلوات
 سجدہ تو نیست جز رسم کہن
 در نداری خون گرم اندر بدن
 ما غلامان از جلاش بے خبر
 از غلامی لذت ایمان مجو
 مومن است پیشہ او آفری است
 در بدن داری اگر سوز جیات
 عید آزادان شکوہ ملک و دین
 عید محکومان، بجوم مومنین!

اے ہست معراج مسلمان الخ تبلیغ جہت حضور رسالت مآب کی طرف ہے جس کا مطلب
 یہ ہے کہ نماز معراج ہے مرد مومن کی۔

عرفے چند با اُمّت عربیہ

اے درود شت تو باقی تا ابد
 در جہان نرود و دور و دیر و زود
 رمزِ الا اللہ کرا آموختند
 علم و حکمت ریزہ از خوان کیست
 از دم سیراب آن اُمّی لقب
 حریت پروردہ آنغوش اوست
 اودے در پیکر آدم نہاد
 بہر خداوند کہن را او شکست
 گرمی ہنگامہ بدر و حنین
 سطوت بانگ صلوات اندر نبرد
 تیغ ایوبی ز نگاہ بایزید

نعرہ لا قیصر و کسریٰ کہ زود
 اولین خوانندہ قرآن کہ بود
 این چراغ اول کجا فروختند
 آیہ فاصبحتم اندر شان کیست
 لالہ رست از ریگ صحرائے عرب
 یعنی امروز اہم اردوش اوست
 اونقاب از طلعت آدم کشاد
 ہر کہن شاخ از ہم او غنچہ بہت
 حیدر و صدیق و فاروق و حسین
 قرأت الصحف اندر نبرد
 گنج ہائے ہر دو عالم را کلید

اے تلمیح ہے مشہور حدیث کی طرف ہلاک قیصر فلا قیصر بعد از انہ

اے تلمیح ہے آیہ قرآنی کی طرف فاصبحتم بتبعہ اخوانا۔

سے سورہ قرآن کا نام، سے سلطان صلاح الدین ایوبی رحمۃ اللہ علیہ۔

ہے حضرت بایزید بسطامی شاہیر اولیائے امت سے ہیں۔

عقل و دل راستی از یک جام می
عالم و حکمت، شرع و دین، نظم امور
حسن عالم سوزا لعمریہ از تاج
این ہمہ یک لحظہ از اوقات است
ظاہرش این جلوہ ہائے دل فر
اختلاط ذکر و فکر روم و رے
اندر رون سببہ و لہانا صبور
آنکہ از قدر و سیما گیر و خراج
یک تجلی از تجلیات اوست
با لطفش از عارفان پنهان مہنوز
”حمد سجد مر رسول پاک را“

آن کہ ایمان و اوست خاک را، (خواجہ عطاء اللہ تغیر لفظی)

حق ترا بران تر از شمشیر کرد
بانگ تبکیہ و صلاوت و ضرب و ضرب
اے خوش آن مجذوبی دل بزرگی
کار خود را امتنان بردند پیش
استنہ بودی امم گردیدہ
ہر کہ از بند خود می داورست مرد
آنچہ تو با خویش کردی کس نکرد
لے ز افسون فرنگی بے خبر
سارہ بان را کرب تقدیر کرد
اندر آن غوغا کشاد و شرق و غرب
آہ زین دل گیری و افسردگی
تو ندانی قیمت صحرائے خویش
بزم خود را خود زخم پاشیدہ
ہر کہ با بیگانگان پیوست، مرد
روح پاک مصطفی آمد پدر و!
فتنہ ہا در آستین او نگر

لے روم و رے: یعنی حضرت جلال الدین رومی اور امام فخر الدین رازی۔

لے از ہم پاشیدن: پراگندہ کرنا۔

از فریب او اگر خواہی امان
 حکمتش ہر قوم را بیچارہ کرد
 تا عرب در حلقہ دامش افتاد
 عصر خود را بنگر لے صاحب نظر
 قوت از جمیعت دین مبین
 تا ضمیرش راز دامن فطرت است
 سادہ و طبعش عیار زشت و خوب
 بگزر از دشت و در و کوه و دمن
 طبع از باد بیابان کمرہ تیز
 عصر حاضر را دہ ایام تست
 شارح اسرار او تو بود
 تا بہ فرزند می گرفت اوراد ننگ
 گرچہ شیرین است و نوشین است او

امثالش راز جوہن خود بران
 وحدت اعرابیان صد پارہ کرد
 آسمان یک دم امان اورانداد
 در بدن باز آفرین روح عرفا
 دین ہمہ عظم است اخلاص و یقین
 مرد صحرا یا سہان فطرت است
 از طلوعش صد ہزار انجم غروب
 خیمہ را اندر وجود خویش زن
 ناقہ را سرودہ بمیدان ستیز
 مستی او از مئے گلجام تست
 اولین معماری او تو بود
 شاہدے گردید بے ناموس و ننگ
 کج خرام و شوخ و بے دین است او

مرد صحرا! پختہ ترکن خام را
بر عیار خود بزن ایام را

پس چہ باید کرواے اقوام شرق

آدمیت زار نالید از فرنگ
پس چہ باید کرواے اقوام شرق؛
در ضمیرش انقلاب آمد پدید
یورپ از شمشیر خود بسمل قتار
گر گے اندر پوستین برہ
مشکلات حضرت انسان از دست
زندگی ہنگامہ بر چید از فرنگ
بار روشن می شود ایام شرق
شب گزشت آفتاب آمد پدید
زیر گردون رسم لا دینی نہا و
ہر زمان اندر کمین برہ
آدمیت را غم پنہان از دست

ورنگا ہش آدمی آب گل است

کاروان زندگی بے منزل است

ہر چہ می بینی ز الوار حق است
سیر کہ آیات خدا بند حراست
بندہ مومن از ہمہ روز تر
علم چون روشن کند آب و گلش
حکمت اشیا ز اسرار حق است
اصل این حکمت ز حکم النظر است
ہم بہ حال دیگران دل سوز تر
از خدا ترسندہ تر گرد و دلش

اے رسم دینی: یعنی نظام امور ریاست میں دین سے بے تعلق ہو جانا۔

اے حکم النظر: تبلیغ ہے آیہ قرآنی کی طرف فانظروا الی الاولیاء کیف خلقت یعنی
نظام نظرت کا بغور مطالعہ کرو۔

علم اشیا خاک مارا کیما است
عقل و فکرش بے عیار خوب و زشت
علم ازور سو است اندر شهر و دشت
دانش افرنگیان تیغے بدوش
باخسان اندر جهان خیر و شر
آہ از افرنگ وار آئین او
علم حق را ساحری آموختند
ہر طرف صد فتنہ می آرد کفیل
اے کہ جان را بازمی دانی زن
روح خرق اندر تنش باید دید

آہ! در افرنگ تاثیرش جداست
چشم ادبے غم، دل او سنگ و خشت
جبریل از صحبتش ابلیس گشت
در ہلاک نوع انسان سخت کوش
در نساز و مستی علم و ہنر
آہ از اندیشہ لادین او
ساحری نے، کافر می آموختند
تبغ را از پنجہ رہزن بگیر
سحر این تہذیب لادینی شکن
تا بگرود قفل معنی را کلید

عقل اندر حکم دل یزدانی است
چون ز دل آزاد شد شیطانی است

زندگانی ہر زمان در کشمکش
شرع پورپ بے نزاع قیل و قال
نقش لو اندر جہان باید تہاد

عبرت آموز است احوال حبش
بڑہ را کرد است گبرگان حلال
از کفن و زردان چہ امید کشاد

اے نفیر آذر دہن، ہجوم کرنا

در جنبوا چیست غیر از مکرو فن صید توانیش آن پنجسیر من!

نکته ها کو می نه گنج در سخن

یک جهان آشوب یک گیتی فتن!

اے اسیر رنگ پاک از رنگ شو مومن خود، کافر از رنگ شو

رشته سوز زبان در دست تست آبروئے خاوراں در دست تست

این کهن اقوام را شیرازه بند رایت صدق و عفا را کن بلند

اهل حق را زندگی از قوت است قوت هر ملت از جمیعت است

راے بے قوت همه مکرو فسون

قوت بے راے جهل است و جنون

سوز سازد و درد داغ آریاست هم شراب و هم ایاغ از اسپاست

عشق را مادر لبسری آموختیم شیوه آدم گرمی آموختیم

هم نه راهم دین از خاک خاور است رشک گردون خاک پاک خاور است

و انمودیم آنچه بود اندر حجاب آفتاب از ما و ما از آفتاب

هر صدف را گوهر از میان ما ست شوکت هر بجز از طوفان ما ست

روح خود در سوز ببل دیدیم ایم خون آدم در رگ گل دیده ایم

فکر ما جو یائے اسرار و جو و زدنختین زخمه بر تنار و جو و

واشتیم اندر میان سینه داغ بر سر راهی نهادیم این چراغ

اسے امین دولت تہذیب و دین
خیزند و از کار اہم بکشاگرہ
آن ید بیضا بر آراز آستین
نشہ افرنگ را از سر بنہ
نقشے از جمیعت حسا و رفکن

واستان خود را ز دست اہر من

دانی از افرنگ و از کار فرنگ
زخم از و نشتر از و سوزن از و
خود بدانی بادشاہی قاہری است
تختہ دکان شمر یک تخت و تاج
آن جہان بانے کہ ہم سوداگر است
گر تو میدانی حسابش را درست
بے نیاز از کار گاہ او گزر
کشتن بے حرب و ضرب آئین او است
بوریا کے خود بہ قالینش مدہ
گویش را الفتا و از و در لعلش رگ است
رہن چشم تو خوابِ نخلش
تا کجا در قید ز تارِ فرنگ
ما و جوئے خون و امیدِ رفو
قاہری و عصرِ ما سوداگر می ست
از تجارت نفع و شاہی خراج
بزر بانس خیر و ہمدرد دل شراست
از حریرش نرم تر کرپاس تست
در زمستان پو ستین او و مخیر
مرگہا در گردش ما شین او ست
بہ بندق خود را بفخر زینش مدہ
مشک این سوداگر از ناف سگ ست
زہن نورنگ و آبِ نخلش

لے بندوق: پیادہ فرزین: وزیر (اصطلاحات شطرنج) ۲۷ تفت دار: عیب دار

صد گره افکند در کار خویش
 به شمنده از خم او می خورد
 وقت سودا خند خند کم فروش
 محرم از قلب و نگاه مشتری است
 تاجران رنگ دیو بر دند سوز
 آنچه از خاک تو رست ای مرد خمر
 آن نگو بینان که خود را دیده اند
 ای ز کار عصر حاضر بے خبر
 قالی از ابریشم تو ساختند
 چشم تو از ظاہرش افسون خورد

از قماش او ممکن دستار خویش
 بهر که خور داند ریحین میخانه فرد
 ما چو طفلانیم و او شکر فروش
 یارب این سحر است یا سوداگر است
 ما خسریداران همه کور و کبود
 آن فروش و آن پوش و آن بخور
 خود کلیم خویش را با فیده اند
 چرب دستیهائے یورپ را نگر
 باز او را پیش تو انداختند
 رنگ آب او ترا از جابرد

وائے آن دریا که موجش کم تپید
 گوهر خود را از غوا صان خرید

در حضور رسالت مآب

شب سہ اپریل ۱۹۳۶ء کہ دردار الاقبال بھوپال بودم سید احمد خان
رحمتہ اللہ علیہ را در خواب دیدم فرمودند کہ از علالت خویش

در حضور رسالت مآب عرض کن

اے تو ماہیچا رگان ساز ویرگ
سوختی لات و منات کہنہ را
در جہان ذکر و فکر انس و جان
لذت سوز سرور از لالہ
نے خدا ہا ساختیم از گاو خمر
نے سجودے پیش معبودان پیر
این ہمہ از لطف بے پایان تست
ذکر تو سرمایہ فوق و سرور
اے مقام و منزل ہر را ہرو
ساز ما بے صوت گردید آچنان
در عجبم گردیدم و ہم در عجب
این مسلمان زادہ روشن دماغ

وارہان این قوم را از ترس مرگ
تازہ کردی کائنات کہنہ را
توصلوت صبح، تو بانگ اذان
در شب اندیشہ نور از لالہ
نے حضور کا ہنمان افگندہ سر
نے طواف کوشک سلطان و میر
فکر یا پروردہ احسان تست
قوم را دارد بہ فقر اندر غیور
جذب توان در دل ہر را ہرو
زخمہ ہر رگہلے ادا ید گران
مصطفیٰ نایاب و ارزان ہولہب
ظلمت آبار ضمیرش بے چراغ

در جوانی ترم و نازک چون حمیر
 این غلام ابن غلام ابن غلام
 مکتب ازوے جذبہ دین درر بود
 این ز خود بیگانہ این مست فرنگ
 نان خرید این فاقہ کش با جان پاک
 دانہ چین مانند مرغان سراسر است
 شیخ مکتب کم سواد و کم نظر
 آتش افروزیان بگداختش
 مومن و از مرمر گداز آگاہ نیست
 تادل او در میان سبزه مرد
 ہر یک نان شتر لا و نعم
 از فرنگی می خورد لات و منات
 قم یافانی گوے و اور ازندہ کن
 ماہمہ افسوئی تہندیب غرب
 توازان قومے کہ جام او شکست

آرزو در سبتہ اوز و دمیر
 حریت اندیشہ اورا حرام
 از وجودش این قدر دامن کہ بود
 نان جومی خواہد از دست فرنگ
 وادار مالہ ہائے سوزناک
 از فضائے نیکو نوا آشناست
 از مقام اونداد و را خبر
 یعنی این روز رخ و گرگون فخش
 دردش لا غالب الا اللہ نیست!
 می بیند لشد مگر از خواب و خور
 منت صد کس ہرے یک شکم
 مومن و اندیشہ او سومات
 دردش اللہ ہو را زندہ کن
 کشتہ افروزیان بے حرب و ضرب
 و انما یک بندہ اللہ مست

لہ لا غالب الا اللہ : یعنی اللہ کے سوا کوئی غالب نہیں۔

۲۵ قم یافانی : یعنی اٹھ میرے حکم سے۔

تا مسلمان باز بیستد خویش را

از جہانے برگزیند خویش را

شہسوار! یک نفس در کش عیان
آرزو آید کہ ناید تا بہ لب
آن بگوید لب کشائے دردمند
گرد تو گردد حیریم کائنات
ذکر و فکر و علم و عسرا نام توئی
آہوئے زار و زبون و ناتوان
حرف من آسان نیاید بزربان
می نہ گردد شوق محکوم ادب
این بگوید چشم بکش لب بہ بند
از تو خواہم یک نگاہ التفات
کشتی و دریای و طوفانم توئی
کس بہ فتر اکم نہ بست اندر جہان

اے پناہ من حیریم کوئے تو

من بہ امیدے رسیدم سوئے تو

آن نوادر سینہ پروردن کجا
نغمہ من در گلوئے شکست
در نفس سوز جگر باقی نماند
نالہ کوئی گنجید در ضمیر
وزر دے صد غنچہ وا کردن کجا
شعلہ از سینہ ام بیرون نجست
لطف قرآن سحر باقی نماند
تا کجا در سینہ ام ماند اسیر

یک فضاے بے کران می بایدش

وسعت نہ آسمان می بایدش

آہران در دے کہ در جان و تن لست
گوشہ چشم تو داروئے من لست

تلخ و بولیش برست نام ناگوار
 من چو طفلان نام از وارو کے خویش
 بخندہ ہا در لب بدوزد چارہ گر
 تا بمن باز آید آن روزے کہ بود
 در خطا بخش جو مہر مادر است
 باز روغن در چراغ من بریز
 پر تو خود را در یغ از من مدار

خود بدانی قدر تن از جان بود (روی) قدر جان از پر تو جانان بود،
 یا مرا شمشیر گردان یا کلید
 تخم کردارے ز خاک من نہ رست
 سحنتے وارم فسردن از کوہ کن

مومنم، از خویشتن کافر نیم

بر فسانم زن کہ بد گوہر نیم

گرچہ کشت عمر من بے حاصل است چیز کے وارم کہ نام اول است

درستار و بادوا ہا جان زار
 کار این بہار نتوان برد پیش
 تلخی اورا فریم از شکر
 چون بھیری از تو بینخواہم کشود
 مہر تو بر عاصیان افرون تراست
 با پرستاران شب دارم ستیز
 اے وجود تو جہان را تو بہار

تاز غیر اللہ ندارم ہمیشہ امید
 فکر من در فہم دین چالاک و حجت
 تیشہ ام را تیر تر گردان کہ من

اے بھیری؟ مشہور عربی قصیدہ بردہ کا مصنف، یہ قصیدہ حضور رسالت مآب

کی نعت میں ہے۔ روایت ہے کہ بھیری کا قصیدہ بارگاہ نبوی میں مقبول ہوا اور
 مصنف کو ذالحد کی بیماری سے نجات ملی۔

دارمش پوشیده از چشم جهان
 بندہ را کو نخواہد سازد برگ
 اے کہ وادی کرد را سوزِ عرب
 بندہ چون لاله داغی در جگر
 بندہ اندر جهان نالان چوئے
 در بیان مثل چوب نیم سوز
 اندرین دشت درے پہنا ورے
 کنرسم شبدر نیز تو دار و نشان
 زندگانی بے حضورِ خواجہ مرگ
 بندہ خود را حضورِ خود طلب
 دوستانش از غم او بے خبر
 تفتہ جان از نغمہ ہائے پے بہ پے
 کاروان بگزششت من سوزم ہنوز
 بوکہ آید کاروانے دیگرے

جان زہم جو ری بنالہ در بدن
 نالہ من وائے من! اے ولے من!

ختم شد

